

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A GÖNCRUSZKAI KORNISOK
KÉT GENERÁCIÓ TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁI
AZ ERDÉLYI ELITBEN
(1546 k. –1648)**

T. Orgona Angelika

2007

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**T. ORGONA ANGELIKA:
A GÖNCRUSZKAI KORNISOK**

**KÉT GENERÁCIÓ TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁI
AZ ERDÉLYI ELITBEN**

(1546 k. –1648)

Témavezető:
Dr. Horn Ildikó

Opponensek:
Dr. Oborni Teréz
Dr. Szabó Péter

A bizottság tagjai:
Dr. R. Várkonyi Ágnes elnök
Dr. Péter Katalin
Dr. Pálffy Géza
Dr. Várkonyi Gábor

I. Előszó	6
II. A göncruszkai Kornisok és más névrokon családok	9
II. 1. A göncruszkai Kornis család	9
II. 2. Névrokon családok	10
II. 2. 1. A homoródszentpáli Kornisok	10
II. 2. 2. A tóthváradgyai Kornis család	11
III. Kornis Gáspár (1546 k.–1601) pályája	13
III.1. A kornisruszkai udvarház lakói	13
III. 2. Ruszkától Kirváig	18
III. 3. Máramaros élen	21
III. 4. A főispán és a főbíró	25
III. 5. Huszt kapitánya	26
III. 6. A sóbányák őre	29
III. 7. Huszt és az oppidumok	30
III. 8. Szatmár és Németi ügye	33
III. 9. Gyarapodó birtokállomány	34
III. 10. A lengyel királyválasztó országgyűlés	37
III. 11. A katonapárt megerősödése	41
III. 12. Az arianizmustól a szentháromságig	42
III. 13. A halicsi jobbágyság és a sziszeki diadal	45
III. 14. A levelek nyelve – Kornis Gáspár nyelvtudása	48
III. 15. A tatár támadás	50
III. 16. A leszámolás	55
III. 17. Követség Miksához	58
III. 18. Várad védelmében	60
III. 19. Harc a román vajdaságokért	63
III. 20. Horváth Anna	69
III. 21. Prágai alkudozások	70
III. 22. Az ország főkapitánya	74

III. 23. A biboros-fejedelem és az „áruló”	82
III. 24. „Őfelsége árulója”	90
III. 25. „Virtus” bukása	96
IV. Az örökösök	100
IV. 1. A Kornis fiúk (1567–1601)	100
IV. 2. Útkeresés (1601–1606)	104
IV. 2. 1. Bocskai kapitánya	104
IV. 2. 2. A kővári fogoly	106
IV. 2. 3. A császár tanácsosa	108
IV. 2. 4. Prágai száműzetés	114
IV. 3. Az utak összefutnak	119
IV. 4. A Székre vezető út (1608–1610)	123
IV. 5. A Kornisok széki éjszakája	129
V. „Az egy unikornis”	136
V. 1. Harc Báthory ellen	136
V. 2. Az „unikornis” alkuja	143
V. 3. A fogarasi tisztes fogság	148
V. 4. Az özvegy és az árvák	150
V. 5. Bethlen generálisa	156
V. 6. „Aiszóposz báránya”	162
V. 7. Kornis Zsigmond és a magyar katolikus elit	166
V. 8. Kornis Zsigmond és a brandenburgiak	168
V. 9. „az én kedves hazámban, Bihar vármegyében”	171
V. 10. Kornis Zsigmond és a magyar katolikus elit I. Rákóczi György idején	174
V. 11. A szalontai hős	179
V. 12. “Isten ... súlyos ostora”	186
V. 13. „...ehhez penég még több is vagyon, de nem pennára való”	188
V. 14. Az utód kérdése	189
V. 15. „Restaurációs” birtokpolitika	192
V. 16. A fejedelmi tanácsban	198
V. 16. 1. Rákóczi tanácsa	198
V. 16. 2. A román fejedelemségek ügye	202

V. 16. 3. Építkezés Szarvason	206
V. 17. Reprezentáció	208
V. 18. A generális utolsó háborúja	211
V. 19. A vallásgyakorlat beszűkülő terei	218
V. 20. „...és mind eloszlanak, mint vizek örvényi, vagy jégre íratott bötüknek ösvényi...”	225
 VI. A Kornisok szerepe a 16–17. századi Erdély politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében	 228
 VII. Források és irodalom	 234
VII. 1. Levéltári és kéziratári források	234
VII. 2. Kiadott források	236
VII. 3. Szakirodalom	245
VII. 4. Rövidítések	259

I. Előszó

Az elit családokra gyakorta jellemző a múlt iránti élénk érdeklődés, ezzel összefüggésben pedig a családi múlt és jelen megörökítésének vágya. A ma is virágzó Kornis család tagjai sem kivétel ez alól. A rájuk jellemző önreflexióra számos példa található: a 17. századból Kornis Ferenc naplója¹, Kornis Gáspár emlékirata² és a 18. századtól a 19. század derekáig vezetett Kornis-Biblia.³ A család múltjának emléket állítandó, gróf Kornis Károly III. (1869–1918) a 20. század elején megbízta Veress Endrét a családi oklevéltár elkészítésével. Szintén az ő kérésére készítette el Keöpeczi Sebestyén József A Kornis család pecsétjeinek másolatgyűjteményét, amely máig kéziratban maradt.⁴ Veress Endre is elkészült az oklevéltárral, Kornis Károly azonban időközben meghalt. Veress óriási anyaggyűjtését mint saját szellemi termékét eladta a Magyar Tudományos Akadémiának.

A második világháború alatt barbár pusztítás áldozatává lett a Kornisok ősi fészke, a szentbenedeki kastély. Kornis Károly gyermekei Magyarországra menekültek, ahol folytatódott a vesszőfutás. Kornis Gabriella, aki többek között heraldikai rajzok készítéséből és takarításból tartotta fenn magát és fiát, a Magyar Tudományos Akadémián is vállalt takarítást. Mivel a család múltja őt is erősen foglalkoztatta, „fizetségül” engedélyt kapott arra, hogy másolatokat készítsen Veress oklevéltáráról. (Az ő álláspontja szerint a kézirat az övé: Veressnek nem lett volna joga eladni a munkát, hiszen azt az édesapja kifizette neki. Ebből az álláspontból ma is adódnak problémák a kéziratok kutatása kapcsán.)

A család legidősebb élő tagjával, a szentbenedeki Kornis-kastély utolsó lakójával, Gabriellával szerencsém volt személyesen is találkozni. Gyermekkorának memoárral állított emléket⁵, folyamatosan gyűjti, időnként ki is adja az erdélyi arisztokratakról szóló anyagokat.⁶ A ma élő leszármazottakkal élénk összeköttetésben áll, élő adatbázis, aki fejből tudja az őt világrészen ma élő erdélyi és magyar arisztokrata leszármazottak életrajzát, rokoni kapcsolatait. A család máig élő, erőteljes származás- és identitástudatát mutatja, hogy Gabriella a Kádár-korszakban, takarítónőként is használta névjegein grófi címét.

---

¹ MTA KK Kornis Ferenc

² Kornis 1982.

³ München, Kornis Péter tulajdonában. Ezúton szeretném megköszönni Kornis Péternek, hogy engedélyt adott a kutatásra. A Bibliáról I. Veress 1917. V., X., 117–118.

⁴ Kornis Gabriella gyűjteményében. Köszönöm Kornis Gabriellának, hogy betekintést nyertem a Kornis családra vonatkozó másolatgyűjteménybe.

⁵ Kornis 2006²

⁶ Kornis 2002.

Az erdélyi arisztokrata családok több száz éves kapcsolatrendszere szintén szakadatlanul létezik, és még házasságaikban is testet ölt: a Münchenben élő Kornis Péter felesége például Haller Franciska. Az ő birtokukban van – más Kornis-relikviákkal egyetemben – a család Bibliája, amelyet engedélyükkel ugyancsak tanulmányozhattam. Kornis Gabriella unokatestvére, a korábban Luxemburgban, jelenleg Ausztriában élő Unkelhäusser Károly (anyai ágon Kornis) szintén gyűjti a családra vonatkozó adatokat, illetve relikviákat. Az ő gyűjteményében kutatva ismertem meg Vajay Szabolcsnak a családról szóló genealógiai összefoglalását. A Kufsteinban élő Kornis László kéziratos családtörténetet készített 1989-ben, melyben további érdekes információk találhatók a család feltéve őrzött emléktárgyairól. Ennek a munkának főként a 20. századra vonatkozó része értékelhető mint „oral history”.⁷

A genealógiai vizsgálódásokat leszámítva a család története teljes egészében szűz terület.⁸ Veress az összegyűjtött anyagból egyedül a Kornis család anyakönyvét állította össze, melyet Kornis Károly költségén ki is adott.⁹ Jelen munka alapját tehát a Veress-féle vaskos oklevéltár képezi,¹⁰ ezen túlmenően kolozsvári, budapesti és bécsi levéltári, illetve kéziratári források alkotják.¹¹

A Kornis család szűk egy évszázad alatt, Kornis Gáspár születésétől Kornis Zsigmond haláláig a magyarországi középnemesei pozíciótól jutott el az erdélyi politikai elit legmagasabb csúcsaira. A disszertáció e folyamatot kívánja rekonstruálni a két generáció férfitagjai: Gáspár és fiai (György, Boldizsár és Zsigmond) pályájának bemutatásával. Itt szeretném leszögezni, hogy dolgozatom elsősorban nem genealógiai jellegű, tehát nem családtörténet-törödékek szántam, hanem két nemzedék pályakép-elemzésének. A címben használt „túlélési stratégiák” kifejezés nemcsak átvitt, de valós értelmű is, hiszen a dolgozat szereplői Zsigmond kivételével mindannyian erőszakos halállal haltak meg. Fontos tisztáznom, miért ezt a metszetet hasítottam ki a család történetéből. A kezdőpont, úgy vélem, magától értetődő: az első erdélyi betelepülő a családból Kornis Gáspár; Kornis Zsigmond halálával pedig azért teszek pontot munkám végére, mert Zsigmond volt a meghatározó politikai elit utolsó tagja a Kornisok közül az Erdélyi Fejedelemség történetében. Utóda nem született, Boldizsár gyermekei pedig, ha a társadalmi és vagyoni ranglétrán nem is, a politikain mindenképpen

---

⁷ Kornis 1989. Köszönöm Unkelhäusser Károlynak, hogy a kézirat egy példányát nekem ajándékozta.

⁸ Eltekintve e sorok írójának három idevágó tanulmányától: Orgona 2002, Orgona, T. 2004., Orgona, T. 2007.

⁹ Veress 1917.

¹⁰ MTA KK Kornis

¹¹ Romániai, luxemburgi és németországi kutatásaimat a Magyar Nemzeti Múzeum támogatta, és ezt ezúton is szeretném megköszönni Dr. Kovács Tibor főigazgató úrnak.

alább csúsztak: a Kornis család helyét a fejedelmi tanácsban – melyet a disszertáció szereplői folyamatosan betöltöttek – nem tudták megőrizni.

A munka primér feladata tehát életpályák, azaz elsősorban az események megismerése és rekonstrukciója volt. A Kornisok tekintetében erre eddig senki sem tett kísérletet, és minden további vizsgálatnak ez a megkerülhetetlen alapja. Az életművek komplex voltából adódóan, amennyire a forrásadottságok lehetővé teszik, természetesen a szereplőket politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális aspektusból is vizsgáltam. Ez az írás, természetéből adódóan, alapvetően lineáris, megközelítésmódját tekintve narratív szerkezetű, ugyanakkor a főbb csomópontokat – a kronológiai rendet figyelembe véve – együtt tárgyaltam.

Végül, összegzésként megkíséreltem a két generáció több szempontú összehasonlítását. Ez értelemszerűen egy sokváltozós függvény, hiszen más korszakban éltek, más körülmények hatására cselekedtek, mások voltak a lehetőségeik. De reményeim szerint a komparatív szemlélet számos tekintetben termékenynek bizonyult: így a gazdasági lehetőségek, a birtokállomány vizsgálatában; a műveltség és a kulturális szerepvállalás, a katolicizmus mint politikai orientáció, mint lelki-szellemi elköteleződés, mint a mindennapokban megélt szertartások, valamint a partónusi tevékenység bemutatásában; nem utolsósorban pedig annak számbavételében, hogy a konzekvens Habsburg-orientáció milyen előnyökkel, hátrányokkal és következményekkel járt a szereplők életében.

II. A göncruszkai Kornisok és más névrokon családok

II. 1. A göncruszkai Kornis család

A Kornis család eredetével foglalkozó genealógiai szakmunkák¹² egyaránt egyetértenek abban, hogy a Kornis név a Cornelius személynévből ered, annak rövidült változata. Az „ős-Kornis” a 14–15. század fordulóján élt Kalondai¹³ Kornél, a Kornis család tehát a Kalondai család egyik ága. A Nógrád megyei Kalondai családdal – melynek elnevezése szintén személynévből ered, a latin Calendalus magyarítása – elsőként egy 1243-as bizonyáglevélben találkozunk.¹⁴ Később a Csák nemzetség familiárisi szolgálatában kerülhettek át Fejér vármegyébe. Mint a csákvári uradalom ügyintézői nyerték a Vál völgyében fekvő Tabajdot, innen Tabajdinak is nevezték őket. A Csákok kihalása után a Perényiek szolgálatába szegődtek, így jutottak Abaújba.¹⁵

1403. nov. 5. – a Kornis család születésnapja. Ezen a napon történt, hogy Zsigmond király érvénytelenítette korábbi engedélyét, amelynek értelmében Izsépi Péter az ellenlábás Debrői Istvánra hagyta az abaúji Ruszkát, és hozzájárult, Izsépi a birtokot Kalondai, másképp Tabajdi János fiainak, Bertalannak, Antalnak és a család névadójának, Kornélnak, azaz Kornisnak adományozza végrendeletében.¹⁶ Ettől fogva használták a ruszkai előnevet. Kalondai vagy Tabajdi Kornist még Ethei Kornisként is emlegették, az 1407-ben szerzett Éty (Keresztéte, BAZ m.) birtoka után. A Kornis nevet Kornél fia használta először, ragadványnévként, az unokát pedig már Ethei Kornis Miklósként említik az oklevelek.¹⁷ (1. sz. melléklet)

A népes ruszkai köznemes család virágzása Abaújban jó kétszáz évig tartott. Kornis unokájának, Kornis Miklósnak az idősebb fiát, Dávidot jószágvesztéssel sújtották, mert meggyilkolta a vejét – Kornis Ilona férjét – Nagy (Magnus) Lőrincet. (3. sz. melléklet)

¹² A család genealógiájáról ld. Mikola 1731, Cap. IV. De Kornisiana familia. 7–13.; Kövári 1854, 159–163.; Nagy Iván (VI. 357–366 és pótkötet 318–320) Csoma 1897, 351–354; Pálmay 1999, 136–138.; Veress 1917; Vajay, kézirat, Unkelhüsser Károly gyűjteménye. Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni Unkelhüsser Károly nak, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.) Engel: Genealógia

¹³ A források és a szakirodalom egy részében Kalandai átírásban szerepel, én Engel Pál munkája alapján a Kalondai változatot használok.

¹⁴ Kalondai Péter fiai, Petch és Benedek megvásárolják Romhány birtokot Hatubur fia Cusudtól. CDAC VII. 91.

¹⁵ Vajay Szabolcs: A Kornis család genealógiája. A Kalondaiakra a Csákok szolgálatában v. ő Károly 1904, 381–383., a Perényiek familiárisaiként: Engel: Archontológia.

¹⁶ Székesfehérvár, 1403. Nov. 5. Zsigmond király Ruszkai Izsép fia Péter részére Zsigm. Okt. II/1. 319., No. 2726. Veress Endre szerint a Kalondaiak már a 13. században feltűnnek Ruszkán. Veress ui. Kalondai Benedeket egy 1280-as oklevélben említett Ruszkai Benedekkel azonosítja, és megállapítja, hogy Benedek „átköltözött” Ruszkára, vagy talán már apja beházasodott oda a 13. század elején. Mivel az azonosításra semmilyen bizonyítékot nem találtam, feltételezem, hogy 1403-ban jutottak Ruszka birtokába.

Birtokait a király Kassa városának adta. Fia, Mihály 1549-ben bekövetkezett halálával ez az ág kihalt, így Miklós kisebbik fia, Boldizsár és fiai, János, Péter és György szerezték meg Ruszkát.

A 16. század végére tehát sorra kihalt az atyafiság: János és Péter összes fiúutóda, és György egyik fiának, Boldizsárnak az utódai is. Valamennyien ott nyugszanak, mind a mai napig háborítatlan nyugalomban a göncruszkai református templom kriptájában.¹⁸ A 17. század küszöbét már csak György kisebbik fia, az Erdélyi Fejedelemségbe származott Kornis Gáspár és az ő gyermekei léphették át.¹⁹ Ennek ellenére a falut, ahonnan előnevüket kapták a Kornisok, egészen a 19. századig úgy is nevezték: Kornisruszka.²⁰

II. 2. Névrokon családok

II. 2. 1. A homoródszentpáli Kornisok

A homoródszentpáli Kornis családról sokáig úgy vélekedtek a genealógusok,²¹ hogy az a ruszkaival egy törzsből ered, ám soha senkinek nem sikerült kimutatnia a rokonságot. Veress Endre véleménye szerint a két család nem rokon egymással, de ez az álláspont, mint negatív állítás, még kevésbé igazolható forrásokkal.²² A család főként Udvarhelyszéken volt birtokos, de Marosszékbén, Küküllő, Torda és Kolozs vármegyében is voltak földjeik. Az első ismert tagja Kornis Gergely, akiről 1486-ból és 1487-ből van okleveles adatunk. A család virágzása a 16–17. századra tehető.²³ Kornis Farkast a történeti szakirodalom sokszor összekeveri Kornis Gáspárral. Farkas Gáspár kortársa volt, és pályájuk is sok tekintetben hasonlóan alakult. Farkas 1571-ben nyerte el Udvarhelyszék királybíróságát Petki Mihállyal, melyet haláláig viselt. A Báthory és Bekes közti küzdelemben Báthory mellett harcolt. Később többször járt követségben: 1584-ben a Hármastanáccsal elégedetlenkedő erdélyiek többek között őt küldték Krakkóba István királyhoz, később Báthory Zsigmond a székelyek részéről küldi Mehmet császárhoz, a békekötés végett. A Báthoryak rendíthetetlen híve volt, kitartott Báthory András mellett is. Végül Mihály vajdának is meghódolt, aki viszont

---

¹⁷ Csoma 1897, 353.

¹⁸ Toókos 2005, 38.

¹⁹ Ld. a családfát.

²⁰ Toókos 2005, 7.

²¹ Mikola 1731, 7–13.; Kövári 1854, 159–163.; Nagy Iván VI. 357–366; Csoma 1897, 351–354; Pálmay 1999, 136–138.

²² Veress 1917, VIII–IX.

²³ A családra vonatkozó levéltári források: MOL P 1870. Rhédey család levéltára. Homoródszentpáli Kornis és rokon családok. A család történetét összefoglalta Vas 1909.

bizalmatlanul bánt vele, s amikor veje, Székely Mózes kiszökött Erdélyből, elfogatta, majd a miriszlói csata után saját szemei előtt levágatta.²⁴ (Hasonlóan Gáspárhoz, akit pedig Mihály portyázó katonái öltek meg.)

Farkasnak nyolc fia és négy leánya volt. Legidősebb fia, György szintén nem tévesztendő össze Ruszkai Kornis Györggyel, Ruszkai Kornis Gáspár legidősebb fiával. Heidelbergben és Padovában járt egyetemre, ott halt meg 1594-ben vagy 1595-ben. Számos levelet írt haza a szüleihez, Kovacsóczy Farkashoz és másokhoz is.²⁵ Kornis Farkas Ferenc nevű fia pedig Ruszkai Kornis Boldizsár (Gáspár másik gyermeke) ugyancsak Ferenc nevű fiának kortársa volt. Ő volt a Homoródszentpáli Kornis család utolsó férfitagja, fiverei halála után minden birtok örököse. 1603-ban Ruszkai Kornis Boldizsár elfoglalta birtokait, de még az évben, Petki János közbenjárására visszaszerezte őket. 1614-től haláláig Udvarhelyszék főkirálybírója volt. 1625-ben halt meg.

II. 2. 2. A tóthváradgyai Kornis család

A tóthváradgyai Kornisok a ma is élő szájhagyomány szerint szintén rokonságban állnak a göncruszakaiakkal, noha a rokonság hiteles oklevelekkel itt sem igazolható, sőt, a család eredete is bizonytalan. Tótváradgya Arad vármegyében található, a mai Tótvárad. A tóthváradgyai Kornis név először 1590-ben tűnik föl, tóthváradgyai Kornis János használja először, aki valószínűleg rokonságban állt a Tótváradgyai családdal, mert Kornis János nővérét Tóthváradgyai Griseldisként említik egy 1755-ben kiadott bizonyáglevélben. János és öccse, Mihály később Bethlen Gábor udvarában teljesítettek szolgálatot, Mihály együtt tanult a külföldi egyetemeken a fejedelem unokaöccseivel. 1619-ben régi nemességüket megújító és címert adományozó oklevelet kértek a fejedelemtől. Az állítólagos korábbi, Hunyadi Mátyástól nyert nemeslevél Temesvár török kézre jutása idején, 1552-ben elpusztult. Tőle, Kornis Jánostól máig leszármaztathatók a családtagok.

Egyelőre tehát nem világos a család eredete. Ezzel kapcsolatban az is elgondolkodtató, hogy az 1619-ben bemutatott korábbi címerben sem szerepel a Kornis névre utaló unikornis: ovális, vörös pajzsban teljes alakos, nyitott sisakú páncélos vitéz, jobb kezében hegyével felfelé álló lándzsát, bal kezében íjat és nyilat tart. Bethlen Gábor bővítette ki úgy a címert – az oklevél szerint „az ő régi és mindenki által Kornis néven ismert családjukra való

---

²⁴ Szádeczky 1893, 567–574.

²⁵ Vas 1912, 209–229.

tekintettel” – hogy a vitéz jobb kezében, arany nyelvű lándzsájának hegyén egy egyszarvú levágott, vérző, ezüstsínű feje látható, valamint a sisakdísz is a levágott fejű, vérző egyszarvút ismétli.²⁶

---

²⁶ Kornis, T. 1937. 17–30.

III. Kornis Gáspár (1546 k.–1601) pályája

III.1. A kornisruszkai udvarház lakói

Az a néhány forrás, amely Kornis Gáspár édesapja, György életéről maradt, birtokjogi természetű, és sajnos a historiográfiai irodalom sem tesz róla említést. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy birtokain gazdálkodó középnemes volt – hacsak nem lappang valahol olyan forrásanyag, amely gyökeresen rácăfolna erre a vélekedésre.

Kornis György Thabajdi Kornél, azaz az „ős-Kornis” dédunokája volt. Nagypapja Kornis Miklós, Kornis Mihály veszprémi kanonok és Kornis János abaúji alispán testvére. A szülei Kornis Boldizsár és Jánoky Anna. Három testvére volt: János, Péter és Erzsébet. Erzsébetről semmi közelebbit nem tudni. (2. sz. melléklet)

Az iratokban rendszerint János nevű testvérével együtt szerepel. 1539-ben még birtokosak voltak az ősi birtokon, hiszen mindkettőjüket megidézik a budai káptalan elé Tabajd miatt. 1544-ben eladtak néhány abaúji és honti birtokot a Jánokiaknak. 1549-ben a királyi kúria pert indított a testvérek ellen, mert 1543-ban, Szent Mihály nap táján az egész Jánoky-kúriát és birtokot kisajátították. A törvényes örökös, Jánoky Tamás birtokait is lefoglalták, sőt elvitték Jánoky Oszvaldnak a jászói konventnél lévő leveleit is, pedig azok az örököszt illették volna. A döntés szerint az alpereseknek be kellett szolgáltatniuk bizonyítékaikat arról, hogy foglalásuk jogos volt. A jászói konvent bonyolította le a helyszíni szemlét és a köztudománynyvételt.

György kétszer házasodott. Az első feleségéről, Ibrányi Zsófiáról, 1542-ben tesznek említést. A második, Fánchy Zsófia a férj 1551-es végrendeletében szerepel először.²⁷ E testamentumtételnél jelen volt a fivére, Kornis János, és a már elhunyt testvérének, Kornis Péternek a fia és örököse, Kornis Lajos, valamint más nemes személyek is. A „testében törődött, de szellemében még ép” végrendelkező minden ingó és ingatlan vagyonának kezelőjévé, valamint felesége, Fánchy Zsófia és gyermekei gyámjává bátyját, Kornis Jánost nevezte ki.²⁸ A nagybeteg György még ebben az évben meghalt, feleségét december 10-én már özvegyként említik.²⁹

---

²⁷ A gordovai Fánchy család birtokairól l.: Dávid 2001. 166, 196, 241. Borsod, Hont és Nógrád megyében voltak jelentősebb birtokaik. A Fánchy család tagjai közül Borbála (–1563) Pemflinger István, majd Balassa Zsigmond felesége volt. Testvérei közül János Török Bálint szervitora, diósgyőri prefektus volt, felesége Pemflinger Anna. Bessenyei 1994. XXVIII., Bessenyei 1998, 63–66.

²⁸ MTA KK Kornis I. 270.

²⁹ Jászó, 1551. dec. 10. MTA KK Kornis I. 271.

Kornis Gáspár születésének pontos dátuma ismeretlen, de több adat támpontot nyújt az időpont megállapításához. Anyja, Fánchy Zsófia és mostohaapja, Panka Péter fügedi kapitány 1564-ben szolgáltatta ki neki és testvérének, Boldizsárnak a tárházként (domus clenodiis) említett őrzőhely tartalmát, az őket illető ingó vagyontárgyakat: aranyat és ezüstöt, melyek atyjuk halála után az özvegnél maradtak, tehát valószínűleg ekkor töltötte be 18. évét, amikor a törvény szerint ingó vagyonát kézbe veheti.³⁰ A másik támpont 1563, amikor „szorult anyagi viszonyain enyhítendő”, zálogba adta a ruszkai birtok rá eső részét 300 forintért a mostohaapjának oly feltétellel, hogy ha a visszaváltásig meghalna, említett részsíjóságát testvérei: Boldizsár, Ferenc és Zsigmond válthassák ki, a zálogösszeg kifizetésével.³¹ Ezt pedig csak akkor tehette meg, ha már elmúlt 16 éves. A harmadik dátum 1542, amikor Kornis György felesége még Ibrányi Zsófia volt. Mindezek alapján 1543 és 1546 közé kell tennünk Gáspár születését.

Fánchy Zsófia legfeljebb nyolc évig volt Kornis György hitvestársa, s ez alatt hét felnőttkort megért gyermeket fogant. Gyakorlatilag minden évre jutott egy élveszülés, ami a kor viszonyait tekintve egészen elképesztő teljesítmény.³² Sorrendjüket Veress Endre A Kornis család anyakönyvében így állapította meg: Boldizsár, Gáspár, Anna, János, Ferenc, Zsigmond és Borbála. Miután 1551-ben özvegyen maradt, a gyermekek gyámja férje végrendeletének értelmében Kornis János, Kornis György testvére lett.

Kornis János volt akkoriban a család legtekintélyesebb tagja, ezért jelölte ki gyámul az apa. Valószínűleg Ruszkán született, 1504-ben.³³ Szapolyai János pártján állt, ezért 1528-ban I. Ferdinánd hűtlenségben elmarasztalta, és ruszkai birtokrészét Kassa városának adta.³⁴ János azonban 1533-ban erőszakkal visszafoglalta ruszkai birtokát. Ez évben kapta Szapolyai Jánostól a Zemplén megyei Mihályi porciót is.³⁵

1535-ben ő volt Szapolyai egri kapitánya.³⁶ A források szemügyre vétele után megkockáztatom, hogy ő volt az, akit Szapolyai 1537-ben a fennhatósága alá került Kassa

³⁰ Jászó, 1564. jún. 8. MTA KK Kornis I. 294. A gyermekek törvényes korát Werbőczy István Hármaskönyve pontosan meghatározta: ezt fiúk és lányok egyaránt 12 évesen érték el. A fiúk 12 éves korukban kezdhettek ügyvédet vallani, 16 éves korukban adósságokról s zálog címén, 18 éves korukban pedig minden ingó vagyonukról bevállalt tehettek, és 24 éves korukban váltak teljes korúvá. Werbőczy I. rész 111. cím. 2–6. §. 151–153.

³¹ Jászó, 1563. Máj. 8. MTA KK Kornis I. 290.

³² A gyermekáldásról és –halandóságáról l. Péter 1996, 15–50. A szerző Pálffy Miklós és Fugger Mária példáját hozza fel, akiknek 16 év alatt nyolc gyermekük született, és közülük csak egy halt meg kisgyerek korában: i. m. 41.

³³ Veress 1917, 2.

³⁴ MTA KK Kornis I. 244–247., 250.

³⁵ MOL P 1987 Illésházy, I. cs. No. 152.

³⁶ Kornis János egri várnagy Kassa város tanácsának. Göncruszka, 1535. okt. 21. MTA KK Kornis I. 252.

városának védelmére rendelt. A korabeli Kornis Jánosok közül ugyanis ő volt az egyetlen, aki közéleti szerepet vállalt. Az azonosításhoz azért kell óvatosság, mert Bethlen Farkas históriájában úgy szerepel, Leonhard Feiher von Vels királyi főhadparancsnokkal megütközve csapatát megfutamították, és ő maga is elesett, talán a Tisza hajjai nyelték el.³⁷

Kornis Gáspár gyámja ezzel szemben nem halt meg, hanem tovább szolgált a Szapolyai-házat. 1540-ben mint Tokaj várnagya tett esküt Izabellának.³⁸ Első felesége Málczay Dorottya volt. Kornis János lett Málczay László gyámja, miután a fiú apja, Málczay Mihály, aki valószínűleg Málczay Dorottya testvérbátyja volt, meghalt. Kornis János és gyámfia együtt építtetett egy kúriát a Zemplén megyei Málcán, a Málczayak ősi birtokán, és ott éltek aztán. Kornis számára a későbbiekben is jelentős anyagi hasznot hozott ez a gyámapaság. A sokat betegeskedő gyámfiú ugyanis, mint egyetlen örökös, 1546-ban Zemplén megyei birtokait gyámjának, Kornis Jánosnak, „aki mindig hű és igaz atya és gyámja volt”, és az ő fiainak, Kornis Mihálynak és Györgynek adta 500 forintért, nehogy azok idegen kézre jussanak.

Kornis János 1553-ban, vagy valamivel azelőtt halt meg, 1553. aug. 10-én ugyanis második felesége, azaz özvegye, Farkasich Horváth Anna és fia, Mihály követelték a 25 aranyat, melyet az elhunyt kölcsönadott Nagymihályi Bánffy Gábornak, és az nem adott meg. Jánosnak négy gyermeke volt. Málczay Dorottyától két fia, Mihály és György, Horváth Annától pedig két lánya, Erzsébet és Dorottya. Ők voltak Gáspár unokatestvérei. (4. sz. melléklet)

Közülük Mihály volt a leginkább ambiciózus. Apja halála után elsőként a málcai kúriát kellett megvédenie a halott gyámfiú, Málczay László özvegyétől, Orsolyától, aki Mátyás nap táján (február 24.) fegyverekkel támadt rá, épp akkor, amikor Mihály nagynénje, Klára is ott tartózkodott, hogy számba vegye ingóságait. Kornis Mihály kiszabadította a nagynénit, de a ház az özvegy birtokában maradt. Nem sokáig: jog szerint Mihálynak ítélték, így még az év végén sikerült visszaköltöznie. Az ugyancsak zempléni Márkot is megpróbálta visszaszerezni, de ott csaknem véres incidenssé fajult a jogtalan foglalás, mert Orsolya szervitora hegyestőrt rántva kergette el az betolakodókat. 1559-ben Kornis János özvegye, Horváth Anna ismét férjhez ment, Vékey Ferenchez. Ekkor adta át

---

³⁷ Bethlen Farkas I., 151. A genealógiai irodalom (Mikola 1731, Köváry 1854, Pálmay 1999, Nagy Iván) nyomán Vas Miklós (1909) úgy vélekedett, ez az a Kornis János, aki Homoródszentpálon szerez birtokokat. A kérdés mindenesetre továbbra is nyitott.

³⁸ Kornis János tokaji kapitány hűséget esküszik Izabella királynénak. Buda, 1540. ápr. 12. MTA KK Kornis I. 256.

mostohafiainak a ruszkai kúriát a hozzá tartozó földekkel, malommal, szőlővel együtt. Ugyanakkor a két fiú, Mihály és György a ruszkai jószágból két jobbágytelket, szőlőket és malomjövendelmet is jutattak mostohatestvérüknek, Dorottyának, aki ekkor még az anyja kenyerén élt.

Dorotya nem volt átlagos köznemes hajadon, két okból sem. Egyrészt valamilyen szembetegsége volt, vagy baleset érthette, ami miatt az egyik szemére nem látott. A másik meglepő dolog, hogy fiúsították a ruszkai jószágban, noha két törvényes fiú örökös is akadt. A ruszkai jobbágyok, akiknek emlékezetében csaknem fél évszázad múltán is élénken élt a beteg szemű asszony, így beszéltek róla egy tanúkihallgatás alkalmával: „az leány asszony fűlszemű volt, ahhoz képest a Kornisok arra kötötték magukat, hogy az ki az leányasszonyt elveszi, tehát fiú ággá teszik az jószágban. Minthogy az ruszkai jószág nem illetett leányágot annak előtte; hanem eztán az leányasszonyt vette el Golopy Gáspár, és így osztán az urak fiú ággá tették az ruszkai jószágban az leányasszonyt.”³⁹ Dorotya Golopy Gáspárral kötött házasságának és egyben a 16. századi magyar középnyemesi réteg tárgyi kultúrájának emléke a fűlszemű lány nászruhájának (jegyajándékainak) jegyzéke is.⁴⁰ A későbbi örökös, Kornis János unokája, aki szintén János volt, nehezen értette meg nagyapjának e nemes gesztusát, és a királyi kúriáig felmenő pert folytatott a birtokok felének visszaszerzéséért. 1592-ben sikerült megállapodnia Dorottyával, aki végül 59 magyar forintért vásárolta meg mindkét nemű utódai számára a jogot a nemesi kúriára és a kornisruszkai, szurdokbényei és radványi birtokrészekre.⁴¹

Mihályra visszatérve, ő a továbbiakban megyei hivatali karrierre készült: 1563-ban, 1564-ben és 1565-ben is megválasztották az abaúji alispánságra.⁴² Ruszkán, a kúriában rendezkedett be. Pályája azonban hamar félbeszakadt, 1569-ben meghalt. Három felesége is volt, de utóda egyikőtől sem maradt.

Kornis János halála után Fánchy Zsófia gyermekei oltalmazó nélkül maradtak. A korabeli szokásoknak megfelelően az özvegy úgy döntött, ismét férjhez megy. A gazdagon jövedelmező ruszkai szőlők, malmok bizonyára csábítóan hatottak a kérőkre. Fánchy Zsófia kezét végül Panka Péter nyerte el. Panka személyében egy vérbeli 16. századi kalandor érkezett a családba. Sokat próbált: harcolt a török ellen, először Buda, majd Esztergom ostrománál, V. Károly seregében János Frigyes szász herceg ellen, majd Izabella királyné és

³⁹ Tanúvallatási jegyzőkönyv, Garadna, 1636. ápr. 28. MOL P 317 Ibrányi, 3. cs. (1636) f. 11.

⁴⁰ Kornis Dora nászruhája. 1567. aug. 10. Döbrentei 1840. 198–200.

⁴¹ Lelesz, 1592. jan. 23. MTA KK Kornis I. 458.

⁴² MTA KK Kornis I. 296

hívei ellen. A királyné támogatóitól ő foglalta el a fügedi várat, melynek jutalmul a kapitánya lett. Ezért az érdemért nyert címeres nemeslevelet 1559-ben I. Ferdinándtól. A címer is az emlékezetes várfoglalásra utal, árokkal körülvett vár fokán kivont kardú magyar vitézt ábrázol.⁴³

Panka Péternek éles szeme és kiváló üzleti érzéke volt. 1559-ben a leleszi prépostság javainak egy részét vásárolta meg Schwendi Lázártól, de ezt az ügyletet később érvénytelenítették.⁴⁴ Ónod várának prefektusaként figyelt fel rá, milyen gyümölcsöző lehetőségek rejlenek az abaúji pálosok kifosztott, elhagyott kolostori birtokaiban⁴⁵, és nem sokat teketóriázott. Gátlástalanul kihasználva a szerzetesek szűkös anyagi helyzetét, 1560-ban Alsó-Golop Abaúj megyei község felét vásárolta meg 400 ft-ért. A pálosok a sajlóádi kolostor javítási költségeinek fedezésére fordították az összeget. A szétrombolt gönci Szent Katalin kolostor szőlőit 1569-ben 1000 ft-ért megvásárolta Béla Imre újhelyi és sajlóádi pálos vikáriustól.⁴⁶ (Feltételezem, hogy ekkoriban vált – Panka Péter révén – a Kornis család kincsévé az ún. Anjou-kárpit.⁴⁷) Még ugyanabban az évben vette meg 900 ft-ért a Szent Katalin kolostor területét és minden tartozékát.⁴⁸ Telkibányán, Ruszkán, Hejécén és Vilmányban is vásárolt pálos birtokokat, malmokkal, szőlőkkel együtt. 1568-ban, szendrői vicekapitány korában nova donatio gyanánt kapta Martonyi Borsod megyei falut minden birtokával együtt,⁴⁹ valamint Alsó-Golop és Alsó-Dobsza zempléni falvakat.⁵⁰ 1575-ben kiszabadította Fancsal Lőrincet a török fogságból, s ezért, váltságdíj gyanánt kapott Fancsalon 9 jobbágytelket és a szolnoki Tiszaszalókon 2 jobbágyot.⁵¹ Pályafutása vége felé megyei hivatalt is vállalt: 1580-ban táblabíróként említik Czecey György járásában.⁵²

⁴³ Gárdonyi 1925

⁴⁴ Nagy Iván

⁴⁵ DAP 171–176.

⁴⁶ A gönci Szent Katalin-kolostor XIV. századi, nemesi alapítású. A XIV–XV. században Ruszkán, Hejécén, Vilmányban és Szántón voltak földjei, Ruszkán malmi, Kinizs faluban pedig kúriája, és kiterjedt gazdasági tevékenységet folytatott mindaddig, míg föl nem dúlták és ki nem fosztották 1548-ban. Guzsik 2003. 100–102., 213.; A pusztítást Serédy Gáspár rovására írja a szakirodalom, de ez a ruszkai kolostor esetében forrásokkal nem igazolható. Valóban ő dúlta fel viszont Diósgyőr, Lád, Újhely, Tokaj és Regéc pálos kolostorait. Belényesy 2004, 17.; DAP 173. Romhányi, F. 2000, 56.

⁴⁷ A vörös bársony alapon selyemmel, arannyal, ezüsttel himzett, a sírból kilépő Krisztust ábrázoló, később átszabott oltárdísz gyaníthatólag a gönci pálos kolostorból került, rejtélyes módon, a 16. század második felében a Kornisokhoz. 1938-ig a szentbenedeki Kornis-kastély kápolnájának sekrestyéjében őrizték üveg alatt. (Kornis Gabriella mesélte, hogy gyermekkorában az ebédlőben függött, és bátyjával együtt, egymás között úgy nevezték: „a fellábú Jézuska”). A Kornis családtól, gyanús körülmények között, a 20. század első felében egy régiségkereskedőhöz került a becses textil. Ma az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár őrzi, ltsz. 1964.317. Marosi 1987, 228.

⁴⁸ DAP 173.

⁴⁹ MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, III. k. 914–915. No. 1213.

⁵⁰ MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, III. k. 916. No. 1217.

⁵¹ MOL P 604 Sipos, 3. cs. 238. t. Rugyási Panka család; Csoma 1897, 426–427.

⁵² Korponay 1878, 60.

Fánchy Zsófiával való házasságkötésének pontos időpontját nem ismerjük. 1563-ban már házások voltak.⁵³ 1564-ben beleszólása van a Kornisok családi ügyeibe is: az árvák érdekében megtiltja Kornis Lajos özvegyének, hogy újból férjhez menjen.⁵⁴ A házastársak a korabeli gyakorlatnak megfelelően összeadták előző házasságukból született ellenkező nemű gyermekeiket. Kornis Gáspár fivére, Boldizsár Panka Ilonát vette feleségül. Panka Péter halála, 1584⁵⁵ után a ruszkai kolostori birtokok erre a lányra, Panka Ilonára, Kornis Boldizsárnéra szálltak. Az ő halála után Panka Péter fia, István és Kornis Boldizsár fia, Péter pereskedtek rajta. Végül Kornis Péter szerezte meg.⁵⁶ Kornis Boldizsár 1579-ben már nem élt. Három felnőttkort megért fiút és két lányt hagyott hátra. (5. sz. melléklet) Ezekkel a gyermekekkel később még találkozunk, Kornis Gáspár birtokügyeinek taglalásánál.

III. 2. Ruszkától Kirváig

Kornis Gáspár első felesége Dolhay Ilona volt. A Dolhay család ekkor Máramaros legnagyobb birtokosa.⁵⁷ Ilona nagyapja, Dolhay Péter Mátyás király udvarában kezdte pályáját mint apród, később II. Ulászló alatt az udvarnoki, allovázmesteri, végül a kamarási tisztségig emelkedett. Özvegye, Losonczy Dorottya később Tholdi Lászlóhoz ment feleségül. Ebből a házasságból született Tholdi Anna. Dolhay Péternek négy fia született, de 1526 után hárójuk már nem élt, és gyermekeket sem hagyott hátra.

Egyetlen fiú maradt életben, Dolhay Imre. Ő a Szini Rafaeltől és Istvántól vásárolt kirvai udvarházában lakott.⁵⁸ Felesége Sztojka Ilona, Sztojka Miklós alispán és Kricsfalussy Krisztina lánya volt. Dolhay Imre 1549-ben elzálogosította neki a Kirvához tartozó jószágokat, valamint a dolhai uradalomban fekvő birtokait, 2000 ft-ért. 1550-ben pert indított mostohanővérével, Tholdi Annával együtt Gúthi Országh Kristóf ellen több Nógrád és Hont megyei birtok elfoglalása miatt. Több ízben volt királyi ember. 1553-ban már nem élt. Csak egyetlen utóda maradt, Ilona, aki apja tekintélyes máramarosi birtokait örökölte.⁵⁹ A kincset érő lány lépéseit ezentúl két gyám vigyázta: Szigethi György deák alispán és Szigethi Vas Antal deák, és anyja, Sztojka Ilona.

---

⁵³ Jászó, 1563. máj. 8. MTA KK Kornis I. 290.

⁵⁴ Korponay 1878, 43.

⁵⁵ Csoma 1897, 426–427.

⁵⁶ Az egri káptalan jegyzőkönyve, 1633. aug. 28. MOL P 317. Ibrányi, 3. cs. 16–23.; Iványi 1926, 21. Itt 1635–ös évszám szerepel.

⁵⁷ Lukinich 1918, 152.

⁵⁸ MOL P 1960. Bethlen cs. lt. 3. cs. 24. t. No. 45., 46.

⁵⁹ MOL P 1870. A Rhédey cs. levéltára, 3. cs. 24. t. A Dolhay család birtokjogi iratainak elenchusa 1400–1709. fol. 42/v.

Mind a Dolhay, mind a Kornis család történetének ismerői úgy gondolták eddig, hogy Gáspár és Ilona 1564-ben kötöttek házasságot. A Rhédey család levéltárában található, Dolhay családra vonatkozó birtokjogi elenchus bejegyzéseiből viszont azt a meglepő következtetést lehet levonni, hogy a házasságkötés dátumát legalább négy évvel előre kell tennünk. Kornis Gáspár ui. már 1560-ban az ellen tiltakozik, hogy felesége, Dolhay Ilona Bocsko és Lunka nevű birtokait János Zsigmond eladományozza.⁶⁰ Eszerint nagyon fiatalon, legfeljebb 16–17 évesen nősült meg először Kornis Gáspár.

Vajon hogyan sikerült elnyernie Gáspárnak Ilona kezét? Ki egyengette az útját a gazdag máramarosi hajadon felé? Erre vonatkozó adatok híján csak hipotéziseket állíthatunk fel. Az egyik szerint Panka Péter, Gáspár mostohaapja volt a házasság kiagyálója, akinek remek praktikus érzékéről már korábban meggyőződhattünk. Igaz, a házasság elsősorban mostohafiának vált előnyére, de tagadhatatlan, hogy egy jó parti az egész család presztízsét emeli, beleértve Panka Péter édesgyermekait is.

Volt ugyanakkor másvalaki is, aki erősen tapogatózott a Dolhay-vagyon irányába. Kornis György volt az, Gáspár unokatestvére, gyámjának, Kornis Jánosnak az egyik fia, aki, alighogy eltemették Dolhay Imrét, azonnal megtámadta Ilona tutorinak gyámsági jogát.⁶¹ Ez azért meglepő, mert a törvény értelmében – végrendelet híján – csak olyasvalaki kérhetett magának gyámi jogokat, aki rokona volt az elhunynak.⁶² Egyelőre nem sikerült olyan szálát találni, amely a Kornisokat Dolhay Ilona szüleikhez kötötte, így csak további feltételezésekre hagyatkozhatunk. Elképzelhető, hogy Kornis János halála után közvetlenül (tehát még Panka Péter előtt) fia, Kornis György lett Gáspár gyámja. Kornis György esetleg távoli rokonságban állt Dolhay Ilonával, és erre hivatkozva szerette volna megkaparintani a lány birtokait. Mivel ez nem sikerült, megpróbálta a számára egyébként kedvezőtlenebb másik lehetőséget is, nevezetesen azt, hogy gyámfiát, Gáspárt nősíti be a Dolhay családba.

A másik variáció szerint Gáspár és Ilona már kisgyermekkoruk óta egymásnak voltak szánva, bár ez a szokás inkább a nemesség felsőbb rétegében volt divatban. Ez esetben Kornis György, Gáspár apja volt a házasságszerző. Gáspár gyámja, Kornis János és Ilona apja ugyanabban az évben, 1553-ban haltak meg. Gáspár feltételezett új gyámja, Kornis György számára ebben az esetben az lehetett a hivatkozási alap az Ilona feletti gyámság megszerzésében, hogy Ilona Gáspár menyasszonya.

---

⁶⁰ MOL P 1870. A Rhédey cs. levéltára, 3. cs. 24. t. A Dolhay család birtokjogi iratainak elenchusa 1400–1709. fol. 27–27/v. No. 251.

⁶¹ MOL P 1870. A Rhédey cs. levéltára, 3. cs. 24. t. A Dolhay család birtokjogi iratainak elenchusa 1400–1709. fol. 43, 43 v. No. 406.

Akárhogyan is volt, a házasság legnagyobb nyertese maga Kornis Gáspár lett. A Dolhay-örökség megszerzésével tekintélyes partiumi nemes lett, és ezek a birtokok teremtették meg az alapot további társadalmi emelkedéséhez is. A házaspár Kirván, a Dolhay-udvarházban rendezkedett be.⁶³ Valószínűleg az ara fiatalságával magyarázható, hogy hosszú évekig gyermektelenek voltak, vagy ha született is babájuk az első években, az meghalt. 1567-ben végrendelekzik ugyanis a házaspár,⁶⁴ és Ilona magyar nyelvű testamentumában csak egyetlen leány, Zsófia szerepel. Kicsi még, anyja „magzatom”-nak nevezi. Ilona ekkor saját bevallása szerint jó egészségnek örvendett, a végrendelet nem tudni, mi okból készült. Elsőként Gáspár rendelkezett, de csak a felesége végrendelete maradt ránk. Eszerint, ha ő és kislánya meghalna, minden atyai és anyai jószágát férje örökölje. Zsófia halála esetén az őt illető ingóságok és az anyai jószág leánynegyede is Kornis Gáspárra szálljon. Dolhay Ilona mint örökösnő komoly tekintélyét mutatja, hogy végrendeletét a saját pecsétjével erősítette meg.

Gáspár 1566-ban már kirvai Kornis Gáspárként szerepel együtt egy levélben későbbi sógorával, csebi Pogány Menyhérttel, Kornis Anna leendő hitvesével.⁶⁵ A „kirvai” megjelölés nem előnév, csupán lakóhelyét jelzi. A birtokok átvétele nem ment simán. Dolhay György, Imre unokatestvére már 1560-ban magának követelte azokat.⁶⁶ Gáspárnak csak hosszú pereskedés után, 1569-ben sikerült kiegyeznie Dolhay Györggyel és annak másodunokatestvérével, Imrével Dolhay Ilona örökségén. Egész Kirva, Tarackköz, Kőkenyes, Irholc, Nereznice, Gányafalva, Kalinfalva és Dombó, valamint az ökörmizei, kelecseyi és ripinyei részjószágok jutottak a kezére.⁶⁷ 1570-ben János Zsigmond Kornis Gáspárnak ajándékozta – a magyar Szent Koronának és magának a fejedelemnek tett szolgálatai jutalmául – az említett birtokokra vonatkozó királyi jogát is,⁶⁸ és kiadta az iktatóparancsot.⁶⁹ 1571-ben történt a beiktatás, amely zavartalanul folyt, leszámítva Irholcot, ahol az irholczi Mihályka család tagjai ágáltak, és követelték Irholc egyharmadát.⁷⁰ 1572-ben velük is sikerült megállapodni, a Mihálykák 100 forintot tartoztak adni, és elismerték függésüket a kirvai

⁶² Werbőczy I. rész 113. cím 5. §

⁶³ MTA KK Kornis I. 338.

⁶⁴ 1567. jan.3. MOL P 1960 Bethlen, 3. cs. 24. t. 14–15. 1567. jan.3.

⁶⁵ II. János Horváth István és Sebesi Pál huszti kapitányoknak, Gyulafehérvár, 1566. máj. 22. MTA KK Kornis I. 300. Kornis Anna 1567-ben csebi Pogány Menyhértné.

⁶⁶ MOL P 1870. A Rhédey család levéltára, 3. cs. 24. t. A Dolhay család birtokjogi iratainak elenchusa 1400–1709. fol. 37/v., fol. 38.; MOL P 1960. Bethlen cs. lt., 3. cs. 24. t. No. 49.

⁶⁷ Septer, 1569. okt. 5. MOL P 1960 Bethlen cs. 24. t. No. 6.; Gyulafehérvár, 1591. jún. 26., Báthory Zsigmond kiváltságlevele. Fejér–Rácz–Szász 2005, No. 1393.; EKK LEO No. 171.

⁶⁸ Gyulafehérvár, 1570. márc. 15. Fejér–Rácz–Szász 2005, No. 65.; EKK K LEO 16. sz. No. 171.

⁶⁹ Gyulafehérvár, 1570. márc. 15. No. 66. EKK K LEO 16. sz. No. 171.

udvarház mindenkori gazdájától, aki, ha a vármegyei haddal hadba vonul, három lóval tartoznak vele menni, ellenkező esetben viszont nem kötelező hadba vonulniuk, védelmet kapnak a vármegyével és a fejedelemmel szemben.⁷¹

Dolhay Ilona nem sokkal élte túl öröklött birtokainak átvételét. 1572-ben egy ügyvédvalló levélben nem kisebb személyiséget, mint Sombory Lászlót, a patinás családból származó, később nagy hivatali karriert befutó kincstári jogügyigazgatót⁷² kért fel egy esztendőre ügyvédjének⁷³. 1572⁷⁴ és 1575⁷⁵ között halt meg. 5 felnőttkort megért gyermeke született: Anna, Zsófia, Kata, Borbála és egyetlen fiú, György.⁷⁶ (2. sz. melléklet)

Első felesége halála után nem sokkal, 1576-ban Gáspár újra nősült. Szalontai Tholdi Erzsébetet, Tholdi Mihály lányát, Újhelyi Zsigmond özvegyét vette el.⁷⁷ A Biharban birtokos Tholdiak a Partium régi arisztokráciájához tartoztak⁷⁸. Kornis sógorságba került Tholdi Istvánnal, a későbbi (1599–1603) tanácsúrral és lippai kapitányhelyettesével.⁷⁹ Ebből a házasságból született két felnőttkort megért fiú, Boldizsár és Zsigmond. Úgy tűnik, itt sem volt zökkenőmentes a családba való beilleszkedés: 1576-ban, talán valamilyen birtokvita miatt, Kornis Gáspár a huszti katonákkal felgyújtatta felesége néhai férjének, Újhelyi Zsigmondnak szállósi kúriáját.⁸⁰

III. 3. Máramaros élén

Kornis Gáspár a Dolhayak vagyonának megszerzésével megalapozta karrierjét: ő lett Máramaros vármegye legtekintélyesebb birtokosa. Mit is jelentett ez? Máramaros földrajzi adottságai miatt mind geopolitikai, mind gazdasági szempontból egyike volt a fejedelemség legfontosabb területeinek. Nyugatról a királyi Magyarország, keletről a Lengyel Királyság határolta, délkeleti csücskével a moldvai vajdasággal érintkezett. Határvidék tehát, melynek nemcsak védelmi, de információszerzési szempontból is kulcsszerepe volt. Gazdasági szempontból is meghatározó, elsősorban értékes sóbányái miatt. Ugyanakkor földrajzi

⁷⁰ 1571. márc. 25. Fejér–Rácz–Szász 2005, No. 69. EKK K LEO 16. sz. No. 171.

⁷¹ Báthory Zsigmond, 1591. jún. 26. Gyulafehérvár. P 1960 Bethlen, 3. cs. 24. t. No. 17, Erdélyi. fej–mek kir. könyvei, No.71, EKK K LEO 16. sz. No. 171.

⁷² Trócsányi 360, újabban Horn 2005b, 263–264. és Horn 2006 (140.) 891.

⁷³ Báthory István Kornis Gáspárné Dolhay Ilona ügyében. Torda, 1572. máj. 4. MTA KK Báthory István, 1. 87.

⁷⁴ MOL P 1960. Bethlen 3. cs. 24. t. No. 35.

⁷⁵ Lelesz, 1575. ápr. 22. MTA KK Kornis I. 349.

⁷⁶ MOL P 1960. Bethlen 3. cs. 24. t. No. 43.

⁷⁷ MOL P 1960. Bethlen 3. cs. 24. t. No. 35., No. 59.

⁷⁸ Veress 1917, 3.

⁷⁹ Trócsányi 1980a, 35, 37.

adottságaiból következett az is, hogy magyar nemessége szinte alig volt, hegyeiben főként román pásztorok legeltettek. Gáspár számára sima út vezetett tehát a megye legfontosabb tisztségei: a főispáni szék és a huszti kapitányi rang irányába.

Első ismert nyilvános szereplése még János Zsigmond vajdasága alatt történt. 1571-ben a marosvásárhelyi országgyűlésről őt küldték a rendek Lengyelországba, János Zsigmond egyik udvari emberével együtt, a Szászsebes építéséhez szükséges toásókért és kőművesekért.⁸¹ Ekkor már kitüntette magát a fejedelem előtt, hiszen egy oklevél a Szent Koronának és János Zsigmondnak tett szolgálatait ismeri el, melyekkel különféle helyeken és időkben bizonyította hűségét és állhatatosságát.⁸²

Az első fontos tisztség, melyet Gáspár pályafutása során szerzett, Máramaros alispáni rangja volt. Nem lehet pontosan tudni, mikor nyerte el, elsőként 1571-ben szerepel az aláírása után.⁸³ A Dolhayiak is viselték korábban ezt a tiszteket: Dolhay Imre másodunokatestvéé, Dolhay György 1557-ben volt alispán.⁸⁴

Ettől fogva megszorodtak feladatai, ő intézte a vármegye ügyes-bajos dolgait. Alispáni szolgálata idejéből, 1573-ból való az a levél is, melyet a besztercei főbíróhoz, Dami Gergelyhez intézett. A Beszterce vidéki Csépán harmincadja miatt panaszkodott. A vám kérdése miatt a fejedelmi udvarban is megfordult. Arra kérte Báthoryt, szállítsa le a magas vámot, hiszen „a megholt fejedelem”, János Zsigmond idejében nem is volt Csépán harmincadhely. A levélben arra kéri a főbíró, ő is írjon a fejedelemnek ebben az ügyben. Az is előfordult – mint írja – hogy nemeseket is megtartóztattak a harmincadvámnál. Erről az ügyről is szeretne részleteket megtudni.⁸⁵ A panasz meghallgatásra talált, és a következő évben Báthory István megszüntette a terhes harmincadot, és csak a besztercei huszad maradt meg, bár igaz, hogy annak az évi bérét 70-ről 100 forintra emelte. A város azonban nem tudott lemondani a csépáni harmincad jövedelméről, ezért azt még az év őszén ismét felállították.⁸⁶ A levél számunkra legfontosabb tanulsága mégis az, hogy Kornis 1573-ban már Báthory István udvarába is bejáratos volt.

A vármegyei adminisztráció vezetőjeként Gáspár a saját bőrén is tapasztalhatta a Magyar Királyság és új otthona, az Erdélyi Fejedelemség közötti ellenséges viszonyt. Báthory

---

⁸⁰ Sipos Zsigmond családtörténeti feljegyzései. MOL P 604 Sipos, 2. cs. 42. t. Kornis család. Az eredeti forrásra nem sikerült rábukkannom, így ezt az adatot bizonytalannak tartom.

⁸¹ A marosvásárhelyi országgyűlés határozatai. 1571. jan. 6–14. EOE II. 376.

⁸² Gyulafehérvár, 1570. márc. 15. EKK K LEO 16. sz. No. 171.; Fejér–Rácz–Szász 2005, No. 65.

⁸³ Tótváradi Kornis levele Kornis Károlyhoz. Bp. 1910. ápr. 2. MTA KK Kornis VI. 429.

⁸⁴ Petrovay 1893

⁸⁵ Kornis Gáspár Dami Gergely besztercei főbírónak, Jód, 1573. dec. 6. MTA KK Kornis I. 341.

⁸⁶ Veress 1943. 12.

István fejedelemségének első éveiben, 1571-től 1575-ig a Speyerben született állam és Magyarország a határok meghúzása ellenére is gyanakvóan figyelte egymást.⁸⁷ A bécsi hadvezetés az 1570-es évek első felére építette ki az Erdéllyel szembeni várövezetet, a kassai főkapitányság szervezetén belül működő tiszántúli főkapitányságot Szatmár központtal. Hans Rueber kassai és Christoph von Teuffenbach szatmári főkapitány együttesen próbálta gyengíteni az új uralkodót, Bécs pedig Bekes Gáspár támogatásával fegyveresen is megpróbálkozott Báthory letételével.⁸⁸ Különösen érezhető volt a feszültség a Partium-beli Máramarosban, ahol a határok meghúzása ellenére még előfordultak kisebb-nagyobb csetepaték. Gáspár az 1570-es évek elején többször is összetűzésbe került a Magyar Királyság katonai igazgatásával határvillongások miatt. Először 1572-ben történt ilyen eset, a máramarosi Sugatag faluban.

Sugatag eredetileg Drágffy-birtok volt, de, mivel a család 1555-ben kihalt, a birtok a magyar királyra szállt vissza, tehát a falu királyi igazságszolgáltatás alatt állt.⁸⁹ Ezért amikor Kornis Gáspár Sugatagon valamilyen, pontosabban nem részletezett erőszakos cselekményt követett el a moldvai vajda ellen, akkor a falu előljárói ezt azonnal jelentették Hans Rueber kassai főkapitánynak.⁹⁰

Két év múlva, 1575 elején – abban az évben, amelyben Bekes csapatai fegyverrel támadtak Erdélyre – Gáspár udvarháza és családja is veszélybe került. Aggódva ír a fejedelemnek: a szatmári német őrség mozgolódik, Nagybányára gyülekezik. Attól tart, Kirvára akarnak rontani. Báthory nem vette komolyan az alispán félelmét: ha a szatmáriak valóban Gáspár birtokára akarnának törni, akkor, amíg a levélvivő az udvarba ért, addig úgy is megcselekedték a dolgot; de nem is hiszi, hogy a császár híre és parancsa nélkül ilyet mernének tenni. Ennek ellenére elment a posta Hagymássy Kristóf váradi kapitányhoz, hogy járjon utána a dolognak. Mivel pedig a vármegyei hadat nem lehet mozgósítani akármikor, a fejedelem arra kérte az alispánt, megyei pénzen fogadjon fel 25 darabontot a maga oltalmára, a jövőben pedig erősítse meg oly módon az udvarházat, hogy az efféle támadásoktól megvéddesse magát és a háza népét, amíg megérkezik a segítség.⁹¹

Hamarosan kiderült, hogy Gáspár félelme teljesen megalapozott volt: 1575 tavaszán a szatmári főkapitány alá tartozó katonák törtek be Máramarosba, és elpusztították Kirvát. Az

⁸⁷ Erdély 1571 és 1575 közötti közjogi helyzetét vette górcső alá Oborni 2002b.

⁸⁸ Pálffy 1997a, 113–116.; Pálffy 2000. 103–104.

⁸⁹ Lukinich 1918, 242. Sugatag és más Drágffy-birtokok tulajdonjogát még II Mátyás is magának tartotta fenn a nagyszombati egyezményben (1615. máj. 6.) (Lukinich 1918. 352.)

⁹⁰ Hans von Parth Rueber János felsőmagyarországi főkapitánynak. Szatmár, 1572. nov. 18. MTA KK Kornis I. 340.

erőszakos határsértést az országgyűlésre vitték, és a rendek Keresztúry Kristóf tordai sókamarást küldték panaszra a szatmári főkapitányhoz. Keresztúry figyelmeztette von Teuffenbachot, és a török haragjával fenyegetőzve próbált nyomást gyakorolni rá, ő viszont azzal csillapította a sókamarást, hogy Kirva elpusztítása csak a megtorlás volt Kornis sorozatos határsértése miatt.⁹²

Ez év nyarán, Bekes Gáspár támadásakor Kornis Gáspár állt a máramarosi vármegyei hadak élén. Amikor elindult seregével, hogy csatlakozzék a fejedelmi hadhoz, Gávay Miklósról, bizalmas emberére és helyettesére bízta mind a házat, mind a vármegyét.⁹³ Ebből arra lehet következtetni, hogy ekkor már főispán volt. Hogy mikor nyerte el ezt a tisztséget, nem lehet pontosan meghatározni. A máramarosi főispánság gyakran járt együtt a legfontosabb erődítmény, Huszt kapitányi rangjával. Korábban Hagymásky Kristóf (1558-1567), majd Nyakazó Ferenc (1568-1572) is egyszerre töltötték be mindkét posztot.⁹⁴ Gáspár hamarabb lett huszti kapitány, mint főispán, mert előbbi rangját már 1574-ben megszerezte⁹⁵, ugyanakkor Báthory István 1575 februárjában még alispánnak címezi.⁹⁶ 1576-ban már bizonyosan főispán.

De térjünk vissza 1575-höz, Bekes Gáspár támadásának eseményeihez. Kornis Gáspár Erdély határán Balassi Bálint seregébe ütközött. Balassi éppen Bekeshez igyekezett. Az összecsapásban Kornis olyan komoly sebet kapott, amellyel nem tudott tovább harcolni, így nem is jutott el Báthoryhoz, tehát nem vett részt a kerelőszentpáli csatában sem. De azért szétszórta a költő lovasait. Bálint pedig a maradék csapatával az éj leple alatt vonult tovább, de balszerencséjére ismét ellenségbe, Hagymásky Kristóf embereibe ütközött. A maréknyi embernek ezúttal már esélye sem volt a menekülésre, így – amint az közismert – a költő fogságba esett.⁹⁷

---

⁹¹ Báthory István Kornis Gáspárnak. Gyulafehérvár, 1575. febr. 27. In: Károlyi 1879. 741.

⁹² EOE III. 6.

⁹³ Kirva, 1575. Aug. 3. MTA KK Kornis I. 351–353.

⁹⁴ Fallenbüchl Zoltán: Erdély főispánjai 1526–1848. Bp., 1994. 85.

⁹⁵ Erről l. a Huszt főkapitánya c. fejezetet.

⁹⁶ Báthory István Kornis Gáspárnak. Gyulafehérvár, 1575. febr. 27. In: Károlyi 1879. 741.

⁹⁷ Báthory István, 92. (Bethlen Farkas (1639–1679): *Historia de rebus Transylvanicis* c. munkájából); Erdélyi: Balassa.

III. 4. A főispán és a főbíró

A vármegyei szolgálat éveiből ránk maradt levelek jelentős része a beszercei főbíróhoz íródott.⁹⁸ A szomszédos száz városatyákhoz szóló misszilik a vármegye és a város sokrétű kapcsolatrendszerére világítanak rá. Hol a Besztercéről vásárolt borok minősége miatt morog a főispán („a borokat elhozák, de (...) igen megvesztegették, úgyannyira, hogy kinek fele, kinek harmada mind víz. Én bizony nem tudom, minek valók”),⁹⁹ hol igazságszolgáltatási ügyben jár el. A beszercei Szabó Simont megvagdalták az oláhok, de elfogták őket, és kiadták a városnak, hogy szolgáltatson igazságot.¹⁰⁰ Máskor ő ítél el két gonosztevőt, az ispánmezei Pöcze Györgyöt, és a dögfalvi Veres Tivadart: „én eleitől fogva az gonosztevő embereknek vétkeket el nem szenvedtem, mostan is megbüntettem őket érte”.¹⁰¹

Bizonyos esetekben, a főispán közbenjárásával a beszerceiek elengedték a maguk harmincadját: nem kellett a vámot megfizetni a fejedelem Huszton szolgáló szabadosának,¹⁰² sem a máramarosszigeti bírónak, amikor ökröt vásároltak a vásárban saját szükségükre.¹⁰³

A beszerceiek egy ízben a szelistyei vám leszállítását kérték Kornistól, mert az a városi szegények számára igen nagy terhet jelent, és mert korábban „in usu” nem volt. Kornis Gáspár válaszában viszont másként emlékszik a történetre: a szelistyei vármegyei vám régóta alku tárgya volt a máramarosiak és a beszerceiek között. Aztán megállapodtak a kölcsönös vámentességben, és tartották magukat hozzá 25 évig. De aztán a város ismét elkezdte szedni a vámot. Báthory Istvánnak még Erdélyben létekor jelentette ezt Kornis Gáspár, és a fejedelem úgy ítélkezett, hogy ez esetben a vármegye is beszedhesse.¹⁰⁴

Olykor komolyabb nézeteltérés is előfordult a város és a vármegye között, ilyenkor a főispánnak kellett latba vetnie diplomáciai képességeit, mert még fegyveres összecsapástól is tartani lehetett. 1582 szeptemberében határjárásra készülődött Beszterce és Máramaros. A már említett máramarosi Szelistye és a Beszterce fennhatósága alá tartozó Telcs közötti határ hovatarozása miatt vonultak ki mindkét részről. Gáspár Szent Mihály napjára tette a

⁹⁸ Kornis Gáspár és a beszercei városvezetés levelezésének eredetije Beszterce város levéltárában maradt fenn. A forrásanyag megtalálható mikrofilmen: MOL Beszterce–Naszód megye levéltára, 355. sz. mikrofilm, fol. 1–84.

⁹⁹ Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak, Huszt, 1576. szept. 18. MTA KK Kornis I., 354.

¹⁰⁰ Kornis Gáspár Beszterce város tanácsának, Huszt, 1577. jún. 26. MTA KK Kornis I., 360–361.

¹⁰¹ Kornis Gáspár Beszterce város tanácsának, Huszt, 1581. márc. 18. és 1581. ápr. 7. MTA KK Kornis I., 388–389.

¹⁰² Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak, Huszt, 1578. ápr. 5. MTA KK Kornis I., 364.

¹⁰³ Kornis Gáspár a beszercei főbírónak, Kirva, 1579. márc. 20. MTA KK Kornis I., 375.

¹⁰⁴ Kornis Gáspár Beszterce város tanácsának, Huszt, 1583. ápr. 9. MTA KK Kornis I., 406–407.

határjárást, és arra kérte a főbíró, 8–12 ember jöjjön legfeljebb, az ő részéről is annyi nemes vonul majd ki. Ezt azért kellett hangsúlyoznia, mert jelentették neki, hogy a beszerceiek nagy csapat fegyverrel készültek a határjáráshoz. Ezért még azt is kilátásba helyezte, hogy akkor a máramarosiak is fegyveresen vonulnak majd fel, amiből – fenyegetőzött a levélben – nagy veszedelem eredhet.¹⁰⁵

A főispán egyik legjelentősebb feladata volt a szomszédos országokra, Moldvára és Lengyelországra figyelni, róluk információkat begyűjteni, a fejedelmet mindenről tájékoztatni. 1582 júliusában a Beszterce és Máramaros közti újabb határjárást kellett elhalasztani a moldvai vajda mozgolódása miatt. Kornis Gáspárt a fejedelem készenlétbe rendelte a vármegyei haddal és az alispánnal Máramarosszigetre, illetve „batárokban az havasok alatt mindenfelé”, figyelmeztette a beszerceieket is, mert úgy értesült, hogy a vajda arra akar menekülni.¹⁰⁶ Az utakat is elállták, hogy ha arra menekülne a vajda, elfoghassák. Kérte a bírót, ha arrafelé menekülne, nehogy elengedjék. Mivel Radna közel esik Besztercéhez, onnan jó értesüléseket szerezhetnek a beszerceiek. Ezért egy emberét küldte oda Kornis, hogy ott legyen, és bármikor, ha új híreket hallanak, megvihesse azt neki.¹⁰⁷

1587-ben a Moldvába betörő kozákoktól kellett óvni a határokat. A vajda megverte seregüket, maradék hadaikkal Erdélyen át akartak menekülni. Báthory Zsigmond Kornist küldte, hogy vigyázzon a határ menti utakra és ösvényekre, és szerezzen híreket a kozákokról.¹⁰⁸

III. 5. Huszt kapitánya

Huszt hovatartozása János Zsigmond halála után megkérdőjeleződött. Miksa nem bízott abban, hogy az új „vajda” tartani fogja magát a speyeri szerződéshez, ezért Husztot biztosítéknak tekintette. Az elhunyt fejedelem testamentumos urai, Bekes Gáspár, Csáky Mihály és Hagymássy Kristóf még János Zsigmond 1567. évi végrendelete értelmében kapták zálogbirtokul a várat 1/3–1/3–1/3 arányban.¹⁰⁹ Csáky Mihály halála után, mivel nőtlen és

---

¹⁰⁵ Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak. Kirva, 1582. aug. 31. MTA KK Kornis I. 401. Kornis Gáspár Máramaros. főispán Beszterce város tanácsának. 1582. szept. 14. MTA KK Kornis I. 402–403.

¹⁰⁶ Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak. Máramarossziget, 1582. júl. 3. MTA KK Kornis I. 398. Kiadva: Hurmuzaki: Documente XV/1. 686.; Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak. Borczánfalva, 1582. júl. 10. MTA KK Kornis I. 399. Kiadva uo. 687.

¹⁰⁷ Huszt, 1582. júl. 19. Kornis Gáspár Budaki Gáspár beszercei főbírónak. MTA KK Kornis I. 400. Kiadva: Hurmuzaki: Documente XV/1. 688–689.

¹⁰⁸ Báthory Zsigmond Beszterce város tanácsának. Egeres, 1587. dec. 12.; MTA KK Kornis I. 423. Hurmuzaki: Documente XI., 703–704.

¹⁰⁹ Lukinich 1918, 152, 169–171.

gyermektelen volt, zálogrésze visszaszállt Miksára. A király a birtokrészt kápolnai Bornemissza Farkasnak adományozta 1572. szeptember 1-jén.¹¹⁰ Bornemissza azonban alig néhány hónap múlva, 1572 novemberében meghalt, örököse, Bornemissza Boldizsár pedig 1573-ban Bardóczy János huszti kapitány közreműködésével magának foglalta el a várat. A kapitánynak utalomalvelet adott, hogy cserében védelmezze meg őt a két másik birtokossal, Bekessel és Hagymássy Kristóffal szemben. Bardóczy később megbékítette a Habsburg-párti Bekes Gáspárt. Mindeközben Hagymássy Báthory oldalára állt, 1573-ban lemondott saját huszti részéről Báthory István javára, cserébe két másik erődítményért, Désért és Vécserért. Később, Báthory Kristóf vajdai kinevezésekor a fejedelem országos főkapitánnyá tette és átadta neki Várad irányítását is. Bornemissza azonban továbbra is benn ült Huszt várában. Báthory még 1574 májusában is eredménytelenül követelte tőle, hogy hagyja el Husztot. Kornis Gáspár ebben a reménytelennek tűnő helyzetben kapta meg kinevezését a huszti várkapitányságra. A vár sorsa azonban alig egy év múlva, a kerelőszentpáli csataterén eldőlt. A Bekes pártján harcoló Bornemissza 1575 októberében Lengyelországba, majd Bécsbe menekült kilátástalan helyzetéből.¹¹¹

Kornis Gáspár élete 1574-től 1594-ig összefonódott a vár történetével. Úgy tűnik, ez időszakban folyamatosan betöltötte a kapitányi tisztséget. Leveleit Kirváról és Husztról egyaránt keltezi. Valójában 1598-ig volt Huszt kapitánya, de mivel 1594 után már leginkább Gyulafehérvárott, Váradon, illetve különböző csatateremen és audienciákon szolgált a fejedelmet, a vár irányítását helyettese, Szabó Balázs vette át.

Az új huszti kapitány első feladata volt, hogy felkészüljön a várható támadásra, hiszen tartani lehetett attól, hogy Miksa nem hagyja megtorlatlanul a várfoglalási akciót. Ráadásul az ellenséges viszony Felső-Magyarország és a vele szomszédos Máramaros között Báthory István lengyel királlyá választásával tovább erősödött, a kassai és szatmári főkapitányok immár nemcsak Erdély, de Lengyelország felől is támadástól tartottak, épp ezért, a bekerítéstől félve, a kassai végvidéket jelentősen megerősítették.¹¹²

A várható támadások kivédése miatt vált szükségessé – a váradi és egyéb partiumi várak megerősítésével párhuzamosan¹¹³ – Huszt erősítése, melyre az 1576-os országgyűlés 25 denárt szavazott meg portánként.¹¹⁴ Miksa császár halálával (1576. okt. 12.) ugyan a támadás

¹¹⁰ 1572. szept. 1. MOL A 57 Libri regii, III. 1027.

¹¹¹ Szoleczky 2004. Köszönöm a szerzőnek, hogy a disszertációt rendelkezésemre bocsátotta. Veress 1944., I. 286.; Horn 2005a, 132; EOE III. 14–15.

¹¹² Pálffy 2000, 105.

¹¹³ Balogh 1975, 55–135.

¹¹⁴ EOE III. 11–12., 112–115.

elmaradt,¹¹⁵ ennek ellenére az erődítmény fejlesztése elodázhatatlan feladattá vált. 1577-ben fogtak hozzá az építkezéshez. Gáspár Besztercéről kért szakmunkásokat. Lendületes soraiból szinte kitapintható az igyekezet, amellyel hozzájárult a munkához: „Odaküldtem Kdnek urunk önga levelét, kiből megértheti kd az önga akaratját. Azért kmed minden multság nélkül küldjön 5 kőművest, az kettei oly légyen, ki követ tud faragni, az háma penig kőműves legyen. Ennek felette a téglacsináló mestert minden szerszámaival Kd küldje Husztra, mert téglát kell vettetni, ígetni mindjára. Ezeket kd szerszámokkal egyetembe mindjára Husztba küldje, kisedelem nélkül.”¹¹⁶ Alig egy hét múlva már hozzá is láthattak a téglavetők és a kőművesek a munkához.¹¹⁷ A legjelesebb erdélyi kőfaragó, Seres János is részt vett a várat díszítő kőfaragványok elkészítésében. Ugyanekkor dolgozott Huszton Keomijes Imre kolozsvári mester is.¹¹⁸

Ebben az építési periódusban épült a külső hármaskapu, melyet kívülről Báthory Kristóf címere díszített, belső homlokzatán pedig Kornis Gáspár unikornisos címere volt látható, valamint az aláírás: GASPARVS CORNIS DE GÖNTZ RVSZKA comes. A kapu feliratául választott evangéliumi idézet találóan fogalmazta meg a husztiak célját és feladatát: az állandó éberséget, a szomszédos ellenségre való folytonos vigyázást: ORATE, VIGILATE, NEQVANDO FORTIOR TE SVPERVENIAT AC VNIVERSA TVA ARMA AVFERAT. Anno Domini 1577 (Imádkozz, őrködj, nehogy az erősebb legyőzzön téged, és elrabolja összes fegyveredet) (Márk 13.33 és Lukács 11.22)¹¹⁹

Husztai kapitánysága idejéből több szervitorát is ismerjük.¹²⁰ Legbizalmasabb embere Gávay Mikós, huszti officialisa volt. „Itt minden dolgomat Gávay uramra bízánm vigyázásomat, mert az Ngodhoz való hívségben különbnek nem ismertem, mintha Ngodnak volna köteles. Amint énnékem Ngod megírta vala, véle egymást értettük, amit én értettem, néki hírré adtam, amit penig értett, ő is énnékem.”—írta 1575-ben Báthory Istvánnak. Közben is járt Gávay ügyében az udvarban, hogy egynéhány jószágocskát kanyarítson neki a fejedelem.¹²¹ 1583-ban Szalai János nevű szigeti szervitora, feleségével, Szász Zsófiával

---

¹¹⁵ EOE III. 13.

¹¹⁶ Kékes, 1577. máj. 31. MTA KK Kornis I. 356.

¹¹⁷ Kornis Gáspár Beszterce város tanácsának, Huszt, 1577. jún. 8. MTA KK Kornis 359.

¹¹⁸ Balogh 1985, 28.

¹¹⁹ Szoleczky 2004.

¹²⁰ A szervitori szolgálat jellegéről Varga 1981

¹²¹ Kornis Gáspár Gávai Miklósnak, Gyulafehérvár, 1577. jún. 1. MOL F 12 Lymbus 1. cs. 1/A., No. 14. MTA KK Kornis I., 357–358.

együtt, Kornis Gáspár melletti szolgálata elismerésül címeres nemeslevelet kapott.¹²² 1587-ben Adorján Pál deák, Kornis hosszúmezői szervitora nyert címet Báthory Zsigmondtól.¹²³

A huszti kapitány külföldi csatatereken elsőként 1577-ben bizonyíthatta karjának erejét. Ebben az évben Báthory István a neki meghódolni nem akaró Gdansk város ellen vezetett hadjáratot. Katonáit zömében az erdélyiekből toborozta, hiszen lengyel királyként ez volt az első éve, még nem állhatott rendelkezésére megfelelő, megbízható lengyel sereg. A királyi számadáskönyvek tanúsága szerint ez évben Kornis Gáspár is lengyel földre vonult. Július 6-án a nemrégen érkezett, általa vezetett gyalogosokat jegyezték be, majd július 9-én az ugyancsak az ő parancsnoksága alatt álló lovasság zsoldját is kifizették.¹²⁴

III. 6. A sóbányák őre

Az Erdélyi Fejedelemség területén két nagy sóbányavidék létezett, a szűkebben vett erdélyi (Torda, Vízakna, Dés, Kolozs, Szék bányáit egybevéve) és a máramarosi. Körzetük pontosan elhatárolódott a középkorban: a máramarosi sót a Felvidék keleti részén, tehát a Tiszától északra, a Zagyvától keletre hozták forgalomba, míg Erdély sóját Magyarország más tájain használták. 1538-ban a váradi békében is rögzítették a hatóterületet: Szapolyai János országrészében az erdélyi, Ferdinánd országrészében a máramarosi sót lehetett forgalomba hozni. A török terjeszkedése miatt az erdélyi sóbányászatból származó bevétel tetemesen csökkent, mivel körzetének jelentős része a hódoltságba került. Ezzel szemben a máramarosi területen tovább virágzott a sóbányászat.¹²⁵

Máramaros megye legnagyobb kincse a só volt, melynek bányászata és értékesítése már a középkorban is királyi privilégiumnak számított. A sóbányászat és -kereskedelem központja az az öt város volt, mely Károly Róberttől 1329-ben kapott privilégiumot: Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget.¹²⁶

A kibányászott sókockákat vízi úton, a Tiszán szállították. E sóút védelmére kiválóan alkalmasnak mutatkozott a Tisza és a Nagygág találkozásánál, a Huszt-patak partján emelkedő kúpos sziklahegy, melyen éppen e célból épült Huszt vára.¹²⁷ Az erőd ura felügyelte a sóbányászatot is; legtöbbször egy személy töltötte be a kapitányi és a máramarosi

¹²² Báthory Zsigmond, Kolozsvár, 1583. nov. 4. MOL F I LR III. 123b–125.; Fejér–Rácz–Szász 2005, MTA KK Kornis I. 410–411.

¹²³ Nyulási–Straub 1999, 192.

¹²⁴ Veress 1918, 41.

¹²⁵ Draskóczy 2002, 187–188.

¹²⁶ Deschmann 1991, 156–164.

¹²⁷ Deschmann 1991, 156–164.

kamaraispáni posztot.¹²⁸ A sóbányák jövedelméből fedezték a huszti vár fenntartásának költségeit is.¹²⁹ Kornis Gáspár bizonyíthatóan 1577 és 1580 között viselte a sókamaraispáni címet, amikor a „comes comitatus et salium Máramarosiensium” rang is szerepelt a neve mellett.¹³⁰ Később azonban elmozdították a kamaraispáni tisztségéből: 1584-ben már Kunmisei Lukács deák volt a kamaraispán.¹³¹

A sóbányakamarák ispánjai bíráskodási jogokat is gyakoroltak a sóvágók felett. A huszti, szigeti és técsői sóvágók egy 1498-ból származó sóbányastatutum értelmében a sókamaraispánok beleegyezésével maguk közt évente bírát választhattak, de a sóbányák színhelyén továbbra is a sókamaraispán bíráskodhatott. A statutum szerint az említett mezővárosok bírái évente választottak a sóvágók közül néhány esküdtet, és a sóvágók és egyéb lakosok közötti perben csak ezen esküdtek jelenlétében ítélezhettek.¹³²

Máramarosban két sókamara működött, a huszti és a rónaszéki. Előfordult, hogy közös kamaraispánjuk volt, aki rendszerint a megye főispánja is,¹³³ 1580-ban azonban két sókamaraispán működött egyszerre: Thordai András deák Rónaszéken, Kornis pedig Huszton. Hogy a rónaszéki kamara a huszti fennhatósága alatt állt, azt Kornis Gáspár Thordai István rónaszéki kamaraispánnak adott nyugtája igazolja, melyben elfogadta Thordai 1578. november 5. és 1579. november 5. közötti időszokról benyújtott számadását.¹³⁴

III. 7. Huszt és az oppidumok

1582-ben jelentős konfliktus bontakozott ki Gáspár és öt máramarosi mezőváros, Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget között. Ezek a mezővárosok korábban királyi birtokok voltak¹³⁵, Speyer után viszont a fejedelem földesúri joghatósága alá estek. Ezért fordultak az oppidumok Báthoryhoz a korábban szerzett privilégiumaik visszaállításának érdekében. A városok – saját meglátásuk szerint – eleve rosszabb helyzetben voltak, mint az erdélyi állam születése előtt, hiszen az új törvények szerint rögzített megemelt portaszámok miatt több adót kellett fizetniük, mint korábban. Ezt csak tetézte a huszti kapitány, Kornis Gáspár számos jogsértése. A konfliktus abból adódott, hogy Huszt vára fejedelmi birtok

---

¹²⁸ Oborni, 2002, 92.

¹²⁹ Takáts 1899, 191–193.

¹³⁰ Huszt, 1577. márc. 19. MTA KK Kornis I. 355; Kornis Gáspár felmentő levele Tordai Literátus András rónai sókamara részére, Huszt, 1580. máj. 1. MTA KK Kornis I. 381.

¹³¹ Fejér – Rácz – Szász 2005., 1584. márc. 6: No. 459, 1584. márc. 14.: No. 462.

¹³² Wolf 1990, 1631–1636.

¹³³ Bélay 1943, 26.

¹³⁴ Kornis Gáspár Thordai Literátus András részére, 1580. máj. 1, MTA KK Kornis, I. 381.

volt¹³⁶, az öt mezőváros viszont kincstári birtoknak számított, tehát a mezővárosok jogilag nem tartoztak a vár fennhatósága alá, hanem közvetlenül a fejedelmi kincstárnak voltak alárendelve.¹³⁷ De tekintettel Huszt várának kiemelt helyzetére, az oppidumok a vár ellátásának zavartalanúsága érdekében kötelesek voltak bizonyos szolgáltatásokat tenni a várnak.¹³⁸ A mezővárosok arra törekedtek, hogy ezeknek a szolgáltatásoknak a mennyisége ne nőjön tovább a várkapitány önkényéből. Kornis ugyanis az oppidumokat közvetlenül Huszt várához tartozó birtokokként kezelte, sőt időnként saját jobbágyaiként bánt a lakossággal. A városok és a huszti kapitány közötti viszály igencsak elharapódzott, az oppidumok küldöttei ugyanis nyolc pontban foglalták össze sérelmeiket, és ebből hat a huszti kapitány jogsértéseiről szólt.

Az első két pont a borkimérés, illetve a borszállítás körül kialakult konfliktust taglalta. Mivel a vármegye hegyes, terméketlen vidéken fekszik, a gabonát és a bort távoli helyekről kellett szállítani. Ezek vásárlása és a bor kimérése, tehát a kocsmáltatás joga az oppidumok régi szabadsága volt. Gáspár azonban a korábbi években az év felében kisajátította a borkimérést, sőt, a várbeli katonák élelemmel való ellátására kényszerítette a városokat.

A polgároknak kötelessége volt az év egyik felében bort szállítani a várbeliek részére. Korábban nem okozott ez problémát, hiszen Magyarországról hozták – valószínűleg a Tisza mentén, kényelmes úton – most azonban, az új állam megalakulása miatt, Erdélyből kell ellátni a várat. Hosszú, nehéz és göröngyös hegyi ösvényen vezetett a bor útja, és ez veszteséges is volt, panasztak a polgárok. Arra kérték Báthoryt, hogy többé ne kényszerüljenek a várnak bort szállítani sem.

Talán még ezeknél a kihágásoknál is súlyosabban érintette az oppidumokat, hogy a huszti kapitány pénzt szedett be a városlakóktól, sőt, mintha saját jobbágyságot lettek volna, robotoltatta őket gazdaságában. Lefoglalta a megtermelt zabot is, de a mezővárosok által kért árat nem adta meg érte. Azt is el kellett szenvedniük, hogy elfoglalta földjüket, mezejüket, és még a szabad legelőktől is eltiltotta őket, barmaikat elhajtatta onnan. A Huszthoz tartozó, ám nekik már korábban makkoltatásra átengedett „mocsár avagy tölgyerdőből” kitiltotta, és arra utasította őket, hogy a makkot a vár hasznára gyűjtsék össze. Sok kárt okoztak a várbán szolgáló, városokba beszállásolt zsoldos katonák is, akik „felfülvádkodottan viselkedtek” a polgárokkal szemben.

---

¹³⁵ Lukinich 1918, 152.

¹³⁶ Husztot csak 1615-ben nyilvánítták fiscale bonumnak. Lukinich 1918, 352.

¹³⁷ Egészen 1650-ig, amikor Huszt tartozékaivá vált az 5 mezőváros is. Lukinich 1918, 353.

¹³⁸ Ezeket részletesen l. alább.

Az a két pont, amely nem a várral kapcsolatos, a városok lakosairól, a sószállítókról illetve a sóvágó munkásokról szól. Arra kérték a fejedelmet, hogy a sószállító hajókat (bárkákat, melyek tulajdonosai a celeristák¹³⁹) a Tiszán csak a régi helyen és módon lehessen megvámolni. A sókamarást is bepanaszolták, aki arra kötelezte a bányászokat, hogy tőle vegyék a kenyeret és a bort, ne pedig a mezővárosokból, ahol olcsóbban hozzájuthattak volna. A jövőben a munkásoknak a bort ugyanazért az árért adják el, mint Szigeten, és ne kelljen a sókamaraispántól megvenni a kenyeret, hanem szabad legyen Szigeten megvásárolni, ahogy régen szokás volt. A biztonság kedvéért rendeljenek oda egy embert is, aki összehasonlítsa az árakat.

Báthory István olyan ítéletet hozott a mezővárosok contra Huszt ügyében, hogy sem azok szabadsága, sem a vár ellátása ne szenvedjen csorbát. Az oppidumok újra szabadságot kaptak a városaikban a bor bevitelére és kimérésére, saját hasznukra, sőt, büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a bort Huszt hasznára mérvék ki. A makkoltatásról szóló privilégiumukat is újra megerősítette, de a pénzért vásárolt disznókért, ha azokat a tölgyerdőbe vitték hizlalni, tizedet vagy más bért voltak kötelesek fizetni a várnak. A várbéliek élelmezésének biztonságát pedig oly módon védte meg a fejedelem, hogy előírta: ha máshonnan nem kerül elő makk, ebben a tölgyerdőben is legeltethetnek.

A jogtalan pénzbeszedéssel kapcsolatos panaszra adott fejedelmi válasz a pénzkölcsönzést csak nagy szükség esetén engedélyezte a mostani és a jövőbeni kapitányok számára, s a kölcsönvett összeget is mihamarabb meg kell adni. A városlakók robotoltatását a kapitány saját gazdaságában megtiltotta. A vár szükségletére összegyűjtött zabért pedig igaszágos árat kellett, hogy fizessenek a kapitányok.

Továbbá arra is intette Kornis Gáspárt, hogy a huszti polgárok földjeit, szántóját, mezejét ne foglalja el, sem a szabad legelők használatát ne tiltsa meg. Azonban tartsanak fenn a várbéliek is néhány saját legelőt, hogy a lovaskatonáknak is legyen hol legeltetni. Ebben a dologban – rendelte Báthory – a Hagymássy Kristóf huszti kapitánysága idejében követett eljárás legyen a mérce.

A beszállásolt zsoldosokkal szemben türelemre intette a panasztevőket: azokkal a katonákkal, akik sok jogtalanságot és gonosztettet követtek el a számukra rendelt házakban, de becsülettel viselték magukat, békéljenek meg a házigazdák.

A sóvámoltatásról úgy rendelkezett a fejedelem, hogy a sószállító hajók régi szokás szerint róják le a vámot. Végezetül a sóvágó munkásokat vette védelmébe: sem a bort, sem a

---

¹³⁹ Dernschwam 1984, 86, 510.

kenyeret ne árulják nekik magasabb áron, mint Szigeten. A kenyeret az oppidumból odarendelt emberektől vegyék meg a munkások olcsón, ne pedig a sókamarástól, aki, visszaélve a helyzettel, magas árat kér érte.¹⁴⁰

III. 8. Szatmár és Németi ügye

Báthory István fejedelemsége alatt Kornis csak egyetlen alkalommal teljesített diplomáciai megbízatást, 1585-ben. Ez volt az első komolyabb követsége, leszámítva az 1571. évit, amikor, amint arról már volt szó, toásókért küldte ki az országgyűlés Lengyelországba.

1585-ben annak a küldöttségnek volt tagja, amely Szatmár és Németi átadásáról tárgyalt Kassán. A bécsi udvar és Erdély között már 1579–1580-ban tárgyalások folytak a Magyar Királysághoz csatolt Báthory-birtokok, Szatmár és Németi visszaengedéséről. Szatmár kiépített, kulcsfontosságú erődítményéről nem mondhatott le a magyar király, magyar részről tehát csak a csere jöhetett szóba. Az egyeztetések sokáig elhúzódtak a kárpótlás kérdése miatt, az udvar ugyanis először az erdői várhoz tartozó nagy uradalmat, majd Huszt várát szerette volna a két város fejében. A megegyezés Antonio Possevino érdeme volt, aki fő céljának tekintette a két katolikus uralkodó kibékítését. A tárgyalások során a végsőkéig elment: azt ajánlotta pl. Rudolfnak, hogy adja át Szatmárt, romboltassa le a várfalakat, vagy, ha Báthory belemegy, tartson a várban kapitányt és katonaságot a császárral. Hosszas alkudozás után 1585 tavaszán sikerült megállapodni: Szatmár és Németi helyett Báthory és utódai királyi adományként kapták Szinyérváralja, Újváros, Felsőfalu és Parlag részbirtokokat szőlőbirtokokkal, Szaszár, Bozonta és Tótfalu birtokokat, és Nagybányát, Felsőbányát, valamint Alsó- és Felsőfernezely, Lacfalu és Oroszfalva falvakat.¹⁴¹

A küldöttség három tagból állt: vezetője, Berzeviczy Márton, krakkói erdélyi kancellár mellé a király Kornist és Kendy Ferenc küllői főispánt rendelte. A birtokok tényleges átvételére az év nyarán került sor. Az udvar részéről Révai Ferenc turóci főispán, korábban a Szepesi Kamara elnöke és Nagyváthy Ferenc, a Szepesi Kamara részéről Thurzó Elek prefektus, és Kolonich János Bertalan felső-magyarországi kapitány-helyettes voltak jelen. A birtokok átadása előtt a biztosok együtt járták be az átadandó falvakat és birtokrészeket,

---

¹⁴⁰ Grodno, 1582. júl. 18. Báthory István ruszkai Kornis Gáspár máramarosi főispánnak, MTA KK Báthory István, III. 851–857, MOL F 3 Centuria, 5. doboz, Cent. F. No. 53.; MOL A 57 LR XXII. 488–490.

¹⁴¹ Fraknói 1902, 585–607, 685–707, 796–811.

amelyeket a királyi biztosok egyúttal hivatalosan átadtak az erdélyieknek. A bejárás augusztus 20-án ért véget.¹⁴²

III. 9. Gyarapodó birtokállomány

Kornis Gáspár birtokai, leszámítva az ősi, ruszkai részjórészt, Máramarosban feküdtek. A Dolhayaktól szerzett tekintélyes birtoktestet Báthory István fejedelemsége alatt katonai érdemek és zálogügyletek révén tovább gyarapította a huszti kapitány. Bekes Gáspár támadása után, 1576-ban kapta a Bekes-párti drági Károlyi László dellőapáti részjórészt a fejedelemtől.¹⁴³ E földdarab átvételével Doboka vármegyébe is betette a lábát.

1578-ban használati jogot szerzett egy Huszt várához tartozó malomra a Tiszán vagy az Izán, maga és örökösei számára.¹⁴⁴ 1582-ben Fanchikai János adta zálogba neki 1000 ft-ért, egy Szigeten épült kúriájáért, és az Iza vizére épített háromkerekű malomért az Ugocsa vármegyei fánscikai birtokát a nemesi kúriával, Verbőcöt, Gulácsot, és Láz bizonyos részeit, a Kerew és Dabtheleke nevű, ugyancsak Ugocsa megyei praediumokat.¹⁴⁵ Nem tudni, visszaváltotta-e később Fanchikai a birtokait, de az örökös, Fanchikai Ferenc mindenesetre úgy tudta, hogy igen, hét évvel később ugyanis beperelte Kornist, amiért az hatalmi szóval elfoglalta a fánscikai udvarházat.¹⁴⁶

Báthory István a Nagybánához tartozó falvakat, alighogy megszerezte Szatmárért és Nemetiért cserébe, máris továbbajándékozta Kornisnak. A Szepesi Kamara 1590-ben felülvizsgálta az adományozást, és pert indított a birtokok visszaszerzéséért. Báthory ugyanis a birtokokat, a magyar törvények értelmében, mint a király hűbérese kapta, és ezért örökletesen nem adhatta őket tovább, hiszen csak a Báthory család kihalásáig szerezte meg a tulajdonjogot, azután vissza kellett hogy szálljon a királyra. Ezzel szemben a fejedelem úgy adományozta el a birtokot, mint szuverén uralkodó: Kornis a falvakat örökletesen kapta, úgy, mintha azok Erdélyhez tartoznának. A vizsgálatból nem derül ki, pontosan mikor, és milyen formában történt az adományozás, csak utaltak arra, hogy a birtokokba „erdélyi szokás szerint” iktatták be Kornist, tehát nem káptalan vagy homo regius előtt.

¹⁴² MOL F 12 I. cs. 1/B 16. sz.-i vegyes iratok, No. 33. Lukinich 1918, 374.; Kárpáthy–Kravjanszky 1933. 80–88, 109–113.; Veress 1911, 231–240; az 1583-as tárgyalásokhoz kapcsolódó iratok: MTA KK Berzeviczy; Gooss 1911, 204–218. (No. 33.)

¹⁴³ Kádár–Réthy–Tagányi 1900–1905 III. 253, IV. 273.

¹⁴⁴ Báthory Kristóf, Újvár, 1578. nov. 6. P 1960. Bethlen 3. cs. 24. t. 36.

¹⁴⁵ Lelesz, 1582. Okt. 30. MTA KK Kornis I. 404.

¹⁴⁶ MOL P 1870. A Rhédey család levéltára, 3. cs. 24. t. A Dolhay család birtokjogi iratainak elenchusa 1400–1709. fol. 43 v. No. 408.

Az adományozás mikéntjéből adódott egy további probléma. A Szepesi Kamara hiába is kísérlete meg az adóbeszedést ezeken a területeken. „Oly mértékben volt így az egyezség megszerve, és olyan beavatkozást és erőszakot tettek öfelsége ellen az erdélyiek, hogy a Szepesi Kamara megfontolandónak tartja, hogy nincs-e elegendő ok a szerződés törvényes semmissé tételére.” – írta Mátyás főherceg Rudolfnak. Az ügyről a Magyar Tanács állásfoglalását is kikérte a főherceg. A tanács felülvizsgálta a Báthoryval kötött szerződést, melyből kitűnt, hogy a Nagybányához tartozó három falut ugyanolyan kondíciókkal kapta Báthory, mint amelyeket Szatmár és Németi bírt, tehát adómentességet élvez, viszont a többi falu köteles lett volna az adót beszolgáltatni.

Azonban hiába háborogtak a kamarai hivatalnokok, hiába születtek újabb és újabb vizsgálatok, beadványok, föl- és leiratok Nagybánya és a többi birtok ügyében. A status quo törvénye győzedelmeskedett. A kamara a falvak eladományozásánál jóval súlyosabb felségsértés esetében is teljesen tehetetlen volt Báthoryval szemben, aki „mellékesen” harmincadhelyet állított fel Nagybányán, sőt, mint ismeretes, pénzt is veretett ott saját címerével.¹⁴⁷

Mideközben Kornis Gáspár folyamatosan gondozta, felügyelte abaúji birtokait is. Nem is ártott az örökös örökös, mert a szépen jövedelmező szőlőkre, a Hernádon dolgozó malmokra gyakorta rátették a kezüket a családba beházasodók. 1578-ban Gáspár az ellen tiltakozott testvéreivel, Ferencel és Jánossal együtt, hogy néhai unokatestvérüknek, Kornis Lajosnak a fiai, János és István a mostohaapjuknak, Kis Istvánnak adják minden birtokukat és javukat.¹⁴⁸ (6. sz. melléklet) 1580-ban született meg a döntés Kornis Lajos hagyatékáról, a törvény szerinti örökösök megjelölésével.¹⁴⁹ Később Lajos egyik leánya, Kornis Margit lánynegyede miatt folyt éveken át a pereskedés Gáspár, Ferenc és Margit között. Csak az asszony halála után, 1586-ban sikerült egyezsége jutni Margit férjével, Vékey Sándorral, aki végül beérte egy ruszkai jobbágytelekkel.¹⁵⁰

1579-ben Gáspár eladta testvéreinek, Ferencnek a Ruszkán, Jánokon, Bönye és Radvány pusztákon levő birtokrészeit.¹⁵¹ 1580-ban ismét közösen lépett fel két testvérevel, Ferencel és Jánossal. Ezúttal mostohaapjuk, Panka Péter volt a jogsértő. Panka, mint már

¹⁴⁷ Mátyás főherceg Rudolfnak, 1590. ápr. 26. MTA KK Kornis I., 436–440.; fogalmazvány: 441–446. Mátyás főherceg Rudolfnak, Bécs, 1590. febr. 21. MTA KK Kornis I., 429–430. Báthory István pénzverésére Huszár 1995, 12–13, 22.

¹⁴⁸ ÖstA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn r. Nr. 57. Konv. 1590. Apr. fol. 577–596., W 1644.

¹⁴⁹ Jászó, 1578. máj. 27. MTA KK Kornis I., 365.

¹⁵⁰ Jászó, 1580. febr. 13. MTA KK Kornis I., 377.

¹⁵¹ Jászó, 1582. jan. 13. MTA KK Kornis I., 394. Jászó, 1586. máj. 15. MTA KK Kornis I., 418.

¹⁵² Lelesz, 1579. jan. 7. MTA KK Kornis I. 371.

volt róla szó, közösen vásárolta meg Kornis Boldizsárral a Szent Katalin kolostorhoz tartozó szőlőket, malmokat és egyéb földeket, de Boldizsár halála után magának sajátította ki, pedig a tiltakozóknak is lett volna jussuk benne.¹⁵² Ugyanebben az évben Gáspár és Ferenc szeretett volna eladni néhány ruszkai birtokot Kornis Lajos lányainak, Zsófiának és Margitnak, de Kornis Boldizsár fia, Péter és ifj. György fia, János (Kornis Jánosnak, Gáspár gyámjának unokája) megakadályozták őket ebben.¹⁵³

Gáspárt nemcsak birtokügyei, hanem gyámgyermekének gondja is gyakorta szólította a ruszkai udvarházba. 1581-től Anna nevű testvére Pogány Menyhértől született fiainak, Pogány Györgynek és Péternek volt a tutora.¹⁵⁴ Ugyanebben az évben Kornis János, ifj. György fia a törvényes kor elérése után maga választotta gyámjául Gáspárt és Ferenc testvérét, mivel úgy ítélte meg, hogy addigi gyámja, azaz mostohapja, Komornyik Pál gondatlanul kezelte a birtokait.¹⁵⁵ Patronáltjai egyébiránt Máramarosban is akadtak Kornisnak, ahol Dolhay György Péter fia és Zsófia nevű lánya felett sikerült gyámsági jogot szereznie, Sztojka Györggyel és Bilkey Mátéval együtt.¹⁵⁶

A birtokvitákat nem mindig sikerült a törvény szabta határokon belül, békésen elrendezni. Előfordult, hogy elveszítették fejüket a torzsalkodók (kis híján szó szerint is), amikor előkerültek a kardok is hüvelyeikből. 1590-ben azért notáztatták Kornis Ferencet és Kornis Pétert, mert egy ilyen csetepaté alkalmával „nyolc napon túl gyógyuló” sérülést okoztak rokonaiknak: Kornis Ferenc Komornyik Pálnak, Kornis Péter pedig Panka Istvánnak. Az összecsapás intenzitását mutatja, hogy Kornis Péter is szerzett sérülést, mégpedig Kornis Ferencétől. Ezzel elvesztették ruszkai kúriarészüket és minden ruszkai birtokukat, ahová Mladosevics Pétert és Kékedy Györgyöt iktatták be.¹⁵⁷

1591-ben meghalt Kornis Ferenc. Ő volt Gáspár még egyetlen élő fivére, így aztán Gáspár vált, mint legidősebb élő férfi családtag, a ruszkai birtokok örökösévé.¹⁵⁸ Jogainak menten érvényt akart szerezni, és már ez év júliusában elfoglalta a ruszkai kúriát, és kitúrta onnan Fülő Dorottyát, Ferenc özvegyét, akinek pedig haszonélvezeti joga lett volna benne.¹⁵⁹

---

¹⁵² Jászó, 1580. márc. 30. MTA KK Kornis I., 378.

¹⁵³ Jászó, 1580. ápr. 20. MTA KK Kornis I., 379.

¹⁵⁴ Báthory Kristóf Sombori László tanácsúrnak és szetlászói Siger Lászlónak, Kolozsvár, 1581. máj. 9. MTA KK Kornis I. 382.

¹⁵⁵ Lelesz, 1581. szept. 12. MTA KK Kornis I. 393.

¹⁵⁶ Petrovay 1893.

¹⁵⁷ Eperjes, 1590. máj. 24. MTA KK Kornis I. 447–448.; Pozsony, 1590. okt. 29. MTA KK Kornis, 448.

¹⁵⁸ Kassa, 1591. febr. 2. MTA KK Kornis, 449.

¹⁵⁹ Báthory Zsigmond, Kassa, 1591. júl. 28. P 1960 Bethlen 3. cs. 24. t. No. 71.; MTA KK Kornis I. 453.

1592-ben a „kerek szőlő” felét vette meg Gáspár Kornis Pétertől, 8 hordó borért, 20 köből búzáért és 40 forintért.¹⁶⁰ 1598-ban már csak asszonyok éltek az abaúji rokonságból: az atyafiak özvegyei illetve lányai. Gáspár hozzájuk sem volt könyörületes, ha a birtokairól volt szó. Azért fogta perbe – kivételesen jogosan – özvegy Kornis Péterné Mondolay Klárát, és özv. Kornis Jánosné Komornyik Ilonát, mert újból férjhez mentek, de nem voltak hajlandók visszaadni kornisruszkai birtokaikat, amelyek használati joga csak a Kornis név megtartásával illette volna őket.¹⁶¹

III. 10. A lengyel királyválasztó országgyűlés

1586-ban váratlanul meghalt Báthory István. Erdélyben sokan bíztak abban, hogy Lengyelország trónján egy újabb Báthory fogja őt követni: vagy Zsigmond fejedelem, vagy a Lengyelországban élő unokatestvére, András.¹⁶² A lengyel királyválasztó országgyűlésre küldött követek egyike Kornis Gáspár volt. A küldöttség élén Kovacsóczy Farkas kancellár, a korabeli Erdély egyik legjelesebb tollforgatója és humanista gondolkodója állt. Kovacsóczy számára nem volt idegen a lengyel környezet, hiszen 1576-tól 1578-ig a krakkói erdélyi kancellária titkáráként dolgozott.¹⁶³ A követség tagja volt még Szentpáli János tanácsúr, Gyulaffy Lestár kancelláriai titkár, a lengyelországi diplomácia irányítója, Bogáthy Menyhért tanácsúr, küllői főispán, Ghiczy Péter kolozsvári, Krajczér Lukács enyedi polgár, és egy olasz is, Bernardo Jacobino, avagy Jacobinus Bernhard, kolozsvári orvos, akinek fia, Jacobinus János később nagy karriert futott be.¹⁶⁴ A követség tehát vegyes összetételű volt: hivatalnok értelmiségiek, a fejedelmi tanács tagjai, katonai tisztségviselők, szász és olasz polgárok egyaránt részt vettek benne. Azt gondolhatnánk, hogy az előtérben Kovacsóczy, esteleg Gyulaffy mozgolódhatott, Kornis Gáspár, eltérő neveletéséből adódóan, sem nyelvtudásban, sem ékesszólásban nem vehette fel velük a versenyt, a többiekkel együtt inkább a követség tekintélyét, „súlyát” adta. Adataink azonban rácafolnak erre a vélekedésre. Először is: Bethlen Farkas is és Gyulaffy Lestár is egyaránt másodikként említik Kornist műveikben, Kovacsóczy után.¹⁶⁵ Ez persze nem feltétlenül jelent fontossági sorrendet, lehet, hogy csupán véletlen. Az viszont már nem lehet véletlen, hogy Báthory Zsigmond Capua

---

¹⁶⁰ Göncruszka, 1592. ápr. 15. MTA KK Kornis I., 459.

¹⁶¹ Jászó, 1598. júl. 1. Kornis I., 550.

¹⁶² Az erdélyi–lengyel kapcsolatokról I. Gebei 2001a, 2001b.

¹⁶³ Életről bővebben Szádeczky 1891.

¹⁶⁴ Bethlen Farkas III., 168.

¹⁶⁵ Gyulaffy 1881, 21.

pápai nunciusnak szóló szóbeli üzenetét Kovacsóczy és Kornis Gáspár által küldte el. Az üzenetből csak ezt vetette papírra: „És minden ügyünkre gondot viseljél.”¹⁶⁶

Annibale di Capua érseket V. Sixtus 1586 szeptemberében nevezte ki lengyelországi követévé, de a királyságba már csak Báthory István halála után érkezett meg. Capua, Kovacsóczyhoz hasonlóan a padovai egyetemen tanult, ahol közel 30 éves korára szerzett teológiai és jogi doktorátust. Pályafutása során a prágai udvarban is megfordult, ahol II. Rudolfról és udvaráról tájékozódott, 1576-ban. Majd két évig Velencében volt nuncius, ezt követően Nápoly érseke lett. Közismert volt a Habsburgok iránti elkötelezettségéről, amely miatt a Vatikán is neheztelt rá. A királyválasztáson is nyíltan az osztrák főhercegeket támogatta.¹⁶⁷

Vajon milyen üzenetet küldött Báthory Zsigmond Annibale di Capuának? A nuncius közvetlen elődjét, Girolamo Vitalis Boviót (Hyeronimus de Buoi) Báthory Istvánnak és unokaöccsének, Andrásnak sikerült megnyerniük annyira, hogy aztán teljes mellszélességgel kiálljon a Báthory család érdekei mellett.¹⁶⁸ Zsigmond előtt – Báthory András révén is – bizonyára ismert volt Capua Habsburg-orientációja. Ennek ellenére valószínű lehet, hogy az ugyancsak padovás Kovacsóczy, Kornissal együtt megkísérelt Capua bizalmába férkőzni, s amennyire csak lehet, megnyerni őt, vagy legalább tompítani a Habsburg család iránti rajongását.

A követjárás egyes részleteit Gyulaffy Lestár történeti feljegyzéseiből ismerhetjük meg. Május 18-án indult a követség Gyulafehérvárról, nagyszámú kísérettel. Valószínűleg a lengyel királyi trón miatt kialakult Habsburg–Báthory konfliktussal magyarázható, hogy, – kerülve minden feltűnést – amint Gyulaffy Lestár is megjegyezte, „longo ambitu”, Moldván keresztül indultak Lengyelországba.¹⁶⁹ Az Ojtozi-szoroson át jutottak a román vajdaságba. Érintették Szucsavát, Moldva akkori fővárosát. A Szeret folyó úgy megáradt, hogy hajón kellett átkelni rajta, Szeretvásárhelynél. A Pruton Cernăuținál keltek át. Itt éppen egy pünkösdi vásár forgatagába keveredtek. Kornis bizonyára elámult az óriási marhavásáron, amelyre 30 000 barmot hajtottak fel a szomszédos keleti tartományokból. Gyulaffy azt is megemlítette, milyen bőkezűen látta el őket vendéglátójuk, a moldvai vajda. „Az moldvai vajda gazdálkodott, minden hálólhelyen két vágó ökröt, tizenöt juhot és egy hordó sört adtanak és egy átalag bort is.” A galíciai Śniatynon át utaztak tovább. A következő állomás Ilyvó, azaz

¹⁶⁶ Báthory Zsigmond Capua pápai nunciusnak, Gyulafehérvár, 1587. máj. 25. MTA KK Kornis I., 422.

¹⁶⁷ Wos 1984; Wos 2000.

¹⁶⁸ Horn 2002, 85–86.

¹⁶⁹ Gyulaffy 1881, 22.

Lemberg volt, Podólia fővárosa. Innen nemsokára Belzre értek, Jan Zamoyski és felesége, Báthory Grizeldisz lakhelyére, majd Zamosc-ra, Zamoyski ősi birtokára. Varsóba június 24-én érkeztek.¹⁷⁰

Kétségtelen, hogy az abaúji köznemesből lett máramarosi főispán egész életének legnagyobb szabású eseményén vehetett részt Varsóban. A város mellett a mezőn ekkorra már fölállították a rendek tanácskozó sátrait és deszkabódéit. A diétán rengeteg ember fordult meg, nyüzsgtek a külföldi követek és kíséreték, a bábeli zűrzavarban lengyelek, litvánok, svédek, oroszok, németek adták egymásnak a szót. A színes tömegből kiváltak Zamoyski kancellár emberei, akik a többiekől elkülönülten helyezkedtek el, fekete kört alkotva, ruhájuk színével is hangsúlyozni akarván István király miatti gyászukat.

A lengyel koronáért hatalmas volt a versengés, tizenhat jelölt indult a választáson. A Habsburgok közül három főherceg, Ernő, Mátyás és Miksa is indult, végül Miksa főherceg jelölésében állapodtak meg. A svéd Wasa Zsigmond királyfit, II. János svéd király és Jagelló Katalin fiát kezdetben főként az özvegy lengyel királyné, Jagelló Anna támogatta. A Báthoryak három szóba jöhető embere, András, Boldizsár és Zsigmond közül András lett volna a legesélyesebb. Végül mégsem őt, hanem a nála jóval fiatalabb Zsigmondot indították a királyválasztó országgyűlésen. Ennek az volt az oka, hogy Zamoyski közvetítésével már korábban létrejött a megegyezés a Wasa és a Báthory család között, melynek értelmében a Báthoryak Wasa Zsigmondot fogják támogatni, aki viszont apja halála után visszavonul Svédországba, a lengyel korona pedig a Báthoryaké lesz. Ezért lépett fel az országgyűlésen Zsigmond, akinek alulmaradása fiatal kora miatt nem okozott presztízavesztést a családnak.¹⁷¹

Augusztus 14–15-én, közvetlenül a választás előtt került sor a külföldi követek meghallgatására. Az erdélyi követséget ellenséges hangulat fogadta. Már a Dnyeszteren átlépve azt a hírt hozták nekik, hogy ellenfeleik azt terjesztik, Zsigmond fegyverrel akarja elfoglalni Lengyelországot. A körülményekhez igazodva Kovacsóczy új beszédet írt útközben, a nagy sietséggel összeírt szónoklat mégis óriási hatást tett a hallgatóságra. Sokan megkönnyezték, sőt, számtalan példányban le kellett másolni az erdélyiek deákjainak, mert annyian kértek belőle kópiát. Kovacsóczy beszédében Báthory István érdemeit, az Erdély és Lengyelország közötti baráti viszonyt ecsetelte.¹⁷² Ez a remekbe szabott beszéd sem tudta

---

¹⁷⁰ Gyulaffy 1881, 20–21.

¹⁷¹ Szádeczky 1891; Etényi–Horn–Szabó 2006, 72–74.

¹⁷² Kovacsóczy beszéde magyarul: Báthory István, 284–288. és Bethlen Farkas III., 168–177.

azonban megváltoztatni az erőviszonyokat. A királyválasztás Wasa Zsigmond javára dőlt el, akit később III. Zsigmond néven meg is koronáztak.

Az erdélyi követség hat hétig tartózkodott Varsóban. Az országgyűlés végeztével elindultak hazafelé. Most már nem kellett rejtegetni menniük, egyenesen Magyarország felé vették az irányt. Sandomiárnál átkeltek a Visztula folyón, majd Jaroslaw volt a következő állomás. Itt megtekintették az István király által alapított jezsuita kollégiumot. Przemysl, Sambor után a Kárpátokon a Vereckei-szoroson keltek át. Munkácson és Nagybányán keresztül tervezték az utat, de hírért vették, hogy német csapatok vonultak Nagybányára, hogy azt a király számára visszafoglalják, ezért kényszerűségből Máramaros felé vettek irányt.

Betértek Husztra is. Ekkor értesülhettek arról a kalandos históriáról a követek, magát Kornis Gáspárt, a várkapitányt is beleértve, hogy távollétük alatt, augusztus hónapban Petru havasalföldi vajda, a huszti várbörtön rabja cellája ablakából kötéllel leereszkedve megszökött.¹⁷³ A havasalföldi ex-vajdát, Petru Cercelt a Porta váltotta le, de ő nem nyugodott ebbe bele, hanem kezébe véve a vándorbotot, Franciaországban Medici Katalin kegyeibe próbálta belopni magát. Sikerrel járt, és a francia udvar támogatásával 1583-ban sikerült visszaszereznie a vajdai széket. Két év múlva ismét megfosztották rangjától, ekkor Erdélybe menekült. Ott többszöri elfogatás és kiszabadulás után jutott Husztra, ahonnan 1587 augusztusában szökött meg. Az örök éberségét kijátszva, selyemövéből és lepedőkből font kötéllel ereszkedett le a vár falán. Erdélyből rövid kitéréssel Rómába ment, ahol a Szentszéket lelkesítette Havasalföld katolikus hitre térítésének gondolatával, melynek természetesen ő lett volna – megfelelő támogatás fejében – a kivitelezője. Ígéretét nem válthatta be, mert Michnea, a helyére kinevezett vajda megölette: a Boszporusznál vízbe fojtották.¹⁷⁴

De térjünk vissza Husztra, ahová Kornis Gáspár a lengyelországi követjárás után – amint Gyulaffy írja – „nagy örömmel, sok viszontagság és csaknem herkulési erőfeszítés után” érkeztetett haza. A követség többi tagjának további útja viszont a „rút iszonyú” Lápos hegyei alatt vezetett, „kinek iszonyú köves, hegyes és lápos voltát senki meg nem mondhatja”. Erdélyben a Dés–Kolozsvár–Gyulafehérvár útvonalon haladtak. Fehérvárra szeptember 7-én érkeztek.

¹⁷³ Gyulaffy, 1881, 21–23. Szamosközy IV., 18.

¹⁷⁴ Gyulaffy Lestár téved, amikor három évre teszi fogságának idejét. Pap 1909, 99–102. Újabbán Erdősi 2005, 276–313.

III. 11. A katonapárt megerősödése

Kornis Gáspár 1591. szeptember 18-án Báthory Zsigmondnak esküdött föl Huszt várának védelmére.¹⁷⁵ Kornis megerősítése a várkapitányi tisztségben része annak a belpolitikai fordultnak, melynek során a katonai tisztségviselők kerültek előtérbe mind a fejedelem környezetében, mind az ország tágabb értelemben vett irányításában. Bocskai Istvánnak, a katonapárt egyik legerősebb emberének, a fejedelem nagybátyjának váradi kapitánnyá való kinevezése 1592-ben szintén ebbe a láncolatba illeszthető. Hozzájuk hasonlóan Geszthy Ferenc, az ország generálisa is 1591–1592-ben kezdett – néhány évi mellőzöttség után – komolyabb befolyáshoz jutni az udvarban; ő főként a Báthory-fivérek, Boldizsár és István elleni áskálódásaival igyekezett megszilárdítani pozícióját.¹⁷⁶

Kornis felesége, Tholdi Erzsébet révén is tagjává vált annak a bonyolult, összegabalyodó rokonláncolatnak, amely a fejedelmet támogató tábor tagjait egymáshoz fűzte.¹⁷⁷ Tholdi István, Tholdi Erzsébet testvére is tagja volt e csoportnak. Keresztúry Kristóf kövári kapitánnyal pedig 1600-ban jött létre rokoni kapcsolat, mert ekkor vette el Kornis Boldizsár Keresztúry Katát.¹⁷⁸ Felépült Kornis Gáspár palotája is Gyulafehérváron, Kovacsóczy Ferencé, Geszthy Ferencé, Gálffy Jánosé, Bánffy Györgyé, Zólyomi Miklóse mellett.¹⁷⁹ Házáról még egy olasz, Giovanni Mocenigo követ is elragadtatva írta a velencei dózsának, hogy milyen gyönyörűséges („un bellissimo palazzo”).¹⁸⁰

Mindeközben tovább folytak Huszton az építkezések, 1590–1595 között rakták a kolozsvári és más városbeli magyar kőművesek a falakat.¹⁸¹ Kapitányságának erre az időszakára esik a vár történetének egyik letragikusabb epizódja, Gálffy János kivégzése. Gálffy János, Zsigmond egykori nevelője és Gyulay Pál az 1590-es évek elején szembehelyezkedtek a Báthory rokonsággal, elleneztek a család lengyelországi ambícióit, és ezzel kockára tették az erdélyi belpolitikai élet törékeny egyensúlyát. Gálffy likvidálását Zsigmond rendelte el, de Báthory Boldizsár, veje, Kendy Sándor és Bodoni István egyaránt vétkesek voltak benne.¹⁸²

¹⁷⁵ Gyulafehérvár, 1591. szept. 18. MTA KK Kornis I., 456.

¹⁷⁶ Veress 1898, 11–13.

¹⁷⁷ Erdősi 1999, 117–122.

¹⁷⁸ Veress 1917, 3.

¹⁷⁹ Balogh 1985, 210.

¹⁸⁰ Veress: Documente VI. 77.

¹⁸¹ Balogh 1985, 28, 212, 358.

¹⁸² Jakab 1895, 785–817. Gálffy meggyilkolásának újabb értékelése: Horn 2002. 170–171.

Gálffy azzal a váddal fogták el, hogy Báthory Boldizsár meggyilkolására ösztönözte az ifjú fejedelmet. 1592 decemberében Váradra vitték. Onnan került át Husztra, 1593. január 13-án. Huszton Kornis Gáspár, Bethlen Farkas szavait idézve, „tisztességesen bánt vele”. Bethlen leírása szerint sokak lelkében ébredt szánalom Gálffy iránt. Az ifjabb Báthory István a Somlyón tartóztatott Gálffy számára ezüst tálakon vitetett bőséges ételmet és kitűnő bort. Bocskai, a váradi kapitány még Gyulafehérvárra is besietett, amíg Gálffy Váradon őrizték, hogy közbenjárjon az érdekében.¹⁸³

Gálffy János huszti végjátéka a Shakespeare-i királydrámák toposzait idézi. Mind a jellemábrázolás (a vérszomjas és pénzsóvár Szabó Balázs huszti alkapitány, az áruló, törtető Bodoni István, a kegyes és bölcs Kovacsóczy Farkas és az ingadozó fejedelem, az Istenhez fohászkodó, ártatlan Gálffy János) mind pedig a történet motívumai (a későn érkező második levélvivő, a vörös ruhás fejedelem, a kettétört fehér bot, a szőnyeg, amin Gálffy imádkozik, amikor lesújt a bakó) erősen emlékeztetnek a kortárs drámairodalom alapmotívumaira. Bár nagyon csábító, de túl messzire vezetne annak az elemzése, hogyan kapcsolódik az erdélyi történetírás a korabeli irodalmi áramlatokhoz, mennyire ismeri és használja fel azok vándormotívum-kincsét, és ennek tükrében mennyi valóságalapja lehet Gálffy kivégzése történetének. A témám szempontjából sem lenne hozadéka ennek az elemzésnek, hiszen a történetnek ebben a végső, tragédiába illő felvonásában Kornis Gáspárnak már nem jutott szerep.¹⁸⁴

III. 12. Az arianizmustól a szentháromságig

Báthory István fejedelemsége idején Kornis Gáspár unitárius vallású volt. Dávid Ferenc tanaival talán János Zsigmond fejedelem környezetében ismerkedett meg, s miként annyi kortársa – pl. Bekes Gáspár, Hagymássy Kristóf – már Erdély első fejedelmének uralkodása alatt áttért az új hitre.¹⁸⁵ Az is elképzelhető, hogy házasságai révén ismerkedett meg a szentháromságtagadó irányzattal, Dolhay Ilona édesanyja, Sztójka Ilona ugyanis ezeknek a tanoknak hódolt.¹⁸⁶ Dolhay Ilona vallásáról nincsenek adataink, de a második feleség atyafisága, a Tholdiak valószínűleg ugyancsak unitárius vallásúak voltak.¹⁸⁷

---

¹⁸³ Bethlen Farkas III. 207.

¹⁸⁴ Bethlen Farkas III. 207–209.

¹⁸⁵ Kénosi – Uzoni 2005, 203.

¹⁸⁶ Jakab 1879, 17–18.

¹⁸⁷ Kanyaró, 1891, 50.

A Báthory-korszak erős rekatolizációs tendenciái természetesen a huszti kapitányt sem hagyták érintetlenül. Közvetetten Báthory István érdeme, hogy az erdélyi elit jó részét – Mindszenti Benedeket, Sennyey Pongrácot, Sarmasághy Zsigmondot, Tholdi Istvánt – sikerült visszatéríteni a katolikus hitre.¹⁸⁸ Nagy kérdés, hogy Kornis Gáspár visszatérése pontosan mikorra tehető. Hitbeli kérdésekben legmegbízhatóbb forrásaink a jezsuiták – gondolhatnánk teljes joggal, forrásaink mégis rácsáfolnak erre a vélekedésre. Elsősorban Antonio Possevino, aki Transylvania című művében részletes tervet dolgozott ki arról, hogyan lehetne a fejedelemségben a katolikus vallás helyzetét gyökeresen megváltoztatni. A tervezet elsősorban a fejedelem közvetlen környezetének teljes átalakításával, másodsorban egy szélesebb nemesi réteg megtérítésével kívánta orvosolni az unitárius „mételyt”. A jezsuita fontos szerepet szánt a magas színvonalon oktató jezsuita kollégiumoknak is, amelyek valóban komoly vonzerőt fejtettek ki a protestáns elit új generációja körében. Possevino elméleti alapvetését később más jezsuiták – például az 1592-ben az udvarba érkező Ebe Atillio Amaltheo pápai megbízott¹⁸⁹, majd Alfonso Carillo próbálták átültetni a gyakorlatba.

Possevino művével, a Transylvániával csak egy probléma van. Nevezetesen az, hogy abban csak egyetlen Kornis családról esik szó, és ez a család székely eredetű és ariánus: „A székelyek mind nemeseknek tartják magukat, s ezek is kétfélék. Vannak, akik önmaguk urai, mások, akik a magyar királytól több-kevesebb falu fölött birtokolnak. Ezek közül kiválik a gazdag és jámbor Lázár és Becz család; azután még a Kornis család, de ez ariánus lett, miként Erdély nemességének nagy része.” Kornis Gáspár huszti kapitány is mint „ariánus székely nemes”¹⁹⁰ szerepel a műben, és később is az unitárius nemesek közé sorolja, akik „bírvá a hatalmasok szeretetét, nem csak megmaradtak istentelenségükben, hanem másokat is megerősítenek benne”.¹⁹¹

Possevino tehát egy kalap alá vette a két névrokon Kornis családot, a székely eredetű homoródszentpáli Kornisokat és a magyarországi eredetű göncruszakai Kornisokat, holott a két család elkülönülten élt egymástól, birtokaik egészen eltérő helyeken feküdtek, és semmiféle adatunk nincs róla, hogy rokonságot ápoltak volna egymással. Nagy óvatossággal kell kezelnünk ezért a jezsuita másik állítását is, ti. hogy Kornis Gáspár 1584-ben, a Transylvania keletkezése idején még ariánus volt, noha jó okunk van feltételezni, hogy a páter hitbéli dolgokban járatosabb volt, mint az erdélyi nemesség genealógiájában.

---

¹⁸⁸ Erdősi 1999, 122.

¹⁸⁹ L. Veress 2001, 1–34; Kruppa 2004, 1166.

¹⁹⁰ Possevino 1913, 54.

¹⁹¹ Possevino 1913, 189.

A másik terminusunk, 1591 szeptembere viszont jóval megbízhatóbb dátum. Ekkor esküdött fel Gáspár Báthory Zsigmondnak a huszti vár védelmére. Ha az esküformulát nem tekintjük pusztá formáságnak, mivel abban a Szentháromság szerepel, egyértelműnek tűnik, hogy ekkor elhagyta a szentháromságtagadó hitet.¹⁹² Éppen ezért érthetetlen, miért írta azt Szántó István jezsuita páter 1600-ban, hogy Kornis Gáspár unitárius. Egészen pontosan a következőt jegyezte le: „Caspar Kornis Trinitarius”. Hogy a trinitárius ebben a szövegben érdekes módon az antitrinitáriust jelöli, az egyértelműen kiderül.¹⁹³

Nem könnyíti meg a helyzetünket az az unikális adalék sem, amely Kornis Gáspár kultúratámogató tevékenységéről árulkodik. 1601-ben jelent meg Wittenbergben „De universi perfectione libri duo” címmel, Miskolci Gombos Boldizsár egyetemi hallgató értekezése, amelyet Kornis Gáspárnak ajánlott.¹⁹⁴ Gombos Boldizsár személyét egyelőre homály fedi. A 16. század második felében élt egy Gombos család Miskolcon. A szőlőtermelő Gombosok gazdálkodásuknak köszönhetőék társadalmi felemelkedésüket. Gombos Pál I. Ferdinándtól nyert 1560-ban armálist. Ezt követően diósgyőri nemeseknek, pl. a buzgó katolikus Fánchy Borbálának volt a szervitora az 1560-as években.¹⁹⁵ A borsodi Gombosok és az Abaújban is birtokos Kornis Gáspár között tehát – birtokaik közelségén és a szőlőtermelésen túl – vélhetően a Fánchy család a kapcsolódási pont, Gáspár édesanyja, Fánchy Zsófia révén. Miskolci Gombos Boldizsár feltehetően Gombos Pál unokája volt. Szinte teljesen bizonyos, hogy református hitű volt, hiszen a borsodi kálvinista mezőváros magyar lakója volt. Ez egybevág egyetemi tanulmányaival is: Wittenberg protestáns egyetemét lutheránus és kálvinista ifjak látogatták. Gyakorlatilag kizárható, hogy unitárius lett volna, hiszen az egyetemistáknak alá kellett írniuk a szentháromságos hitvallást a matrikulában.¹⁹⁶ Gáspár tehát egy kálvinista ifjú tanulmányait támogatta.¹⁹⁷ Gáspár esetleges helvét hitvallása mellett szólhat az is, hogy harmadik felesége, Horváth Anna is, valószínűleg ezt a hitet vallotta, amire

¹⁹² Gyulafehérvár, 1591. szept. 18. MTA KK Kornis I. 456.

¹⁹³ Veress 1921, 199, 201.

¹⁹⁴ A dispután Jeszeni Jeszenszky János elnökölt: Jessenius a Jessen (Iohannes). De Universi Perfectione, Libri Duo: Sub, Nobilis et Excellentis Viri, D. Iohannis Jessenii a Jessen, Professoris Witebergensis (sic) celeberrimi, Patrocinio, A Balthasare Gombos, Miscalcino, Ungaro et Nationis Seniore, ad diem VI. Martii disputandi, publico expositi, Witebergae, Typis M. Iohannis Cratonis, Anno 1601. 4r. A–D=4 iv = 18 sztlán levél. RMK III. No. 978. (289–290.)

¹⁹⁵ Gyulai 1994.; Gyulai 1995, 49–51.; Miskolc története, 121. Az adatokért Gyulai Évának tartozom köszönettel.

¹⁹⁶ Bartholomaeides 1817., bevezető. Balthasarus Gombos, Miskoltziensis 1596. ápr. 19-én érkezett Wittenbergbe. (i. m. 99.)

¹⁹⁷ A peregrinusok támogatása a 16–17. században: Heltai 1994, 18–41.

pedig abból következtetek, hogy előző férjei, Mágochy Gáspár és Geszthy Ferenc kálvinisták voltak.¹⁹⁸

Az egymásnak ellentmondó adatok közül elsősorban az eskü szövegére támaszkodhatunk. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy Kornis Gáspár áttért az unitárius hitről vagy a katolikus, vagy a kálvinista vallásra, és áttérése 1591-re, vagy azelőttre datálható.

III. 13. A halicsi jobbágyság és a sziszeki diadal

Máramaros megye északi határa hosszan érintkezett Lengyelországgal, és földrajzi helyzetéből adódóan a megye aktív kapcsolatban állt a szomszédos országgal. Kornis Gáspár és a lengyel kancellár, Jan Zamoyski ránk maradt levelezéséből¹⁹⁹ jól rekonstruálható az is, hogy ez a kapcsolat nem korlátozódott a határvitákra, ennél sokkal többről volt szó.

Az 1593-as esztendő sorsfordító volt mind a lengyel–erdélyi, mind pedig az erdélyi–török kapcsolatok alakulásában. Az 1590-es évek elejétől fokozatosan elmérgesedett a helyzet III. Zsigmond lengyel király és kancellárja, Zamoyski között. A kettejük közti konfliktus főként a svéd és lengyel trónutódlás miatt pattant ki. III. János svéd király várható halálával legidősebb fia, a svéd koronára is aspiráló Zsigmond lemondása a lengyel trónról és távozása Svédországba a Habsburgok lengyelországi uralmának riasztó árnyékát vetítette előre nemcsak a kancellár, de a lengyel koronára Báthory István halála óta vágyakozó Báthoryak szemében is. A Habsburgok lengyelországi térnyerésének fenyegető veszélyét megerősítette III. Zsigmond Habsburg Annával kötött házassága 1592 májusában. Zamoyski kancellár viszont saját hatalmának és befolyásának megtartását továbbra is a Báthoryaktól remélte, elképzeléseinek leginkább az erdélyi fejedelmi dinasztia egyik tagjának lengyel trónfoglalása felelt volna meg. 1593-ban Zamoyski és pártja kompromisszumot kötött III. Zsigmond lengyel királlyal, s a kiegyezés megpecsételéseként a kancellár kötelékébe tartozó Báthory András megkapta a királytól a nagy jövedelmű czerwiński apátságot. Emellett VIII. Kelemen pápa közvetítésével Wasa Anna és egy Báthory házasságát is tervbe vették. Az év júniusára tehát a lengyel–erdélyi viszony a lehető legkedvezőbbre fordult.²⁰⁰

A tervezett házasság Erdély portai politikáját is meghatározta. Ha a frigy létrejön, és Báthory Zsigmond elfoglalja Lengyelország trónját, akkor a lengyel érdekeknek megfelelően

¹⁹⁸ Horváth Annáról l. a róla szóló fejezetet.

¹⁹⁹ A levelekről elsőként Veress Endre adott hírt: Veress 1896, 18–20.

²⁰⁰ Horn 2002, 155–177.

meg kell őriznie a törökkel való békés viszonyt. Zamoyski kancellár az év nyarán, a Kornissal folytatott levelezéssel egyidőben figyelmeztette Báthoryt, hogy ne szakítson a törökkel, hanem a semlegességre törekedjen, és kérje fel Erzsébet királynőt, hogy vesse latba befolyását Erdély érdekében a Portán.²⁰¹ Báthory meg is fogadta a tanácsot, és ősszel Kakas István Lengyelországba, majd Angliába indult tárgyalni. Kakasnak sikerült elnyernie a királynő bizalmát, aki teljes támogatást nyújtott Erdélynek, a fejedelem ennek ellenére, minden eshetőséget mérlegelve, nem szakította meg tárgyalásait VIII. Kelemennel és II. Rudolffal sem.²⁰²

Ezekbe az eseményekbe illeszkedik tehát a Kornis Gáspár és Jan Zamoyski közötti levélváltás, amely nagyrészt Kornis Zamoyskinak írt leveleit jelenti, Zamoyskinak csak egy válasza maradt fenn. A levélírás apropójául egy határvita szolgált, amely egy Máramaros megyei, mégis királyi tulajdonban lévő birtokon pattant ki. A birtokot Prépostváry Bálint és Károlyi László vette zálogba, ez utóbbi helyett özvegye volt a zálogbirtokos. A rajta élő jobbágyság az oroszföldi, azaz halicsi parasztokkal keveredtek összetűzésbe, ezért barmaikat és juhaikat elhajtották. Az oroszföldiek, mivel a tetteseket nem érték el, bosszúból a megye más birtokosait károsították meg. Az ártatlan máramarosiak igen tetemes, 10 000 forintos kárt szenvedtek, sőt, marháikat sem merték már kihajtani. Ezért Kornis arra kérte a kancellárt, büntesse meg a kártevőket, és parancsolja meg nekik, hogy szüntessék meg a prédálást, hogy „az jó szomszédság ennek utána is megmaradjon és békességben lakjunk, nagy szeretettel egymással, mint ennek előtte, mert ha meg nem szűnnek, semmi jó nem következik belőle”.²⁰³ A többszöri levélváltás után arra jutottak, hogy mind lengyel, mind erdélyi részről biztosokat neveznek ki. A harmadik érdekeltet, a kassai generálist is tájékoztatta Kornis, azért, hogy „ne mentsék eztán is azzal magokat, hogy nem értették az dolgot.”²⁰⁴ A bizottságok létrehozása azonban a török elleni háború hadieseményei miatt elmaradt.²⁰⁵

A halicsi jobbágyság zaklatását nem sikerült megszüntetni. Az év decemberében azt panaszolta a huszti kapitány, hogy már a panasztétel óta is több mint 800 juhot hajtottak el a kártevők. Ekkor már erősebben fogalmazott Kornis: „...mert mi es mivelhetnénk olyanokat, ha az jó szomszédságot meg akarnánk háborítani...”²⁰⁶

²⁰¹ Jan Zamoyski Báthory Zsigmondnak, Zamość, 1592. szeptember vége, MTA KK Zamoyski, 503.

²⁰² Veress 1905.

²⁰³ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. jún. 29., MTA KK Zamoyski, 487–490

²⁰⁴ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. aug. 4. MTA KK Zamoyski, 494–495.

²⁰⁵ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. augusztus 4. MTA KK Zamoyski, 494–495., Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. augusztus 18. MTA KK Zamoyski, 500–501.

²⁰⁶ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. dec. 19. MTA KK Zamoyski, 524.

A levelek további részében Kornis részletesen informálta a kancellárt az erdélyi és magyarországi eseményekről. „Nagyságodnak most semmi idevaló új híreket nem tudok írni.” – így fogalmazott első levelében, ami arra enged következtetni, hogy az információs csatorna nem volt újkeletű Huszt és Zamość között. Ugyanebben a levélben teljes aprólékosággal tájékoztatott a pozsonyi országgyűlés hadügyi végzéseiről: háromezer zsoldost fogadtak fel a végvárakba, ezret Szendrőbe, Kállóba és Tokajba, ezret Mátyusföldre, Nyitra környékére, a harmadik ezret pedig „Tótországba”, azaz Szlavóniába vezényeltek. A császár ígéretet tett, hogy a következő évi országgyűlésen személyesen fog megjelenni és „akkor mindenekrül derékképpen végez az magyarokkal”.²⁰⁷

A következő, július 18-i levélben már arról tudósít, hogy „ez körülünk való szomszédság nagy készülétkben vagyon, és az török miatt nagy félelemben az egész föld”. A beglerbég Nándorfehérváron van, és a temesvári basának is meghagyta a szultán, hogy felvonuljon mellé. A hír az, hogy a Kulpa mellékére akarnak menni, oda, ahol a boszniai basát „...Isten...csudaképpen csak kevés nép által igen megségényitette és megverte...”. A június 22-i sziszeki diadal helyszínét (tehát Sziszeket) nem említi Kornis, de azt hallotta, hogy több mint tízezer török esett el, „a basa is ő maga ott veszett, de az testit sehol fel nem találták, lovát, szerszámát megtalálták, de ő maga az vízben, az Kupában veszett.” A fejedelem is készültséget rendelt a hírek hallatára, megerősítette Váradot, Lugost és Marosillyét, valamint a határ menti várakat. A „német szomszédság” is készül, toborozzák a katonákat, „a házakot is igen építik mindenütt: néppel, éléssel és töltésekkel, és épületekkel”. Elküldte Zamoyskinak Mátyás főherceg levelének a másolatát is, melyet „bizonyos barátaitól” kapott meg, és a kassai generális, Teuffenbach vármegyének szóló levelét is.²⁰⁸ Augusztus 18-án már arról is informálta a kancellárt, hogy maga Szinán pasa fővezér indult el a Portáról. Az a hír járja, hogy „német császár ellen akar menni Horvátország felől (...) Bizony, elég nagy félelemben vagyon az egész Magyarország...”²⁰⁹ Néhány hónappal később, az év decemberében lelkesen újságolta a keresztény sikereket: Füleket, Szabadkát, Dévényt, Ajnácsköt, Somosköt, Kékköt, Hollóköt, Szécsényt, Bujákot, Nógrádot, Drégelyt bevették. Még egy-egy izgalmasabb várostrom történetét is papírra vetette: Füleket például „negyednapig lötték, de oszton látván az török, hogy meg nem állhatják, szót adtak ki, és hitre megadták: csak egy-egy dolmányban, egy-egy szablyával bocsátták ki őket; azt is megkeresték mindeniknél, hogy semmi pínzt, vagy aranyat kivinni nem hattak és úgy bocsátták el őket békesíggel; az több várakban oszton

²⁰⁷ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. jún. 29. MTA KK Zamoyski., 489–490

²⁰⁸ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. júl. 18. MTA KK Zamoyski., 491–493.

²⁰⁹ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. aug. 18. MTA KK Zamoyski., 500–501.

sohol meg nem várták, hanem mindenikből kifutottak.” Ezután Szolnokot, Szentmiklóst és Hatvant támadják majd a magyarok „hogy még ez télen ezeket, ha Isten öfölsége engedi, megvennék”. Szinán Nándorfehérváron van, „sohol semmi hada nincsen, az ki volt is, bizony mind elveszett az jova.”²¹⁰

A lengyel események felől némileg tapogatózva írt a huszti kapitány: az a hír járja, hogy a király Svédországba készül, Miksa pedig meg akarja szerezni a lengyel koronát, de erről biztosat nem hallott Kornis – megerősítést vagy cáfolatot nyilván magától a kancellártól várt.²¹¹

Az információáramlás természetesen kétirányú volt. Kornis rendszeresen kérte Zamoyskit, hogy őt magát vagy a fejedelmet tájékoztassa a lengyel eseményekről.²¹² A kancellárnak csak egy Kornishoz szóló levelét ismerjük. Ebben az 1593. augusztus 26-i levelében Zamoyski a határvíta rendezésének elhalasztása mellett arról is említést tett, hogy Báthory András bíboros megkapta a már említett czerwiński apátságot a lengyel királytól, annak teljes jövedelmével együtt.²¹³

A holicsei jobbágyok ügye 1593 végén lekerült a napirendről. A következő esztendő márciusából szintén fennmaradt egy Kornis-levél, illetve a huszti kapitányhelyettes Zamoyskihoz írt rövidke tudósítása, de azok fő témája már a tatárok támadása, és az ezzel kapcsolatos feladatok.²¹⁴

III. 14. A levelek nyelve – Kornis Gáspár nyelvtudása

A Zamoyskinak szóló írások kapcsán szándékosan nem említettem egy fontos körülményt: Kornis Gáspár a szóban forgó missziliseket magyarul írta. „Nagyságodat kérem, megbocsásson, hogy deákul, vagy más nyelven nem íratok Nagyságodnak, mert nincs oly diákom; tudom, vadnak Ngodnak jó magyarul tudó deák szolgálai, kik által Ngod szóról-szóra megértheti írásomat etc.” – írta második levele utószavában.²¹⁵ Az természetes, hogy a Báthoryak legfőbb lengyel támaszának udvarában magyarok is szolgáltak. De vajon levonhatjuk-e azt a következtetést is, hogy az erdélyi katonapárt egyik vezére, aki 1593-ban már a fejedelem szűkebb bizalmi körébe tartozott, nemcsak deákul tudó íródeákban

²¹⁰ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. dec.19. MTA KK Zamoyski, 524–525.

²¹¹ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. júl.18. MTA KK Zamoyski, 491–493.

²¹² Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. jún. 29.. MTA KK Zamoyski, 487–490., Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593.aug. 4. MTA KK Zamoyski, 494–495.

²¹³ Jan Zamoyski Kornis Gáspárnak, Zamość, 1593. aug. 26. MTA KK Zamoyski, 502.

²¹⁴ Ezekről bővebben I. A tatár támadás c. fejezetben.

²¹⁵ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. júl.18. MTA KK Zamoyski, 493.

szenvedett hiányt, hanem a latin nyelv behatóbb ismeretében is kihívásokkal küzdött? Hogy a nyelvtudásra vonatkozó állításokat óvatosan kell kezelnünk, azt Bocskai István esete mutatja leginkább, aki szinte szóról szóra ugyanezt vetette papírra Belgiojoso kassai főkapitánynak írt levelében, 1604-ben: „Tudom, hogy nagyságod körül magyar deákok is vannak. Nagyságod énnekem magyarul tegyen választ, mert énnekem deákom nincsen, ki elárult benne, ki pedig Kerekiben a szállott várban vagy, magam pedig deákul nem értek, ha választ kell tennem a nagyságod levelére, hogy vétek abba ne essék, azért kívánom Nagyságodtól.” A kutatás mára tisztázta, hogy Bocskai valójában megbízhatóan tudott latinul, sőt, németül is kiválóan beszélt. Sorait tehát nem kell szó szerint értenünk.²¹⁶

A korabeli protokoll a maihoz hasonlóan megkívánta, hogy idegen nemzetiségűvel vagy annak saját anyanyelvén, vagy közös, általában latin nyelven tárgyaljanak. Saját anyanyelvünkön fogalmazni egy levelet meglehetősen illetlenség, emellett olyasfajta érzelmi töltettel telíti az írást, mint a mai elektronikus levelezésben – sms-ben, e-mailben – használt csupa nagybetű. Majdhogynem egyenértékű a kiabálással. Bocskai szándéka is ez volt Belgiojosóval szemben: kiélezett, háborús helyzetben született sorai, amelyben a kassai főkapitány történetesen a másik oldalon állt.

De hogyan tehette meg Kornis Gáspár ezt az udvariatlan gesztust Zamoyskival szemben, akivel ez idő tájt a legjobb viszonyban volt ő is és fejedelme is? Véleményem szerint az első és legfontosabb oka Kornis provokatív gesztusának a halicsi jobbágyság garázdálkodása volt, amely valóban komoly károkat okozott a máramarosi birtokosoknak – nyilván magának a huszti kapitánynak is. Emellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a fentebb vázolt erdélyi–lengyel viszony a valóságban jóval árnyaltabb és bonyolultabb volt, és a felszínen zajló barátságos politikai gesztusok mögött a háttérben kemény önérvényesítő játszmák zajlottak, amelyekben a Báthoryak és Zamoyski nem mindig küzdöttek egy térfélen. Éppen ebben az időszakban, amikor olyan meghatározó kérdésekre készültek pontot tenni, mint hogy ki legyen a lengyel uralkodó, vagy hogy Erdély mikor és melyik oldalon lépjen a háborúba, sem Zamoyski, sem Báthory nem kötelezhette még el magát végérvényesen, és mindkét részről történtek tapogatózások más irányba is.²¹⁷ Valószínűleg ez a feszültség tükröződik abban, hogy Kornis nem volt hajlandó latinul fogalmazni vagy íratni leveleket, mint ahogy tetten érhető itt-ott a hangnemben is az ambivalencia („...mert ha meg nem szűnnek [a prédálással], semmi jó nem következik belőle”²¹⁸, „...mert mi es mivelhetnénk

²¹⁶ Etényi – Horn – Szabó 2006, 51–52.

²¹⁷ Erről részletesen l. Horn 2002, Báthoryak egymás ellen c. fejezet (155–186.)

²¹⁸ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. jún. 29.. MTA KK Zamoyski, 487–490.

olyanokat, ha az jó szomszédságot meg akarnánk háborítani...²¹⁹; „Istenben bízván igen jó reménységünk vagyon az pogán romlásában, ha mindnyájan akarnánk²²⁰) A magyar írás provokatív voltát bizonyítja az is, hogy a következő év márciusában, amikor a holicai jobbágyok zaklatása lekerült a napirendről, és a várható tatár támadás szorosabb összefogásra sarkallta az érintetteket, leginkább magát Kornis Gáspárt, akkor levelét latinul írta vagy íratta.²²¹

Milyen nyelveken beszélt valójában Kornis Gáspár? Pályája során számtalan követi megbízást teljesített. Többször járt Prágában, tárgyalt Teuffenbach kassai főkapitánnyal, Bastával. Ezek a tárgyalások nyelvtudás nélkül elképzelhetetlenek. Feltehetően a kornak megfelelő szinten beszélt és írt latinul. Értett németül is, számtalan alkalommal tárgyalt David Ungnaddal és Pezzennel négyszemközt Mihály vajda uralma alatt, sőt tolmácsolt is nekik magyarról németre.²²² A román nyelvet is elsajátíthatta, hiszen Máramarosban gyakran foroghatott román környezetben, sőt anyósa, Sztojka Ilona is román származású volt. Később Báthory Zsigmond előszeretettel küldte őt követségbe a vajdaságokba. Úgy tűnik, mégsem tudott jól románul, Mihály uralma idején más nemesekhez hasonlóan (Sennyey Pongrác, Bornemissza Boldizsár) tolmács útján érintkezett a vajdával.²²³

III. 15. A tatár támadás

Áron moldvai vajda 1594 februárjában azt az aggasztó hírt jelentette Báthory Zsigmond fejedelemnek, hogy egy 51 000 fős tatár sereg indult meg Magyarországra. A levelet nemcsak Gyulafehérvára, de Kassára, Teuffenbach főkapitányságára és Zamoyski lengyel kancelláriájára is elküldte, és a hír mindenhol aggodalmat keltett. Nem is csoda, hiszen tatár seregek utoljára Nagy Szulejmán hadjárata idején jártak Magyarországon, 1566-ban, amikor nemcsak a Ferdinánd fennhatósága alá tartozó felső-magyarországi területeket, de a Szamos völgyét és Beregszászt is feldúlták. Sokaknak élénken élt az emlékezetében megjelenésük, harcmodoruk. Az ellenségről alkotott kép, amely a rémhírekkel keveredett valós információkból táplálkozott, rettegéssel töltötte el a kortársakat.²²⁴ Annál is inkább,

²¹⁹ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. dec.19. MTA KK Zamoyski, 524.

²²⁰ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1593. dec.19. MTA KK Zamoyski, 524–525.

²²¹ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1594. márc. 21. Veress: Documente IV. 71–72.

²²² David Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 16., MTA KK Kornis, 586–594 Szádeczky 1882, Nr. 98, 482–483. A levél 15-i keletű, de az utóirat 16-án kelt.) Hurmuzaki: Documente XII. 706–711.

²²³ Ungnad és társai II. Rudolfnak, Gyulafehérvár, 1600. április 21. MTA KK Kornis, 616–620 (regeszta: Szádeczky 1882, Nr. 150.

²²⁴ A 16. század végi Erdély tatár-képéről I. Szabó, B. 1995, 12–14.

mert a mostani, Szinán pasa seregéhez csatlakozni készülő tatárokat maga Gázi Giráj kán vezette, és nem a szokásos al-dunai útvonalon, hanem Lengyelország és Erdély határán át készültek vonulni, két okból: egyrészt azért, hogy az oszmánok által megszállt területeket ne terheljék, másrészt azért, hogy a Portától elszakadni készülő fejedelemséget megfélemlítsék.²²⁵

Kornis Gáspárt Zamoyski kancellár és Zsigmond fejedelem egyaránt figyelmeztették a várható veszélyre.²²⁶ A huszti kapitányra komoly feladat hárult. Kémeket bocsátott Podóliába és Moldvába, hogy kifürkésszék a tatárok útvonalát. A moldvai vajda úgy értesült, hogy azon az úton jönnek majd, amelyen Sánta Péter vajda. (Péter 1591-ben jött Magyarországra, a lengyel határ mentén, a hegyeken át.) Kornis újabb híreket kapott Lengyelországból is, mégpedig Báthory Andrástól, aki 1594 elején személyesen kereste fel („kardinál uram jöve ki Lengyelországból, Váraljáig kísérem, ma bocsátam el Somlyó felé”). A bíborostól megtudta, amit az Zamoyski kancellártól hallott, hogy a szultán 80 000 arany forintot és egy ruhának való posztót küldött a tatár kánnak.²²⁷

Kornis egyik levelét írta a másik után. Február 6-án ment a posta Ecsedi Báthory István országbírónak a török szándékáról: „Talán Nagyságodnak másunnat is értésére adják, de az mint értém, a török szándéka az, hogy Nagyságotok hadát kétfelől vegyék. Ha valamit megtudok, odaküldöm Nagyságod Sárközi tisztartójának, vigye oda Nagyságodnak” Azt is tudatta vele, amit Báthory Andrástól hallott, hogy lengyel segítségre nem számíthatnak a török ellen: „Az lengyelekhez pedig semmi reménységünk ne legyen, mert mostan ők interregnumban vannak, fejedelmek nincsen, senkinek semmire semmi gondja nincsen.”²²⁸ A huszti kapitány a tállyai részgyűlésen részt vevők közül más főurakat is figyelmeztetett (pl. Forgách Simont).²²⁹

Február 17-én a tatárok útjába eső Kolomea²³⁰ kapitányának írt. Azt hallotta, hogy több mint 50 000 tatár kelt át a Dnyeszteren, és azon az útvonalon jönnek be, ahol az említett Péter vajda kiment. Nyilvánvaló, hogy Magyarországra akarnak törni. Mivel a kolomeai kapitánynak egészen pontos értesülései lehettek a tatár sereg vonulásáról, arra kérte,

---

²²⁵ Ivanics 1994, 66–67.

²²⁶ Bethlen Farkas, IV., 25.

²²⁷ Kornis Gáspár Báthory István országbírónak, Váralja, 1594. febr. 6. MTA KK Kornis I. 467.

²²⁸ Váralja, 1594. febr. 6. Kornis Gáspár Báthory István országbírónak. MTA KK Kornis I. 467.

²²⁹ Bethlen Farkas, IV., 25.

²³⁰ Kolomyja, a mai Ukrajnában

feltétlenül és mihamarabb értesítse, hogy melyik hágón át jönnek.²³¹ A válasz késett, alig két hét múlva ismét sürgette a kolomeai kapitányt, tudósítson a várható tatár támadásról.²³²

Március 21-én, Jan Zamoyskihoz írott levelében már biztosabb értesülései vannak a támadásról. A hír ismét Moldvából, ezúttal a putnai kalugyerek püspökétől érkezett, miszerint a sereg egy része a Havasalföldön akar átkelni, másik része pedig azon a bizonyos „Péter vajdai úton”, tehát a lengyel határ mentén, a hegyeken át. Ez az út itt már pontosabban körülírt: a Tisza mentén vezet Kolomeától Máramarosig. Az információt azonnal jelentette a fejedelemnek, aki szigorúan megparancsolta, hogy minden szorost a hegyekben be kell vágni, magyarán farönköket kell keresztbefektetni az utakon. Kornis, miután gondoskodott az ösvények járhatatlanná tételéről, figyelmeztette Zamoyskit, hogy fennáll a veszély, hogy a Lengyel Királyság területén találnak majd utat maguknak a tatárok. Ezért azt tanácsolta a kancellárnak, hogy talán jobb lenne ezt elkerülni, és elébük vágni már a Snatinai-szoros környékén, ahol jobban körülzárhatók és megtámadhatók, mint sík terepen. E tekintetben bizvást számíthat a lengyel kancellár Kornisra, aki, amennyiben arra engedélyt kap a fejedelemtől, kész lesz 800–1000 fővel megsegíteni őket. Kornist természetesen nemcsak az önzetlen segítségnyújtási szándék vezette, hanem annak tudata is, hogy amennyiben egyesült lengyel és erdélyi erőkkel már a Snatinai-szoros környékén megfékezik a tatárokat – s ha meg nem is futamítják, de legalább eltérítik őket – úgy Erdély és a Partium is megmenekülhet tőlük. Ezért a levél írása idején már úton volt a két követ a fejedelmi udvarba, hogy az engedélyt kieszközöljék Zsigmondtól.²³³

Hiába, mert sem a fejedelem, sem a kancellár nem támogatta Kornis elképzelését. A lengyelek nem kívánták kockára tenni addigi semleges portai politikájukat, ezért nem indítottak komolyabb támadást, csupán az utak bevágásával védekeztek. A kancellár a tatár betörést követően ugyan próbálkozott néhány sebtiben összetoborzott emberével a tatárok nyomába eredni, de nem tudta utolérni a tűzzel-vassal pusztító nomádokat.²³⁴ Gyulafehérváron pedig az év első felében még kérdéses volt, hogyan és mikor lép Erdély a keresztény oldalon a háborúba, noha már folytak a tárgyalások Carillo vezetésével Prágában a szövetségekötésről, ugyanakkor Szinán nagyvezér is folyamatosan sürgette a hadba szállást. Van némi igazság Baranyai Decsi meglátásában, miszerint, ha nem dúlt volna hatalmi harc Zsigmond és tanácsosai között, a hegyek között csekély fáradsággal mind egy szálig be

²³¹ Kornis Gáspár Kolomea kapitányának, Huszt, 1594. febr. 17. Veress: Documente IV., 66–67.

²³² Kornis Gáspár Kolomea kapitányának, Huszt, 1594. febr. 26. Veress: Documente IV., 67.

²³³ Kornis Gáspár Jan Zamoyskinak, Huszt, 1594. márc. 21. Veress: Documente IV. No. 39. 71–72.

²³⁴ Bethlen Farkas IV. 25–26.

lehetett volna keríteni és lemészárolni a tatárokat. Ugyanakkor Lengyelország és Magyarország szándékos vagy akaratlan tétlensége szintén hozzájárult ahhoz, hogy a tatárok viszonylag akadály nélkül tudtak felvonulni Szinán mellé. A fejedelmi udvar végül nyár derekára eszmélt fel, a tatár betörés hírére, akkor viszont Zsigmond minden hadra fogható erejét a nomádok ellen küldte.²³⁵

A szteppéhez szokott lovas nép számára igen emlékezetes lehetett ez az út. Az általuk Egwrn.rebih.waj-nak nevezett szoroson „ki, mint a krokodil a vízen keresztül, ki pedig, mint a párdúc a sziklákra felkapaszkodva, nagy Allah Allah kiáltásokkal” vergődtek keresztül. S ha nem lett volna elég a sok szikla és meredély, még a Kornis Gáspár baltásaival kivágatott hatalmas szálfák, az útra görgetett sziklák is nehezítették az útjukat.²³⁶

Nyár közepére a tatárok végül nagy üggyel-bajjal kikecmeregtek a hegyek szorításából. Július 8-án kapta meg Kornis a biztos hírt arról, hogy a kán seregével elindul Moldvából, az viszont még mindig kétséges volt, hogy milyen útvonalon: Lengyelország vagy Erdély irányába-e.²³⁷ A fejedelem vigyázást parancsolt Wass Györgynek is, Szamosújvár kapitányának, aki szintén e napon vetette papírra kétségbeesetten: „... az tatár Moldvában vagyon, ... csak csavarog, utat vesz, nem tudja ember, álnokságot mely felé akar ütni. Őnagysága nekem is parancsolt, hogy vigyáztassak, de semmi bizonyost nem érthetek, mely felé bocsássam az itt való hadat...”²³⁸

Amikor a tatárok megközelítették Husztot, a fejedelem Boér Istvánt küldte Máramarosba segítség gyanánt.²³⁹ Kornis hamarjában összetoborzott embereivel próbálta feltartóztatni a tatár sereget. Az ellenség létszámáról a dési bíró a csata után a következőt írta Dész város bírójának: „Három táborral vannak a tatárok, de számtalan az népe, csak Husztnál százhatvanezren vannak”. Nyilvánvaló, hogy a bíró túlzott a létszám tekintetében, de a tatárok valóban túlerőben voltak. Ráadásul a lovas nomád harcmodor is megtévesztette az erdélyieket: a tatár előőrseket rajtaütéssel elűzték, később azonban a hegyekből mindenfelől kiözönlő főszereg megfutámította Kornist és csapatát. Katonái közül sokan odavesztek, maga a harcedzett kapitány is alig tudott visszahúzódni néhány emberével a várba. „Ma 1 óra után jutta Kornis postája, ki jelen volt az harcon, ... hadát a tatár levágta, ő maga a várba (Huszt)

---

²³⁵ Szilas 2001, 47–62.

²³⁶ Ivanics 1994, 69–70.

²³⁷ Mészáros Lukács bíró Beszterce város tanácsának, Nagybánya, 1594. júl. 8. Hurmuzaki: Documente XV/1., 724.

²³⁸ Wass György Beszterce város tanácsának, Újvár, 1594. júl. 8. Hurmuzaki: Documente, XV/1., 725.

²³⁹ Báthory Zsigmond Beszterce város tanácsának, Gyulafehérvár, 1594. júl. 11. MTA KK Kornis I. 471. Kiadva: Hurmuzaki: Documente XII., 5.

szaladott.”²⁴⁰ Emberei a Máramarost Magyarországtól elválasztó erdőkben bújtak el, de sokan áldozatul estek az őket üldöző ellenségnek.²⁴¹

Kornis, látva, hogy erőszakkal nem tudja feltartóztatni a kán seregeit, Husztról azonnal követet menesztett, akivel egy hatlovas szekeret és más ajándékokat küldött, „az alkalomhoz és a barbárok szokásaihoz illőt”.²⁴² Az ajándékról maga Gázi Giráj is megemlékezett Vaíz Emir efendihez írott levelében: „Az említett vár kapitánya barátságot színelve valamennyi élelmet és nagyszerű kocsikat küldött.” A kocsi különösen népszerű ajándék volt, amit az erdélyi fejedelmektől gyakran kértek a krími kánok.²⁴³ A követ üzenete szerint Kornis nem tudott „ilyen nagy hadvezér” jöveteléről, hanem azt hitte, hogy fosztogató kozák csapatok törtek Máramarosba, azért támadt rájuk. Most azonban, mivel Erdély is a szultán védnöksége alatt áll, a kán legyen szíves tartózkodni a gyilkolástól és a gyújtogatástól, s cserében ezért a jótéteményért hálás lesz majd fejedelme.²⁴⁴ A kán az ajándék és az üzenet mérlegelése után úgy ítélte meg, elég volt a lecke az erdélyieknek, és egy kevés dúlás-rablás után Magyarország határai felé fordult. A tatárok elhagyták Máramarost, de Kornis személyes balszerencsére a Szatmár vármegyei Szinyérváralja felé vették útjukat, ahol Kornis udvarháza állott. Ezt azonban végül megkímélték. A nomádok a Szamoson átkelve előzőnlőtték a Szilágyságot, egészen Zilahig hatoltak. Szinán pasa táborába igyekeztek, de Kornis, aki már közelről láthatta az ellenség arcát, attól tartott, hogy csak színlelik az útirányt, és valójában Erdély végeit támadják meg. Aggodalmáról beszámolt a fejedelemnek és a tanácsuraknak, figyelmeztette őket az ellenség immár általa is megtapasztalt fortélyosságára, ami miatt nem árt az óvatosság. Hogy nyomatékot adjon szavainak, tatár nyílveszőket, íjakat és egyéb zsákmányt is küldött.²⁴⁵ Miután a tatár kán, Gázi Giráj is kérte, egészen más hangnemet megütve, a fejedelem jóindulatát, Zsigmond jónak látta Perneszy Istvánt ezer tallérral az ellenség után küldeni. Mire azonban a tisztos ősz katona ákelt a hegyeken, addigra a tatárok már elhagyták Erdélyt.²⁴⁶

Közben Kornis, alighogy megírta levelét a kánnak, már fogalmazta a következő levelet ecsedi Báthory Istvánnak, hogy figyelmeztesse, a tatár sereg hamarosan a határon lesz. Az országbíró a hatvani ostrom után nemrég bocsátotta el seregét, ezért nem is tudott elegendő

²⁴⁰ Laurentius Literatus, Dés város bírása Beszterce város tanácsának. Dés, 1594. júl. 13. Hurmuzaki: Documente XV/1., 725–726.

²⁴¹ Bethlen Farkas IV., 26.

²⁴² „egj kocyt mind lovastol adot az Tatar hamnak ajandekon”. – írta Baranyai Decsi János Pálffy Miklósnak.

Idézi Ivanics 1994, 70.

²⁴³ Ivanics 1994, 70.

²⁴⁴ Bethlen Farkas IV., 26.

²⁴⁵ Bethlen Farkas IV., 26–27.

katonát összegyűjteni.²⁴⁷ Ennek ellenére egy kisebb könnyűlovas csapatot indított ellenük Balassi Ferenc vezetésével, aki – mivel sem a Teuffenbach által ígért sereg nem érkezett meg hozzá, sem Váradról nem kapott segítséget – nem tudta feltartóztatni az ellenséget, sőt, maga is hősi halált halt.²⁴⁸ Ezután ecsedi Báthory István is sikertelenül csatázott velük, és a tatár sereg, miután Szolnoknál egyesült a szolnoki bég csapatával, sikeresen csatlakozott Szinán pasa hadához.²⁴⁹

III. 16. A leszámolás

1594 nyarának végére Kornis Gáspár a belpolitikai élet kulcsfigurái közé került, a katonapárt legbefolyásosabb alakjai, Bocskai és Geszthy mellé. Az a véres leszámolás, amellyel radikálisan gátat vetettek a Kendy–Kovacsóczy párt minden törekvésének, hármójuk és Jósika István átgondolt, olajozott összjátéka volt. Többek közt Kornis hívta vissza a felelősség és döntés súlya elől menekülő fejedelmet Kővárból, mert felismerte, hogy szüksége van a fejedelemre saját kiharcolt pozíciója megtartásához.²⁵⁰

Hogy az alaposan kitervelt akcióban Kornisnak milyen, mekkora szerep jutott, arról egyrészt beszámol a történetirodalom, másrészt a későbbi eseményekből, levelekből következtethetjük ki. Szamosközy és Bethlen Farkas egyöntetűen állítják, hogy jelen volt Kőváron, ami egyet jelentene azzal, hogy részt vett a leszámolás kitervelésében is. Istvánffy azonban úgy tudja, Kornis már csak Szamosújváron csatlakozott a fejedelemhez, hadaival együtt.²⁵¹ Ezzel kapcsolatban érdemes itt idézni magának a fejedelemnek Nádasdy Ferenchez írt mentegetőző levelét is, merthogy abban csak Bocskait és Geszthyt teszi felelőssé a történetért, Kornist meg sem említi: „Isten a tudója, hogy ez nem az én akaratommal történt. Geszthy Ferenc és Bocskai István nem hagytak engem békén, éjjel s nappal kerestek, semmi nyugtom sem volt miattuk. ...Nekik kell Isten előtt számot adniuk.”²⁵² Báthory András később, fejedelemsége idején Bocskai ellen pert indított a kivégzések miatt, míg Kornist legbizalmasabb hívei közé fogadta.²⁵³

---

²⁴⁶ Bethlen Farkas IV., 28.

²⁴⁷ Baranyai Decsi 149–151.

²⁴⁸ Baranyai Decsi 151.

²⁴⁹ Tóth S. L. 2000., 156.

²⁵⁰ Szilas 2001, 59–67.

²⁵¹ Istvánffy Miklós, 725.

²⁵² Szamosközy István IV. k. 43.

²⁵³ Bocskai szerepét hangsúlyozza Oborni 2002c, 63–64.

Tény, hogy Bocskai volt az, aki a halálos ítéletet közölte az elfogottakkal, Kornis viszont nem volt jelen az elfogatásnál, ő „csak” a vérpadig vezető utat követte ki, mint a fejedelem szószólója a rendek előtt. Ebben a minőségében a korábban szerzett diplomáciai tapasztalatának, kommunikációs képességének és általános népszerűségének látta hasznát. Ez utóbbira a krónikások jellemzéseiből következtethetünk, akik pedig, ha szükségét érezték, nem fukarkodtak a becsmélő szavakkal sem. Kornis Gáspárt azonban mindegyikük elismerte: „Bocskai után a legtekintélyesebb tanácsos, nagy vagyon ura, aki az emberek jóindulatára is számíthatott”²⁵⁴, „vitéz lelkületű férfit”²⁵⁵, „eszes férfi, régi harcos”²⁵⁶, „híres tanácsúr, Zsigmond kipróbált hűségű embere”²⁵⁷.

A huszti kapitány tehát Kővárról Kolozsvárra sietett a fejedelem levelével, melyet az egész országnak címzett. Alkonyattájt érkezett a városba, és ott azon nyomban, be sem várva a reggelt, munkához látott. Sorban végigjárta a fejedelem, a székely primorok és a szász előkelők szálláshelyeit, és mindent latba vetve győzte meg őket arról, hogy ne engedjenek a tanácsuraknak, maradjanak hűek Zsigmondhoz. Bethlen Farkas által idézett szavai elsősorban Báthory Boldizsárt és Kendy Sándort vádolták, az ő becsvágyuk volt az oka a fejedelem lemondásának. A kettős fejedelemválasztással riogatta, a hűségért várható jutalommal kecsgettette hallgatóit. Másnap reggel pedig a kistemplomban tartott országgyűlésen felolvasta Báthory Zsigmond visszatérést bejelentő levelét. Az események e váratlan fordulatán meglepett tanácsurak tétozását a Kornis által felbízott rendek lelkes kiabálása szakította félbe, mire először Kendy Sándor, majd a többiek is megszavazták Zsigmond visszafogadását.²⁵⁸

Az ellenzék likvidálására vonatkozó tervet ezután Monostoron, a jezsuita rendház Szamosra rúgó kertjében főzték ki. Bocskai, Geszthy és Kornis mellett Jósika is részt vett a titkos megbeszélésen, miközben Báthory Boldizsár a rendházban tartózkodott.²⁵⁹ Később az elfogatás után Kornis a kistemplomba sietett, hogy az összegyűlt rendek félelmét eloszlassa, haragjukat lecsillapítsa. A beszéd üzenete: ne féljenek, hiszen az urakat azért fogták el, mert a fejedelem életére törtek, nem volt igazán meggyőző. A rendek két követet bocsátottak a fejedelemhez azzal a kéréssel, hogy engedje szabadon a letartóztatottakat. A fejedelem erre

---

²⁵⁴ Szamosközy István (1977) 115.

²⁵⁵ Bethlen Farkas IV., 25.

²⁵⁶ Baranyai Decsi 190.

²⁵⁷ Baranyai Decsi 355.

²⁵⁸ Bethlen Farkas IV., 64–65.

²⁵⁹ Bethlen Farkas IV., 67–68.

azt a választ adta a felháborodott országgyűlésnek, hogy törvényesen fog az elfogottak felett ítélkezni. Amint azt tudjuk, nem tartotta meg ezt az ígérését.²⁶⁰

A leszámolást nemcsak a gyakorlatban hajtották végre, de az elméleti alátámasztását is megalkották. Erre azért volt szükség, mert a Habsburg udvar és a Vatikán egyaránt elítélte a véres kegyetlenséget, és az életben maradt Báthoryak, András bíboros és ifjabb Báthory István komoly lejárató kampányba kezdtek mindkét területen. Fejedelmi részről több magyarázat is született, mígnem szeptember elején szárnnyal kapott az a „hivatalos verzió”, amely hatásosan volt képes megokolni a történeteket.

Eszerint az elfogottak fellázadtak Zsigmond akarata ellen, mert nem akartak elszakadni a töröktől. A vád szerint hamis levelet írtak a fejedelemnek, amelyben az állt, hogy ha szakít a törökkel, akkor megkötözve fogják Konstantinápolyba küldeni. Zsigmond erre rögtön Kornis Gáspárért küldött Husztra, hogy azonnal jöjjön az udvarba, mert nagyon fontos dolgokat szeretne tárgyalni vele. Kornis, amint a parancsot megkapta, „éjjel-nappal” a fejedelemhez utazott. Ő aztán átadta neki a fenyegető levelet a Portára küldésről, és az a mentő ötlete támadt, hogy Prágába utazik, Kornissal együtt. Kornis Gáspár azonban lebeszélte arról, hogy az országot elhagyja. Úgy érvelt, hogy Prága nem tudna Zsigmondnak olyan gyorsan segítséget nyújtani, egyrészt Szinán felvonulása, másrészt a távolság miatt. Az országot elragadnák, és soha többé nem szerezhetné már vissza. Jobban tenné Zsigmond, ha bevinné magát az egyik erős várába, ahonnan aztán erővel sem tudnák elhurcolni. Onnan aztán megírhatná Őfelségének, hogy „a kereszténység támogatásáért mit kell elszenvednie”, és egyben segítséget is kérhetne. A jelentés szerint Kornis tanácsolta azt is, hogy Zsigmond hívja össze az országgyűlést, mutassa be a levelet, és tegyen úgy, mintha meg akarná büntetni az országgyűlési követeket az engedetlenségükért. Zsigmond beleegyezett a „hű szívű” Kornis tanácsába. Amikor a követeknek felolvasták a levelet, azok térdre borulva bizonygatták, hogy ők nem írtak semmi ilyesmit. Így lepleződött le az összeesküvés. A szöveg további részében, amely Kendyék elfogatásáról és meggyilkolásáról szól, Kornis már nem szerepel.²⁶¹

A jelentésben több érdekes momentum is megfigyelhető. A Kendy–Kovacsóczy pártot úgy állítja be, mint akik nem akartak elszakadni a töröktől. Ez nem volt igaz. A „török párt” a valóságban nem létezett, az elfogottak is a háborúba lépést szorgalmazták, csak annak mikéntjében tért el a véleményük Zsigmondtól. Másrészt, mivel a török pártiság még

---

²⁶⁰ Bethlen Farkas IV., 80.

²⁶¹ A Báthory Zsigmond fejedelem ellen szőtt összeesküvés leírása, 1594. szept. eleje. EOE III., XXXIV., 454–458.

önmagában nem elég megalapozott indok a gyilkolásra, „a hamis levél” motívumával konkrét büntettet varr az ellenzék nyakába. A fejedelem szerepe is érdekes. Zsigmond a szövegben megfélemlített, tétovázó, sakkba szorított figura, akit, ha megteszi a döntő lépést, egyszerűen áldozatul dobnak ellenségei a töröknek: elfogják és megkötözve Konstantinápolyba hurcolják.²⁶² Ha a fejedelem az áldozat, Kornis, ellenpólust képezve, a megmentő szerepét játssza: Zsigmond hívására azonnal a fejedelmi udvarban terem, bölcsen lebeszéli Zsigmondot a meggondolatlan távozásról, határozottan érvel álláspontja mellett, és végül egymaga kiterveli, hogyan büntessék meg a levél kiagyaloit. Zsigmondnak semmi szerepe nincs ebben, minden felelősség a „hű szívű” huszti kapitányra hárul. A szöveg tehát nemcsak Zsigmond teljes ártatlanságát sugallja, hanem Kornis Gáspárt a fejedelem hű és bölcs tanácsadójaként mutatja be.

A leszámolásban való részvételért a jutalom sem maradt el. Az elkobzott birtokokból Kornis Gáspár is jócskán kivette a részét. Még 1594-ben megkapta Gyéres, Szent Jakab, Mindszent, Kók, Tóhát, Böly, Ida birtokokat.²⁶³ 1595-ben a Kendy Ferenctől elkobzott, terjedelmes Zaránd megyei birtokokat szerezte meg.²⁶⁴ Ekkor kapta meg somlyai Báthory István birtokaiból Papmezőt, Ziffant, Toburfalvát, Tölgyest, Csekét, Sarát, Dusfalvát, Dajlakát és Albestet.²⁶⁵

III. 17. Követség Miksához

Zsigmond még 1594 szeptemberében útnak indította Kornist Miksa főherceghez követségbe.²⁶⁶ A követ utasításában három pontban összegezve állott a küldetés célja. Az első pont: a fejedelem „hűségét az Ausztriai Házhoz eddig tettekkkel nem bizonyíthatta”. A követség egyik célja tehát a töröktől éppen hogy elszakadt ország tapogatózása volt, a Habsburg-ház iránti jó szándék reprezentációja – megjelenítése, szavakba öntése annak a bizalomnak, amit a fejedelem és környezete az új szövetséges iránt táplált. Kornis maga így

---

²⁶² Ennek a vádpontnak korábban maga a fejedelem adta írásos cáfolatát. Vö. Bethlen Farkas IV. 58.

²⁶³ Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1594. nov. 20. AN Kornis, 646. No. 2.; Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1594. nov. 30., AN Kornis, 643. No. 2.; Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1595. ápr. 18. AN Kornis, 643. No. 1.

²⁶⁴ MTA KK Geszthy, 301.

²⁶⁵ Elenchus Litteralium Instrumentorum Familiam Kornisianam concernentium. MOL E 147 I. cs. 1. fasc. fol. 379.

²⁶⁶ Báthory Zsigmond Miksa főherceghez, Gyulafehérvár, 1594. szept. 28. MTA KK Báthory Zsigmond, fol. 110. Szamosközy (1889) 54.; Báthory Zsigmond Prépostváry Bálinthoz, Gyulafehérvár, 1594. 11. 17. HL VII 201. 1594/54.

fogalmazta meg ezt Joó János királyi személynőkhöz²⁶⁷ írt, közbenjárásért folyamodó levelében: a fejedelem „az törökkel való, régtől fogván megtartott frigyit és békességit először az Istenhez való nagy bizodalomban, annak utána Őfölségihez és az keresztyénsighez való bizodalomban vetette meg etc. Annak okáért, Őfölsígek arra úgy gondoljon, s úgy vigyázzon, hogy ha mikor az szükség kívánja, Őfölsígek ne legyen késedelmes in tempore suo az én Kegyelmes Uramnak és Erdélyországnak segítségire. Hogy az én Kegyelmes Uramnak országával egyetemben valami fogyatkozása avagy veszedelme ne legyen, vagy ne következze az Őfölségihez való bizodalom mellett, mert ha Erdély elvesz, nem csak ő maga vesz el, hanem az egész Magyarország és keresztyénsígnak jobb része elvesz belőle, kit az Isten eltávoztasson.”²⁶⁸ (Kiemelés tőlem.) Kornis tehát arra hívja fel Joó János figyelmét, hogy a Magyarországnak Erdélyre mint védőbástyára van szüksége, melynek katonai és gazdasági potenciálját sem nélkülözheti a Keresztény Liga. Tehát ha Erdélyt a török elfoglalja, és vazallus államból alávettett tartománnyá, pasalikká teszi, azzal „Őfölsége” is és Magyarország is sokat veszít.

Ezzel elérkeztünk az utasítás második, gyakorlati jellegű pontjához: a fejedelem „semmit nem akar Őfölsége híre, akarata nélkül cselekedni. Ezért meg akarja tudni, hogy az török ellen való dologban mihez akarja magát tartani Őfölsége.” Kornisnak egészen pontosan meg kellett tehát ismernie a további haditervet, és azt, hogy abban milyen szerepet szán a hadvezetés az erdélyi csapatoknak.

Kornis harmadik feladata volt, hogy elhárítsa annak a lehetőségét, hogy a még életben lévő, száműzött Báthory-fivérek kapcsolatba lépjenek az udvarral, és esetleg megtorpedózzák a frissen kötött szövetséget. Erre megvolt az esély, hiszen az ifjabb Báthory István már készülődött „Őfölsígekhez”: Harmadik pont: Zsigmond „úgy értesült, hogy Somlyai Báthory István akarna Őfölsígekhez jöni. Arra kéri Őfölsígeket, hogy neki audienciát ne adjanak, se pedig kívánsága szerint való tekinteti Őfölsígeknél ne legyen. A huszti kapitánynak tehát arra kellett rávennie Miksát, hogy még csak ne is fogadják Báthory Istvánt.”²⁶⁹

Ami a megbízatás első pontját illeti, a követjárás sikeresnek mondható. Miksa főherceg Rudolfnak írt referátumából legalábbis ez derül ki: „Eddig a dolgok jó considerációban vannak ... és ő (a fejedelem) és az ő alattvalói a legjobb devócióval vannak a mi nagytiszteletű Ausztriai Házunk irányában, és az egész keresztyénység irányában ezt

²⁶⁷ Joó Jánosról l. Pálffy 2002, 317–318.

²⁶⁸ Kornis Gáspár Joó János királyi személynőknak. MTA KK Kornis I., fol. 476., Miksa főherceg Rudolf királynak, Pozsony, 1594. okt. 16. MTA KK Kornis I., fol. 478–481.

²⁶⁹ Kornis Gáspárnak adott követutasítás, 1594. 10. 8. HL VII. 201. 1594/51.

confirmálni akarják.” A második pontban taglaltak sem okoztak különösebb megrökönyödést a főhercegnek, hiszen természetes, hogy az újdonsült szövetségest érdekli a haditerv. Csakhogy „a vajda” egyidejűleg von Teuffenbachnak is írt levelet, melyben egészen konkrétan kétezer német lovast és a nekik járó zsoldot, német ágyúkat és puskaport kért, valamint a hozzá való tartozékokat a begyűjtáshoz. Ez rendkívül kínosan érintette a császári hadvezetést, ugyanis – tovább idézve a főherceg levelét – „sem kétezer német lovas, sem pénz, sem ágyú, sem más ehhez tartozó dolgok nincsenek Felső-Magyarország ezen végén. Ezt bizonyára tudja Felséged, és ez hátrányos és rossz, hogy semmi ebben a mostani nagy szükségben nincsen, és amit olyan nagy hanggal megígértünk, nem tudjuk teljesíteni.” Az adott szituációban mindez a bimbózó Habsburg-erdélyi szövetség igen gyors végét is jelenthette volna. Miksa arra figyelmeztette bátyját, hogy az ígért segítség késedelmé könnyen megváltoztathatja Zsigmond hajlandóságát, mindeközben az ellenség, az időt kihasználva esetleg behozhatatlan előnyre tesz szert. Ezért sürgette a mielőbbi intézkedést, miközben tárgyilagosan megjegyezte, Teuffenbach jelentése szerint az egész felső-magyar végvidéken öt faltörő ágyú van, melyeket, ha a hadsereg rendelkezésére bocsátanak, akkor a végvárak csupaszon maradnak.²⁷⁰

III. 18. Várad védelmében

1594 novemberében Bocskai István váradi főkapitány Báthory Zsigmond követségének élén indult a prágai udvarba, hogy tető alá hozza a Habsburg–erdélyi szövetséget. Onnan leánykérőbe ment Grazba, hogy az elhunyt Károly főherceg egyik leányának kezét megkérje Zsigmond számára. A sikeresnek mondható követség 1595 márciusáig tartott.²⁷¹ Ilyen hosszú időre nem hagyhatta a fejedelem őrizetlenül Váradot, az ország legfontosabb várát, ezért az erőd védelmével Kornis Gáspárt bízta meg. Kornis, aki Baranyai Decsi János szűkszavú jellemzése szerint „eszes férfi és régi harcos” volt, ideiglenes főkapitány státuszban foglalta el helyét.²⁷²

Az év novemberében Havasalföldre indult hadjárat Horvát Mihály fogarasi kapitány vezetésével; Mihály havasalföldi vajda hűséget fogadott a fejedelemnek.²⁷³ A várható török támadás elhárítására pedig Geszthy Ferenc – aki az ország generálisa címet kapta a fejedelemtől – indult csapataival Temesvár felé. Kornis feladata az volt, hogy Váradot és

²⁷⁰ Miksa főherceg Rudolf királynak, Pozsony, 1594. okt. 16. MTA KK Kornis I., 478–481.

²⁷¹ Benda 1986. 5–11.; Szontagh 2001.

²⁷² Baranyai Decsi 190., Pálffy 1997., 286.

környékét védje. Az időpont különösen alkalmas volt a támadásra, mivel a török csapatok már téli szálláshelyeikre vonultak. Az erdélyiek komolyabb ellenállás nélkül haladtak előre. A fejedelem Prépostváry Bálintot felvidéki hadaival Váradra küldte Kornis segítségére.²⁷⁴ Kornisnak meghagyta, hogy minden késlekedés nélkül induljon a váradi hadakkal, és Prépostváry seregének csatlakozása után együtt induljanak a törökre. Korniséknak igyekezniük kellett, hogy szükség esetén egyesülhessenek Geszthy seregével.²⁷⁵

Amadé György, aki személyesen találkozott a Váradról elinduló ideiglenes főkapitánnyal, komoly létszámú hadseregről számolt be Pálffy Miklósnak: mintegy 2000 lovasról és 5000 gyalogról tett említést levelében.²⁷⁶ Amíg Kornis és Geszthy a Partiumot védte, Zsigmond arra kérte Carillo útján a császárt, hogy a felső-magyarországi seregekkel biztosítsa az erdélyi-magyar határt.²⁷⁷

December eleje a magyar és erdélyi csapatok számára is a hadoszlás idejét jelentette. A kapitányok feladata nemcsak az volt, hogy kijelöljék a seregek számára a téli szálláshelyet, hanem az is, hogy zökkenőmentesen, azaz rablás, fosztogatás nélkül vonuljanak a hadak telelni. December 2-án Székely Mihály arról tájékoztatta Kornis Gáspárt, hogy „immár odafentről hazajött a vitézljő nép telelni, ím az vármegyékét mi is felvesszük, és egy gyülekezőhelyet rendelünk nekik. A vitézljő népet is várjuk onnan felül, mind fegyverest, mind gyalogot. Addig kegyelmetekkel együtt a földet a rablástól meg kell oltalmazni”.²⁷⁸

Ezen a télen a kapitányok a fejedelem parancsára nem fegyverezték le seregeiket, hanem folyamatos készültségben vigyáztak.²⁷⁹ Az óvatosságra bőven volt indok. A török hadvezetés arra próbálta rábírni a kánt, hogy télvíz idején is a hadszíntéren állomásoztassa csapatait. A döntésben szerepet játszott a Keresztény Ligához csatlakozó Erdély sakkban tartásának szándéka is. Gázi Giráj azonban veszélyesnek ítélte a helyzetet, és maga a fősereggel hazavonult, de csapatainak egy részét Pápánál és Székesfehérvárnál hagyta, és a temesvári pasa mellé is rendelt egy mintegy 1000 főből álló kontingenst.²⁸⁰ Ez utóbbiak állandó betörése a fejedelemség területére komoly gondot okozott.²⁸¹ Kornis, aki már év

²⁷³ Báthory Zsigmond Carillónak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 22. Veress 1943b 135–140.

²⁷⁴ Báthory Zsigmond Prépostváry Bálintnak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 23. Veress. Documente IV., No. 86. Takáts Sándor: Prépostváry Bálint. In: Takáts 1922, 292–293.

²⁷⁵ Ismeretlen Prépostváry Bálintnak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 26. HL VII. 201. 1594/56. Báthory Zsigmond Prépostváry Bálintnak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 26. Veress: Documente IV. No. 88.

²⁷⁶ Várad, 1594. nov. 19. Hazai okmánytár I., 415. Amadé György Pálffy Miklóshoz. Várad, 1594. nov. 28. Jedlicska 1897, 528–529.

²⁷⁷ Báthory Zsigmond Carillónak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 22. Veress 1943b, 135–140.

²⁷⁸ Székely Mihály Kornis Gáspárnak, Szatmár, 1594. dec. 2. HL VII. 201. 1594/58.

²⁷⁹ Báthory Zsigmond Carillónak, Gyulafehérvár, 1594. nov. 22. Veress 1943b, 135–140.

²⁸⁰ Ivanics 1994, 81–82.

²⁸¹ Székely Mihály Kornis Gáspárnak. Szatmár, 1594. dec. 2. HL VII. 201. 594/58.

elején leckét vett a tatárokból, kémeket kért Prépostvárytól, hogy kifürkéssze a szándékukat, mert a helyzet – amint írta – rendkívül kritikus volt. Már harmadszor hallotta, hogy a Makra mellett táborozó tatárok patkolják a lovaikat, legalábbis a szolnoki bég néhány ezer patkót küldött nekik, patkószegekkel. Nemcsak a tatárok, de a törökök is készültségben vannak, hiszen előző nap érkezett hozzájuk a gyulai bég száz emberrel. Még az idő is az erdélyiek ellen fordult, mert a vizek befagytak, így bárhol át tud az ellenség kelni. Ráadásul telihold is lesz – mindezt Kornis „nem tartotta tréfának”: a tatárok portyázni indulnak majd.²⁸²

Baranyai Decsi krónikája is beszámol egy a váradi ideiglenes főkapitány és a tatárok közötti ütközetről. Kornisnak Baranyai Decsi szerint tízezer gyalogost és lovast sikerült összegyűjtenie. A csapatkapitányok előre küldtek a seregből kétszáz lovast, akik Balassa Ferenc parancsnoksága alatt már előző tavasszal kitapasztalták a tatárok harcmódorát. A tatároknak ezúttal is sikerült megtéveszteni az erdélyieket: először futást színlelve visszahúzódtak, majd a dombok mögött lesben állva törbe csalták és csaknem mind egy szálig lemészárolták az erdélyieket. Kornis a füstből és tűzből észrevette a tatárok közelségét, és szándékában állt, hogy megtámadja őket. De egyes vezérek, köztük Király György is, lebeszéltek a tervről, így a sereg megveretve tért haza.²⁸³

Kornis mindeközben folyamatosan értesült a havasalföldi hírekről. A fejedelem pontosan tájékoztatta arról, hogy Brăila erődjét és Zurnok várát elfoglalta a Havasalföldre vezényelt sereg, hogy Gyurgyevót nem tudta bevenni, de sok török esett el, és hogy a várost, ahol a törökök málhái voltak összehordva, felperzselték. A sereg egy része Nikápolyig tört előre.²⁸⁴ A külpolitika eseményeiről is kapott híreket. Megtudta, hogy az a – később hamisnak bizonyult – hír járja, hogy lengyelek is felmondták a békét a törökkel, ezért remélhető, hogy hamarosan ők is harcba szállnak.²⁸⁵

De nemcsak hadi eseményekről levelezett a fejedelem és váradi (helyettes) főkapitánya. 1594 decemberében, a harcok szünetében még arra is jutott idejük, hogy árva leányok kapzsi gyámjaira pirítsanak rá. A lány Debreceni Fodor Péter Kata nevű gyermeke volt, akinek tutorai: Kis János és Kis Boldizsár Kata férjhezmenetele után nem voltak hajlandók átadni a neki járó örökséget. Kata férje, Debreceni János deák kereste meg

---

²⁸² Kornis Gáspár Prépostváry Zsigmondnak, Nagyvárad, 1594. dec. 13. MTA KK Kornis I., 487–488.

²⁸³ Baranyai Decsi 189–191.

²⁸⁴ Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1594. dec. (kivonat) Veress: Documente IV. 172.

²⁸⁵ Kornis Gáspár Prépostváry Zsigmondnak, Nagyvárad, 1594. dec. 13. MTA KK Kornis I., 487–488.

panaszával Báthoryt, aki azért bízta meg Kornist az ügy rendezésével, mert a gyámok váradi illetőségek voltak.²⁸⁶

1595 elején a Fuggerek évkönyvébe tatárverőként került be Kornis neve. Kassáról jött a hír, miszerint az elszakadt vajdaságokba nyomuló tizenkétezer tatár fosztogatásának Kornis vetett véget, seregüket megfutamította, és jó részüket levágta.²⁸⁷

III. 19. Harc a román vajdaságokért

Az 1595-ös esztendő nagy változásokat hozott a Portán. Meghalt III. Murád szultán, utódja a labilis idegrendszerű III. Mehmed lett. Ez a változás, valamint Erdély és a román vajdaságok elpártolása a töröktől arra készítette Szinán pasát, hogy békeajánlatot tegyen Rudolfnak. Mivel követelései elfogadhatatlanok voltak, a nagyvezír megbukott. Utódja Ferhát pasa lett, de július elején a szultán őt is leváltotta, és Szinán újra megszerezte a nagyvezírséget.

Kedvezőnek ígérkezett ez az év a keresztény táborban. 1595. január 28-án a Bocskai vezette küldöttség aláírta a prágai szerződést, amely a Habsburg Birodalom és Erdély katonai és politikai együttműködésének alapjait fektette le. Ezzel párhuzamosan Zsigmond arra törekedett, hogy a román vajdaságokat is szövetségi kötelékbe vonja. Mihály havasalföldi vajda hajlandó volt a vazallusi státus elfogadására Erdéllyel szemben, de Áron moldvai vajda Lengyelország felé orientálódott. A tartomány a 14. század óta lengyel hűbértartomány volt, és Lengyelország mindig is igyekezett ezt a jogát érvényesíteni.²⁸⁸ A lengyel–erdélyi viszony pedig az 1594-es kivégzések óta megromlott, köszönhetően Zamoyski kancellárnak és Báthory András bíborosnak, akik az erdélyi belpolitika radikális fordulata óta Zsigmond ellen és a Habsburg–erdélyi szövetség felbomlása érdekében dolgoztak.

Áron már 1595 elején elfordult Zsigmondtól, és számos jelét adta annak, hogy összejátszik a törökkel és a lengyelrel. Az elpártolt vajda megregulázására Zsigmond Kornist küldte Moldvába. Vele együtt ment Daczó Ferenc egy székely csapat élén.²⁸⁹ Áront elfogták, megbilincselve Zsigmondhoz küldték, százezer arany értékűre becsült kincstárát kiürítették. A

²⁸⁶ Báthory Zsigmond Kornis Gáspárnak, Gyulafehérvár, 1594. dec. 16. MOL E 204, 4. cs.

²⁸⁷ A Fugger-évkönyvből, Kassa, 1595. jan. 25. Hurmuzaki: Documente III/1. 223.

²⁸⁸ Mureșan 1979; Kruppa 1997, 307–325; Tóth S. L. 2000, 165–166.

hűtlen Áron helyébe Stefan Razvant ültette Kornis. Ő azonban meg sem melegekedhetett a vajdai székben, mert amint az erdélyiek kitették a lábukat az országból, a betörő lengyelek és kozákok elzavarták, és Jeremia Movilát ültették a helyére.²⁹⁰

Hazatérte után Kornis Gáspár méltán dicsekedett azzal, hogy „átutazta egész Moldvát, és ezért minden helyen ismerős.” Váradra érve azt tapasztalta, hogy a szomszédos török végvárok elleni csetepatékban az ő katonáinak kedvez a szerencse. Még alig törölte le magáról az út porát és kardjáról a moldvaiak véré, katonái máris hozták a levágott török fejeket. Egyik héten hat fejet és hármát élve, máskor öt törököt hoztak élve, és négy fejet. A hajdúi is jó fogást csináltak: a gyulai Cserei basát sikerült kézre keríteni, és rajta kívül még néhány rangosabb török katonát is.²⁹¹

A harcok szünetében Kornisnak kellemesebb feladata is akadt: a Grazból érkező Mária Kirsziernának és kíséretének rangjához illő fogadtatását kellett megszerveznie. Zsigmond arájának útjába eső állomáshelyein maga Kornis rendelkezett a szükséges előkészületekről. A somlyói ladmóczi Horvát Jánost is figyelmeztette, úgy készüljön, „hogy fogytkozás ne esnék, mert itt (Somlyón) egynéhány ezer ember lesz.” Ennek megfelelően Horvát János pontos számvetést csinált a szükséges élelmiszerekről: „vágnyivaló tehén 25, borjú leszen 24, bárány leszen 81; tyúk 653, kappan 167, malac 122, tyúkmony 5200, vaj pint 25... Kővér ártányom is leszen 5. Lisztem több leszen itt való 300 köbőlnél, fűszerszámot többet hozattam másfélszáz forintnál.” Méznek híjával vannak, Kornis szóljon a fejedelemnek, adasson valamelyik várából legalább négy vederrel. Ecetet Váradról ígért Kornis, cserébe a borokért, mert ő meg abban szenvedett hiányt. A háború volt az oka annak, hogy szénát „pénzen sem talált” a somlyói tisztartó, saját birtokáról kellett hoznia. Kornisnak pontos értesülései lehettek a hercegisasszony kíséretének hölgytagjairól és azok igényeiről is, nemhiába kérdezhetette tőle Horváth, hogy „micsoda fejérnépek lennének asszonyommal öfelségével, miképpen tudnék reá gondolni... kell-e szállásokon konyhát csináltatni, és szállásokra borokat...mint kell ahhoz készülnünk.”²⁹²

Alig két hónappal azután, hogy Kornis Gáspár és serege Moldvából visszatért, a fejedelem újabb instrukciója szerint ismét Moldvába indult Stefan Razvan vajdához. Ugyanekkor küldte Zsigmond Havasalföldre Palaticsot is Mihály vajdához, a vajdai

---

²⁸⁹ EOE III. 350.

²⁹⁰ Baranyai Decsi 202–203.

²⁹¹ Kornis Gáspár névtelennek, Várad, 1595. márc. 30. MTA KK Tizenöt éves háború, fol. 64.

²⁹² Ladmóczi Horvát János Kornis Gáspárnak. Somlyó, 1595. ápr. 29. ETT I. 179–183.

méltóságot kifejező attribútumokkal.²⁹³ Ezt megelőzően a fejedelem május 20-án Havasalföld, június 3-án pedig Moldva követeivel íratta alá Gyulafehérváron a szövetséglevelet. Ezek értelmében mindkét vajdaság felmondta a török uralmat, örökösödési joggal bíró fejedelmének ismerte el Zsigmondot, akinek jogában állt vajdát kinevezni, felségjelvényekkel ellátni, tanácsait jóváhagyni.²⁹⁴

Kornis Gáspár fentebb említett kiváló moldvai kapcsolatainak és vajdasági ismertségének bizonyítéka az is, hogy Iasiban felkeresték a moldavica monostori kalugyerek egy a beszerceiekkel folytatott határvita ügyében.²⁹⁵ A vita egy havasi legelő miatt folyt, melyet a kalugyerek állításuk szerint több mint kétszáz éve birtokoltak. Kornis arra intette a beszerceieket, hogy mivel a két ország egyesült a fejedelem fősege alatt, hagyjanak békét a legelőnek, és ne hajtogassák el a kalugyerek marháit, ha viszont joguk van a használatához, szép csendesen egyezzenek meg egymással.²⁹⁶

A követség fő célja a vajda beiktatása volt. Zsigmond hat pontban összegezte a követ feladatát. Elsőként össze kellett terelnie a vajdához a bojárokat, (akik közül külön megemlítette a fejedelem Barcsay Andrást, odarendelt zsoldoskapitányát), a tisztekkel együtt. Miután az összes jelenlévőt a fejedelem nevében üdvözölte, két nyelven, magyarul és oláhlul fel kellett olvasztatnia Zsigmond levelét, majd Isten áldását kívánni az országra és a fejedelem szándékára egyaránt. Ezt követően át kellett adnia István vajdának a vajdaságra kinevező okmányt, és az erdélyi főnnhatóságra utaló jelképeket: zászlót, botot, szablyát. Majd föleskette a bojárokat és tisztviselőket a fejedelem hűségére, a hagyományos esküformulával.

A vajdaság kormányzása erdélyi mintára szerveződött, a vajda melletti tanács 12 tagból állt. A fejedelem, hogy Moldva Erdélytől való függését még szorosabbra vonja, úgy rendelkezett, hogy a vajda és Kornis Gáspár közösen válasszák meg a tanács tagjait, „kik idővel, ésszel, értékkel, okossággal a többit felől haladják”. Olyan bojárokat jelöljenek ki, akiknek hűségében és jámborságában ne csak a vajda, hanem a fejedelem is megbízhatson. A tanács tagjainak esküt kellett tenniük a fejedelem hűségére, melyet írásban is megerősítettek, megpecsételtek. A tanácsosok személye volt az egyik legfontosabb pontja a követségnek. Gáspárnak alapos ismereteket kellett szereznie a tanácsurak értékrendjéről, erkölceiről, melyet hazatérte után jelentenie kellett a fejedelemnek.

---

²⁹³ EOE III. 351.

²⁹⁴ EOE III. 349–351.; Szilágyi 1877. 234–238.

²⁹⁵ Kornis Gáspár Beszerce város tanácsának, Iași, 1595. jún. 2. Hurmuzaki: Documente XII/66–67.

²⁹⁶ Kornis Gáspár Beszerce város tanácsának, Iași, 1595. jún. 2. Hurmuzaki: Documente XII/66–67.

Ki kellett jelölni két fő és két helyettes, tehát összesen négy tiszttartót (a szövegben „proventusok praeceptorii”) hogy hűségesen jegyezzék fel és őrizzék a jövedelmet. Három és fél (negyedfél) forintot rendelt a fejedelem adó gyanánt. Egészen a vajda kinevezéséig Kornisnak legyen gondja a „szolgáló rendek” kifizetésére, utána a fejedelem fog rólu­k gondoskodni. A tiszttartók esküjében „az mi kegyelmes urunknak és Moldovának etc. vornikja” fordulatnak kellett szerepelnie, tehát a fejedelem, és nem a vajda tiszttartói legyenek.

Mivel az odaküldött zsoldosok közül sokan csak felvették a hópénzt, aztán elszöktek, ezért Zsigmond minden lovast és gyalogost Barcsay András alá rendelt, és a fizetést is igyekezett megszigorítani. Elrendelte, hogy a vajdánál, a kapitánynál, a tiszttartóknál egyaránt vezessenek registrumot, amit a fejedelemnek is küldjenek el. Zsoldjukat is megszabta, előírta a rendszeres havi fizetést és mu­strát. A vajda ezen túl tartsa készenlétben az ország népét is.

A várható török támadás elhárítására Erdély június végén tervezte megindítani haderejét. Emiatt mind a vajdát, mind Barcsay kapitányt arra intette követe által a fejedelem, hogy küldjenek kémeket a törökök közé, és a tatárokról is informálják őt. Készenlétet rendelt ezen kívül Mihály vajdának, másrészt Király Albertnek, a Havasalföldre rendelt magyar kapitánynak, és a sebesi kapitánynak, Borbély Györgynek is. Végül a pecsétet kellett átadnia a logofetnek.²⁹⁷

Az elpártolt két vajdaság, főként az Oszmán Birodalom élelemellátásában fontos szerepet játszó Havasalföld meg­regulázására a Porta hadjáratot indított. A tatár csapatok eközben Moldvába nyomultak. Ferhád pasa nagyvezír serege június közepén érkezett az al-dunai Ruszcsukra. Miközben a török erők a hídveréshez készülődtek, Kornis Gáspár – aki moldvai követjárása végeztével az al-dunai hadszíntérre vonult – serege élén rájuk támadt. Az erdélyi pápai követ, Visconti arról számolt be Aldobrandini bíborosnak, hogy Kornis és serege ezer törököt vágott le seregével, miközben azok a Dunán próbáltak átkelni Smillánál, hogy a Moldvába betörő tatárokhoz csatlakozzanak.²⁹⁸ Ez a krónikákban nem említett hadisiker komoly eredmény, noha valószínű, hogy a levágott törökök számára vonatkozó adat nem egészen megbízható, a szállongó hírek kissé felnagyították. Közben Szinán portai intrikái következtében Ferhád­ot leváltották, sőt meg is ölték, és az ismét kinevezett Szinán

²⁹⁷ Báthory Zsigmond követutatisása Kornis Gáspár számára. Gyulafehérvár, 1595. jún. 10. Veress: Documente IV.232–236. A fejedelem szövetséglevele, 1595. jún. 3. Szilágyi 1877. 234–238.

²⁹⁸ Visconti püspök erdélyi nuncius Aldobrandini Péter bíborosnak. Gyulafehérvár, 1595. jún. 18. MTA KK Kornis I. 505.

nagyvezír csak augusztusban tudta befejezni a hidépítést. Seregével átkelt a Dunán, és megszállta Havasalföldet.²⁹⁹

Erdélybe visszatérve Kornis részt vett az augusztus 6-án tartott fejedelmi mennyegzőn. A pápa, Rudolf és a főhercegek követeknek, valamint a magyar és erdélyi nemesség szín-javának jelenlétében Kornis Gáspár Bocskai Istvánnal kart karba öltve choragusként, azaz előtáncosként jártak körtáncot járó ifjú pár előtt.³⁰⁰

Három hét múlva Kornis a fejedelemmel együtt vonult a Havasalföldre, Mihály vajda megsegítésére. Az erdélyi sereg még a havasokon innen, a Barcaságban haditanácsot tartott. Baranyai elbeszélése szerint a főurak többségének az volt a véleménye, hogy maradjanak Erdélyben, ne ütközzenek meg Szinán seregével, csupán az utat állják el, hogy az ellenség ne nyomulhasson be az országba. „Egyetlen nagy tekintélyű és a fejedelemhez hű ember akadt, Kornis Gáspár, aki minden erejével azt szorgalmazta, hogy a fejedelem álljon a sereg élére, és a barbárokkal csatában vigye döntésre a dolgot. A fejedelem részint az ő biztatására, részint saját elhatározásából kijelentette, száműzetéssel sújtja azt, aki eztán lebeszéli őt a csatában való részvételtől.” A sereg ezután egyenest az ellenségre indult. A Tergovistyénel állomásozó Szinán részben a keresztény seregtől tartva, részben a közelgő Kászim-nap miatt nem kereste az összeütközés lehetőségét, hanem október közepén téli szállásra vonult. A fejedelem cseltől tartott, ezért felállította a csatarendet. A közelgő összecsapásra készülve nemcsak a fejedelem, de Bocskai, a sereg fővezére, és Kornis Gáspár is egész éjjel álmatlanul jártak- keltek, ellenőrizték a hadsorokat, nyugtatgatták az embereket. Az erdélyiek a rákövetkező éjszakát is fegyverben töltötték, de aztán meggyőződtek róla, hogy a sereg csakugyan elvonult. Ezután megtámadták és sikerrel elfoglalták Tergovistyét, majd Bukarestet.³⁰¹ A nagyvezír hada után nyomulva szétverték a Dunán átkelő sereg utóvédjét, majd két nap múlva rohammal bevették Gyurgyevó várát is. Ezzel Havasalföld ismét visszakerült a keresztény szövetségbe. A havasalföldi sikereknek, melyekből Kornis Gáspár is derekasan kivette a részét, óriási visszhangja volt Európa-szerte, egyúttal reményt keltett a szövetségesekben, hogy együttes erővel ki lehet űzni a törököt Magyarországról.³⁰²

Az 1596-os esztendő hadieseményei az erdélyi fronton májusban kezdődtek, amikor Hasszán temesvári pasa megtámadta Lippa várát, melyet Borbély György védelmezett. Május első napjaiban érkezett a hír Gyulafehérvárra Lippa körülzárásáról. Olasz forrás szerint a

---

²⁹⁹ Tóth S. L. 2000, 180–182.

³⁰⁰ Bethlen Farkas IV., 135.

³⁰¹ Baranyai Decsi 266–275.

³⁰² Tóth S. L. 2000 185.

fejedelem Kornissal és Jósikával titokban a helyszínre utaztak, hogy kifürkésszék, mi is történt valójában. A lippai kapitányt bizakodó hangulatban találták, Borbély megnyugtatta a váratlan látogatókat, hogy megvédi a várat.³⁰³ Két hét múlva a pasa felhagyott Lippa ostromával.³⁰⁴

Ezt követően az erdélyi sereg Temesvár vívásához készülődött. Május 23-án Kornis már a Hunyad megyei Vecel melletti táborból írt Keresztúry Kristóf kövári kapitánynak. A román vajdaságok ügyeiben jártas Kornis, úgy tűnik, aktív kémiszolgálatot működtetett a vajdaságokban. „Maga ma is jött onnét emberünk.” – írta Keresztúrynak, akit arról is biztosított, hogy informátoraitól most semmi rossz hírt nem kapott a vajdaságok felől. De azért nem árt figyelni – intette a kövári kapitányt – és szükség esetén hírt adni a fejedelemnek. Keresztúry nem vett részt a hadjáratban, mert a fejedelem Mária Krisztierna mellé rendelte, aki maga is Kővárbán pergette szomorú napjait. Kornis a fejedelemnek azt a parancsát is közvetítette a kapitánynak, miszerint ne távozzon a fejedelemasszony mellől.³⁰⁵

Június 10-én kezdte meg Báthory Zsigmond Temesvár vívását. A várat több felől ostromolták. Egyfelől Kornis Gáspár támadta, a másik oldalról Király Albert és Kornis sógora, Tholdi István. Miután négy napig két oldalról lőtték a várat, június 15-én rohamra készültek. Ekkor Csanád felől nagy létszámú felmentő török-tatár sereg érkezett. Megtámadta az ostromlókat és a fejedelem táborát is. A küzdelemben török részről nagyobb volt az emberveszteség, az erdélyi hadvezetés mégis jobbnak látta felfüggeszteni a következő napon az ostromot.³⁰⁶

Az 1596-os esztendő és egyben a tizenöt éves háború legnagyobb csatájában, Mezőkeresztesnél hatalmas, egyesült keresztény sereg állt szemben az oszmánokkal. Zsigmond még a csatlakozás előtt előreküldte Miksa táborába Kornis Gáspárt, hogy a seregek találkozásának helyéről és idejéről tárgyaljon. Miksa főherceg emlékirata szerint Kornis nem tért vissza a fejedelemhez, hanem szeptember utolsó napjaiban a Pálffy Miklós vezette lándzsás lovasokhoz csatlakozott. A csatában az erdélyi harcrendben a legkiválóbbak, pl. Huszár Péter mellett harcolt. A csata utolsó fázisában, amikor pánik lett úrrá az egész szövetséges seregen, Zsigmond többek között az ő kíséretében hagyta el a csatateret.³⁰⁷

³⁰³ Névtelen Belisario Vinta titkárnak. Gyulafehérvár, 1596. máj. 3. Veress: Documente V. 35–37.

³⁰⁴ Tóth S. L. 2000, 195.

³⁰⁵ Veczel melletti tábor, 1596. máj. 23. Kornis Gáspár Keresztúry Kristófnak. Szádeczky 1883. 331–347, 333.

³⁰⁶ Visconti püspök erdélyi nuncius Aldobrandini János Ferenc magyarországi pápai főhadvezérnek.

Gyulafehérvár, 1596. máj. 2. Veress 2001, 203., Szamosközy (1889) 47., Baranyai Decsi 318.

³⁰⁷ Baranyai Decsi 339.; Komáromy 1892; Miksa főherceg 1900, 558.

III. 20. Horváth Anna

Geszthy Ferenc dévai kapitány Kornishoz hasonlóan a katonai elit tagja, sőt vezéralakja volt Erdélyben. Mindkettejük pályája Báthory István fejedelemségével ívelt fel, egymás mellett harcoltak a politikai küzdőtéren az 1594-es leszámoláskor, de a harctéren is, az 1594-es hadjáratban. Geszthyt rokoni szálak is fűzték a Báthoryakhoz, ám gerinctelen taktikázásának végül maga is áldozatul esett 1595-ben. Kornis Gáspár, aki időközben megözvegyült, a gyászév leteltét alig várva be vette el Geszthy özvegyét, Zárandi Horváth Annát.³⁰⁸

Ő volt Gáspár harmadik felesége, Anna asszonynak pedig Gáspár a harmadik férje. Elsőként Mágochy Gáspárhoz ment feleségül. Az asszony – végrendeletének tanúsága szerint – kemény, öntörvényű teremtés volt. Mágochy Gáspár halála után, özvegy évei alatt ügyesen gyarapította a rámaradt birtokokat. Férjétől kapott birtokára, az akkor még pusztá Vámosújfaluba malmot, szőlőt telepített saját költségén. Bányácskán házat vett, pincét is ásott hozzá. Rá is kényszerült az önállóságra, mert anyósának újdonsült férje, Rákóczi Zsigmond személyében kemény ellenfelet kapott. Rákóczi egyszerűen bezárta menyét Munkács várába, senkit be nem engedett hozzá. Horváth Anna még a személyzetet sem küldhette ki a várból, mert már a kapuban elfogták őket. A jegyruháját is meg akarta kaparintani az apósa, teljesen jogtalanul, hiszen amíg férje nevét viselte, addig az özvegy volt arra jogosult. Vizsolyt és Bányácskát Anna lakóhelyül kapta Mágochytól, amíg a nevét viseli.³⁰⁹ Rákóczi, mint a Mágochy-gyermekek gyámja, ezekből a birtokokból is idő előtt kiforgatta az özvegyet, aki akkor még fekete gyászt viselt. Elvette búzáját, száz marháját elhajtatta. Anna határozottan kiállt az érdekei mellett: „...mert én azért mentem az káptalan uram eleiben egészséges ember lévén, hogy valamit én akartam mondani, én magam akartam szólni, s mástól nem akartam izenni”.³¹⁰

Nemcsak az öreg Rákóczi Zsigmond karrierje indult a Mágochyak „kihűlő ágyából”, – ahogy Trócsányi Zsolt szellemesen megjegyezte – amikor Mágochy Gáspár anyját, özvegy Mágochy Andrásné Alaghy Juditot vette nőül, hanem egy generációval később Esterházy Miklósé is, aki Mágochy Ferenc özvegyének, Dersffy Orsolyának kezét nyerte el.³¹¹ Nos,

³⁰⁸ Veress 1898. Pálffy 1998, 140.

³⁰⁹ Mágochy Gáspár végrendelete, 1573. febr. 27. MOL P 1987 Illésházy-gyűjtemény, 2. cs. 1573. évkör, fol.

12. Szabó A. 1987, 271–278.

³¹⁰ Özv. Mágochy Gáspárné Horváth Anna végrendelete. Lelesz, 1588. ápr. 17. MOL P 1960 Bethlen 3. cs. 24. t. fol. 14–15.

³¹¹ Trócsányi 1978, 60.

Mágochy Gáspár özvegye, Horváth Anna nem hozott ilyen szerencsét a második férjnek, Geszthy Ferencnek, mert a Mágochy-özvegy vagyona csak legendának bizonyult, így aztán a feleség – férje szerint – kétszer annyit kapott a férjétől, mint amennyit a házasságba hozott. Kifejezetten rossz házasságban éltek. Geszthy csalódott, Anna asszony pedig, aki özvegységében hozzászokott az önállósághoz, nehezen alkalmazkodott új urához. Geszthy szerint „engödetlen, kemén” feleség volt, aki „óránként, naponként” búsította a férjét. A házaspár viszonya annyira elmérgesedett, hogy Geszthy legféltettebb kincseit, „*aran s köves*” marháját elrejtette a felesége elől, és senkinek sem árulta el, hogy hová dugta.³¹²

Ezzel szemben Kornis Gáspár igen jól járt Geszthy özvegyével, hiszen így végeredményben azok a birtokok is őt gyarapították, amelyeket Kendy Sándor és Kendy Ferenc notázásakor Geszthy szerzett meg. Ekkor vált Erdély leggazdagabb földesurainak egyikévé. Horváth Anna visszabocsátotta a fejedelemnek a második férjétől rámaradt dévai, illyei és branyicskai jószágot, s ezért cserében kapta Kornis Gáspárral együtt a Küküllő vármegyei Radnót várát és városát, minden hozzájuk tartozó jószággal: Dég, Örményes, Damján, Domáld, Csávás, Bernárd, Désfalva, Balástelke, Kissáros, Bord, Erdőalja, Kornitelke, Sályi, Kisfalud részbirtokokkal, Lekence, Iklánd, Kapus, Dátos, Ludas, Örke, Mikes, Szelistye, Magura, Bányabik falvak Torda vármegyében, Szentjakab, Acintos, Oroszi települések Fehér vármegyében, és Magyarsákod Udvarhelyszéken.³¹³ 1597-ben pedig beiktatták Deszni (Dézna) várába, Kendy Ferenc egykori zárandi birtokába is.³¹⁴

Radnót egykor a Bogáthyaké volt; a Bekes-párti Bogáthy Gáspár notázásával került a fiscus tulajdonába, s onnan 1587-ben Kendy Ferenc kezére. Ezért Bogáthy András már 1596-ban tiltakozott az ellen, hogy egykori birtokai Kornisnak jutottak.³¹⁵ Később, 1605-ben Bogáthy Menyhértnek sikerült visszaszereznie Radnótot,³¹⁶ de a vár történetének eme újabb fejezete már Kornis Boldizsár életútjával fonódott össze, ezért arra ott térünk majd ki.

III. 21. Prágai alkudozások

A gyulafehérvári udvar a hadi eseményekkel párhuzamosan szinte folyamatos tárgyalásokat folytatott a császári udvarral. Zsigmond nyugatra küldött diplomatái a Báthory-ház kipróbált hívei voltak, másrészt a császári udvarban is szívesen látott személyek,

³¹² Idézi Veress 1898, 21.

³¹³ MOL F 3 Centuriae, 11. d. Centuria S. Nris 33, 34, 37, 38., 42.

³¹⁴ Elenchus Litteralium Instrumentorum Familiam Kornisianam concernentium. MOL E 147 1. cs. 1. fasc. fol. 379.

³¹⁵ 1596. dec. 29. MTA KK Kornis I. 515.

többnyire katolikusok. Kornis Gáspár több ízben járt követségben az udvarnál. Zsigmond kíséretében minden alkalommal megtaláljuk, de önállóan is tárgyalat.

A tárgyalások célja kezdetben az ígért segélyek kieszközlése volt. 1595 karácsonya után a fejedelem fényes kíséret élén (Kornis Gáspár mellett Carillo, Visconti nuncius és Jósika), az ország kormányzását feleségére és Bocskai Istvánra bízva Prágába indult. Kassán Teuffenbach főkapitány vendégszeretetét élvezve két napig pihentek, majd a morva határon át érkeztek Prágába.³¹⁷ A császári fogadáson Zsigmond váratlanul rosszul lett; ágynak esett, és négy hétig betegeskedett himlőben. De a tárgyalásokat Jósika kancellár és Kornis a fejedelem nélkül is lefolytatta. Az erdélyiek félmillió forintot és tízezer katonát kértek az 1596-os hadieseményekre. Ezt azonban Rudolf képtelen volt megadni. Végül kétezer német pán célost, ezer magyar lovast, háromezer gyalogost és három hónapra havi huszonnégyezer tallért ígért. A tárgyalások alatt a követség Bocskai leveléből értesülhetett az otthoni eseményekről: a székely felkelés véres leveréséről.³¹⁸ Zsigmond közben szerencsésen felépült a himlőből, a pénzsegélyek akadozása és az otthoni problémák viszont aggodalommal töltötték el. Hirtelen elköszönt az udvartól, és követségével hazaindult. Búcsúszásként a császár ajándékokat osztott szét. Kornisnak ezüst tálat és aranyozott serlegeket ajándékozott. Carillo nem tért vissza Erdélybe, hanem továbbutazott Rómába és Prágába, hogy újabb segélyeket eszközöljön.³¹⁹

Az 1596-os esztendő kedvezőtlen háborús fordulatai és saját házassági válsága egyaránt arra késztették Zsigmondot, hogy lemondjon a fejedelemségről. Carillo már az őszi magyarországi hadjárat előtt a válásról és Erdély átadásáról tárgyalt Grazban és Prágában, ám ez nem vezetett eredményre. Ezért 1597 februárjában egy száznegyven fős kíséret élén Zsigmond ismét Prágába indult. A népes küldöttségben többek között Jósika István kancellár, Kornis Gáspár, Náprágyi Demeter püspök, Sennyey Pongrácz udvarmester, Apafi Mihály, Bornemissza Farkas, Csáky István, Gyulafi László kapott helyet. A nyilvánosság előtt az Aranygyapjas Rend átvételére érkezett a fejedelem a császári udvarba, a titkos tárgyalások viszont Zsigmond lemondásának feltételeit tisztázták. Zsigmondnak maradnia kellett a fejedelmi székben 1598 elejéig, és a dunántúli hadműveletekkel párhuzamosan Szolnok és Temesvár ostromát kell megkísérelnie.³²⁰

---

³¹⁶ Kovács 1994, 13–14.; Kis 1891, 177–179.

³¹⁷ Baranyai Decsi 300.

³¹⁸ Demény 1979.

³¹⁹ Szamosközy 1889, 39.

³²⁰ Speciano püspök nuntius Caetani bíboros lengyelországi legátusnak. Veress 1906, 537. Baranyai Decsi 346–347. Erdősi 1995.

Erdély a háborúba lépéssel nem tépte el végérvényesen a portai szálakat. A diplomáciai manőverek fő célja a fejedelemség háborítatlanságának biztosítása volt a török, tatár pusztítással szemben. 1597 tavasza után azonban a fejedelem számára országa már csak eszköz volt a lemondási tárgyalások huzavonáiban. Ennek tudható be, hogy közvetítő szerepet ajánlott fel a szultánnak a béketárgyalásokon, és Bányay Mártont, portai követét Prágába küldte. Visconti Specianónak írt július 13-i beszámolója szerint Kornis Gáspár is elkísérte Bányayt, az erdélyi nuncius szerint azért, hogy kipuhatolja Rudolf császár terveit, és megsürgesse az ígért pénzsegélyt, másrészt rávegye a császári hadvezetést arra, hogy Budát és Temesvárt egy időben vegyék ostrom alá. A követjárás kétarcúságára jellemző, hogy Bányay magával vitte Ibrahim nagyvezír Zsigmondnak szóló békefeltételeit is.³²¹

E követség alkalmával Kornis Kassán is tárgyalt Christof von Teuffenbach felső-magyarországi főkapitánnyal. Az egykori nagy ellenféllel való találkozás kellemetlen lehetett mindkettejük számára. Talán földerengtek bennük ifjúkoruk rossz emlékei. Kornis lelkében kitörölhetetlen nyomot hagyhatott, hogyan gyűjtötták fel jó húsz évvel ezelőtt az akkor még szatmári főkapitány katonái családja feje felett a kirvai udvarházat. Teuffenbach is élénken emlékezhetett rá, hányszor tört borsot az orra alá huszti kapitánnyként Kornis Gáspár. Most meglelt férfiként, tapasztalt politikusként és nem katonaként ültek a tárgyalóasztalhoz. Nem hevítette már őket indulat, személyes ellentétüket rég félresöpörte az idő. Közös érdekük volt, hogy megegyezzenek, nemcsak személyes indokból, de országuk védelmében is. Teuffenbach mindenekelőtt támogatásáról biztosította Kornist, és megígérte, hogy őfelsége előtt az erdélyiek érdekét is képviselni fogja.

Kapcsolatuk rendeződésétől eltekintve a felső-magyarországi főkapitánnyal való tanácskozás óriási kiábrándulást okozott Kornis számára. Teuffenbach keserű szavai leleplezték a rideg tényeket, melyeket korábban Rudolf és Miksa ígéretei ügyesen elkendőztek. A kassai főkapitány reményvesztett állapotban volt. A tárgyalás pillanatában nem volt hadsereg a vezénylete alatt, és bizonytalan volt abban is, hogy az északi megyékből jönnek-e a segítségére, s ha jönnek is, mennyire felkészültek. Alig száz hadra fogható embere volt. A vármegyék passzivitása lesújtó volt. Nehezen és későn adóztak, a vármegyei hadak nem akartak felkelni, csak úgy, ha Rudolf személyesen jön harcolni, ami személyiségét ismerve irreális elvárás volt. A háború negligálásában odáig jutottak, hogy azt üzenték a főkapitánynak, hiába is hívnának össze megyegyűlést, úgysem akarna egyikük sem elmenni.

---

³²¹ Lele 1991; Kruppa 2002; Kruppa 2003, 626.; Baranyai Decsi 355.: Bányay Márton és Kornis Gáspár követjárása egymás után szerepel, és nem említi, hogy Bányayt bárki is elkísérte volna

Mindezek erősen lesújtották a generálist. „Látom, [Teuffenbach] őszinte szívvel kész szolgálni, csak lenne embere.” – írta Kornis. A főkapitány nyíltan bevallotta, hogy egész télen nem volt több, mint kétszáz archibusierje, de ezek is szétszéledtek, mert nem fizették őket. Végtelen leveleket írt a császárnak, Mátyásnak, Miksának, amelyekre részben kapott választ, részben nem. „Röviden – összegezi keserűen a követ – nincs mit remélnünk ettől a segítségtől, és bizonyos legyen Felséged, hogy száz ember se jöjjön erről a részről segítségünkre.”

Erdély tehát csak saját erőforrásaira támaszkodhat. Mindezt mérlegelve Kornis azt a tanácsot adja fejedelemnek, hogy ne indítson semmiféle támadást a török ellen, sőt, még a portyázást se engedélyezze addig, míg ő vissza nem tér. Az ígért hatezer főnyi sereg helyett végül ezerötszázat tudott küldeni a főkapitány, és azok is igen lassan és nehézkesen haladtak.

A Habsburg hadvezetés elképzelései és a valóság között húzódó óriási szakadékba Kornisnak is módja volt belepillantani, egy Teuffenbach-hal közösen elköltött reggeli alkalmával. Egy levélhordó követ érkezett ugyanis a főkapitányhoz, és azt a parancsot hozta, hogy a már említett 1500 katonához toborozzon még ötszázat, Őfelsége parancsára, és küldje Erdélybe. A toborzáshoz pénzt is küldtek. Teuffenbach viszont arra kérte Kornist, hogy ha majd továbbutazik Bécsbe, akkor szíveskedjen közölni Mátyás és Miksa főhercegekkel, hogy ne reménykedjenek, mert az ő vezénylete alá tartozó részekben nincs 500 lovas.

A követ további küldetésével kapcsolatban még az a probléma is felmerült, hogy a hitlevelek Miksának szóltak, az uralkodócsaládon belüli hatalommegosztás szerint azonban Mátyás a följebbvaló, tehát a fejedelemnek új hitleveleket kellett volna küldenie postán, Mátyásnak szóló címmel. Eme diplomáciai malőr felett Kornis Gáspár vérbeli katona módjára hamar napirendre tért, és megnyugtatta a fejedelmet, hogy ha mégsem sikerülne elpostáznia a kijavított hitlevelet, akkor is lesz rá módja, hogy kihallgatást nyerjen Mátyástól.

Kornis arról a Kassán szállongó hírről is értesítette a fejedelmet, hogy a szultán elhagyta Konstantinápolyt. Ezt Henkel Lázár írta egy barátjának Kassára. Kornis leveléből az is sejthető, hogy másokat is felkeresett Magyarországon: „Ha Istennek úgy tetszik, én éjjel nappal pergam, meg fogom látni, a felsőbb részekben kik lennének jobb helyzetben, amiről, ha Isten egészségben visszavezet Fgedhez, beszámolok.” Találkozott Báthory Istvánnal is, de az országbíró szavai csak alátámasztották a főkapitány vallomását. Útba ejtette Nádasdy

Ferencet is.³²² Végül megbizonyosodott arról, hogy Felső-Magyaroszágról nem remélhetnek segítséget.³²³

Ez év késő őszen az erdélyi hadszíntér legfontosabb keresztény sikere Arad, Palánk és Csanád elfoglalása volt. Kornist Gyula fölmentésére küldte a fejedelem a váradi haddal, de ez a vállalkozás nem hozott eredményt.³²⁴

III. 22. Az ország főkapitánya

1597 decemberében Rudolf és Zsigmond titkos szerződést kötöttek: a fejedelem két sziléziai hercegséget, Oppelnt és Ratibort, valamint évi ötvenezer forint járadékot kap. Szerencsétlen házasságát felbontják, és a császár kezdeményezni fogja a pápánál bíborosi kinevezését. Erdély kormányzását Miksa főherceg vette volna át, de az ő megérkezéséig császári biztosok érkeztek a tartományba.³²⁵

Kornis ebben az időszakban a fejedelem körüli döntéshozók legbelsőbb körébe tartozott. Bethlen Farkas jellemzése szerint Zsigmond kiváltképp bízott benne, hiszen első perctől fogva a Báthory fejedelmek híve volt, akiktől nagy vagyont és méltóságokat kapott.³²⁶ Jelen volt a jelentős hadszíntereken, részt vett a legfontosabb tárgyalásokon. Kornisnak azonban nemcsak Gyulaféheváron, de Prágában is sikerült bizalmi pozícióba kerülnie. Most, amikor Zsigmond távozni készült, és Erdély Rudolf fennhatósága alá került, Kornis Gáspár napja fényesebben ragyogott, mint valaha. Ekkorra érlelődött meg a bécsi, prágai követjárások gyümölcse: 1598-ban már Rudolf császár tanácsosaként (*Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliarius*) emlegették.³²⁷ Rudolf császár 1598 januárjában küldött követeivel – Szuhay István váci püspökkel, Nádasdy Ferencsel és Bartholomeus Pezzennel – levelet küldött neki, melyben jóakarataról és kegyelmességéről biztosította.³²⁸ Pezzen tanácsos pedig Kornis Gáspár saját kezűleg írt pecsétetes levelével tért meg Prágába. A levélben a kötelező sablonokon túl – sajnos – csak ennyi áll: „Pezzen elbeszéli majd azokat az ügyeket, melyeket velem tárgyalt”.³²⁹ Mindemellett e szüksézávú levélváltásból is kitetszik,

³²² 1597. júl. 24. *Schönherr* 1887, No 61., 574.

³²³ Kornis Gáspár Báthory Zsigmondnak, Eperjes, 1597. jún. 30. MTA KK Kornis I., 527–533.

³²⁴ Carillo Aldobrandini Péter bíborosnak, Prága, 1597. okt. 6. Veress 1906, 211–212.

³²⁵ Baranyai Decsi 346–347.; Speciano püspök nuncius Caetan bíboros lengyelországi legátusnak. Veress 1906, 537.; EOE IV., 6., 13., 16–22.

³²⁶ Bethlen Farkas IV., 183.

³²⁷ Jászó, 1598. júl. 1. MTA KK Kornis, 550.

³²⁸ II. Rudolf Kornis Gáspárnak, Prága, 1598. jan. 21. MTA KK Kornis I, 540–541.

³²⁹ Kornis Gáspár Rudolf királynak, Gyulaféhevár, 1598, ápr. 30. MTA KK Kornis I. 542.

hogy az udvar számára Erdély átvételének perceiben Kornis jelentette a megbízható támaszt, a feltétlen hűségű helyi erőt.

Bethlen Farkas beszéli el azt a történetet, hogyan hintette el a széthúzás magvát a távozni készülő Zsigmond Erdély három leghatalmasabb politikusa között. Először Kornist hívta félre, és a következő szavakat intézte hozzá: „Az a kívánságom, hogy amikor én Erdélyt elhagyom, te senkinek se engedd át a fejedelemséget, hanem magadnak szerezd meg azt, én pedig ennek érdekében téged az ország seregeinek főkapitányává teszlek. Ez az én ajánlatom most számodra.” Másnap így szólt Bocskai Istvánhoz: „Azt tanácsolom neked, ha kell neked az Erdélyi Fejedelemség, ne engedd, hogy valamely oláh (közben Jósikára mutatott) elragadjja előled.” Majd Jósikának is felajánlotta a fejedelemséget.

Háromjuk közül Jósika volt a legifjabb és a legtelhetetlenebb. Bethlen Farkas érzékletes leírása szerint az élénk eszű, tudományokban jártas udvari embernek volt a legnagyobb hatalma a fejedelem felett. Zsigmond azonban elhagyta az udvart, és a valóban bekövetkező hatalmi vetélkedésben Jósika húzta a rövidebbet. A kancellár Bocskait vette célba, akit rágalommal sorozatával próbált befeketíteni. De túllőtt a célon, és az udvarban nemcsak hogy nem hittek neki, de áskálódását a konszolidáció gátjának találták, és Zsigmond, a biztosok, Bocskai és Kornis egyöntetűen ellene fordultak. 1598 márciusában az országgyűlésen letartóztatták, javait elkobozták és kivégezték.

Így Kornisnak már csak Bocskai állt az útjában. Politikustársa ifjúkorában éveket töltött az udvarban, de az utóbbi, a jelen szempontjából meghatározóbb esztendőben Kornis Gáspár szerepelt Prágában, Bocskai, helytartói tisztéből adódóan, nem járt követségben. Báthory Zsigmond távoztával Bocskai pozíciója is erősen megrendült. A császári biztosok, akik amúgy is nehezen ismerték ki magukat a zűrzavaros erdélyi politikai viszonyok között, bizalmatlanul szemlélték Bocskait, akiről szélteben-hosszában nem sok jót hallottak. Erdélyben akkoriban ő volt a legnépszerűtlenebb politikus: Zsigmond pálfordulásainak, a székelyek véres farsangjának, az ellenzék lefejezésének mind ő volt a kútfeje. Ráadásul Bocskai Zsigmond nagybátyja is volt, Kornist viszont semmilyen rokoni kapcsolat nem fűzte a fejedelemhez. Bocskainak még gazdagsága és politikai súlya is inkább hátrányára volt, hiszen a biztosok éppen ezek miatt tartottak tőle. Ráadásul Jósika István, aki életének utolsó szakaszában a török párt színeiben tetszelegett, elhíresztelte róla, hogy a fejedelemségre vágyik. A biztosok féltek tőle, jelentéseikben pénzsóvárnak, erőszakosnak írták le. Az ő emberük nem Bocskai volt, hanem Kornis Gáspár, aki Bocskaihoz hasonlóan Habsburg-párti, de sohasem volt akkora hatalma, hogy tartani lehessen tőle. Szamosközy véleménye is Kornis

Gáspár javára billenti a mérleget, mert ugyan csak második volt Bocskai mögött a tanácsban, viszont „az emberek jóindulatára is számíthatott”³³⁰, tehát népszerű volt, és ez utóbbi a vetélytársáról egyre kevésbé volt elmondható. Mindezek mérlegetelése után nem kétséges, miért váltották le a biztosok Bocskait mind a váradi kapitányi, mind az országos főkapitányi posztról, és miért ruházták ez utóbbit Kornis Gáspárra.³³¹

Ez volt az első komoly nézeteltérés Kornis és Bocskai között. Innentől más irányt vett kettejük politikája: Zsigmond távozása Kornis számára megváltást jelentett. Minden bizalmát a Habsburg udvarba fektette, mert hite szerint így szolgálta legjobban hazája és a kereszténység ügyét. Habsburg-orientációját erősítette vallása is, hiszen ekkor már katolikus hitre tért³³², míg Bocskai buzgó kálvinista volt. S legyünk őszinték: a fejedelem távozása és ezzel Bocskai pozíciójának gyengülése Kornis egyéni érvényesülését is elősegítette, ezt a főkapitányi kinevezés is bizonyítja.

Zsigmond lemondása után – érthető okokból – Havasalföld vajdájának, Mihálynak is megingott a bizalma a szövetségben, és mivel tartott az országát körülzáró török–tatár harapófogótól, a Habsburgokhoz próbált közeledni, ezért követeket bocsátott Erdélybe a császári biztosokhoz, akik válaszul Kornis Gáspár és Sennyey Pongrác kíséretében nyár elején Havasalföldre mentek.³³³ Hans Adam von Hoffberg úgy tájékoztatta Miksát, hogy Szuhay püspök javaslatára vitték magukkal a havasalföldi viszonyokat és magát Mihályt is jól ismerő Kornist és az ugyancsak Habsburg-orientációjú Sennyeyt. A tanácsurak nem akartak beleegyezni abba, hogy mindkét magyar politikus elmenjen, és a rezidencián a fejedelemasszonyt egyedül hagyják. Valójában az okozta a tanácsurak felháborodását, hogy a biztosok a tanács megkerülésével intézkedtek. A biztosok viszont azon aggályoskodtak, hogy a császár reputációján esik csorba, ha Havasalföldre, ahová korábban a fejedelem „mindig csak egy semmirevaló embert vagy egy ifjút küldött”, most két ilyen kiváló császári biztos utazik majd el. Végül Szuhay püspök tettekkészsége az ő aggodalmukat is eloszlatta.³³⁴

Istvánffy – aki maga is tagja volt a követségnek – írja, hogy a Sárkány erdőségen, Szebenen és Brassón át utaztak, Rukárnál vágta át a havasokon, és hatodnapra értek Tergovistyébe. Az állítólag gyengélkedő Mihály helyett a fia, Petraskó fogadta őket, ötezer lovassal. A követek tízezer aranyat adtak Mihálynak, aki elismerte Rudolfot törvényes

³³⁰ Szamosközy 1977, 115.

³³¹ Szamosközy 1977, 105.; Benda Kálmán 1993², 66. Jászó, 1598. júl. 1. MTA KK Kornis I., 550.

³³² Veress 1921, 201. Az áttéréstől lásd Az arianizmustól a szentháromsághitig c. fejezetet

³³³ Baranyai Decsi csak Kornist említi: 390.

³³⁴ Hans Adam von Hoffberg Miksa főhercegnek. Gyulafehérvár, 1598. máj. 29. MTA KK Kornis I. 548. Hurmuzaki: Documente XII/356.

királyául, viszonzásul ő és fia megkapta örökjogon a vajdai címet. Abban állapodtak meg, hogy a védnökséget elismerendő, a császárt évenkénti ajándékkal kell megtisztelni. Ha ő vagy a fia örökös nélkül halna meg, Havasalföldnek joga lesz saját nemzetéből vajdát választani, akit a magyar király erősít meg, és aki hűséget is esküszik neki. A császár ötezer emberre ad zsoldot, akit bármely ellensége ellen felhasználhat. Rudolf barátait barátaiul, ellenségeit ellenségéül tekinti. Miután Mihály, az egyházi és a világi előkelők június 9-én, a Nagybaldogasszony templomban esküt tettek minderre, a követek Fehérvárra tértek vissza, és megküldték a hűségnyilatkozatot a császárnak és Miksának, akiket értesítettek az eseményekről.³³⁵

A havasalföldi küldetés másik fontos célja az erdélyi–tatár viszony rendezése volt. A tatár kán a portai intrikák miatti trónféltésében volt kénytelen közeledni Erdélyhez. Még 1597 novemberében követet menesztett Báthoryhoz, aki válaszul Bernádfffy Jánost és Rácز Györgyöt küldte a Krímbe. A Báthory család külpolitikájában már régóta számolt a tatárral mint potenciális szövetséggel, de nyíltan most először volt lehetőség a szövetségkötésre. Csakhogy alig egy hónappal azután, hogy a követek elindultak, Carillo aláírta a Zsigmond lemondásáról és Erdély átadásáról szóló egyezményt. Bernádfffy a kán kedvező válaszával és tatár követekkel érkezett Moldvába, de nagyot csalódott, amikor megtudta, hogy követjárása, melybe saját vagyonát is befektette, teljesen hiábavaló volt. A tatár kíséret pedig csapdát szimatolt, és tapodtat sem volt hajlandó továbbmenni, csak hosszas gyözködés után sikerült őket Hasvasalföldre, Tergovistyébe csalni, ahol aztán Mihály vajda két hónapon át gondoskodott róla, hogy bevárják a biztosokat. Bernádfffy útközben tájékoztatta Istvánffyékát és Bocskai Istvánt is a követjárás részleteiről. A Ploiești melletti Ghergićáról Kornis Gáspárnak is írt. Neki is elmesélte, hogyan fogadták a tatárok, akik a kereszténység irányában jószándékúak, a török barátságból pedig már elégük van. Csakhogy nagyon el vannak szegényedve – tehát pénzt akarnak.³³⁶

A biztosoknak ugyan sem pénze, sem felhatalmazása nem volt a tárgyalásokra, a kínálgató alkalmat mégis megragadták. A kán eredetileg Zsigmondhoz címzett athnáméjában úgy nyilatkozott, támogatja a fejedelem kérését a Portán – nevezetesen azt, hogy a török vonuljon vissza a Duna–Tisza vonaláig, és adja vissza Gyulát és Temesvárat –, cserébe viszont pénzt kér, hogy módja legyen megakadályozni a testvére, Szelámet Giráj portai intrikáit. A biztosok Kornissal és Sennyeyvel egyetértésben úgy értékelték, hogy hasznos

---

³³⁵ Istvánffy Miklós 800–801.

³³⁶ Bernádfffy Kornis Gáspárnak, Ghergita, 1598. máj. 21. Hurmuzaki: Documente XII/353.

lenne tízezer aranyat küldeni a kánnak a tatár követtel, Hasszán agával, akit magyar követek is elkísérnének.³³⁷ A pénzt ismét Mihály vajda segítségével teremtették elő, aki Brassó városától kért kölcsön. Hogy pontosan mekkora összegről volt szó, nem világos. A biztosok június 11-i jelentésében csupán ezerháromszáz arany szerepel,³³⁸ Istvánffy Miklós krónikájában pedig hatezer aranyról tett említést.³³⁹ A kamara később tízezer forintot folyósított Mihály vajdának.³⁴⁰ Annyi bizonyos, hogy az ajándékok között Kornis Gáspár által ötszáz tallérért vásárolt kolozsvári ötvösremekek is voltak: ezüstpoharak és ezüst markolatú kardok.³⁴¹ A pénzzel és az ajándékokkal Posonyi János és Rácz György utazott a Krimbe. A szövetséglevélre adott válaszukban a biztosok tisztázták Erdély új közjogi helyzetét, egyben megismételték Zsigmond eredeti kéréseit. A kánnak írt levelükben azonban már jóval szerényebbnek mutatkoztak, és megelégedtek azzal, ha a kán távol tartja seregeit a magyarországi hadszíntértől.³⁴² A követek elbocsátása után az erdélyi delegáció június 20-ára érkezett vissza Gyulafehérvárra.³⁴³

Hamarosan Gázi Giráj is megkapta a pénzt Posonyi Jánostól, és mivel a jövőben is hasonló barátságos gesztusokat remélt az „erdélyi királytól”, azaz Miksa főhercegtől, Alexander Paleologust és Szeferisahot küldte hozzá a további tárgyalások végett. A két követ Gyulafehérváron ismét tárgyalt a biztosokkal is. Megköszönték az ajándékokat, és megígérték, hogy az idén seregük a dobrudzsai mezőről október 1-je előtt ki nem mozdul. Az erdélyiek közül Kornis Gáspárral, Náprágyi Demeterrel és Tholdi Istvánnal is beszélgettek, akik arannyal, ezüsttel ékített kardokkal és pénzzel ajándékozták meg őket, majd kalauzokat rendeltek melléjük, és további útjuk során gondoskodtak a közkölségen való ellátásukról.³⁴⁴

Miközben az erdélyi biztosok gyakorlatilag kivették az irányítást a passzív helyzetébe beletörődő Mária Krisztianna kezéből, Kornis Gáspár mint „házigazda” ügyesen elkormányozta az erdélyi viszonyokban járatlan biztosokat is. A teljesen háttérbe szoruló Bocskai István azonban, ellentétben a fejedelemasszonnyal, képtelen volt tétlenül szemlélni mellőzöttségét. Ekkor ugyan még ő is hitt a Habsburg szövetségben, de Zsigmondra szüksége volt, elsősorban a saját érdekében. A fejedelem nélkül nem játszhatta tovább a „szürke

³³⁷ Istvánffy Miklós nádorhelyettes Pezzen Bertalan udvari tanácsosnak, Tergovistye, 1598. jún. 10., Hurmuzaki III/1. 289.

³³⁸ A komisszáriusok jelentése, Tergovistye, 1598. jún. 11. Hurmuzaki: Documente XII/360.

³³⁹ Istvánffy Miklós 802–803.

³⁴⁰ Hurmuzaki: Documente XII/430.

³⁴¹ A komisszáriusok jelentése, Tergovistye, 1598. jún. 11. Hurmuzaki: Documente XII/360.

³⁴² Ivanics 100–113.

³⁴³ Baranyai Decsi 389–390.

³⁴⁴ Istvánffy Miklós 802–803. Az újabb tatár követség további részleteiről Ivanics 115–140.

eminenciás” szerepét.³⁴⁵ Hazahívta tehát Zsigmondot Sziléziából. Az nemigen kérette magát, mert közben ő is rájött, hogy Gyulafehérváron az istállók is különbe, mint az oppelni rezidencia, és a beígért bíborosi kalap és pénz sem volt sehol.

Zsigmond álruhában, vadászat ürügye alatt indult el. Jöveteléről csak Bocskai és Náprágyi Demeter erdélyi püspök tudott. Közben az erdélyi sereg Szászsebesnél gyülekezett a török ellen. Zsigmond Kolozsvárra ért, másnap reggelre már feleségével is kibékült, és a biztosokkal közös levélben tudatták, hogy átveszik az uralmat. Bocskai, amint értesült erről a szászsebesi táborban, megkezdte a katonák fölesketését. Az udvari gyalogokat könnyűszerrel, a székelyeket Székely Mózes révén sikerült maga mellé állítania,³⁴⁶ de hátra volt még a sereg többi része, élén a főkapitánnyal.³⁴⁷

Két évvel később, egy teljesen más politikai helyzetben az akkor Erdély felett regnáló Mihály vajda utasítására nyomozás indult, hogy kivizsgálja Bocskai és Kornis Gáspár szerepét Zsigmond visszahívásában. A fennmaradt tanúvallatási jegyzőkönyv alapján egyértelműen Bocskai volt a kivitelezője Zsigmond visszahívásának, Kornis pedig következetes ellenzője, sőt kárvallottja a puccsszerű visszatérésnek. A vallomásokot óvatosan kell kezelnünk, hiszen Mihály parancsára születtek, akinek legfőbb riválisa volt Bocskai, aki ráadásul távozott is Erdélyből; Kornis viszont nemcsak hogy benn volt Erdélyben, de – a látszat szerint – Mihály egyik legbelsőbb tanácsadója, politikusgárdájának egyik hangadója volt.

A tanúk közül Huszár Péter vallomása tartalmaz a legtöbb információt. Huszár Kornis régi fegyvertársa volt, életútjukban is sok a hasonlóság: maga is az ún. katonapárt tagja volt, Magyarországról jött Erdélybe, Habsburg-párti volt, a tizenöt éves háborúban birtokokat és tekintélyt szerzett magának.³⁴⁸ Vallomásában érezhető a katonatisztnek a főkapitányhoz való lojalitása, bajtársiassága. Előadása több meglepően izgalmas állítást tartalmaz. Szerinte Bocskai személyes bosszúvágytól vezérelve likvidálni akarta Kornist. A vallomás szerint, amikor a sértett főúr megtudta, hogy már nem ő a főkapitány, bosszúságában a következőket mondta: „...az római császár nekem nem erre felelt vala, hanem másra, de meglátnod, hogy énnekem sem Kornis, sem a comissarius urak sokáig nem parancsolnak, oly módot keresek benne”. Bocskai vérszomjas dühében nemcsak Kornist akarta eltétetni láb alól, de a biztosokat, sőt magát Huszár Pétert is. Huszár azon nyomban felkereste Kornist, hogy

---

³⁴⁵ Oborni 2002c, 64.

³⁴⁶ Istvánffy Miklós 804–805.

³⁴⁷ Szamosközy 1977, 110. Szászsebes, 1598. aug. 22. MTA KK Kornis I. 551. EOE IV. 46–59.

³⁴⁸ Huszár Péterről l.: Takáts Sándor: Berenhidai Huszár Péter. In: Takáts 2000., 120–143.

figyelmeztesse a veszélyre. Kornis sirva fakadt, de nagy elszánást mutatott: „...ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjünk.”³⁴⁹ Ő hitet tett a császár mellett – bizonygatta – s ha életét megoltalmazhatja, inkább elhagyja Erdélyt és minden jószágát, és „csak egy szablyával”, feleségét kézen fogva, tér vissza régi hazájába.³⁵⁰ Amikor Zsigmond visszatért Erdélybe, Kornis megint csak könnyeivel küszködve vallotta Huszár Péternek: „édes bátyám, im mint vesztenek bennünket, megrontanak mind hitünkbe, tisztességünkbe és életünkbe, mind pedig az római császárnak való hívségünkbe”.

Három tanú – Petki István, Harinnai Farkas Miklós és Váradi Lencsés Mihály – vallomásában is szerepel, csaknem ugyanazokkal a szavakkal elbeszélve, hogyan állította Bocskai válaszút elé Kornist, sőt Lencsés Mihály lírai vallomásából egészen apró részleteket is megtudunk. Kornist Bocskai a szászsebesi táborban éjjel költötte fel álmából, „egy imegbe, csak egy mentét vött reá Kornis”. A sötétben izgatottan vitázó két alakot Bocskai gyalogjai fogták körül, „égett az kanótjok éjszaka”. „Hallottam, hogy mondotta volna Kornis Bocskainak, mikor megjelentette az dolgot Kornisnak Bocskai, hogy Zsigmond az fejedelem: azt mondotta Kornis: az Istenért kérlek, Bocskai uram, ne siess, jól meggondolkodjál, mit cselekszel, mert ha ez az Maros az hátadon általfolya is, bizony soha az (*csúf*) nevet rólad el nem mossza. Bocskai azt mondotta: vagy imígy, vagy amúgy, de immár ezen általesem; azért válassz benne, előtted vagyon mind az élet s mind az halál.”³⁵¹

A megfélemlített főkapitány – korábbi fogadkozásait végül be nem tartva – inkább az életet választotta. A zürzavaros éjszaka hajnalán a biztosok parancsa is megérkezett a sereghez, hogy Zsigmond ellen induljanak, Kornis azonban hüvelyébe dugta kardját, és tétlenül tűrte, hogy Bocskai magával vigye, és vele tüntetve lovagoljon be Gyulafehérvárra. A biztosok házi őrizetbe kerültek, leveleket írtak Miksának, a szászoknak – de még leveleik sem értek célba.

Bocskai ezután tábori országgyűlést hívott egybe. A rendek Kornis sátrában gyűltek össze. Két eldöntendő kérdés volt: Zsigmond újbóli megválasztása, és az újabb török békeajánlatra adandó válasz. Az elsőre a fegyveresekkel körülvett rendek – némi habozás után – ígént mondtak. Ekkor Kornis felemelte a szavát: „nem kell a dolgot elhírtelenkedni, és a császárnak tett hitről megfélemedezni”. Ezzel a megnyilvánulásával csaknem sikerült korábbi

³⁴⁹ A sírás fogalmáról mint toposzról l. Várkonyi, R. 1999c

³⁵⁰ Ez a kijelentés Büklai Vitéz Miklós vallomásában is szerepel: „bezzeg rútul veszté az szép országot egynehány áruló; felséges isten, az keresztyénységbe mind jó hírünk, nevünk mind jámborságunk mint romla miattok; ez egész világon majd mind áruló nevünk leszen; ha elmehetnék, feleségemnek kezét fognám és egy szablyával ez országból kimennék”

ígéretét beváltani, Istvánffy szerint ugyanis „kevésbe múlt, hogy a dühös tömegtől darabokra nem vágatott”.³⁵²

A törökkel való béke kérdésében Bocskai – aki addigi életét a török elleni harcra tette fel – a béke mellett voksolt. Mivel Kornis és más Habsburg-pártiak (Tholdi István, Sennye Pongrác, Huszár Péter) kisebbségben maradtak, a rendek átvonultak a fejedelem sátrába alkudozni, és olyan artikulus született, hogy békéljenek meg a törökkel. Huszár Péter fentebb említett tanúvallomása szerint, mikor a törvénycikket felolvasták, Kornis ismét fogadkozott, hogy ha fejét veszik, sem tagadja meg a kereszténységet. Nagyon érdekes az, amit ezután ad Huszár Kornis Gáspár szájába: „megbocsásson öfelsége [Báthory Zsigmond], azonképpen Bocskai és kancellárius uram [Náprágyi Demeter], mert önekik ez országban nincsen annyi részek, mind az kettőnek is, mennyi énnekem, mert énnekem fiam és leányim vannak és azoknak gyermeki, tós, gyökeres vagyok ez országba”. Tehát a tekintélyes birtokok mellett – melyekből Bocskainak is bőven adatott, valószínűleg több is, mint Kornisnak – a kiterjedt család, a gyermekek, unokák révén érezte magát „tősgyökeres” erdélyinek, igaz hazafinak. Igaz, Bocskai kiváló rokonsága révén szó szerinti értelemben is tősgyökeres volt a fejedelemségben, ám ezek a családi kötelékek csupán a múlthoz láncolták, a jövőt – utódok híján – nem tudta ezekből a kapcsolatokból építeni, és természetesen a püspök sem. Kornis viszont saját bevallása szerint az elkövetkező generációknak, utódainak is épített, gondolkodásának, munkájának mozgatórugója a család, pontosabban saját családjának felvirágoztatása volt.

Kornis tovább akarta vinni a háborút. Nagy kérdés, hogy az adott szituációban ki gondolkodott helyesen: Kornis vagy Bocskai. Tény, hogy Miksa még mindig Kassán toporgott, a török pedig Váradot vette ostrom alá. A magyarországi végek szerdárja, Szaturdzsi Mehmed Erdély pusztítására vonatkozó kemény hangú fermánt kapott.³⁵³ Bocskai tehát, Benda Kálmán szavaival élve, valóban reálpolitikusként látta az aktuális helyzetet.³⁵⁴ Kornis ezzel szemben továbbra is hitt az esetleges győzelem adta lehetőségekben, nem reálpolitikusként, hanem elkötelezett habsburgiánusként.

Zsigmond visszatérte új helyzetet teremtett az erdélyi belpolitikában, és ennek leginkább Kornis látta kárát. A fejedelem neheztelt rá, amiért oly elszántan védte a császári

---

³⁵¹ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás, Gyulafehérvár, 1599. nov. 20.–dec. 1. EOE IV, 225–240., Hurmuzaki: Documente XII. 511–513.

³⁵² Istvánffy Miklós, 804–805.

³⁵³ Tóth S. L. 2000, 293.

³⁵⁴ Bocskai magatartásáról Benda 1993, 63–73. Oborni 2002c, 72.

párt érdekeit³⁵⁵, de a Habsburgok sem ölelték keblükre, amiért főkapitány létére nem volt képes megállítani Bocskait. Igaz, Miksához eljutott állhatatosságának híre is, de, miközben a főherceg Kassáról szemlélte a zavaros erdélyi eseményeket, könnyedén tett efféle sommás kijelentéseket: minden magyar megbízhatatlan – Kornis Gáspár is.³⁵⁶

III. 23. A bíboros-fejedelem és az „áruló”

Báthory András és Kornis Gáspár viszonya meglehetősen ambivalensen alakult.³⁵⁷ A kardinális régtől fogva ismerte Kornist, akivel még huszti kapitánysága idején bizalmas viszonyt alakított ki. Gáspár két fia, Boldizsár és Zsigmond a bíboros szárnyai alatt nevelkedett Lengyelországban.³⁵⁸ A fejedelem egyik legfőbb támogatója, Zamoyski kancellár ismeretsége Kornissal ugyancsak a huszti időszakra keltezhető, amikor – amint arról már volt szó – Gáspár a határ menti erődítmény kapitányaként, a kancellár pedig befolyása révén fontos információkat osztottak meg egymással.³⁵⁹

A kezdetben biztatóan alakuló baráti kapcsolatban éles törést jelentett az 1594-es véres leszámolás. A közvélemény Kornist tartotta az egyik főbűnösnek Báthory Boldizsár halálában, és – igaz, csak titokban – felszólalt András fejedelemsége ellen is.³⁶⁰ A bíboros azonban megbocsátó volt vele szemben. Nem törődött a közvélekedéssel, sem mostohatestvérével, Ifjú Jánossal, aki Kornist nyíltan árulónak nevezte.³⁶¹ Nemcsak, hogy nem távolította el a tanácsból, de első tanácsúrrá tette, és országos főkapitányi tisztségét is megtartotta. Ezzel gyakorlatilag az első helyen állt a fejedelem után mind a politikai, mind a katonai hierarchiában.³⁶²

Ha valakit a közvélemény hűtlenséggel vádol, uralkodója viszont ennek ellenére megbízik benne, és a legmagasabb pozíciókba emeli, akkor azt várnánk, hogy az illető minden elképzelhető megtesz majd, hogy a rosszakarók pletykáira rácafoljon, és lojalitását minél hitelesebben bebizonyítsa. Kornis nem így viselkedett. Nem fordított nyíltan hátat Andrásnak, mint Bocskai tette, akinek távozásával Kornis végképp megszabadult legfőbb

---

³⁵⁵ Szamosközy 1977, 115.

³⁵⁶ Miksa főherceg Bastának, Kassa, 1598. okt. 14. Veress 1909, 74.

³⁵⁷ Báthory András fejedelemsége: Lele 1996, Horn 2002.

³⁵⁸ Horn 2002, 144–145; Várkonyi 2003, 44–62.; Várkonyi 2004, 1140–1141.

³⁵⁹ L. a holicsei jobbágyok és a sziszeki diadal c. fejezetet.

³⁶⁰ Szamosközy 1977, 183.

³⁶¹ Horn 2002, 357.

³⁶² Báthory András Bastának. Gyulafehérvár, 1599. aug. 1. Veress 1909, 230. Medgyes, 1599. márc. 26.

Hurmuzaki: Documente XV/1, 741–742. Az országgyűlés nyugtáján az aláírók között az első helyen szerepel. Báthory András megválasztásáról: EOE IV. 81.

riválisától; Zsigmond nagybátyja ugyanis 1599 februárja óta Prágában időzött, és a változások miatt nem is állt szándékában hazatérni. Kornis más utat választott, ő helyben maradt, és megpróbált a fejedelem elképzeléseihez idomulni, de csak félszívvvel tette mindezt.

Ennek több oka volt. Egyrészt a bíboros környezetében a fiatal, feltörekvő generációban jelen voltak az 1594-es áldozatok Lengyelországba menekült hozzátartozói is – Báthory István, Iffjú János, Kendy István³⁶³ – akiknek elkobzott birtokaiba a leszámolás egyik legfőbb nyerteseként maga Kornis telepedett, és ez a nyilvánvaló gazdasági érdekellentét árnyékot vetett a kardinális és a főkapitány kapcsolatára. A másik ok politikai természetű volt. Kornisnak kezdett elege lenni a Báthoryak cselezgetős hatalmi játékaiból, és nem volt ínyére az a várható politikai irányváltás sem, amelyet Báthory András lengyelországi múltja előrevetített. Zsigmond fejedelemsége alatt a Habsburg-pártiság és a Báthoryakhoz való hűség remekül megfér egymással, most azonban Kornisnak revideálnia kellett politikai állásfoglalását, és ezt meg is tette, de nem a Báthoryak javára. A fejedelem első embere elsősorban nem a királypártiság, hanem épp ellenkezőleg: a törökösség vádjától igyekezett magát tisztára mosni, s titokban Magyarország felé kacsingatott. Székely Mihály szatmári kapitánynak azt üzenté: ne gondolja ökegyelme, hogy az ország valamennyi lakosa a római császárnak árulója.³⁶⁴ Ugyanakkor minden ellenérzése dacára sem futott el a fejedelem által ráosztott szerep elől, és nyilvánvalóan nem tiltakozott akkor sem, amikor fia, Kornis Boldizsár elhagyta Pálffy Miklós seregét, hogy újra Báthory Andrást szolgálja.

András rövid fejedelemsége alatt eredményesen használta fel az országos főkapitány képességeit és kapcsolatait. Elsősorban Habsburg-orientációjára és vajdasági szakértelmére számíthatott – ki is aknáztta mindkettőt.

Rudolf császár kezdettől fogva sértődötten és ellenségesen viszonyult Erdély új urához, elzárkózott a tárgyalások elől, sőt Prágában már május végén azt a döntést hozták, hogy Andrást el kell távolítani. A bíboros-fejedelem viszont mind a lengyel, mind a pápai diplomáciát igyekezett mozgósítani elfogadtatása érdekében. Mindezek ellenére csak októberben nyíltak ki a prágai rezidencia ajtóit az erdélyi követek előtt.³⁶⁵ Addig pedig maradtak a „kiskapuk”. Ilyesfajta kiskapu volt Kornis Gáspár augusztusi találkozója Giorgio Basta kassai főkapitánnyal Tokajban. A tárgyaláson jelen volt Widtmer mustramester és Basta

---

³⁶³ Horn 2002, 211.

³⁶⁴ Pathó Gáspár, Székely Mihály szatmári kapitány Erdélybe küldött követe jelentése Rudolfnak, Kolozsvár, 1599. jún. 3. Százeczký 1893, 23.

³⁶⁵ Horn 2002, 219–226. Lele 1996.

titkára is.³⁶⁶ Basta ekkor már megkapta a császári parancsot arról, hogy induljon Erdélybe, és foglalja el Mihály vajdával együtt. Erre nem vállalkozott, a pénzszűke és az igás állatok hiánya miatt. Ehelyett Tokajba ment Kornissal alkudozni.³⁶⁷

A küldetés célja egyrészt a Portával folytatott hosszas tárgyalások ellensúlyozása, másrészt András fejedelemségének elfogadtatása volt. Kornis ennek szellemében mentegetőzött a fővezér előtt a törökkel való békealkudozások miatt. Felajánlotta azt is, hogy András Ibrahim nagyvezírhez küldött követe mellé rendelheti Basta az egyik bizalmas emberét, úgy, mintha az erdélyi követ szolgája lenne, hogy a török tábornok kikémlelje.

A fejedelem Habsburgokkal való viszonyában a császár Zsigmonddal kötött egyezményét tekintette zsinórmértéknek, így aztán ő is, mint egykor unokatestvére, Mária Krisztiánát tekintette a legkiválóbb biztosítéknak a megállapodás betartására. A házassági ajánlat éppen aktuális volt, mert a Vatikán augusztusban érvénytelenítette Zsigmond és a főhercegnő frigjét azzal az indokkal, hogy a házasságot nem hálták el.³⁶⁸

A követjárás egészében véve eredménytelen volt. Basta udvariasan, ámde semmitmondóan azt felelte Kornisnak, hogy ezek miatt a dolgok miatt nem volt érdemes oly előkelőnek, mint Kornis Gáspár, odafáradni.³⁶⁹

Rudolf császárban az idő előrehaladtával csak megerősödött Báthory András eltávolításának a szándéka. A támadást Basta főkapitányra és az önként ajánlkozó Mihály vajdára akarta bízni. Mihály elsősorban vajdai székét féltette Báthorytól, aki a román vajdaságokat az eddiginél szorosabb kötelékbe szeretne vonni, s ennek érdekében a moldvai vajda testvérét, Simion Movilát szeretne volna Mihály helyére ültetni. Mihály olyan sürgetőnek érezte az indulást, hogy be sem várta a támadásra felszólító parancsot, hanem saját szakállára végül egyedül rohanta le Erdélyt.

Andrásnak az oláh vajdaságokkal folytatott diplomáciája elsősorban a korábbi szövetségi–hűbéri viszony fenntartására irányult. Ennek eredményeként Mihály júliusban letette a hűségesküt a fejedelemnek. A bíboros ezért nem is gyanakodott, noha már augusztusban figyelmeztették arra, hogy a vajda összejár a Habsburg udvarral. A biztonság kedvéért több követet is bocsátott Mihályhoz, de azok nem vettek észre semmi gyanúsat. Mihály szörnyű esküdözéssel bizonygatta hűségét. Sennyey Pongrácnak azt

---

³⁶⁶ Ungnad Bastának, Szatmár, 1599. dec. 29. Veress 1909, 326; Basta Pezzennek, Szöllös, 1600. jan. 4. Veress 1909, 333.

³⁶⁷ Veress 1909, 232.

³⁶⁸ Szádeczky 1882, 11., lábjegyzet

³⁶⁹ Szádeczky, 1893, 20., 46.; Szádeczky 1882; Kornis Gáspár előterjesztése Bastának, Tokaj, 1599. aug. 1. Veress 1909, 241–244.

mondta, hogy ha becsapná az erdélyieket, Isten súllyessze őt olyan nyomorúságba, hogy eledele fia húsa, itala pedig vére legyen. Hasonló szavakkal nyugtathatta Kornist is, aki azzal tért vissza a követségből, hogy akár még a bőrét is engedi lenyúzatni, ha Mihály esküszegő és hűtlen lenne.³⁷⁰

Somogyi Ambrus históriájában kemény hangon elítéli Kornist, és egyértelműen felelőssé teszi a későbbi eseményekért: a vajda betöréséért, a bíboros haláláért. Azt állítja, hogy amikor Kornis Mihálynál járt követségben, személyes gyűlöletét a fejedelem iránt elébe tette hazája jólétének, és egyenesen ő bujtotta fel a vajdát, hogy Erdélybe törjön és elűzze Andrást. Kornis szerint rábeszélte egy székely nemest, Csomortáni Tamást, aki a vajdánál járt követségben, hogy mondja azt Mihálynak, hogy András azt üzeni és parancsolja, rögtön távozzon Havasalföldről, mert sem ő, sem a török nem tűri meg tovább a vajdaságban. Somogyi szerint Kornis írta meg Mihály vajdának, hogy mikor a legalkalmasabb Erdélybe beütni, és a sellenberki csata előtt az erdélyi sereg állásáról pontosan tudósította őt.³⁷¹ Ezzel szemben Szamosközy távol áll attól, hogy Kornist elmarasztalja. Szerinte a tanácsúr mindent elkövetett, hogy a vajdát meggyőzze, mégsem tudott üdvös eredményt elérni, „mert a barbár ... csak hitegette”.³⁷²

A kortársak tehát maguk is eltérően vélekedtek Kornis lojalításáról. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a későbbi események, amelyek 1599 őszén gyászos véget vetettek Báthory András fejedelemségének, rejtélyes módon több szállal tapadtak Kornis Gáspár személyéhez. Vitatható, hogy Kornis szándékosan vagy önhibáján kívül játszott-e kulcsszerepet a bíboros bukásában. Elsőként akkor, amikor nem bontotta fel időben a futár levelét, és így András késve értesült Mihály vajda betöréséről. A reneszánsz királydarámak motívumai, melyeket Gálffy János huszti raboskodásánál már megfigyelhettünk, ebben a jelenetben ismét előkerülnek, ezúttal Szamosközy tollából. Elsőként a brassói főbíró, Valentin Herschel írt levelet Andrásnak, melyben arról tudósította őt, hogy nem fenyeget semmilyen támadás. A levelet Kornis Gáspár bontotta fel, mert ő – egyrészt mint a fejedelem legbizalmasabb híve, másrészt mint főkapitány – jogosult volt erre. Közvetlenül ezután hozta az újabb futár a hírt, hogy az ellenség lerohanta a várost. Ezt azonban Kornis, meglehetősen meggondolatlanul, nem is olvasta el, hanem azt jelentette a fejedelemnek, amit a brassói főbíró írt. A futár ugyanakkor szélteben terjesztette mindenfelé, hogy Mihály vajda csapatai körülvették Brassót. Amikor Sibrik Gáspár, a testőrség parancsnoka az udvarba sietett, és

---

³⁷⁰ Bethlen Farkas IV, 297.

³⁷¹ Szádeczky 1893, 59. Szádeczky 1882, 46.

³⁷² Szamosközy, 1977. 210–211.; Horn 2002, 229–230.

megkérdezte Kornist: – Hogy vagyunk? Akkor azt a mit sem sejtő feleletet kapta, hogy nagyon jól. Mikor Sibrik végre felnyitotta a szemét, dühében majdnem agyonverte a sebtiben előkerített futárt a buzogányával, hogy neki semmit sem mondott. Majd a fejedelemhez rohant, akit ugyancsak megzavart a váratlan fordulat, mert éppen saját orgonajátékában volt elmerülve. Miután magához tért, egy rövid tanácsülés után kiadta a fegyverbe hívó parancsot.³⁷³

Kornisnak a Schellembek melletti csatában tanúsított viselkedése még inkább felébresztette a kortársak gyanúját. András és Mihály vajda összecsapásában Kornis Gáspár volt az erdélyi haderő főparancsnoka.³⁷⁴ A sereg három részre tagolódott. A középben álló magyar–lengyel lovasságot Székely Mózes vezette. Ettől jobbra a szász gyalogság, balra pedig a kék darabontok, azaz fejedelmi testőrök álltak. Mögöttük középen a Huszár Péter és Tahy István vezette lovasság, ettől balra Barcsai András és Sibrik Gáspár vezetésével a lovasság, jobbra pedig a portális gyalogság állt. A hátvédben – ahol a vármegyei és nemesi csapatok kaptak helyet – harcolt Kornis Boldizsár, Gáspár egyik fia is.³⁷⁵

Mihály vajda jelentős túlerőben lévő seregének középben foglalt helyet a gyalogság és a tűzérség, Makó György vezetésével. Háta mögött a kopjasok, majd havasalföldi lovasok következtek. Ezeket követte a székely gyalogság. A vajda, családostul, a derékhad mögött helyezkedett el, ötezer lovastól és gyalogostól körülvéve. A balszárnyon Baba Novac önkéntesei, a jobbszárnyon rác lovasok kaptak helyet. A vajda mindkét szárnyat kozákokkal erősítette meg.³⁷⁶

A csata október 28-án kölcsönös ágyúzással kezdődött. A harcot Baba Novac nyitotta meg az erdélyiek jobbszárnya ellen. Lázár István kezdetben visszaverte a támadást, de amikor Baba Novac középről, a magyar lovasoktól segítséget kapott, közrefogták az erdélyieket, akik súlyos veszteségeket szenvedtek. Közben Székely Mózes lovasaira támadt a havasalföldi derékhad másik része. Mihály csapatai itt is sikereket értek el, de amikor Huszár Péter lovasai Székely segítségére siettek, sikerült viasztorozni az ellenséget. Ezt követően a vajda lovasai Huszár csapatait megfutamtították, és a vajda általános támadást vezényelt. Erre válaszul az erdélyi sereg is mozgósította minden haderejét.

Már a vajda felé hajlott a győzelem, amikor Kornis Gáspár Ravazdy Györggyel és más nemesekkel együtt hirtelen fogságba esett. Mihály a foglyokat saját kocsiára ültette, és

---

³⁷³ Szamosközy 1977, 223–225.

³⁷⁴ Szamosközy 1977, 241.

³⁷⁵ Szamosközy 1977, 243.

³⁷⁶ Horn 2002, 232. Tóth S. L. 2000.

táborába kísértette. A Mihály seregében harcoló székelyek azonban rátámadtak Ravazdyra, aki az 1595-ös székely felkelést megtorló hadjárat egyik fővezére volt, lerángatták a kocsiról és felkoncolták.³⁷⁷

Közben a harc tovább folytatódott, de a fővezér elfogásának híre futótűzként terjedt el, és demoralizálta az erdélyieket. Délután három óra körül a fejedelem is elmenekült. A csatát tovább folytatták, de mivel éjjel Mihály kezére került az erdélyiek tábora is.³⁷⁸

Báthory Andrásnak az volt a szándéka, hogy Moldván keresztül Lengyelországba menekül, és ott erőt gyűjt a visszatérésre. Útközben azonban a Báthoryak ellen uszított székely parasztok állták el a fejedelem és mintegy száz főnyi kísérete útját, és csaknem mind egy szálig lemészárolták őket. A bíborosnak baltával vágták le a fejét, és november 10-én beküldték Gyulafehérvárra Mihály vajdához.³⁷⁹ A vajda Malaspina nuncius szállására küldette ezüst tálcán, vörös selyemkendővel letakarva a levágott fejet, aki sírva fakadt. Mihály a kíséretében tartózkodó Kornist is felszólította, hogy nézze meg, mi van a tálcán. Kornis a látványtól maga sem tartóztathatta tovább könnyeit, és szánakozva mondta: „Ez a fej egy jó és nemes emberé volt.” – Mihály azt felelte: „Tudom, hogy ez az ember nem sírna, ha az én fejemet látná!” – Mire Kornis: „Az a kéz, amely ezt csinálta, megérdemelné, hogy felnégyelve fekdjön itt a fej mellett.” Ez bátor megjegyzés volt, tekintve, hogy jelen volt a gyilkosok egyike is. Mihály azonban nem vette fel a kesztyűt, hanem csak annyit mondott: „Most nincs idő erről beszélgetni, Kornis úr!”³⁸⁰

A schellemberki ütközet után futótűzként terjedt a hír, hogy Kornis önként adta fel magát a vajdának.³⁸¹ Dobó György, aki kétszázötven lovas élén Lippáról igyekezett a fejedelem seregébe, de elkésett a csatából, már csak a menekülőktől szerezhetette be értesüléseit. Tőlük hallotta, hogy Kornis Gáspár elhagyta a fejedelmet, és a vajdához vonult.³⁸² Egy a csatáról beszámoló lengyel jelentés szerint Kornis árulása volt az oka annak, hogy a bíboros a csatát elveszítette, sőt Mihály vajda jutalmat is adott érte: saját ruháját ajándékozta a fővezérnek.³⁸³ A jezsuita évkönyvekbe is úgy került be az eset, hogy Kornis

³⁷⁷ Egy Mihály vajda oldalán álló résztvevő, névtelen, 1599. Hurmuzaki: Documente III/1. 423–424. Demény 1977.

³⁷⁸ Szádeczky 1893, 82–85. (Szamosközy alapján)

³⁷⁹ Horn I. 235–236.

³⁸⁰ Báthory András szárnalmas halála. Lengyelország, 1599. dec. Veress: Documente V. 356–359.

³⁸¹ Erdélyi hír, 1599. nov. 6. Hurmuzaki: Documente III/1. 341.

³⁸² Dobó György névtelenné, Királydoróc, 1599. nov. 2. Hurmuzaki: Documente XII. 484–485.

³⁸³ Báthory András szárnalmas halála. Lengyelország, 1599. dec. Veress: Documente V. 356–359.

elhagyta a kardinálist.³⁸⁴ Giovanni Marco Isolano császári ezredes pedig úgy értesült, hogy Kornis a császár utasítására adta meg magát Mihálynak.³⁸⁵

Később, Mihály vajda kormányzása idején a szebeni királybíró a csata helyszínére kalauzolta a császári biztosokat. Jelen volt az a bojár is, akinek megadta magát Kornis, és aki azzal kérkedett, hogy ő hagyta meg az életét. A csata felidézése során a biztosok úgy látták, hogy egyik csapat elhelyezkedése sem volt megfelelő: „úgy gondoljuk, hogy semmilyen háborúhoz értő generális vagy marsall a hadak állását és az összecsapást nem dicsérmé, vagy jónak nem nevezné, és azok, akik a hadat így állítják fel, kevés hadi tapasztalattal bírnak mindkét részen, és az első összecsapást rendben irányítani [sem tudják]”. Ekkor hallottak ők is az árulásról: „Amikor a vajda csapatai futásnak eredtek, az erdélyi csapatok nem üldözték őket, hanem állva maradtak, és ezért Erdélyben a kardinális oldaláról árulást sejtene, amelyben Kornis Gáspár a leginkább gyanús.”³⁸⁶

Ezekkel a vádakkal szemben Szamosközy kisebb fajta védőbeszédet kanyarított krónikájában a fővezér védelmében, aki egyrészt a Báthoryak iránt táplált hűsége, másrészt „folt nélküli férfiassága” okán sem tehetett ilyet. „Mivel serdülő korától kezdve a Báthory fejedelmek jósága és kegye táplálta, gyarapította, így jutott nagy méltóságainak és vagyonának birtokába, nemhogy igaznak, de még csak valószínűnek sem látszik az ellenség javára elkövetett árulás vádja, és az a gyanúsítás, hogy lelkét, amely a Báthoryak felé vonzódott, és kegyességét, amely csorbitatlanul élt benne Isten és a hazája iránt, egy ilyen dicstelen zsamok kénye-kedve szerint áruba bocsássá.”³⁸⁷ Istvánffy, aki személyesen is ismerte Kornist, szintén nem vádolta árulással.³⁸⁸ Illésházy István feljegyzéseiből is csak annyi derül ki, hogy „ő maga elől menván, fogságba esék”.³⁸⁹

Valóban csekély a valószínűsége annak, hogy Kornis szándékosan hagyta volna el a bíborost. A mendemondákat inkább a magyar történelem egészen végighúzó árulás-toposz kategóriájába sorolhatjuk. Ha mégis ez történt, akkor valószínűleg utóbb ő maga lehetett az, aki leginkább bánkódott rajta, hiszen a későbbi események nem a korábban elképzelt, előre kiszámítható mederben zajlottak. Mihály, ahelyett, hogy átadta volna a frissen megszerzett fejedelmi széket a császáriaknak, saját szakállára önálló politizálásba kezdett. A vajda uralmával pedig Kornis életének utolsó, válságos időszaka következett el. A bizonytalan

---

³⁸⁴ Veress 1921, 199.

³⁸⁵ Benda 1983, 668.

³⁸⁶ David Ungnad és társai a császárnak, Szeben, 1600. márc. 25. MTA KK Kornis 605–606.

³⁸⁷ Szamosközy 1977, 247.

³⁸⁸ Istvánffy Miklós, 816–817.

³⁸⁹ Kazinczy 1863, 76.

kimenetelű helyzetben a főkapitány, ha saját életét meg akarta óvni, aligha tehetett mást, minthogy a császári biztosoknak – David Ungnadnak és Székely Mihálynak – és a vajdának is készségesen felajánlotta szolgálatait, és igyekezett mindkét fél számára nélkülözhetetlen kulcsfigurává válni. Így azonban nemhogy befolyását és tekintélyét nem sikerült megőriznie, de egyre inkább sodródó alakjává, végül pedig áldozatává vált az eseményeknek. Immár sem a vajdában, sem a Habsburg udvarban nem talált támogatóra, hiszen miközben a biztosok is és a vajda is nagymértékben lefölözte a főkapitány pozíciójából adódó előnyöket, valójában egyikük sem vette a bátorságot, hogy bizalmába avassa Kornist. Ennek dacára mindvégig kitartott eredeti álláspontja mellett, elkötelezett Habsburg-párti maradt haláláig. Vissza-visszatérő toposza nyilatkozatainak az eskü, melyet a császárnak tett, s amelyhez még az élete árán is hű akar maradni.³⁹⁰

---

³⁹⁰ David Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 17–18. MTA KK Kornis I., 609–611.

III. 24. „Őfelsége árulója”

Kezdetben minden biztatóan alakult. Mihály vajda maga elé vezettette a főkapitányt, és miután tárgyalta vele, a maga és Kornis nevében rendeletben szólította fel az erdélyi végvárok kapitányait, hogy a várakat el ne idegenítsék a királytól. Kornisnak jutalmat és a zsoldhátralékok kifizetését ígérte.³⁹¹ A főkapitány november 5-én menlevelet kapott hozzátartozói számára, akik Besztercén találtak menedéket, így legalább családja és vagyonának egy része épségben hazaérhetett Radnótra,³⁹² míg ő maga többekkel együtt néhány hétig még őrizet alatt volt Gyulafehérváron.³⁹³

Kornis a biztosok mielőbbi bejövetelét sürgette, és buzgón ajánlkozott, hogy majd tájékoztatja őket a fejleményekről.³⁹⁴ Mindeközben Bocskai, aki óriási szerencséjére nem került a Kornis-féle kényszerpályára, hanem viszonylag önálló politikát folytathatott, igyekezett az udvar Kornisba vetett maradék bizalmát is aláásni, és azt terjesztette róla, hogy a vajdától fényes ajándékokat kapott.³⁹⁵ A hitelrontásra nem is volt igazán szükség, hiszen Ungnadnak amúgy is az volt a véleménye – melyet Mátyás főherceggel is megosztott – hogy Kornis igyekezete csak szépelgés Őfelsége előtt, hogy elterelje a figyelmet a Báthory Zsigmonddal folytatott praktikáiról. Ungnad ugyanis ekkor még Zsigmondban látta az ellenfelet.³⁹⁶ Zsigmond azonban, amint Königsbergben értesült András haláláról, szolgálai szerint ezt mondta: „gondolta, hogy nem lesz jó vége, mert a fejedelemnek két nyúllal volt dolga, a római és a török császárral, s ő mindkettőre vadászott”. Kornisról pedig úgy nyilatkozott, hogy egyszerre árulta el a császárt, őt és a bíborost. De kerüljön bármibe, azt az embert megöleti.³⁹⁷

Zsigmond nem volt abban a helyzetben, hogy beválthassa ígéretét, Mihály vajda viszont, ha – egyelőre – meg nem is ölette, de félreállította Kornist. A vajda Zsigmond visszahívásának ügyében nyomoztatott; a tanúvallomások, amelyekről fentebb már esett szó,

---

³⁹¹ Szádeczky 1893, 87.

³⁹² Mihály vajda Beszterce város tanácsának, Gyulafehérvár, 1599. nov. 5. MTA KK Kornis I. 554.; Hurmuzaki: Documente XII. 487.; Mihály vajda Beszterce város tanácsának. Gyulafehérvár, 1599. nov. 5. Szádeczky 1893, 305. Hurmuzaki: Documente XII. 487.

³⁹³ Ungnad Rudolfnak. Tasnád, 1599. nov. 6. Szádeczky 1893, 19, 441. Hurmuzaki: Documente III/1. 348. Nyári Pál Bastának, Várad, 1599. nov. 3. Veress 1909, 307.; „Kornist a fogságból elbocsátá az vajda és az előbbi jó állapotba vagyon nála, de igen fél, hogy sokáig nem lehet állandó dolga” Forgách Zsigmond Pálffy Miklós kapitánynak. Kolozsvár, 1599. nov. 20. MTA KK Kornis I., 563. Hurmuzaki: Documente III/1, 357–359.

³⁹⁴ Ungnad Rudolfnak. Szatmár, 1599. dec. 17. Szádeczky 1893, Okmánytár 38. 448.

³⁹⁵ Bocskai István Joannes Barvitusnak, 1599. nov. 16. Hurmuzaki: Documente III/1. 355–356. Szádeczky 1882, 72.

³⁹⁶ Ungnad a császárnak, Szatmár, 1599. dec. 31. Szádeczky 1893, 49, 453.

³⁹⁷ Herberstein és Hofkirchen Ungnadnak és Székelynek. Nagybánya, 1600. jan. 22. Szádeczky 1893, 465–466.; Hurmuzaki: Documente XII. 636.

egyértelműen Bocskai ellen és Kornis mellett szóltak.³⁹⁸ Ennek ellenére a gyulafehérvári országgyűlésen Mihály elvette „Öfelsége árulójától”, azaz Kornistól a generális rangot, és Székely Mózesnek adta.³⁹⁹ Kornisnak a velencei követ, Giovanni Monciego által magasztalt, szépséges palotáját is át kellett engednie Mihálynak.⁴⁰⁰ A vajda továbbra is szemmel tartotta: más erdélyiekhez hasonlóan folyamatosan az udvarban kellett tartózkodnia.⁴⁰¹

Eközben a császári biztosok, Ungnad és Pezzen, akik egyre közelebb értek Erdélyhez, már olyan (hamis) híreket is hallottak, hogy a vajda elfogta Kornis Gáspárt, és konfiskálni fogja, amivel jelentősen növelheti a kincstári bevételeket, hiszen a biztosok úgy tudták, a volt főkapitánynak nyolcezer jobbágya volt.⁴⁰² (Kornis ezzel szemben kétezer-ötszáz jobbágya tette vagyonát.⁴⁰³) Maga Kornis is számolt ezzel az eshetőséggel, és néhány nappal később jó néhány ezer tallérra rúgó ingóságai nagy részét és készpénzét Melith Pálhoz küldte Magyarországra.⁴⁰⁴

Miután a biztosok február 9-én Gyulafehérvárra érkeztek, részletes jelentésekben számoltak be az eseményekről.⁴⁰⁵ Február 11-én a vajda nyilvános audienciát adott számukra. A kihallgatáson az erdélyi tanácsurak – Náprágyi Demeter, Kornis, Székely Mózes, Bornemissza Boldizsár – is jelen voltak. Mihály arra törekedett, hogy a biztosokat a tanácsurak ellen hangolja, mivel tartani lehetett attól, hogy ezek összefognak és kijátsszák őt. A kihallgatás alatt durva, megszegyenítő módon pellengérezte ki Mihály a „Báthory-párti” erdélyi tanácsurakat, akiknek végig kellett hallgatniuk mindezt. Hangsúlyozta, hogy nem bízik bennük, a biztosok megbízólevelét pedig teátrálisan megcsókolta, pecsétjét körbemutatta. A kellemetlen színjáték közben Kornis Gáspár kinyírtában a fejét vakarta.⁴⁰⁶

A biztosok megtudták, hogy Mihály Náprágyi püspök, Kornis Gáspár és Bornemissza Boldizsár személyében követeket akar meneszteni a magyar országgyűlésre, onnan pedig Prágába.⁴⁰⁷ A küldöttségről a biztosok úgy informálták a császárt, hogy lojálisak a Habsburg-házhoz, ellentétben Bodoni Istvánnal és Sibrik Gáspárral, akik olyan becsmérően beszéltek

³⁹⁸ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás. Gyulafehérvár, 1599. nov. 20.–dec. 1. EOE IV. 225–240.

³⁹⁹ Ungnad Rudolfnak, 1599. dec. 31. Hurmuzaki: Documente III/1. 407.

⁴⁰⁰ Veress: Documente VI. 77.

⁴⁰¹ Ungnad a császárnak, Szatmár, 1600. jan. 20. Hurmuzaki: Documente XII. 627–631.

⁴⁰² A biztosok a császárnak, Búdospatak, 1600. febr. 4. Hurmuzaki: Documente. XII. 673.; Szádeczky 1893, 474–475.; Ungnad Pezzennek. Búdospatak, 1600. febr. 4. MTA KK Kornis I. 581.

⁴⁰³ Ungnad és társai II. Rudolfnak, Gyulafehérvár, 1600. április 21. MTA KK Kornis I., 616–620. (regeszta: Szádeczky 1893, Nr. 150.

⁴⁰⁴ Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 12., Hurmuzaki: Documente XII. 698.; David Ungnad és társai jelentései II. Rudolf császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 12. Szádeczky 1893, 480–481.

⁴⁰⁵ Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 10., MTA KK Kornis I., 583.

⁴⁰⁶ Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 11. Szádeczky 1893, 479–480.

⁴⁰⁷ Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, Nagyenyed, 1600. febr. 9., MTA KK Kornis I., 582.

Őfelsége családjáról, hogy „lefejezendők vagy örökös rabságra joggal ítélendők”. Egy Náprágyi kancellárnál elköltött estebéd alkalmával egészen aprólékosan tanulmányozhatták Kornis viselkedését, aki Ungnad mellett ült az asztalnál. Kornis „nagyon szomorúan”, „a fejét vakarva, sóhajtozva” beszélt, és bizalmas meghallgatást kért a biztosoktól.

Egy következő közös étkezés alkalmával aztán négyszemközt kifejtette a vajdával kapcsolatos aggályait. Mihály a szavak szintjén hű a császárhoz, tettei azonban gyanúsak. A törökökkel és tatárokkal bizalmasan levelezik, minden levelet egyedül olvas el, és egyedül válaszol meg, senkivel sem konzultál. A császár előzetes tudta nélkül írt ki országgyűlést, vetett ki adót, és a várakat saját katonáival töltötte meg, a császáriakat be sem engedte. Kornis, hogy nagyobb nyomatékot adjon szavainak, előre közölte a kilenc pontból álló követeltatás tartalmát is, melyet a vajda hármójuknak (Náprágyinak, Kornisnak és Bornemisza Boldizsárnak) adott, és jelezte, hogy saját futárával őfelségének is el fogja küldeni.

Kornis hét pontra tudott csak visszaemlékezni (!), de azokból is kiderült, hogy a vajda komoly számlát nyújtott be Erdély elfoglalásáért. Többek között magának és fiának örökös jogon kívánta Erdélyt és Havasalföldet; Őfelsége adja át Váradot, Husztot, Nagybányát és a többi, korábban Erdélyhez tartozó részeket. Ezen felül minden méltóságot és javadalmat, melyet Zsigmond kapott, neki is adjon meg a császár. Abban az esetben, ha Erdélyről le kellene mondania, kapjon évente tízezer forintos javadalmat Felső-Magyarországon. Ha ezeket Őfelsége jóváhagyja – figyelmeztetett Kornis –, akkor Mihály, miután saját uralma alá hajtja Moldvát is, török–tatár szövetségben egész Magyarországot, sőt Sziléziát fogja fenyegetni.

A Kornissal folytatott négyszemközi beszélgetés hatására a biztosok némileg revideálták addigi nézeteiket Zsigmond visszahívásának kérdésében, és azt jelentették, hogy abban Kornis „nem olyan bűnös”, mint Boescai. Kornis Gáspár Zsigmond azon vádjá alól is tisztázta magát, miszerint ő volt a legfőbb oka a fejedelem sikertelen házasesetének. Kérdezzék csak meg a főhercegasszonyt – védekezett – ő jól tudja, ki volt mindig őfelsége pártján.⁴⁰⁸

Az említett három fős követség február 15-én indult útnak Pozsonyba⁴⁰⁹, egy nappal később azonban visszatért a vajdához Sztojka nevű követe Pilzenből, a császár határozatával, s az abban foglaltak hatására Mihály visszahívta a követeit, és dühösen azt mondta, hogy

⁴⁰⁸ Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 15. Szádeczky 1893, 482–483.

⁴⁰⁹ Szádeczky 1893, 483.

inkább a törökökkel akar tárgyalni és szövetséget kötni, akik jobban megtartják a hitüket és hűségüket.⁴¹⁰ Az erdélyi urak helyett Sztojtkát küldte Mihály, Kornisékat pedig magával vitte Fogarasba és Brassóba, ahová a biztosok is elutaztak.⁴¹¹ A visszatérő Kornist Mihály élcelődve fogadta: hogy-hogy ilyen hamar visszatért, hiszen a németek olyan messze vannak, és olyan lassúak. Vajon nem lenne jobb a törökkel szövetkezni? Kornis erre azt felelte, hogy a hosszasan és jól megfontolt dolgok állandóbbak, mint amit sietve döntenek el és hajtanak végre.⁴¹²

Kornis számára az volt a legfontosabb, hogy a császári udvarban tisztázza magát. 1600 februárjában hosszú levelet írt Rudolf császárnak, amelyben saját nézőpontjából összegezte az elmúlt év eseményeit. Zsigmond visszahívása Oppelnből néhány „szakadár” bűne volt, és végső soron ez nyitotta meg az utat az ország megtámadásához: „...ez mindannyiunk számára, akik hűséget fogadtunk Felségednek, és arra vágytunk, hogy az szent és sérthetetlen legyen, olyan volt, mint a keserű halál”. Leszögezte, hogy sem a tanácsosok, sem a nemesek nem tudtak Zsigmond visszatéréséről, amíg a volt fejedelem Kolozsvárra nem ért. A biztosok és saját familiárisai is tanúsíthatják, hogy sem Zsigmond visszatérésében, sem András fejedelmi székbe ültetésében nem volt semmi szerepe. Saját és a többi Habsburg-hű erdélyi nevében arra kérte a császárt, hogy személyesen vizsgálja meg ügyüket.⁴¹³

Kornis minden igyekezete arra irányult, hogy tisztázza magát a császár előtt. Több levelet írt a Prágában ellene áskálódó Bocskai ellen is,⁴¹⁴ de vetélytársának vádjai hatásosabbnak bizonyultak. A császári udvarban már pálcát törtek felette: hűtlenségi per indult ellene. A Szepesi Kamara alkalmazottjai, Perlaky Miklós, Mosdossy Imre és Joannes Thoraconimus már be is nyújtották kérvényeiket a több, mint négyezer forintot érő ruszkai birtokra.⁴¹⁵ Kornisnak – valószínűleg nyár végi prágai tartózkodása alkalmával – végül mégis sikerült tisztáznia magát, és a birtok átadására nem került sor; Kornis és fiai folyamatosan

⁴¹⁰ David Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 16., MTA KK Kornis, 586–594. Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 21. Hurmuzaki: Documente XII. 706–711. Szádeczky 1893, 486–487.

⁴¹¹ Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 20. Szádeczky 1893, 487. Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 21. Hurmuzaki: Documente XII. 706–711. Szádeczky 1893, 486–487.

⁴¹² David Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár 1600. febr. 21. MTA KK Kornis I., 595.

⁴¹³ Kornis Gáspár Rudolfnak, 1600 febr., MTA KK Kornis I., 596–598.

⁴¹⁴ Hurmuzaki: Documente XII/729.; Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. febr. 23. Szádeczky 1893, 488.

⁴¹⁵ Rudolf Mátyásnak, 1600., I. 8., Mátyás a Szepesi Kamarának, 1600. I. 25., Mátyás a Szepesi Kamarának, 1600. V. 8., A Szepesi Kamara Mátyásnak, 1600. VIII. 12. ÖStA Hoffinanz Ungarn r. Nr. 67 (régi 14406) 1600. I–VI. fol. 9., 85., 762–768. MOL W 1713. mikrofilm; II. Rudolf császár az Udvari Kamarának, Pilsen, 1600. ápr. 19., MTA KK Kornis I., 612–615.

birtokoltak Ruszkán,⁴¹⁶ és Kornis Gáspár 1600 szeptemberében azzal a kéréssel fordult a császárhoz, ne engedje, hogy Soós János és Semsey Miklós háborgassák az ősi jószágban.⁴¹⁷

Kornis átmeneti kegyvesztettsége a biztosok jelentéseiben is érzékelhető. Ungnadék tavasszal hűvösen nyilatkoztak róla: Kornis üdvözlését „csak pro forma vettük, tudjuk jól, hogy nem szívből jön (...) nem szabad neki hinnünk”.⁴¹⁸ Az Erdélyben töltött hónapok során egyébként nemhogy magabiztosabbak és bátrabbak nem lettek a dolgok megítélésében, de egyre inkább elbizonytalanodtak. „Ez az ország annyira állhatatlan a nagyobb és kisebb állapotú emberekben, hogy hosszú évek tapasztalatára van szükség megérteni, hogy ezzel a néppel mit is lehet tenni.”⁴¹⁹

Miután március közepén a vajda Brassóból Szebenbe utazott, és engedélyt adott Kornisnak és Náprágyinak a hazautazásra,⁴²⁰ megritkultak a találkozások a biztosok és informátoruk között. Kornisnak is óvatosnak kellett lennie, mert a vajda minden lépését szemmel tartotta. Mindezek ellenére továbbra is igyekezett tájékoztatni Ungnadékat a vajda lépéseiről, s ha maga nem is mehetett, általában szolgáját küldte a biztosokhoz.⁴²¹ Áprilisban Kornis bizalmasan közölte a biztosokkal, hogy a vajda Vitéz Miklóst, saját emberét akarja küldeni a királyhoz, akitől továbbra is követelte Husztot és Váradot. Kornis hiába esküdözött, hogy később otthagyni Erdélyt, és egy ingben elfutni, mintsem hogy Őfelsége ellen cselekedjék, a biztosok meg voltak róla győződve, hogy az említett várak követelésében az erdélyi urak (köztük Kornis) az ötletadók.⁴²²

Kornis egyre gyakrabban emlegette, hogy távozni szeretne Erdélyből, de valójában nem állt szándékában elhagyni birtokait. Amikor Mihály magával vitte moldvai hadjáratába is,⁴²³ ott szerzett érdemeivel a vajda kegyeibe jutott, és ezt követően már nem is emlegette a menekülést. Náprágyi számára viszont nem volt kétséges, hogy elhagyja-e az országot. A nyár folyamán – azzal az ürüggyel, hogy Rómába utazik püspöksége megerősítése végett –

⁴¹⁶ Kornis Gáspár gönci Borbély Lukácsnak, Gönc, 1600. aug. 20. MTA KK Kornis I., 634.

⁴¹⁷ Kornis Gáspár Rudolfnak, 1600. szept. 15. MTA KK Kornis I. 637–638.

⁴¹⁸ David Ungnad és társai a császárnak, Fogaras, 1600. márc. 1. MTA KK Kornis I., 599.

⁴¹⁹ Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 16. MTA KK Kornis I., 607–608.

⁴²⁰ Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. márc. 16. Szádeczky 1893, 499. MTA KK Kornis I., 601–602.

⁴²¹ David Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 16. MTA KK Kornis I. 607–608. David Ungnad és társai a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 17–18. MTA KK Kornis I. 609–611. Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 16–19. Szádeczky 1893, 515–516. Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 19. Szádeczky 1893, 516.

⁴²² Ungnad és társai II. Rudolfnak, Gyulafehérvár, 1600. április 21. MTA KK Kornis I., 616–620 (regesztá: Szádeczky 1893, Nr. 150., Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. ápr. 21. Szádeczky 1893, 519–520.

⁴²³ Szádeczky 1893, 160. Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, MTA KK Kornis I., 622 (regesztája: Szádeczky 1893, 526.) Ungnad és Székely a császárnak, Gyulafehérvár, 1600. máj. 1. Szádeczky 1893, 526–528..

elmenekült. Maga Kornis volt az, aki sürgette a Nagykárolyban megpihenő kancellárt, hogy minél előbb utazzék tovább, nehogy a vajda visszatartsa.⁴²⁴ Ennek ellenére Náprágyi, alighogy kitette a lábát Erdélyből, hátat fordított Kornisnak, és Bocskaihoz hasonló álláspontra helyezkedett. Amint meghallotta, hogy ismét hitele van a vajdánál, notáztatni akarta.⁴²⁵

A későbbi események tükrében talán érthetetlennek tűnik, miért nem menekült el Kornis, hiszen ezzel az életét menthette volna meg. Némileg megvilágítják bennmaradásának indítékait már idézett szavai, melyeket a Zsigmond behívása ügyében lezajlott tanúvallatáskor adtak a szájába: „megbocsásson öfelsége [Báthory Zsigmond], azonképpen Bocskai és kancellárius uram [Náprágyi Demeter], mert önekik ez országban nincsen annyi részek, mind az kettőnek is, mennyi énnekem, mert énnekem fiam és leányim vannak és azoknak gyermeki, tős, gyökeres vagyok ez országba”.⁴²⁶ Tekintélyes birtokait nem szívesen cserélte volna fel a király kegyelemkenyerére, a ruszakai ősi jószág pedig jövedelmező volt ugyan, de mégis csak töredéke volt erdélyi földjeinek. Emellett családja is ehhez az országhoz fűzte. Éppen ezen a nyáron ülte meg lakodalmát fia, Boldizsár Keresztúry Kristóf lányával, Katával. A kővári kapitány régi harcostársa volt Kornisnak, emellett a lány hozománya sem volt csekély: százezer forintra rúgott.⁴²⁷

Amikor a hadjárat alatt az a hír kezdett terjedni, hogy Zsigmond összeesküdött az erdélyi urakkal és visszatér, Mihály visszasietett Erdélybe, és Kornist tette meg helytartójává.⁴²⁸ A harcok sikerétől egészen felvillanyozódott az öreg katona, és Szucsaváról a körülményekhez képest derűs hangvételű levelet írt a beszercei főbírónak: „Istennek hála, mi itt jó szerencsével jártunk és vígan vagyunk urunk is.”⁴²⁹

A hadjáratból visszatérve Mihály vajda Kornist és Theodosius logofetet jelölte ki a királyhoz küldendő követéül. Augusztus 13-án találkoztak Szatmáron Ungnadékkal,⁴³⁰ ahol arról tájékoztatta a biztosokat Kornis, hogy Mihály gubernátor akar lenni, 12 tanácsos mellett egy császári asszisztentst tartana maga mellett segítségül. Kornis a fejét tette rá, hogy a vajda

⁴²⁴ Ungnad és Székely Rudolfnak. Szatmár, 1600. júl. 20. Szádeczky 1893, 548–549.

⁴²⁵ David Ungnad és társai a császárnak, Szatmár, 1600. aug. 13. MTA KK Kornis I., 630–633 (regesztája: Szádeczky 1893, 556–557.) Náprágyiról: Jenei 1965, 142–143., Mikó–Pálffy 1999, 146–148.

⁴²⁶ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás, Gyulafehérvár, 1599. nov. 20. – dec. 1. EOE IV., 225–240.

⁴²⁷ Radibrad Alvisi Ungnadnak. Gyulafehérvár, 1600. júl. 31. Szádeczky 1893, 550. Aloiso Radibrad David Ungnadnak, Gyulafehérvár, 1600. július 31. MTA KK Kornis I., 627 (a levél regesztája téves olvasat miatti félreértéssel („Kornis Gáspár is velők megy”): Szádeczky 1893, 550.)

⁴²⁸ Ungnad és társai II. Rudolf császárnak, Medgyes, 1600. május 12. MTA KK Kornis I., 623–624 Ungnad a császárnak, 1600. máj. 24. Szádeczky 1893, 539.

⁴²⁹ Kornis Gáspár Budaki János beszercei főbírónak. Szucsáva (Chywhwa), 1600. május 26. MTA KK Kornis I. 625.

kitart a király mellett. Azt is megtudták tőle, hogy százhuszezer lovassal és gyaloggal, Erdélyből, Moldvából és Havasalföldről toborzott katonákkal fog hadjáratot indítani a török ellen. A követek később Bastával is tárgyaltak az Erdélybe hívandó kétezer magyar és német lovas ügyében. Kornis mindvégig magyarul beszélt a biztosokhoz, hogy a logofet, aki értett magyarul, nem mondhasa később, hogy a tárgyalásból kizárták.⁴³¹

Prágába gazdag ajándékokkal érkeztek Kornisék: szép paripákkal, melyek egyikét, ezüsttel és rubinnal kivert nyereggel és díszes szerszámmal, arannyal, ezüsttel hímzett vörös zamet⁴³² lótakaróval együtt Rudolfnak szánták.⁴³³ A tizennégy pontos követutasításra a király válaszában tett némi engedményt, de Mihály ennek már nem vehette hasznát.⁴³⁴ Az erdélyi nemesség és polgárság Csáky István vezetésével szervezkedett, színlég a lengyelek, valójában a vajda ellen. A felkelők segítségére siető Basta generális szeptember 18-án Miriszlónál megverte Mihály seregét, és a fontosabb várakat is sikerült elfoglalniuk az erdélyieknek.⁴³⁵

III. 25. „Virtus” bukása

A miriszlói csatában Kornis nem vett részt – Prágában volt, ahonnan egyedül tért vissza, mert társát, a logofetet Mihály elűzésének hírére Pozsonyban letartóztatták.⁴³⁶ Kornis elégedetten térhetett haza: visszanyerte Rudolf bizalmát. A király jóindulatának bizonyítéka volt, hogy szép ajándékokat küldött Kornis Gáspár feleségének. Erdélyben Mihály elűzésével három párt rajzolódott ki a közéletben. Kornis lett a Habsburg-pártiak – Sennyey Pongrác, Bornemissza Boldizsár, Haller Gábor és Alárdi Ferenc – vezetője. Elképzeléseiknek leginkább Miksa főherceg fejedelemsége felelt volna meg. A másik párt Zsigmond híveiből állt: Székely Mózes, Giczey Péter, két Huszár. A harmadik, Csáky István egymaga akart kormányozni.

Ungnad és társai Mihály távozása után a korábbiánál is kevesebb bizalommal tekintettek az egymás rovására szervezkedő, hatalomért versengő erdélyiekre. Az ekkoriban

---

⁴³⁰ Thoraconimus János a biztosoknak. Gyulafehérvár, 1600. aug. 5. Szádeczky 1893, 552.

⁴³¹ A biztosok Rudolfnak, Szatmár, 1600. aug. 13. Szádeczky 1893, 556–557. David Ungnad és társai a császárnak, Szatmár, 1600. aug. 13. MTA KK Kornis I., 630–633 (regesztája: Szádeczky 1893, Nr. 220., 556–557)

⁴³² zamet: valószínűleg azonos a stamét, stameth, Stammet, istamét anyagnévvel, amely 17–18. században gyártott keskeny posztót jelent, osztrák, sziléziai és hazai (brassói, szebeni) műhelyekben gyártották. Magyarország nyugati részén az Esterházy–uradalomban is vásárolták a 17. század folyamán. Tompos Lilla szíves közlése. A témáról l. még: Endrei 1989. 236.

⁴³³ Veress: Documente VI. 171.

⁴³⁴ Szádeczky 1893, 171–175.

⁴³⁵ Veress: Documente VI., 178–179. Szádeczky 1893, 190.

⁴³⁶ Szuhay István püspök, magyar kamarai prefektus a bécsi titkos tanácsosoknak, Veress: Documente VI., 220.

használt álnevek tanúsítják, kiről hogyan vélekedtek: Báthory Zsigmond volt Profugus (Számkivetett), Kornis Gáspárnak a vitézségét és erkölcsösségét egyaránt elismerő Virtus, Székely Mihálynak a Strenuus, azaz Serény álnév jutott. Mihály vajdával szembeni bizalmatlanságukat a Bifrons, azaz Kétarcú elnevezéssel fejezték ki. Legrosszabb véleményül Bocskairól voltak, aki a Pestis nevet kapta.⁴³⁷ A császári biztosok úgy vélték, hogy Erdély pillanatnyilag legmeghatározóbb politikusai, Virtus (Kornis) és Orion, avagy Juvenis, azaz Ifjú (Csáky) vetélkedni fognak a hatalomért és ezzel a megosztott országot még inkább szétzilálják.⁴³⁸ Csáky már akkor megkezdte az aknamunkát Kornis ellen, mikor az még Prágában tartózkodott.⁴³⁹

A hatalmi ürt végül nem Kornis és nem Csáky, hanem Báthory Zsigmond töltötte be. 1601 február 3-án Csáky István vezetésével hajtották végre a puccsot. Bezárták Kolozsvár kapuit, majd Kornis Gáspárhoz mentek. Kornis köszvényes volt, ezúttal is az ágyat nyomta. Az országgyűlés nevében őt és a „németes urakat” – azzal a váddal, hogy Mihály vajdával összejátszottak Báthory András ellen – elfogták, és Csáky István házába vitték. Még aznap megválasztották Báthoryt fejedelemnek.⁴⁴⁰ A foglyok útja egyenesen a börtönbe vezetett. Kornist, Sennyey Pongrácot, Bodoni Istvánt Görgény várába vitették, Giczey Pétert és Huszár Pétert pedig Dévára szállították.⁴⁴¹ Basta generálisnak az volt a véleménye, hogy bebörtönzésük Csáky bosszúja volt a Habsburg-pártiak fölött.⁴⁴²

Az elfogatás Kolozsvárott történt, február 3-án éjjel, Seres vagy Eötvös István házában. Sennyey állítólag ezt jegyezte fel egy cédulára: „Lássátok jámbor nemessig, hodie nobis, cras vobis (ma nekünk, holnap nektek).” A foglyok lábára nehéz vasat raktak, szekerekre ültetve őket vitték Görgény várába, ahol ismét vasra verték őket.⁴⁴³ Pezzén, aki 4 mérföldnyire állomásozott Kolozsvártól, úgy értesült, hogy Kornis Gáspár egyik fiát is elfogták, Giczey Péter helyett pedig tévesen Bogáthy Mihály bebörtönzéséről tudott. Azt is hallotta, hogy gúnyból trágás szekéren vitték el őket, és kezüket hátrakötötték, mint a gonosztevőknek.⁴⁴⁴

Kornis Gáspár és Sennyey Pongrác hosszú hónapokat töltöttek a görgényi várbörtönben. Ügyükben nem született ítélet, bár április 14-én Kornist a többi politikai

⁴³⁷ Ungnad a császárnak, Illyefalva, 1600. okt. 13. Szádeczky 1893, 573–574.

⁴³⁸ David Ungnad II. Rudolf császárnak, Illyefalva, 1600. okt. 22. MTA KK Kornis I., 643.

⁴³⁹ David Ungnad II. Rudolf császárnak, Illyefalva, 1600. okt. 13. MTA KK Kornis I., 642. (regesztája Szádeczky 1893, 573.) Ungnad a császárnak, Szatmár, 1600. nov. 29. Szádeczky 1893, 581.

⁴⁴⁰ Jezsuita okmánytár I/1., 18–21.

⁴⁴¹ Szamosközy IV., 127. Borsos 1982., 271–272., Szádeczky 1893, 217–223. Szamosközy IV., 128.

⁴⁴² Basta Mátyás főhercegnek. Káplán, 1601. febr. 11. Veress 1909, 504.

⁴⁴³ Sennyey Pongrác az erdélyi rendekhez, 1610. márc. vége. MTA KK Sennyey 443–448. Névtelen, [Kolozsvár] 1601. febr. 23. Veress: Documente VI. 324–325. No. 303.

⁴⁴⁴ Hir Pozsonyból, 1601. febr. 15. Veress: Documente VI., 312–313. No. 294.

fogollyal együtt bevették Kolozsvárra, hogy az országgyűlésen elítéljék őket.⁴⁴⁵ Mindennapjaikról vall az a levél, melyet Sennyey írt feleségének, Dobszay Annának. Arra kéri, küldjön élelmet, „mert itt csak azzal élhetünk, az mit küldötök”. A politikai fogság nem volt inséges: a rabok vaját, túróát, szalonnát, lisztet, disznót, bárányt ettek. Fűszereket, mézet is kértek otthonról. Sennyey még a „salátának való parajt” is igen megkívánta, és a két őnpalack és az ezüstpoharacska sem csak vízivásra szolgálhatott. Valamennyi pénzt is tartottak maguknál, sőt papírral is ellátták őket otthonról, így Sennyey felesége közvetítésével másoknak is küldhetett levelet szabadulása érdekében.⁴⁴⁶

1601 augusztusában Basta és Mihály együttes erővel Goroszlónál szétverték Zsigmond seregét, s a fejedelem ismét elmenekült. Zsigmond vereségével kinyíltak a görgényi várbörtön kapui is: „...országnak fürendi Görgényben jüvén, ű maguk jelentvén ártatlanságunkat, megszabadítának” – így emlékezett Sennyey a nagy fordulatra.⁴⁴⁷

Kornis és Sennyey a börtönből Basta táborába igyekeztek. Az országúton egy vegyes összetételű román–rác csapat állta útjukat, akiket Mihály küldött Tordáról. Rátámadtak a két erdélyire. Kornis megmondta a nevét, a románok azonban rá se hederítettek: kegyetlenül lemészárolták. Sennyey életben maradt, őt sebekkel borítva hagyták ott az úton – aztán továbbálltak, és szerte portyáztak a vidéken. Valaki rátalált a két országúton fekvő alakra, és Bastához vitte őket.⁴⁴⁸

A gyilkosságért már a kortársak is Mihályt tették felelőssé. Borsos Tamás⁴⁴⁹, Illésházy István⁴⁵⁰, és a milánói Morando Fossato⁴⁵¹ egyaránt Mihályt vádolták. Ez könnyen elképzelhető; a goroszlói győzelem után ugyanis Basta és Mihály között azonnal megbomlott a szövetség,⁴⁵² Mihály számára nyilvánvalóvá vált, hogy csak Zsigmond eltávolításának eszköze volt az udvar számára. A vajda Basta iránti ellenszenvét könnyedén átplántálhatta a „németes” Kornisra és Sennyeyre is. A Habsburg-párti erdélyiekben fejedelemsége alatt sem bízhatott teljesen, s most azzal is számolnia kellett, hogy szabadulásuk után ők is Basta tekintélyét fogják erősíteni. Talán Mihály bűnrészességére vall az is, hogy amikor Basta a

⁴⁴⁵ Somogyi Bertalan Mihály vajdának. Belényes, 1601. ápr. 14. Szádeczky 1893. 410–412. Somogyi Bertalan Mihály havasalföldi vajdának, Belényes, 1601. ápr. 14. MTAKK Kornis II. 656.

⁴⁴⁶ Sennyey Pongrácz Dobszay Annának, Görgény, 1601. jún. 24. MTA KK Sennyey, 190–191.

⁴⁴⁷ Sennyey Pongrácz az erdélyi rendekhez, 1610. márc. vége, MTA KK Sennyey 443–448.

⁴⁴⁸ Istvánffy Miklós 839–840. Nagy Szabó Ferenc úgy értesült, hogy hajdúk vágták le Kornist, Radnótról Kolozsvárra jövet, szolgálival együtt: Nagy Szabó 1855, I., 88.; Híradás az erdélyi eseményekről, Prága, 1601. szept. 3. Veress: Documente VI., 450–451. No. 423.

⁴⁴⁹ Borsos 1972, 49.

⁴⁵⁰ Kazinczy 1863, 93.

⁴⁵¹ Praha, 1601. szept., Discours de la mort du Valaque, traduit de l’Italien imprimé à Prague en Septembre 1601. (A milánói Morando Fossato jelentése.) Veress, Documente, VI, 460–463.

⁴⁵² Istvánffy Miklós, 839–840.

gyilkosok kiadatását követelte a vajdától, Mihály sértetten visszautasította, bár az is elképzelhető, hogy ez csak erőfitogtatás volt a vajda részéről.

Mindenesetre Kornis lemeszárlóit nem büntették meg. Temetésének körülményeit sem ismerjük. Ha Őfelsége tanácsosa számára Basta generális gondoskodott méltó végbúcsúról, akkor azt minden bizonnyal megérdemelte, hiszen mindvégig rendíthetetlen hűséget táplált a császár iránt, sőt, ennek a hűségnek lett végül az áldozata. De mivel a temetésről nem ismerünk feljegyzést, valószínűbb, hogy mégsem Basta adta meg számára a végtisztességet, hanem családjára várt ez a szomorú feladat.

IV. Az örökösök

IV. 1. A Kornis fiúk (1567–1601)

Kornis Gáspárnak az első feleségétől, Dolhay Ilonától egy, a másodiktól, Tholdi Erzsébettől két fia született. A legidősebb fiú, Kornis György 1567 körül született, 1575. április 22-én ugyanis a leleszi konventben körülbelül nyolc évesnek látták.⁴⁵³ György, aki nagyapja nevét kapta a keresztségben, hozzá hasonlóan kevés affinitást mutatott a politika iránt. Életéről épp ezért nagyon kevés adattal rendelkezünk. Csak féltestvére volt két öccsének, és ez az édestestvérinél gyöngébb vérségi kötelék fivéreitől eltérő pályafutásában is megmutatkozott.

Dolhay Ilona egyetlen fiának Kornis Gáspár 1594 januárjában bocsátotta kezére az öt illető jószágokat. Átengedte neki a kirvai udvarházat a hozzá tartozó termőföldekkel, emellett Tarackköz, Irholc, Kókényes, Nereznice, Gánya, Kalinfalva, Dombó, három ökrömezei részjóság, Izka, Ripinye, Kelec sény, Szinevér tulajdonosa lett.⁴⁵⁴ Györgynek négy lánytestvérével és azok férjeivel is egyezkednie kellett: Weér Mihályné Kornis Annával, Kun Péterné Kornis Zsófiával, Bernád Lászlóné Kornis Katával és Mikolai Ferencné Kornis Borbálával 1595. februárban osztozott a máramarosi birtokok felett: a kókényesi, tarackózi malmok és egyéb jövedelmek lánytestvéreit is illették.⁴⁵⁵

Ezt követően Báthory Zsigmond mellett katonáskodott, részt vett a tizenöt éves háború erdélyi hadjárataiban. Egy 1602-ben, az egri káptalan előtt felvett vallomása szerint saját maga és szervitorai tisztességes ellátása nem kevés pénzt emésztette fel. Anyagi nehézségeire is orvoslást keresett tehát, amikor később, 1602 előtt, megházasodott. György az oklevélben azt is fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a „szent római katolikus egyház” színe előtt vezette oltár elé aráját.⁴⁵⁶

Felesége, Salgay Katalin, Dolhay Ilonához hasonlóan egyetlen utóda volt szüleinek, Salgay Bálintnak és Matusznai Zsuzsannának.⁴⁵⁷ A halmi Salgay család Ugocsa vármegyéből

⁴⁵³ Dolhay Ilona 1567. jan. 3-i végrendeletében még nem szerepel. MOL P 1960 Bethlen 3. cs. 24. t. 14–15.; 1575 ápr. 22-én a leleszi konvent előtt „octo annorum integrorum vel circiter est cognitus. Veress 1917, 2.

⁴⁵⁴ MOL P 1960. Bethlen 3. cs. 24. t. No. 43., 50.; 1594. jan. 6. MOL P 1960 Bethlen 3. cs. 50. t.

⁴⁵⁵ Huszt, 1595. febr. 1. MTA KK Kornis I., 491–492.

⁴⁵⁶ Eger, 1602. okt. 29. MOL P 1960. Bethlen, 3. cs. 24. t. 45.

⁴⁵⁷ Perényi Gábor végrendelete. Halmi, 1636. okt. 17. MOL P 1967 Perényi cs., 3. cs. 11. t. fol. 24–25.

származott. Katalin édesapja 1576-ban másodalispánja volt e megyének.⁴⁵⁸ Salgay Bálint több Szatmár vármegyei birtokot is szerzett⁴⁵⁹, és Biharban is birtokolt.⁴⁶⁰

Ezzel a házassággal György komoly vagyonra tett szert, felesége pedig mindig készséggel állt rendelkezésére, ha készpénzről volt szó: „...éntőlem az én atyámfia soha semmi pénzét és ezüstit meg nem tagadta, hanem mindenkoron fogatkozás nélkül előadta” – fogalmazta meg háláját végrendeletében.⁴⁶¹ Salgay Kata nem egészen önzetlenül tette nagylelkű gesztusait. 1602-ben kétezer ezüst tallérért férje minden anyai jószágát, ezer aranyforintért pedig az apai örökséget is, a ruszkai birtokrészt kapta cserébe.⁴⁶² 1605-ben tett végrendeletében pedig György, mivel akkor már több mint ötezer forintot költött el Kata vagyonából, minden jószágát neki adta.⁴⁶³ Érdeemes megemlíteni, hogy Kornis György meggyilkolása után Salgay Kata Perényi Gábor Ugocsa vármegyei főispánnak adta a kezét. Második férje végrendeletében szinte szóról szóra megismétli az elődje szavait: „...minthogy az én megnevezett szerelmes atyámfia, mikor Isten nekem rendelte volt házastársul, mind édesatyjátul és anyjátul, s mind első urától reá maradt sok jó pénzét, aranyit és ezüstit, éntőlem, szerelmes urától, minden állapotoknak alkalmatossága, és szükségeknek kívánsági szerint, tőlem el nem tagadván, kiadta ...”⁴⁶⁴

A Tholdi Erzsébettől született Boldizsár és Zsigmond születési dátumát nem ismerjük. Szüleik 1576-ban kötöttek házasságot. Csak hozzávetőleges adat, hogy Zsigmond 1648-ban körülbelül 70 éves volt⁴⁶⁵, eszerint 1578 körül született. Az sem igazolható, hogy Boldizsár volt az idősebb, noha a családfákon általában ő az első a sorrendben.⁴⁶⁶ Ha valóban így volt, akkor Boldizsár 1576-ban vagy 1577-ben látta meg a napvilágot.

Boldizsár volt hármójuk közül a legmarkánsabb, leghetőségesebb testvér. Már Basta idején egyike volt az országot vezető tanácsagoknak; a visszahúzódóbb György csak Bocskai idején vállalt közéleti szerepet, akkor viszont a családi tradícióktól gyökeresen eltérő, új útra lépett, ugyanis a felkelők oldalára állt. Zsigmond pedig 1610-ig, két fivére haláláig szinte alig

⁴⁵⁸ Nagy Iván: Salgay család (CD-ROM)

⁴⁵⁹ Borovszky: Szatmár vármegye és Szatmárnémeti. II. (CD-ROM)

⁴⁶⁰ Bunyitay (CD-ROM)

⁴⁶¹ Ruszkai Kornis György végrendelete, Szinyérváralja, 1605. jún. 8. P 1971 Perényi, I, cs. 7, t. Kornis család fol. 1–2.

⁴⁶² Eger, 1602. okt. 29. P 1960. Bethlen, 3. cs. 24. t. fol. 45. fol.

⁴⁶³ Ruszkai Kornis György végrendelete, Szinyérváralja, 1605. jún. 8. P 1971 Perényi, I, cs. 7, t. Kornis család fol. 1–2.

⁴⁶⁴ Perényi Gábor végrendelete, Halmi, 1633. ápr. 20. P 1967 Perényi cs., 3. cs. 11. t. fol. 19–21.

⁴⁶⁵ Az adat Mikola László genealógiai munkájából származik. Hítelét megkérdőjelezi, hogy Zsigmond és Boldizsár anyja nevét helytelenül Dóczy Erzsébetnek írta. Mikola 1731. 7–13. Veress ennek ellenére elfogadta Mikola adatát: Veress Endre: A Göncz-Ruszkai Gróf Kornis-Család Anyakönyve (1446–1917). Bp., 1917., 3.

hatalmat magáról: Boldizsár mellett csupán a másodhegedűs szerepe jutott neki a Habsburg-párti urak táborában.⁴⁶⁷

Boldizsár és Zsigmond Báthory András pultuski udvarában nevelkedtek Lengyelországban. A bíboros környezetében sok katolikus erdélyi ifjú szolgált: Kendy István, Petki Ferenc, Kamuthy Balázs, Apafi Farkas, és Forgách Ferenc is, a későbbi esztergomi érsek. A fiatalok tanulmányairól is gondoskodott Báthory, akinek udvarában Balassi Bálint is megfordult 1589 és 1591 között.⁴⁶⁸

Az elméleti képzés és az udvari környezetben való jártasság elsajátítása után a két fivér az egyik legkiválóbb vitézi iskolát járta Pálffy Miklós dunántúli főkapitány szolgálatában. A neves hadvezér oldalán töltött katonaevek legbecsesebb emléke volt az a kard, amellyel a főgenerális 1598-ban visszafoglalta Győrt a töröktől. A kardot a Pálffyak ajándékozták Zsigmondnak, aki haláláig őrizte, végrendeletében pedig ifjabb Rákóczi Györgyre hagyta.⁴⁶⁹ Boldizsár később büszkén vallotta, hogy részt vett Érsekújvár és Esztergom védelmében, sőt vérét is ontotta a harcokban.⁴⁷⁰

A Pálffyakkal már lengyelországi éveik alatt megismerkedhettek a Kornisok. Pálffy Istvánnak, Miklós testvérének a felesége, Bogacsóczy Márta ugyanis lengyel volt, és lányai Báthory András környezetéből kaptak férjet. Nem világos viszont, hogy pontosan hány lánya volt Pálffy Istvánnak. Bizonyos, hogy Kornis Zsigmond is a Pálffy családból választott párt magának, Pálffy Ilona személyében.⁴⁷¹ Ilona Erzsébet nevű testvére pedig 1604-ben ment férjhez Deregyői Daróczy Ferenchez.⁴⁷² Rajtuk kívül azonban más lányok is feltűnnek, sajnos keresztnév nélkül. Az egyiket Bekes László, Bekes Gáspár fia vette el,⁴⁷³ és Bekes László halála után komoly anyagi gondokkal kellett megküzdenie. Anyja (Bogacsóczy Márta), aki akkor már szintén özvegy volt, Zamoyski kancellár támogatását kérte hitelezők

⁴⁶⁶ AN Kornis 107. fol. 140.; De Zsigmondot említő előszőr: MOL E 147 Acta Radicalia I. cs. I. fasc. No. 227. (családfa-részlet).

⁴⁶⁷ Boldizsár családon belül elfoglalt vezető szerepére utal az a feltehetően 1607-ben összeállított lista, amely többek között az arisztokrácia tagjait is tartalmazza. Ebben Kornis Boldizsár tanácsúrként szerepel, Kornis György és Kornis Zsigmond pedig generosusként, azaz nemzetesként. Azaz, Kornis Boldizsár már a mánásénál is magasabb rangú tanácsúri címmel büszkélkedhetett, míg testvérei csak „a politikai hatalom előszobájában”, a nemzetesek között kaptak helyet. (Az idézőjelbe tett kifejezést Szabó András Pétertől kölcsönöztem.) A lista lelőhelye: MOL P 1868 Rhédey család – OL által rendezett iratok I. cs. f. 34. r – 41. v. „Regestum dominorum magnatum Baronum Regni Transsylvaniae”. Tévedésből 1585. dátummal kiadva: Veress 1948, 288. A tiszteleti címekről: Szabó A. P. 2007.

⁴⁶⁸ Horn 2002. 144–145; Várkonyi 2003, 44–62.; Várkonyi 2004, 1140–1141.

⁴⁶⁹ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2., MTA KK Kornis III., No. 1529. A Pálffy Miklóshoz kötődő kultuszról I. Szabó P. 1998. 139–147.

⁴⁷⁰ Kornis Boldizsár a Szepesti Kamarához, Rozsály, 1602. jún. 8. MTA KK Kornis II. No. 673–674.

⁴⁷¹ Merényi 1897, 758. A Pálffy családról: Jedlicska 1897, Jedlicska 1910, Pálffy 2003.

⁴⁷² Daróczy Ferenc végrendelete, Nyevicke, 1608. márc. 17. P 471 (Lónyay cs.) A Daróczy cs. levéltára, Iratok 1578–1643, fol 8–19. Daróczy 1905; P 604 Sipos, 2, cs, 40, Daróczy cs 17.

zaklatása miatt.⁴⁷⁴ Létezett még egy Horváth Gáspárné nevű testvér is, aki lehet, hogy azonos a korábbi Bekes Lászlónéval.⁴⁷⁵

Térjünk vissza Boldizsárra, aki 1599-ben már Erdélyben volt, és – Báthory András kifejezett kérésére – ott is maradt. A bíboros-fejedelem elismerő hangú levelet írt Pálffy Miklósnak Boldizsárról: „Erdélybe jövelemtkor itt találom Kornis Boldizsárt, kinek kegyelmednél jó magaviseletén s vitézlő forgolódásán, melyet egyebekből is bizonynyal tudok, de a Kegyelmed leveléből annál bizonyosabban értem, minthogy gyermekségétől fogva én tartottam fel. Igen örvendek mindazon, hogy ez haza ilyen főrendbeli embereket, kinek hasznát veheti, produkál, mind pedig hogy az én fényes dajkálásomnak ilyen örvendetes gyümölcsét látom.” Báthory András nem nélkülözhetette neveltjét az erdélyi fejedelmi udvarban sem, hiszen a Báthory Zsigmondtól örökölt hatalmi struktúrában kevesen voltak olyanok, akikben igazán megbízhatott.⁴⁷⁶

Boldizsár apja radnóti birtokán telepedett le.⁴⁷⁷ Harcolt Báthory András seregében, Mihály vajda ellen a schellemberki csatában, ahol a vármegyei és nemesi csapatokkal a sereg hátvédjében kapott helyet.⁴⁷⁸ Mihály vajda idején is benn maradt Erdélyben, sőt, éppen ez idő tájt, 1600 nyarán házasodott meg. Keresztúry Kristóf és Körösi Ilona lányát, Katalint vette el. Keresztúry 1573-ban dési sókamaraispánként kapta címeres nemeslevelét Báthory Istvántól, ugyanekkor szerezte Szentbenedeket is. Az erdélyi reneszánsz építészet neves emlékét, a szentbenedeki kastélyt Báthory Zsigmond engedélyével leánya, Ilona örökölte.⁴⁷⁹ A katolikus kövári kapitány buzgó támogatója volt a jezsuita pátereknek. Az 1586. évi pestisjárvány idején befogadta az életben maradt jezsuitákat, Törös Györgyöt pedig saját szentbenedeki birtokán, családi sírboltjában temetette el, mellé templomot emelt. Ő fedezte Vásárhelyi Gergely Canisius-katekizmusának kiadását is. A házasságkötés idején már nem élt, 1599-ben halt meg.⁴⁸⁰ Katának, azt beszélték, százezer forintos hozománya volt; szentbenedeki kastélyhoz tartozó jószágon 1599-ben négyszázhusz jobbjágy élt.⁴⁸¹

⁴⁷³ Pálffy Isváné Jan Zamoyskinak, Pren, 1601. febr. 17., MTA KK Zamoyski, 636–637.

⁴⁷⁴ Pálffy Isváné Jan Zamoyskinak, Pren, 1601. febr. 17., MTA KK Zamoyski, 636–637.

⁴⁷⁵ Daróczy Ferenc végrendelete, Nyevicke, 1608. márc. 17. P 471 (Lónyay cs.) A Daróczy cs. levéltára, Iratok 1578–1643, fol 8–19.

⁴⁷⁶ Báthory András Pálffy Miklósnak. Kolozsvár melletti tábor, 1599. jún. 2. MTA KK Báthory András III, Kiadva több hibával: Jedlicska 1987, 678.

⁴⁷⁷ Kornis Boldizsár özv. Keresztúry Kristófné Körösi Ilonának. Radnót, 1600. jan. 22. MTA KK Kornis I., 575.

⁴⁷⁸ Szamosközy István 1977, 243.

⁴⁷⁹ MTA KK Báthory István, I. 173–178. Kovács 2006.

⁴⁸⁰ Keresztúry Kristóf patrónusi tevékenységéről: Biró–Boros 1941. 28–30., Veress 1983.

⁴⁸¹ Aloiso Radibrad David Ungnadnak, Gyulafehérvár, 1600. július 31. MTA KK Kornis, II. 627. (a levél regesztája téves olvasat miatti félreértéssel („Kornis Gáspár is velők megy”): Szádeczky 1893, 550.

A három fiú neveltetése Kornis Gáspár gondosságát dicséri. Nem tett fel mindent egy lapra: György otthon, Erdélyben, két öccse pedig Lengyel- ill. Magyarországon szerezte meg jártasságát a hadakozásban. A párválasztás is az apa előrelátására vall. A három gazdag, katolikus hajadon egyike ugyanis a kelet-magyarországi, a másik a nyugat-magyarországi illetve lengyel, a harmadik pedig az erdélyi elittel hozta közeli rokonságba a ruszkai Kornisokat.

IV. 2. Útkeresés (1601–1606)

Kornis Gáspár életének talán legfontosabb eredménye volt a Habsburgok jóindulatának elnyerése. Gyermekei számára olyan fát ültetett, amelynek gyümölcse még az inséges években is bőségesen termett, Gáspár halála után pedig fiai is szüretelhettek belőle. Mindazonáltal ez volt a lehető legellentmondásosabb szellemi örökség, melyet fiaira hagyhatott. Erdélyben csak két, viszonylag állandó viszonyítási pont létezett: a Habsburg udvar és a Porta. Ha valaki befolyásos barátokra tett szert e két biztos pont egyikén, az némileg biztonságban érezhette magát. Ugyanakkor komoly veszélyt rejtett magában mindez: ha valaki mindent egy lapra tett fel, könnyen rajtaveszthetett. Láthattuk: maga Kornis Gáspár is így végezte. A fejedelmek természetesen igyekeztek mindkét fél bizalmát megnyerni, de valójában, az európai változások függvényében, egyikük sem volt „semleges.” Az elit tagjainak szűkebbre szabott lehetőségei kisebb mozgásteret engedtek: a főurak általában csak az egyik irányba orientálódtak. Voltak persze kivételek is, pl. Bocskai – de öbelőle fejedelem lett.

Vajon Kornis Gáspár fiai hogyan viszonyultak az apai örökséghez? Tovább gondozták-e a fát, vagy pedig megízlelték, majd eldobták gyümölcseit? Nem döntöttek egyformán. A fivérek pályája az apa halála után rövid időre szétágazott. Boldizsár és Zsigmond a Gáspár által szabott ösvényen haladt tovább, György azonban – egy rövid időre – merőben új útra lépett. Hamarosan apja legfőbb vetélytársa, Bocskai István táborában látjuk viszont.

IV. 2. 1. Bocskai kapitánya

Amíg apja a görgényi várbörtönben raboskodott, Györgyre hárult a ruszkai jószággal kapcsolatos peres ügyek terhe. Az ősi birtokot – kihasználva a kedvező alkalmat – Soós János háborgatta. Gáspár már 1600 nyár végi prágai tartózkodásakor megindította a bitorló ellen a

törvényes visszaszerzési eljárást, de nem lett fogantatja, ezért György Basta generálishoz fordult, járjon közbe a Szepesi Kamaránál.⁴⁸²

1602-ben, amikor Báthory Zsigmond ismét megszerezte a fejedelemséget, mindhárom testvér elhagyta az országot. A Szatmár megyei Rozsályon találtak menedéket, húguk, Kun Péterné Kornis Zsófia kastélyában. Nehéz anyagi helyzetüket mutatja, hogy az ágyban fekvő beteg mostohaanyjuk, Horváth Anna anyai ősi jószágait is el kellett adniuk.⁴⁸³ Zsigmond távozásával, és Basta újabb bejövetelel térhettek vissza erdélyi jószágaikra.⁴⁸⁴

György 1603-ban és 1604-ben Máramaros megye alispánjaként levelezett a beszercei főbíróval – mint egykor apja is, 20–30 évvel azelőtt – a megye és a város közti különféle vitás ügyekben. Csak a tematika változott; a háborús időkben leginkább lopásról, önbíráskodásról szóltak a levelek. Mint minden zavaros időben, a közösségek feladatai, problémái helyett az emberek apró-cseprő bajai, az egyén sorsa került előtérbe. Egy ízben egy nemesember ökrei végett ragadott tollat, amelyeket tévedésből hajtottak el a beszerceiek, amikor a máramarosiak hasonló „csínytevését” akarták megtorolni.⁴⁸⁵ Máskor egyetlen lóval való orgazdaság ügyében fordult a főbíróhoz.⁴⁸⁶ Az is előfordult, hogy egy asszony elhagyta a férjét, és elvitte a marháját.⁴⁸⁷

Az Erdély feletti Habsburg-uralomnak Bocskai István felkelése vetett véget. Kornis György, akinek apját Bocskai alig néhány éve a legalantasabb eszközökkel igyekezett félreállítani, és akinek öccse, Boldizsár ugyancsak Bocskai ádáz ellenfele volt, kezdetől fogva Bocskai oldalára állt. Kornis György nem az egyetlen volt, aki szakítani tudott a múlttal, s képes volt fátylat borítani az apját ért sérelmekre. A partiumi nagybúrnak még az 1594-es kivégzettek, száműzöttek gyermekeit is sikerült megnyernie. Mőgéje állt többek között Báthory István fia, Báthory Gábor, és Kendy Sándor fia, Kendy István is.⁴⁸⁸ Családon belül viszont egy időre valószínűleg fekete báránynak számított. Az is elképzelhető lenne, hogy mindez szándékos volt: a család kettéosztotta erőit, hogy bármelyik fél kerekedik is felül, ők mindenképpen jól járnak. De nem erről volt szó: ismerjük ugyanis Boldizsár

⁴⁸² Csebi Pogány György máramarosi alispán és ruszkai Kornis György Bastának, Úrmező, 1601., márc. 7. Basta a Szepesi Kamarának, Nagybánya, 1601. márc. 15. Veress 1909, 515.

⁴⁸³ Lelesz, 1602. jún. 7. MTA KK Kornis II. 668–670.

⁴⁸⁴ Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár., 1602. május 31. Fejér–Rácz–Szász 2005, 509.

⁴⁸⁵ Máramaros vármegye rendjei és Kornis György alispán Szücs György beszercei főbírónak. Máramarossziget, 1603. nov. 9. MTA KK Kornis II., 696.

⁴⁸⁶ Kornis György máramarosi alispán a beszercei főbírónak, Kirva, 1604. ápr. 14. MTA KK Kornis II. 708.

⁴⁸⁷ Kornis György máramarosi alispán a beszercei főbírónak, Máramarossziget, 1604. jún. 18. MTA KK Kornis II. 716.

⁴⁸⁸ Horn Ildikó: Bocskai István fejedelem erdélyi politikusi. Horn 2005, 128.

Rudolfnak írt folyamodványát, melyben arra kérte a császárt, hogy rebellis, Bocskaihoz pártolt fivérét zárja ki az apai örökségből.⁴⁸⁹

Kornis György Bocskai alatt jutott pályája csúcsára. 1605 áprilisában a fejedelem egyik „híres kapitányaként” emlegette Francesco Buono Belgoioso kassai generálisnak írott levelében, Kendy Tamás és Pogány Péter mellett.⁴⁹⁰ 1605 júniusában pedig Bocskai őt küldte követségbe Jeremia Movilă moldvai vajdához, majd onnan Nándorfehérvárra Lalla Mehmed nagyvezír táborába. Kornis minden eshetőséggel számolva készült fel a nagy útra, ekkor készítette el a már említett végrendeletét, melyben minden birtokát a feleségére hagyta.⁴⁹¹

Bocskainak az volt a szándéka, hogy elmozdítja Radu Șerban havasalföldi vajdát a székből. Radu korábban Székely Mózes erdélyi fejedelem leverésében olyan szerepet játszott Basta oldalán, mint Mihály vajda Báthory András eltávolításában, azzal a különbséggel, hogy Radu nem foglalta el az erdélyi fejedelmi széket, hanem hazavonult, és megelégedett a német birodalmi hercegi ranggal is. Bocskai ezért először Kékedy Györgyöt, portai követét küldte, 1605 tavaszán Havasalföldre, hogy kipuhatolja Radu letételének lehetőségeit. Kornis azért indult Jeremia vajdához, hogy a katonai segítség fejében öccsét, Simion Movilă-t segítse Havasalföld megszerzésében. Közben azonban Kékedy György azt a hírt hozta Ali budai pasától, hogy Radunak sikerült ajándékokkal visszalopnia magát a Porta kegyeibe. Így Bocskai, nehogy magára haragítsa a szultáni udvart, azonnal visszahívta Kornist a követségből.⁴⁹²

IV. 2. 2. A kővári fogoly

Hogy Zsigmond volt a legfiatalabb a három testvér közül, az – mint már említettem – bizonyosan nem tudható. 1610-ig, két fivére haláláig szinte alig hallatott magáról. Az adatok szórányossága miatt csak töredékes képet nyerhetünk életének erről a korai szakaszáról. Leginkább Boldizsárral együtt említik. A jezsuiták kettejüket tartották számon a családból a katolikus erdélyi nemesek között; Petrus Maiorus apostoli levélre is javasolta őket 1602-ben.⁴⁹³ Báthory Zsigmond 1602-es visszatérésekor fivéreihez hasonlóan ő is Kun Péterné

---

⁴⁸⁹ Kornis Boldizsár kérvénye, 1604. aug. 17. MTA KK Kornis II., 736–737.

⁴⁹⁰ Krakkó, 1605. ápr. 20. MTA KK Kornis, Pótlások

⁴⁹¹ Ruzskai Kornis György végrendelete, Szinyérváralja, 1605. jún. 8. P 1971 Perényi, 1, cs, 7, t, Kornis család fol. 1–2.

⁴⁹² Szamosközy 1991, 235.

⁴⁹³ Jezsuita okmánytár I/1. 150–153.

Kornis Zsófia Rozsályi kastélyába menekült. Ő és felesége vállalta a nagybeteg Horváth Anna gondozását is.⁴⁹⁴

Basta újabb bejövele után tért vissza birtokaira,⁴⁹⁵ és Boldizsár oldalán vett részt 1603-ban Székely Mózes leverésében is.⁴⁹⁶ Székely Mózes veresége után, Basta megbízásából a török földre menekülő Bethlen Gábort próbálta Nyáry Pállal együtt visszatérésre bírni.⁴⁹⁷

1605 januárjában Zsigmondot sógorával, Daróczi Ferencsel együtt elfogták, és Kővárba zárták, mert nem akarta Bocskainak alávetni magát.⁴⁹⁸ Elzárásukkal megakadályozták őket abban, hogy részt vegyenek a császárhű erdélyiek felkelők elleni harcaiban. 1605 júniusában számba vették a Kővárhoz csatolt, elfoglalt birtokain lévő jobbág্যokat.⁴⁹⁹ Augusztusban a Prágában tartózkodó Boldizsár járt közben az érdekében: a Bihar megyei Újlakot kérte Zsigmond számára.⁵⁰⁰

Ez év őszén – miután Bocskait fejedelemmé választották, és erdélyi hatalma megszilárdult – Zsigmond kiszabadult. Továbbra is meggyőződéses Habsburg-párti maradt, ezért feltételezem, hogy az ő birtokait is elkobozták. Valószínűleg a bátyjától zálogba vett birtokokon élt. 1605-ben Deszni várából, 1606 végétől 1608-ig pedig Szinyérváraljáról keltezte iratait.⁵⁰¹ Úgy tűnik, nem is nélkülözött túl sokat, hiszen a várhoz tartozó birtokból 1605 novemberében egy jóságot és egy udvarházat adományozott Turi Márton nevű szervitorának. „Eleitől fogva mind hozzám, és mind penig az én atyámfiaihoz, de kiváltképpen ez én keserves és ártatlan rabságomnak idején, sok bújdosásai kárvallási és félelmes fáradtságival megmutatkozott, mind hadakban és minden szerencsémben, tökéletesen, úgy mint vitéz ember és igaz hív jámbor szolga mellettem vérét kiontani és minden veszedelmes szerencséket megpróbálni kisz volt, az melyet jámbor vitéz embernek és hív szolgálának illet megpróbálni.” – írta az adománylevélben, amelyben először találkozunk

⁴⁹⁴ Horváth Anna szóbeli végrendeletében minden ékszerét, főként „az asszonyi ékességeket” Kornis Zsigmondnak és feleségének hagyja, azzal az indoklással, hogy betegsége alatt és a száműzetés idején „nem volt több szerelmes gyermeke Kornis Zsigmondnál”. Egy név szerint nem említett, 800 aranyat érő jóságot is Zsimondnak hagyott. Fenes, 1619. máj. 10. MTA KK Kornis II. 1002–1003.

⁴⁹⁵ Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1602. május 31. Fejér–Rácz–Szász 2005, 509.

⁴⁹⁶ Déva, 1603. júl. 24. AN Kornis 250. Nr. 8.; Győr, 1603. júl. 24. MTA KK Kornis II., 693–694.

⁴⁹⁷ Bethlen Gábor portai követének, Udvarhely, 1627. júl. 7. Szilágyi 1879, 440.

⁴⁹⁸ Szamosközy IV, 315.

⁴⁹⁹ Numerus colonorum Sigismundi Cornis die 19. junii 1605 ad arcem Keövár occupatorum. Kővár, 1605.

június 19. MTA KK Kornis II. 771–772.

⁵⁰⁰ Rudolf Mátyásnak 1605. aug. 18. ÖstA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofffinanz – Ungarn r. Nr. 89. fol.

168. W 1772. mikrofilm

⁵⁰¹ Sajnos, nem maradt fenn Kornis Gáspár fiainak az osztálylevele, így nem tudni, melyik fiú mit örökölt. Hogy Szinyérváralja eredetileg Györgyöt (is) illette, arra Zsigmond 1606. nov. 7-i záloglevele utal: „Ha mikor Isten fejedelmünk öfelsége szívét megszállván, és egyéb helyeken lévő jóságinkat mind ő kmének (Györgynek), mind énnekem megadván, ez helyet, ú. m. Szinyérváraljához való jóságunkat ökmének visszabocsátom...”

Zaránd megyei főispáni címével is.⁵⁰² 1606 novemberében pénzzé tette az ősi ruszkai jószágrészt: 300 forintért elzálogosította bátyjának, Kornis Györgynek és feleségének.⁵⁰³ (1608-ban egy újabb kölcsönüggyel szerzi majd vissza Györgytől a saját ruszkai birtokrészét, sőt bátyja ruszkai borjövödelmének a felét is, de nem pénzért, hanem Szinyérváraljáért és a hozzá tartozó birtokokért cserébe.⁵⁰⁴)

1606 végén Szinyérváralján áldoztatták a jezsuiták a feleségével együtt.⁵⁰⁵ 1607 elején elkobzott birtokai visszaszerzésén dolgozott. Ennek érdekében kereste fel a Kassán tartózkodó Thurzó Györgyöt, aki Mátyás főhercegnek írt az érdekében.⁵⁰⁶ Mátyás úgy látta, hogy a katolikus Zsigmond Erdélyben még nagy hasznára lehet a Habsburg-háznak, ezért igyekezett előmozdítani az ügyét.⁵⁰⁷ 1607 szeptemberében két Szatmár megyei falut, Remetemezőt és Erdőszádát adományozta neki örökjogon.⁵⁰⁸

IV. 2. 3. A császár tanácsosa

Kornis Gáspár meggyilkolása után Boldizsár testvéreivel együtt elhagyta Erdélyt, és családjával együtt – mostohaanyjával, Horváth Annával; feleségével, Keresztúry Katalinnal és anyósával, Körösy Ilonával – Magyarországra menekült,⁵⁰⁹ a Szatmár megyei Rozsályra, özvegy nővéréhez, Kun Péterné Kornis Zsófiához. 1602 nyarán személyesen járt Prágában Rudolf császárnál, és arra kérte, juttasson neki egy vagy két falut Felső-Magyarországon vagy az erdélyi határvidéken a hűtlenségi perrel szerzett birtokokból.⁵¹⁰ A Habsburg udvar előzékeny volt, és rövid idő leforgása alatt intézkedett; a Szepesi Kamara azonban, a valós állapotok ismeretében, kifejtette aggályait: az egész tiszántúli régióban fegyveres rablók garázdálkodnak, a szerteszét kóborló hajdúk feldúlták a notázottak javait, így nem tudnak

---

MTA KK K II. 786–787. Szinyérváralján Boldizsár is birtokolt: A Szepesi Kamara Mátyásnak, Kassa, 1602. jún. 14. MTA KK Kornis II. 676–677.

⁵⁰² Kornis Zsigmond jószágadománya Türi Mártonnak, Deszni, 1605. nov. 25. MTA KK Kornis II. 773.

⁵⁰³ Szinyérváralja, 1606. nov. 7. MTA KK Kornis II. 786–787.

⁵⁰⁴ A Szinyérváraljához tartozó Szaszár kivételével. Szinyérváralja, 1608. okt. 8. MTA KK K 811. Szaszárt ugyanekkor adta zálogba Györgynek 400 ft-ért. MTA KK Kornis II. 812.

⁵⁰⁵ Jezsuita okmánytár I/2. 597.

⁵⁰⁶ Thurzó György Mátyás főhercegnek, Kassa, 1607. febr. 17. MTA KK Kornis II. 788–789.

⁵⁰⁷ Mátyás főherceg Thurzó Györgynek és Forgách Zsigmondnak, Bécs, 1607. márc. 3. MTA KK Kornis II. 790–791.

⁵⁰⁸ Mátyás főherceg August Kossetner szepesi grófnak és Felső-magyarországi kirendelt biztosnak, Bécs, 1607. szept. 25., Östa Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz –Ungarn, Hoffinanz–Ungarn r. Nr. 93. fol. 378. W 1779. MTA KK Kornis II. 796.

⁵⁰⁹ Báthory Zsigmond, Gyulafehérvár, 1602. május 31. Fejér–Rác–Szász 2005. 509.

⁵¹⁰ Rudolf Mátyásnak, Prága, 1602. máj. 4. MTA KK Kornis II., No. 661–662. Mátyás a Szepesi Kamarának, Bécs, 1602. máj. 15. MTA KK Kornis II. No. 663–664., Kornis Boldizsár a Szepesi Kamarának, Rozsály, 1602. jún. 8. MTA KK Kornis II. 673–674.

tisztes lakhelyet ajánlani a menekülteknek.⁵¹¹ Ugyanakkor a kérelem is okafogottá vált, ugyanis Báthory Zsigmond pár hónap múlva végleg távozott országából, Basta pedig visszatért Erdélybe.

Az ország ismét Habsburg-fennhatóság alá került, így Kornis Boldizsár és családja már 1602 nyarán visszatelepedhetett Keresztúry Kata Belső-Szolnok megyei birtokaira. Az a bizonyos, apja által ültetett fa az elkövetkező, Basta nevével fémjelzett években bőven hozta gyümölcsét: Boldizsár lett Belső-Szolnok vármegye főispánja,⁵¹² és a fejedelemség egyik legszámottevőbb politikusa, az erdélyi hadak generálisa.⁵¹³ Az erdélyi sereg irányítójaként Basta és a biztosok utasításait hajotta végre, legyen szó a törökhöz pártolt katonákról,⁵¹⁴ vagy a dési polgárok elhajtott marháiról.⁵¹⁵

1603 tavaszán Székely Mózes támadása miatt ismét Rozsályba menekült, és ide mentette a család ingó vagyonának egy részét is. A drágakövekkel díszített aranytárgyakat és a vert aranyat nem tudta magával vinni a nagy sietség miatt, így az Görgényben maradt, felesége és az anyósa úgyszintén.⁵¹⁶ Gyümölcsöseit felpredálták Mózes katonái, és maga később több ezer forintra becsülte saját kárát.⁵¹⁷ Május 15-én Dés alatt Székely Mózes embereivel ráütött Boldizsár táborára, embereinek egy részét lekaszaolva, megfutamította csapatait.⁵¹⁸

Nemcsak saját, hanem a katolikus erdélyi nemesek és a jezsuiták szorult helyzetéről is értékes információkat nyújt az a hosszabb levél⁵¹⁹, melyet a brassói csata előtt három nappal, 1603. július 14-én keltezett a Prágában tartózkodó Sarmasághy Zsigmondnak. Sarmasághy a katolikus elit egyik legjobban képzett embere volt, humanista műveltségű hivatalnok-értelmiségi. Prágába Petki János és Mindszenty Benedek társaságában utazott el, azért, hogy a császárral a rendek nevében egyeztessen az Erdély jövőjét illető elképzelésekről.⁵²⁰ Kornis szánakozva és némileg szemrehányóan ír arról, hogy Sarmasághy nem tért vissza Erdélybe, ahol pedig Basta seregében szolgálhatta volna őfelségét. Sarmasághy felesége jól van, bár Székely Mózes csapatainak hírére ő is kénytelen volt Görgény várába vonulni. A kolozsvári

⁵¹¹ A Szepesi Kamara Mátyásnak, Kassa, 1602. jún. 14. MTA KK Kornis II. No. 676–677.

⁵¹² Basta Belső-Szolnok vármegye rendjeinek. Szeben, 1602. júl. 26. Veress 1913, 37.

⁵¹³ Basta Kornis Boldizsárnak, Szamosújvár, 1603. máj. 6. AN Kornis 250, No. 3.

⁵¹⁴ Basta Beszterce város tanácsának. Szamosújvár, 1603. máj. 4. Veress 1913, 226.; Kornis Boldizsár Szücs György besztercei főbíróinak, 1603. máj. 6. MTA KK Kornis II. 683.

⁵¹⁵ Basta Kornis Boldizsárnak, Szamosújvár, 1603. máj. 6. AN Kornis, 250. No. 3.

⁵¹⁶ Kornis Boldizsár Körösi Ilonának, Rozsály, 1603. máj. 23. AN Kornis, 250. No. 6.

⁵¹⁷ Kornis Boldizsár Sarmasághy Zsigmondnak, Szatmár, 1603. júl. 14. MTA KK Kornis II. 688–692.

⁵¹⁸ Szamosközy IV, 179.

⁵¹⁹ Kornis Boldizsár Sarmasághy Zsigmondnak, Szatmár, 1603. júl. 14. MTA KK Kornis II. 688–692.

⁵²⁰ Lázár 1889, 109.; Horn Ildikó: Bocskai István fejedelem erdélyi politikái. Horn 2005, 129.

jezsuitákat körülvették a hajdúk; Káldi Mártont Enyed mellett elfogták, de tisztességesen bántak vele, még misét is celebrált a katolikusok számára a táborban. Majd Székely Mózes Kolozsvárra bocsátotta, nem tudni, milyen megbízatással. Káldinak alig volt ideje megpihenni, egy röpke imaóra után Maiorius atya azonnal visszaküldte őt Kabos atyával együtt Mózeshez, hogy közbenjárjanak a kollégiumért.

Így menekült meg Káldi Márton a kollégium pusztulása elől. Amíg Mózesnél jártak, az ariánusoktól feltüzelt kolozsvári polgárok betörték a jezsuitákhoz, az atyákat megverték, a sekrestyést meg is ölték. Mindent felpredáltak, csak a templomi felszerelést sikerült időben átszállítani a városházára. Boldizsár oda rejtett, nyolcezer forintot érő ingóságai is áldozatul estek a támadásnak. Az elfogott atyákat Mózeshez vezették, majd szélnek eresztették, kiutasítva őket az országból. Ezen a táborbeli katolikusok Boldizsár tudomása szerint annyira elkeseredtek, hogy kevesen múlt, hogy másik fejedelmet ne kreáljanak Mózes helyett. Székely Mózes megbízta Apafi Farkast és Kendy Istvánt, hogy az atyák tulajdonát adják vissza, aztán Bogáthy Miklós Görgénybe szállította őket. A kollégiumot, a templomot és a szemináriumot az alapjaitól lerombolták az ariánusok.⁵²¹

Még a brassói csata előtt tárgyalások kezdődtek Nyáry Pál, Várad főkapitánya vezetésével. Rudolf kész volt átadni Mózesnek az egykori erdélyi vajdaság területét, de Váradot, Kővárt, Husztot és az ehhez tartozó megyéket nem engedte. Székely Mózes két hónapi habozás után döntött, de döntésével elkésett, mert közben, július 14-én Radu Serban havasalföldi vajdától megsemmisítő vereséget szenvedett a brassói papírmalomnál. A Székely Mózes táborába tartozó nemesek – Boronkai János, Iktári Bethlen Gábor, Apafi György, Cegei Vass György, Borbély György – megkísérelték tovább szőni a tárgyalások fonálát, ezért levélben fordultak Kornis Boldizsárhoz és Zsigmondhoz, hogy a Nyáry Pálhoz küldött két követet támogassák. Nagy Albert és Borbély György megmaradt csapattörzsedékeikkel szintén megkísérelték az ellenállást, végül ők is elmenekültek.⁵²²

A Székely Mózes elleni támadás jutalmaként Kornis Boldizsár szép ajándékokat kapott Bastától: a csak névroken homoródszentpáli Kornis Farkasnak és fiainak birtokait, az udvarhelyszéki Szentgyörgyöt, Szentpált, valamint Bogáthy Menyhért és Brassói Hersel János birtokrészeit Vesszősön, Küküllő vármegyében; ezenkívül Gyalakutai Lázár Györgynek a marosszéki Gyalakutára vonatkozó birtokjogát is, minden ingó és ingatlan felszereléssel

⁵²¹ V. ö. Bethlen 1791. 275–296.; ETA I., 1855. 78., Veress 1983. 95–114.

⁵²² Boronkai János, Iktári Bethlen Gábor, Apafi György, Cegei Vass György, Borbély György Kornis Boldizsárnak és Zsigmondnak, Déva, 1603. júl. 24., AN Kornis 250. No. 8.

együtt.⁵²³ Boldizsár nem elégedett meg ennyivel, hanem a homoródszentpáli Kornis János halálával fiát, Kornis Ferencet illető jószágokra is rátette a kezét. Ezzel a lépéssel Petki Jánossal is összetűzésbe került, aki kétszeresen is – gyámfia, Kornis Ferenc révén, és felesége, homoródszentpáli Kornis Katalin révén – is érintett volt a jószágok sorsában.⁵²⁴

Boldizsárnak nemcsak birtokállománya, de tekintélye is tovább nőtt. A dévai országgyűlésen Sennyey Pongrác és ő volt az, aki a felbőszült Paul Khrausenege császári biztost és Bastát eltántorította attól a szándékától, hogy az egész nemességet lemészárolja.⁵²⁵ Tagja lett a Basta mellett működő tanácsadó testületnek, melyben az idegenek mellett Sennyey Pongrác, Mindszenti Benedek, deregnyői Daróczi Ferenc Bereg megyei főispán, Haller Gábor és két száz kapott helyet.⁵²⁶ 1604 húsvétján a katolikus nemesek és Basta teljes udvartartása részt vett a kolozsvári jezsuiták által celebrált istentiszteleten. Kornis Boldizsár az egész ünnepet az atyáknál töltötte, lelkigyakorlaton vett részt.⁵²⁷

Boldizsár befolyására hamarosan nagy szüksége lett a szintén császárhűként ismert Sarmasághy Zsigmondnak, akit Basta 1604 tavaszán váratlanul elfogatott és börtönbe vetett. Kolozsvárott, majd Szatmáron raboskodott. A vád az volt ellene – aki, mint már említettem, több hónapig Prágában időzött – hogy a török földre menekült Bethlen Gábor erdélyi fejedelemségén munkálkodott, és ennek érdekében összejátszott Bektas pasával.

Az árulásra utaló levelek a rab állítása szerint hamisak voltak, mégis, leveleiből egészen nyilvánvaló, hogy elfogatása nem volt egészen alaptalan. „Mint hogy Branyicskán, Zsidóvárán, közel a törökhöz jószágim, jó alkalmatosságim, hű szolgálaim nem voltak, egy nyomorult parasztemberre bízta volt fejembe, fejedelem és ország dolgába járó levelem.” Marko vajda fogta el azt a parasztembert, aki a leveleket vitte, de mivel meg is ölte, ő már nem lehetett koronatanú.⁵²⁸

Csak alaposabb vizsgálat dönthetné el, kiknek a részvételével, milyen szervezkedés zajlott 1604-ben Bethlen Gábor érdekében. Sarmasághy „pálfordulását” – azaz a szakítást addigi császárhű politikájával – a börtönben töltött hónapok utánra tette eddig a kutatás,⁵²⁹ noha eltávolodása az udvartól már raboskodása előtt megtörtént. Meglehet, a további

⁵²³ AN Kornis 644. No. 3.; Veress 1913, 306.; Basta Bedő István udvarhelyszéki és Csongrádi Ferenc Maros széki kapitánynak. Kolozsvár, 1604. febr. 6. AN Kornis, 644, No. 15.; Kolozsvár, 1604. febr. 8. AN Kornis, 644, No. 16. A Homoródszentpáli Kornis családra vonatkozó levéltári források: MOL P 1870, Rhédey család levéltára, Homoródszentpáli Kornis és rokon családok. A család történetét összefoglalta Vas 1909, 17–28.

⁵²⁴ Petki János Sennyey Pongrácnak, Dés, 1603. dec. 12. MTA KK Sennyey 227–232.

⁵²⁵ Szamosközy 1977, 424–425.

⁵²⁶ Rudolf utasítása, Prága, 1604. jan. 12. Veress 1913, 359–367.

⁵²⁷ Részlet Argenti: De Societate Jesu c. művéből, 1604. Jezsuita okmánytár I/1. 393.

⁵²⁸ Sarmasághy Zsigmond Kornis Boldizsárnak, 1604. ápr. eleje, AN Kornis 250, No. 34.

⁵²⁹ Horn Ildikó: Bocskai István fejedelem erdélyi politikusai. Horn I. 2005, 129.

nyomozás alaposan átformálná nemcsak a Sarmasághyról, de a Bethlenről alkotott képünket is.

Az ország irányítását végző testületből többen pártolták az ügyét, így Khrausenege és Daróczi is.⁵³⁰ A jezsuiták is közbenjártak az érdekében⁵³¹, páter Sámuel segédkezett pl. a levelek továbbításában. A válaszleveleket egy „tisztá keszkenőbe” csomagolva csempészte be Márton nevű szolgálja, amikor ennivalót vitt neki.⁵³² Legfőbb pártfogója azonban Kornis Boldizsár volt. Ő intézte el, hogy Sarmasághy láthassa a családját, ő vitte tovább a birtokügyeket: Gerendet Sarmasághy neki hagyta gondozásra, és Bogyoszló sorsáról is neki panaszkodott. Utóbbit Bocskaitól vette zálogba Sarmasághy felesége, Füzy Borbála a gyermekeivel együtt, 10 000 tallérért. Most, hogy Sarmasághy fogságba esett, Bocskai nem neki akarta megadni a pénzt, hanem a biztosoknak, ami, érthető módon, nem tetszett a fogolynak.⁵³³ Végül szabadulását is Boldizsárnak köszönhette, ugyanis ő volt a vallatója,⁵³⁴ és mint Sarmasághy fogalmazott: „Felette nagyot nyom az kegyelmed szava és fassiója az többi felett, és nekem igen-igen hasznos, tisztességes, szükséges.” A humanista, hálájától elragadtatva, Homérosz szavait (latinul) idézve köszönte meg a gondviselést: „Tu mihi pater et mater es.”⁵³⁵

Sarmasághy később sem felejtette el Boldizsár segítségét. 1604 őszén – császárhű múltját meghazudtolva – Bocskai oldalára állt, de Kornis anyósát sietett biztosítani arról, hogy „ez földön nincs senkihez annyi kötelességem, mint Kornis Boldizsár uramhoz, nem leszek oly magam feledett ember soha, hogy az mi kegyelmeteknek javára vagy gonoszságára való dolog, hamar és szorgalmasan értésére ne adnám”.⁵³⁶

1604 tavaszán–nyarán a kormányzótanács egymás közti levelezése leginkább azt a célt szolgálta, hogy megpróbálta fékezni a zsoldosok garázdálkodását.⁵³⁷ Boldizsárnak gyilkossági ügyet kellett elsimítania.⁵³⁸ Rudolf személyesen Kornis Boldizsárt szólította fel arra, hogy a túlkapásokért felelős zsoldosokat mielőbb igyekezzen eltávolítani a tartományból, hogy elejét vegyék a további károkozásnak.⁵³⁹ Július–augusztusban Radu havasalföldi vajda

⁵³⁰ MTA KK Kornis II. 714.

⁵³¹ Jezsuita okmánytár 1/1. 386–405.

⁵³² Sarmasághy Zsigmond Kornis Boldizsárnak, 1604. ápr. eleje, AN Kornis 250, No. 34.

⁵³³ Sarmasághy Zsigmond Kornis Boldizsárnak, Szatmár, 1604. júl. vége. AN, Kornis, 250, No. 36. MTA KK Kornis II. 722.

⁵³⁴ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. aug. 8, AN Kornis, 250, No. 21., MTA KK Kornis II. 726.

⁵³⁵ Sarmasághy Zsigmond Kornis Boldizsárnak, Gerend, 1604. okt. 6. MTA KK Kornis II. 744–747.

⁵³⁶ Sarmasághy Zsigmond Körösy Ilonának, Gerend, 1604. okt. 21. Torma 1885, 257–258.

⁵³⁷ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. júl. 18., MTA KK Kornis II. 719.

⁵³⁸ Kornis Boldizsár Hotykai Márton hajdúkapitánynak, Radnót, 1604. ápr. 21. MTA KK Kornis II. 709.

⁵³⁹ I. Rudolf Kornis Boldizsárnak, 1604. jún. 2. AN, Kornis, 654/a.

megsegítésére kellett 2000 székely gyalogost 500 lovassal Rác György rendelkezésére bocsátania. A hadjáratban maga is személyesen vett részt.⁵⁴⁰ Augusztusban a kolozsvári országyűlésen kirótt adó behajtásával bízták meg.⁵⁴¹

Maguk a biztosok természetesen akkor sem szűkölködtek, amikor már az egész ország „Basta szekerét húzta”. Khrausenegg magyar nyelvű levélben kérte Kornis Boldizsárt, hogy szerezzen neki lovakat, mert neki „szép fakó lovai” vannak: „és igen akarnám, ha még többet kaphatnék hozzájuk, hogy egy szekérbe elég lenne”. Ezért, ha Boldizsár „valahonnét szeretne” olyan fakóknak, az kiknek igen szép fehér farkok volnának”, azt szívesen megszolgálná.⁵⁴²

Mindezek ellenére Boldizsár elégedetlen volt mind eddig elért pozíciójával, mind vagyonával. Maga és fivére, Zsigmond nevében levélben kérte Rudolf császárt, hogy a Basta által elkobzott és neki juttatott székelyföldi birtokaiban erősítse meg. Mivel a zavaros időkben minden terménye elpusztult, illetve elköltötte az árát, ezért évi járadékot is kért a császártól. Boldizsár, mint említettem, még a Bocskaihoz pártolt Kornis György birtokait is megpróbálta megszerezni. Rudolfnak írt folyamodványában nemes egyszerűséggel arra kérte a császárt, hogy rebellis fivérét zárja ki az apai örökségből. Ezen kívül a székely főkapitányi posztot is szeretne volna. Elérkezettnek látta az időt arra is, hogy a radnóti kastélyt visszaszerezze a Bogáthyaktól. Apja raboskodása, majd halála idején ugyanis a Bogáthyak megtámadták a Kornisok Radnótra vonatkozó tulajdonjogát. Most azonban Bogáthy Menyhért Bocskaihoz állt, így Boldizsár jó eséllyel pályázott Rudolfnál a kastély visszaszerzésére.⁵⁴³ Boldizsár kérvényeiről csak egy év múlva született döntés,⁵⁴⁴ a székely főkapitányi posztra pedig még évekig, pontosan 1608-ig várnia kellett – most Udvarhelyszék főkapitányi rangjával kellett beérnie.⁵⁴⁵

A Bocskai-szabadságharc első hónapjában Boldizsárt Barbiano seregében találjuk, Sennyey Pongráccal együtt.⁵⁴⁶ A biztosok hívó levele ellenére nem tért vissza Erdélybe, Magyarországon maradt,⁵⁴⁷ pedig azoknak szükségük lett volna Kornis Boldizsár hadi

⁵⁴⁰ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. júl. 26., AN Kornis, 250., No. 17. A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. aug. 2. Veress: Documente VII. 220–221. A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. aug. 6. AN Kornis, 644. No. 12. A császári biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. aug. 6., MOL P 437. Kornis, 1 csomó, 1610–1874.

⁵⁴¹ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár. 1604. aug. 18. AN Kornis 250. No. 22.

⁵⁴² Khrausenegg Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. júl. 21. AN Kornis 250, No. 18.

⁵⁴³ Kornis Boldizsár kérvénye, 1604. aug. 17. MTA KK Kornis II. 736–737.

⁵⁴⁴ Az Udvari Kamara a Magyar Kancelláriának. 1604. aug. 18. MTA KK Kornis II. 735.

⁵⁴⁵ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1604. aug. 6., MTA KK Kornis II. 723.

⁵⁴⁶ Benda–Kenéz 1971. 169. Szamosközy 1991, 81.

⁵⁴⁷ A biztosok Kornis Boldizsárnak, Petki Jánosnak és az udvarhelyszékieknek, Kolozsvár, 1604. nov. 2. EOE V. 358–359.; Szeben, 1605. jan. 14. A biztosok Petki Jánosnak. Torma 1885. 261.

jártasságára, mert 1604–1605 telén beszorultak Szebenbe, és rettegve várták Bocskai hadait.⁵⁴⁸

IV. 2. 4. Prágai száműzetés

1605. február 25-én a Nyárádszeredán tartott országgyűlésen fejedelemmé választották Bocskai Istvánt. Az esemény hírére Kornis Boldizsár és Sennyey Pongrác önkéntes száműzetést választva Prágába utaztak. Sennyey korábban hosszú hónapokon át raboskodott együtt Kornis Gáspárral a görögényi várbörtönben; most a Boldizsárral közös számkivetettség tovább mélyítette a Kornis családhoz fűződő barátságát. Mindkettőjükre nehéz hónapok vártak. Családjuktól elszakítva, birtokaiktól megfosztva kilincselhettek a császári rezidencián, és csupán reménykedhettek abban, hogy a dolgok előbb-utóbb számukra kedvezőbb fordulatot vesznek.

Mindazonáltal a prágai hónapoknak megvolt a maguk haszna is. Kornis Prágában számos meglévő ismerettségét tudta mozgósítani, és bővíteni is tudta kapcsolatainak hálóját. Felvette a kapcsolatot Illésházy Istvánnal, Bocskai diplomatájával, akivel testvére révén atyafiságban is állt, hiszen Illésházy és Kornis Zsigmond egyaránt Pálffy-lányt vettek el.⁵⁴⁹ Illésházy Kornis Boldizsáron keresztül levelezett a hűtlenségi per miatt Prágában időző feleségével, Pálffy Katalinnal.⁵⁵⁰ Az is elképzelhető, hogy Bocskai diplomatája megpróbálta Boldizsárt a felkelők oldalára állítani. Boldizsár ugyanis egy Rudolfnak írt kérvényében utalást tett rá, hogy „a lázadók” jutalmat ajánlottak neki, ha átáll Bocskaihoz.⁵⁵¹ Mivel semmilyen más adatunk nincs erre vonatkozóan, lehetséges, hogy ez a bizonyos megkeresés a felkelők részéről csak Kornis fantáziájának szüleménye: így próbált pénzt kieszközölni a császári udvartól.

Az akkor Grazban tartózkodó Pázmány Péter szintén kinyilvánította rokonszenvét Kornis Boldizsár iránt, és Pázmány befolyásának volt köszönhető, hogy a szintén Grazban élő Ferdinánd stájer főherceg is közbenjárt Rudolf császárnál Sennyey érdekében. Pázmány

---

⁵⁴⁸ Basta Rudolf császárnak, Eperjes, 1605. febr. 28. Veress 1913 608. Kornis Boldizsár Kollonich Siegfried kapitánynak, Eperjes, 1605. jan. 22. MTA KK Kornis II. 755–757. A biztosok Bastának. Szeben, 1605. febr. 11. Veress 1913, 602.

⁵⁴⁹ Pálffy Katalin Illésházy Istvánnak, Prága, 1605. márc. 25. Ötvös 1991, 138.

⁵⁵⁰ Illésházy István Pálffy Katalinnak, 1605. ápr. 11. Ötvös 1991, 140–142.

⁵⁵¹ Kornis Boldizsár Rudolfnak, 1606. máj. 3., MTA KK Kornis II, 775–778.

együttal megragadta az alkalmat, hogy könyvet küldjön a száműzöttekkel a kolozsvári patereknek is.⁵⁵²

Kornis száműzetésének idején többször is megfordult Bécsben, egy ízben még verekedésbe is keveredett, ami miatt az Udvari Haditanács jelentéstételre szólította fel.⁵⁵³ Az ottani udvari emberek, pl. Carolus Magnus főpostamester jó ismerősei voltak, feltételezhetően a bátyjával szemben egyre nagyobb befolyásra szert tevő Mátyás főherceghez is bejáratos volt. Ekkor találkozhatott személyesen Náprágyi Demeterrel is. A Bécsben tartózkodó politikai menekült püspökkel a Kornis fiúk még apjuk révén ismerkedhettek meg. Náprágyi szánakozott Kornis hontalanságán, családjától való elszakítottágán: „Az dolgom is úgy vagyon, bizony nyomorúság és mellette exilium, de mégis könnyebb, mert magam vagyok és hozzászoktam.” A főpap a közelgő békekötéssel biztatta Kornisékat.⁵⁵⁴

Boldizsár levelei a németújvári udvarba is eljutottak. Batthyány Ferenc jó ismerőse volt: „emlékezzin az régi kegyelmeddel való jó konverzációmrul, és Buda előtt, és egyéb helyeken is való mulatságinkrul, kegyelmedet cédulámmal látogatni akarám”. A száműzött Boldizsár, aki néhány hónappal ezelőtt még Erdély egyik első embere volt, és akihez Khrausenegg császári biztos fordult, ha néhány szép, fakó, fehér farkú lóra volt szüksége, most maga is szükében volt a hátasoknak. A birtokait veszített erdélyi nemes szinte röstelkedve kéri a dúsgazdag dunántúli főrendet, hogy segítsen rajta: „Értettem uram kegyelmednek sok jó lovait, mely nélkül én igen szükös vagyok, biztatnak reá bizott uraim s barátim is, hogy kegyelmednek bízvást írjak felőle. Kegyelmed, ha ilyen fogatkozott állapotomban egyet küld, és ha Isten hazánk tumultusát csendesíti, kegyelmednek meg is szolgálom s rependálom is. (...) Isten kegyelmedet még házában bikességesen tartotta meg, nem szégyen nekünk, szeginy exuloknak jó akaróját ilyen dologbul megtalálni, és azért kegyelmednek ceremónia nélkül írtam nagy bústomban, az rigi jó akarat is biztatván reá, melybül tudom, kegyelmed meg nem ítél.”⁵⁵⁵

Ínséges idők jártak Boldizsárra. Hatalmas volt a szakadék korábbi pozíciója és mostani állapota között: „...az én uramnak való hűséges szolgálatom miatt csak egy dolmányban maradik, úrbul közönsiges katona levék, immár Isten merre adja dolgomat, nem tudom,

⁵⁵² Pázmány Péter Sennyey Pongrácnak, Graz, 1605. ápr. 4. MTA KK Sennyey, 267–268., Hanuy 1910, 6–7.; Jezsuita okmánytár I/2. 427–428.

⁵⁵³ MTA KK Sennyey, 58.

⁵⁵⁴ Náprágyi Demeter Kornis Boldizsárnak, Bécs, 1605. júl. 5. TMÁO I., 49–50.

⁵⁵⁵ Kornis Boldizsár Batthyány II. Ferencnek, Prága, 1605. ápr. 16. MOL P 1314 A Batthyány család levéltára, No. 27235. (MF 4852)

kegyelmed gondolhatja mit remélhetek.”⁵⁵⁶ Kísértetiesen ismétlődni látszott Kornis Gáspár sorsa – Boldizsár mégsem szakított az apai örökséggel, sőt, kitartott addigi császárhű politikája mellett. A korábbi sikeres évekre gondolva bízott benne, hogy terem még számára gyümölcsöt az a bizonyos, apja ültette fa... 1605 augusztusában Sennyeyvel együtt újabb kérvényt nyújtott be az udvarnak: háromszáz rajnai forint évjáradékért esedeztek a császárnál, hogy lakhatásukat fedezhessék mindaddig, míg birtokaikat vissza nem szerzik.⁵⁵⁷

A császári udvar, amely eddig válaszra sem méltatta a száműzöttet, most hajlandó volt foglalkozni az ügyével. A Boldizsár megítélésében beállt fordulat összefüggésben állhatott azzal, hogy a bécsi-prágai udvar ekkortájt kezdett komolyan foglalkozni a felkelőkkel való tárgyalásról, és a közeljövőben komolyan számított Kornis és Sennyey közvetítésére az udvar és Bocskai között.⁵⁵⁸ Ezért, megpróbálva behozni a lemaradást, elismerték korábbi, 1604-ben írott kérvényeinek jogosságát is. Ekkor nyerte el hivatalosan is a székelyek főgenerálisa címet, melyet haláláig viselt. A rövid életrajznak is beillő szöveg kiemelte Boldizsár katonai és diplomáciai érdemeit: „...melyeket először magyar királyságunk Szent Koronája, és ebből kifolyólag Felségünk irányában ifjúságától fogva különféle általános és különös hadjáratainkban [tanúsított], éppúgy a kereszténység nevének ellenségei, a törökök és a tatárok ellen, mint a honi rebellisek és elpártolók ellen; és néhányszor Erdélyben az irántunk való hűség miatt, nem akarván a hűségéről és esküvéséről megfélekezni, minden javától, sőt gyermekeitől és feleségétől is megfosztva, életének végletes veszélyeztetésével, fogságot kiállva, miután [nem] akármilyen szenvedésekre, virrasztásokra készülődött, és külföldi tárgyalásokat folytatva, megbízható hűségével, minden hűségének nagy állhatatosságával, készséges, serény és jóra való lelkével, és vérenek ontásával, tetsző módon, hűségesen és hasznosan kimutatta” hűségét.⁵⁵⁹ Egy másik oklevél a Kolozs megyei Berkenyes és Oláhbudak adományában erősítette meg.⁵⁶⁰ Korábban, az Udvarhelyszéken fekvő homoródszentpáli Kornis-birtokok bekebelezésével Udvarhelyszék főkirálybírói rangját is megszerezte. Ebben az oklevél-sorozatban erősítik meg az udvarhelyszéki jóságokban.⁵⁶¹ Itt

⁵⁵⁶ Kornis Boldizsár levele Batthyány II. Ferencnek, Prága, 1605. ápr. 16. MOL P 1314 A Batthyány család levéltára, No. 27235. (4852. sz. mikrofilm).

⁵⁵⁷ 1605. aug. 15. MTA KK Sennyey, 292. Kornis Boldizsár Rudolfnak, Prága, 1605. (1604. szept. 20.–hoz csatolva) MTA KK Kornis II. 740. Az akták eredetije: ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofffinanz –Ungarn r. Nr. 89, Konv. 1605. augusztus, fol. 122–134, 137–138, 168, 220–231. W 1772. mikrofilm

⁵⁵⁸ „...miután Sennyey Pongrácz és Kornis Boldizsár mostani magyarországi rebellióban elvesztették mindent, és továbbiakban nincs jövedelmük, azonban ő császári felségének a legközelebbi magyar országgyűlésen és másutt is sok jót tudnának tenni...” Rudolf az Udvari Kamarának, Prága, 1606. ápr. 10. MTA KK Kornis II. 779.

⁵⁵⁹ AN Kornis, 644. No. 4.

⁵⁶⁰ Berkenyes és Oláhbudak, donáció, Prága, 1604. szept. 20. AN, Kornis 643., No. 5.

⁵⁶¹ AN, Kornis, 643., No. 18.

találkozunk a császári tanácsosi (Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati Consiliarius) rangjával is, mellyel apja örökébe lépett, aki 1598-ban ugyancsak megkapta ezt a megtisztelő titulust. A tanácsosi fizetést illetően azonban a választ későbbi időpontra halasztotta Rudolf, majd a Mátyás főherceggel való konzultáció után a hadi tanácsosi titulust és ötszáz rajnai forint évi fizetést helyezett kilátásba.⁵⁶² Későbbre halasztotta a döntést a további birtokügyekben is. Egyrészt Kornis György birtokainak elkobzásáról, Boldizsárnak és Zsigmondnak adományozásáról, másrészt a Bogáthyak radnóti követeléséről nem szándékozott addig dönteni, míg le nem zárul a szabadságharc.⁵⁶³ Ez utóbbi birtok sorsáról éppen ez idő tájt döntött Bocskai: 1605. szeptember 20-án Bogáthy Menyhértnek adományozta.⁵⁶⁴

Az 1606. áprilisi kassai országgyűlésen az 1606. február 9-én Bécsben aláírt békefeltételeket vizsgálták felül. Ezzel párhuzamosan Pozsonyban ülésezett a magyar országgyűlés. Rudolf számított arra, hogy Kornisék részt vesznek majd a diétán, és ezért, megelőlegezett jutalom gyanánt április 10-én négyezer–négyezer rajnai aranyforintot rendelt mindkét száműzöttnek. Úgy rendelkezett, hogy ebből az összegből ezer–ezer guldent azonnal fizessen ki az Udvari Kamara, a fennmaradó háromezer–háromezer aranyat pedig később a Magyar Kamara tartozzon rendezni.⁵⁶⁵ Sennyeyről tudjuk, hogy valóban jelen volt a pozsonyi diétán. Eközben egyik fia, Sennyei István, a későbbi győri püspök ingolstadti tanulmányaira és magaviseletére apja helyett Kornis Boldizsár felügyelt.⁵⁶⁶

Rudolf 1606 tavaszára gyakorlatilag elveszítette uralmát a kormányhatóságok felett, ezért Kornis Boldizsár még májusban is amiatt panaszkodott, hogy a megígért pénzből egy forint sem jutott a zsebébe. Ekkor taktikát változtatott, és nemcsak Rudolfnak, hanem a Titkos Tanács tagjainak is megírta kérvényét, melyben a korábbiaknál is rosszabbnak festette le helyzetét.⁵⁶⁷ Nyilván túloz, amikor sanyarú állapotát ecseteli, abban mégis lehet némi igazság, hogy ingóságai eladogatásából és jóindulatú barátai adományaiból és hiteleiből tartotta fenn magát.⁵⁶⁸

⁵⁶² Rudolf Kornis Boldizsárnak, Prága, 1605. aug. 20. MTA KK Kornis II. 771–772.

⁵⁶³ Rudolf Kornis Boldizsárnak, Prága, 1605. aug. 14. (1604. szept. 20. hoz csatolva) MTA KK Kornis II. 738–739.; Rudolf Kornis Boldizsárnak, Prága, 1605. aug. 14. MTA KK Kornis II. 765–768.; Az Udvari Kancellária Kornis Boldizsárnak, 1605. aug. 15. MTA KK Kornis II. 766–767.; Az Udvari Kamara a Magyar Királyi Kancelláriának, Prága, 1605. aug. 18. MTA KK Kornis II. 769–770.

⁵⁶⁴ Kovács 1994, 215. Kis 1891, 177–179.

⁵⁶⁵ Rudolf az Udvari Kamarának, Prága, 1606. ápr. 10. MTA KK Kornis II. 779.; Rudolf az Udvari Kamarának, Prága, 1606. ápr. 15. MTA KK Kornis II. 780.

⁵⁶⁶ Szalay István Sennyei Pongrácnak, Prága, 1606. ápr. 12. MTA KK Sennyei, 364.

⁵⁶⁷ Kornis Boldizsár a császári és királyi titkos tanácsosoknak, 1606. május 3., MTA KK Kornis II. 781–782.

⁵⁶⁸ Kornis Boldizsár Rudolfnak, 1606. máj. 3., MTA KK Kornis II. 775–778.

A száműzöttek a közeli békekötés reményében együttesen léptek fel, és fogalmazták meg „kárpótlási igényüket” az udvarral szemben. A hányattatásokkal teli esztendőként cserébe elkobzott javaik visszaszolgáltatását kérték Mátyás főhercegtől, és a Bocskai parancsára elhurcolt értékeiket is szeretnék volna épségben viszontlátni. Bízta benne, hogy a Basta uralma idején adományozott rangokban és tisztségekben a békekötés után újra megerősíttetnek majd. Arra is kérték a főherceget, hogy amennyiben Bocskai fejedelmi rangját elismeri, gondoskodjon saját híveinek bántatlanságáról is, mert máskülönben, Erdélybe visszatérve, könnyen kiszolgáltatottá válhattak volna. Mindezek teljesítésére, garanciaképpen azt kívánták, hogy a kötendő békébe foglalják majd bele ezeket a pontokat.⁵⁶⁹

A tárgyalófelek 1606. június 23-án kötötték meg a békét Bécsben. A száműzötteknek erkölcsi elégtételül szolgálhatott, hogy a békében külön pontot szenteltek személyüknek. Mátyás főherceg és Illésházy között hosszas jogi vita bontakozott ki arról, hogy előírhatja-e a béke az elkobzott javak visszaadását, hiszen Bocskai mint legitim uralkodó erre nem kötelezhető. Végül abban állapodtak meg, hogy a főherceg csupán kéri Bocskait Kornis és Sennyei birtokainak visszajuttatására. Illésházy maga javította ki a törvénycikk eredeti szövegében a követelés szót kérésre. A békeokmány 18. pontjában teljes amnesztiát nyert személy szerint Kornis Boldizsár és Sennyei Pongrác, a többi Habsburg-hű erdélyivel együtt, ahogyan a másik párti nemese is amnesztiát kaptak a királytól.⁵⁷⁰

A pénzről sem feledkeztek meg. Júliusban a császár felszólította az Udvari Kamara pénztárnokát a négyezer forint kifizetésére.⁵⁷¹ Augusztusban Boldizsár, állhatatossága és a Habsburg-háznak tett szolgálatai jutalmául, külön oklevelet kapott Rudolftól. Az oklevél egész eddigi pályafutását elismerte: a török elleni háborúban szerzett érdemeit, melyekben vérért is ontotta; apja elvesztését; azt, hogy három alkalommal szenvedett fogságot – erről sajnos nincsen egyéb forrásunk –, és ötször (?) küldetett száműzetésbe, minden birtokát, feleségét és gyermekeit hátrahagyva.⁵⁷²

Szabaddá vált az út haza, Erdélybe. Kornis Boldizsár Sennyei Pongráccal – társával a száműzetésben – együtt tért vissza. Megható jelenet szemtanúja lehetett a jezsuita Giovanni Argenti, aki társaival együtt – Bocskai parancsára – éppen elhagyni kényszerült Erdélyt. Útban Lengyelország felé, Nagybányán, útjuk keresztezte a hazatérő Boldizsár útját. E helyütt

⁵⁶⁹ Sennyei Pongrác, Kornis Boldizsár és mások Mátyás főhercegnek. MTA KK Sennyei, 383–386.

⁵⁷⁰ MOE XII. 226–227.

⁵⁷¹ Rudolf az Udvari Kamarának, 1606. júl. 18. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. n. 91. fol. 124–134. W 1775. mikrofilm Másolata: MTA KK Kornis II., 783.

⁵⁷² Rudolf oklevele Kornis Boldizsár részére, Prága, 1606. aug. 26. MOL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, V. 769–770. Kiadva: EOE V. 425–427.

látta viszont Boldizsár rég nem látott családtagjait is, feleségét és anyósát. Argenti jól ismerte és nagyra tartotta mindkét asszonyt. Az újra egyesült család közös áldozással adott hálát Istennek a viszontlátásért.⁵⁷³

Kornis és Sennyey 1606. október 12-én esküdtek hűséget Bocskai István fejedelemnek.⁵⁷⁴ A visszatérés nem lehetett könnyű, hiszen a fejedelem személy szerint gyűlölte Boldizsárt. Amikor Illésházy 1606 májusában Bécsben tárgyalta a békefeltételekről, az egyébként higgadt politikusként számon tartott Bocskai meglehetősen faragatlanul azt üzenté Mátyás főhercegnek, hogy „Kornist tartsa meg Őfelsége a király magának, és ne terheljen vele engem.”⁵⁷⁵ Hűségüket már nem állt módjukban tetteikkel bizonyítani, Bocskai ugyanis december 29-én meghalt. Utódja Erdély addigi kormányzója, Rákóczi Zsigmond lett.

IV. 3. Az utak összefutnak

1607. január 2-án Bocskai testamentumos urai levélben közölték Rákóczi Zsigmond gubernátorral a halálhírt. Egyúttal azt is megírták, hogy Bocskai megnevezte örökösét, de ennek személyét a szultáni athnámé megérkezéséig titokban tartják.⁵⁷⁶ Rákóczi, amint kézhez vette a levelet, összehívta a rendeket – személyesen Kornis Boldizsárt is – Kolozsvárra, január 22-ére.⁵⁷⁷ A kolozsvári országgyűlésen ideiglenes kormányzatot állítottak fel, élén Rákóczival, aki mellé hét tagú tanácsot rendeltek. A tanács összetételéből nyilvánvaló, hogy Bocskai halála után a habsburgiánus, vagy mindenesetre Bocskai-ellenes párt rendkívüli mértékben megerősödött Erdélyben; ugyanis a száműzetésből hazatért két konzekvens Habsburg-párti, Sennyey és Kornis Boldizsár mellett Szilvási Boldizsár dominanciája megfellebbezhetetlen volt az egyetlen ténylegesen bocskaiánus Haller Gáboré mellett.⁵⁷⁸ Kornis Boldizsár a tanácsúri címet immár haláláig viselte.⁵⁷⁹

Az erdélyi rendek felháborodtak azon, hogy Bocskai – aki fejedelemsége alatt csak egyetlen egyszer járt Erdélyben, és akinek múltját is nehezen tudták feledni – még halála után is rendelkezni akar róluk, felettük. Bocskai Homonnai Drugeth Bálintot jelölte meg utódjául, de a lehetséges utódok között többek között Kornis Boldizsár és Kornis Zsigmond neve is

⁵⁷³ Jezsuita okmánytár I/2. 597.

⁵⁷⁴ Péchy Simon bedegi Nyáry Pálnak, Kassa, 1606. okt. 12. Veress: Documente VII. 316.

⁵⁷⁵ „De Cornis instandum est ut eum Sua Majestas pro se retineat et ne oneret me illo.” MOE XII. 225–226., 425.

⁵⁷⁶ Hangay 1987, 176.; Rákóczi Zsigmondról: Trócsányi 1978, Dienes 1995, Falussy 1996, Oborni 2002c, 77–85.

⁵⁷⁷ Rákóczi Zsigmond Kornis Boldizsárnak, Kolozsvár, 1607. jan. 22. MOL P 437 Kornis II. 25.

⁵⁷⁸ Trócsányi 1978, 88.

⁵⁷⁹ Mivel az erdélyi tanácsúri rang életfogytig tartott. Rákóczi Zsigmond Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1607. márc. 5. P 437 Kornis I cs.; EOE XII. 464–465.

felmerült.⁵⁸⁰ A Kornisoknak nem volt valódi esélye a fejedelmi posztra: Boldizsár kellő tekintéllyel és vagyonnal rendelkezett ugyan, másrészt támogatói is lehettek a katolikusok között, de pártja ténylegesen nem volt; Zsigmondnak pedig akkor még nem volt különösebb befolyása. Ők maguk sem saját érdekükben dolgoztak, hanem az udvar elképzeléseinek megfelelően Báthory Zsigmond újabb fejedelmi székfoglalását készítették elő.

Bocskai halála után a Csehországban élő Báthoryt nemcsak Rudolf császár és a magyar tanács, hanem a porta is lehetséges jelöltként tartotta számon. Maga Báthory is újult energiával készült az újabb visszatérésre. Mivel a két kínálókozó lehetőség közül a Rudolf által felkínáltat kívánta megragadni, ezért, hogy bázisát kiépítse, a katolikus, habsburgiánus főurakkal, Sennyey Pongráccal, Kornis Boldizsárral vette fel a kapcsolatot.⁵⁸¹ Zsigmond visszatérését a jezsuiták is pártolták. Argenti atya még Erdélybe utazása előtt Báthoryhoz küldte Kornis Zsigmondot, aki Kornis Boldizsár és Sennyey hívogató levelét is elvitte a volt fejedelemhez.⁵⁸² Hogy az álmok szertefoszlottak, abban nem kevés része volt magának Báthorynak is, akinek túlzó igényei miatt a tárgyalások elhúzódtak, miközben Rákóczi Zsigmond gyors és határozott lépésekkel magához ragadta a hatalmat.⁵⁸³

A halott Bocskai hadseregnek is beillő temetési menete, élén Homonnaival, február elején indult Kassáról Gyulafehérvárra. Az erdélyi országgyűlés eközben, élve a szabad választás jogával, február 11-én fejedelemnek választotta Rákóczit. Február 14-én Goroszlónál egy küldöttség élén Kornis Boldizsár várta Homonnait, és közölte vele, hogy a fejedelmi széket már betöltötték. Felszólította, hogy bocsássa el hadseregét,⁵⁸⁴ különben kész a fegyveres válaszra. Boldizsár felléptetése Rákóczi részéről nem volt véletlen: már a küldött személyével is jelezte a Bocskai halálával Erdélyre köszöntő gyökeres fordulatot. S mivel a Homonnait támogató Báthory Gábor már korábban hazavonult seregével Ecsedre, a meggyengült fejedelmi utódjelölt nem is vette tréfára az üzenetet: miután Nyáry Pállal és másokkal együtt gondosan magához vette a fejedelem kincseit, visszafordult.⁵⁸⁵ Később tett még néhány próbálkozást a fejedelemség megszerzésére apósával, Rákóczival szemben. Elfoglalta Husztot és Kővárt; a Portának elárulta, hogy a neki szóló athnámét meghamisították, az ő nevét kikaparva Rákócziét írták bele. Mind a török, mind a felső-

---

⁵⁸⁰ Veress 1914, 296.

⁵⁸¹ Báthory Zsigmond Sennyey Pongrácnak, Libochovice, 1607. nov. 1. MTA KK Sennyey, 364.

⁵⁸² Ferreri jelentése, 1607. febr. 26. Veress 1983.

⁵⁸³ Horn Ildikó: Báthory Zsigmond prágai fogsága. Horn 2005, 151–152.

⁵⁸⁴ EOE V. 324–325., Mikó 1980, 33.

⁵⁸⁵ Kazinczy 1863, 175.

magyarországiak Homonnait támogatták. Rákóczi anyagi és diplomáciai kézségét latba vetve végül sikeresen leszerelte vejét, és ünnepélyesen kibékült vele.⁵⁸⁶

Ezt követően az erdélyi gyökerekkel nem rendelkező, felső-magyarországi nemesúrból lett fejedelem birtokadományokkal igyekezett megerősíteni hatalmát. Néhány tanácsúrral – a Gyalu várát nyerő Sennyeyvel, vagy a hatalmas birtokadományokban részesülő Szilvási Boldizsárral⁵⁸⁷ – szemben a Kornisokkal igencsak szűkmarkúan bánt. A három testvérnek együttesen adományozta a Kolozs megyei Idát és Doboka megyei szentjakabi birtokrészeket.⁵⁸⁸

Boldizsárt megerősítette a korábban szerzett Kolozs megyei Berkenyes birtokában is,⁵⁸⁹ Radnótot azonban nem sikerült visszaszereznie. Bogáthy Menyhért halála után özvegye, Bánffy Margit Alia Farkashoz ment hozzá, aki 1607-ben más birtokokért elcsérélte Rákóczi Zsigmonddal a várat. A váruraladalomhoz tartozó részbirtokokat Rákóczi egyrészt eladogatta, másrészt Bocskai korábbi adományait ismerte el rájuk vonatkozólag. A Kornis-fivérek nevében Boldizsár lépett fel, és nem rejtette véka alá felháborodását. Kemény hangú levélben tiltakozott az eljárás ellen: „Látván, hogy urunk fejedelmünk nemhogy Radnótot, az mi őstől maradt jószágunkat, nekünk meg nem adná, de inkább módokat keressen benne, hogy azt mitőlünk elszakasztaná, és másnak eladná, pénzt keressen véle magának, nekünk nagy kárunkra..., sőt, környül való jószágiban is, kit ez előtt való potentiorusok vagy szolgáljoknak, vagy jóakarójoknak conferaltak, azokban azokat confirmálja...”.⁵⁹⁰

A Bocskai-felkelésnek nemcsak az erdélyi, de a Magyarországon fekvő Kornis-birtokok is áldozatul estek. Ezért amíg Boldizsár Gyulafehérvárott kilincselte kárpótlásért, Zsigmond testvére – akinek, hármójuk közül, felesége révén a legkiterjedtebb volt a kapcsolatrendszere a királyi országrészben – Kassára utazott, ahol Thurzó Györggyel és Forgách Zsigmonddal, a Bocskai halálával a koronára visszaszálló magyarországi részek átvételére küldött felső-magyarországi királyi biztosokkal tárgyalt birtokai ügyében. Az elszenvedett károkért két Szatmár megyei falut kért kárpótlásul: Remetemezőt és Erdőszádát.⁵⁹¹

Zsigmond remek időpontban fogalmazta meg kérését: az udvar számára ekkor különösen fontos volt az erdélyi habsburgiánus urak lojalitása és segítőkészsége. A bécsi béke

⁵⁸⁶ Rákóczi Zsigmond Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1607. máj. 7. MOL P 437 Kornis; EOE 482–483.

⁵⁸⁷ Trócsányi 1978, 93.

⁵⁸⁸ Rákóczi Zsigmond, Kolozsvár, 1607. jún. 23. MOL F I Libri regii, VII. k. fol. 95b.

⁵⁸⁹ AN Kornis, 643. No. 7.

⁵⁹⁰ Kornis Boldizsár, 1607. nov. 22. MTA KK Kornis II. 797.

korábbi szövegváltozata úgy rendezte Erdély közjogi helyzetét, hogy Bocskai fiágának kihalása esetén a fejedelemség a magyar korona fennhatósága alá kerüljön. Az 1606. szeptember 24-én kelt pótokirat ugyan elismerte Erdély különállását a Bocskai-dinasztiától függetlenül is, a fejedelem váratlan halála azonban utat nyitott az udvar számára kedvezőbb alternatívák felé. Prága és a magyar rendek egy része – köztük Thurzó György és Forgách Zsigmond – valódi szándéka az volt, hogy Erdélyt visszacsatolják a Magyar Királysághoz.⁵⁹² Terveikhez megfelelő partnerekre volt szükségük a fejedelemségben. Elsősorban egy alkalmas fejedelemjelöltre – akit rövid idő leforgása alatt meg is találtak Báthory Gábor személyében – másod-, de nem utolsósorban pedig erdélyi rendi bázisra. E bázis fő oszlopai természetesen a katolikusok voltak, s köztük is az egyik legszámottevőbb a Bocskai-felkelés alatt még a száműzetést is vállaló Kornis Boldizsár, és a hűsége miatt kővári fogságot szenvedett Kornis Zsigmond.⁵⁹³ Thurzó indoklása Mátyás főherceget is meggyőzte, és Zsigmond – az elszenvedett károkért és fogságért kárpótlásul – megkapta az említett birtokokat.⁵⁹⁴

Kornis Boldizsár viszont nem részesült olyan mértékű birtokadományban, mint amilyet remélt. Csalódottságának másik oka Petki János volt. Petki régi haragosa volt: már 1603-ban összekülönböztek a homoródszentpáli Kornis-birtokok miatt, most pedig a székeyi generális tisztség miatt féltékenykedett rá.⁵⁹⁵

Harmadrészt a jezsuitákat kitiltó, 1607. évi II. artikulus miatt is konfrontálódott Rákóczival. Az 1588. évi határozatot megújító rendelkezés ellen 17 katolikus nemes adta be tiltakozását az országgyűlésen, köztük két Kornis: a legtekintélyesebb, Boldizsár mellett az akkor még csak szárnyait próbálgató Zsigmond is.⁵⁹⁶ A törvénycikk miatt maga a protestáns Rákóczi is kényelmetlenül érezte magát a Habsburgokkal való viszony rendezésének kellős közepén, ezért tanúsítványt adott a jezsuitáknak arról, hogy nem erkölcsaik vagy bűneik miatt, hanem „csupán” a protestáns rendek követelésére kell távozniuk.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ ÖstA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 93. Konv. 1607. szeptember fol. 378. W 1779. mikrofilm

⁵⁹² Lukinich 1918, 215–216.

⁵⁹³ Thurzó György Mátyás főhercegnek, Kassa, 1607. febr. 17. MTA KK Kornis II. 788–789.

⁵⁹⁴ Mátyás főherceg Thurzó Györgynek és Forgách Zsigmondnak, Bécs, 1607. márc. 3., MTA KK Kornis II. 790–791. Mátyás főherceg August Kossetner szepesi grófnak és felső-magyarországi kirendelt biztosnak, Bécs, 1607. szept. 25., MTA KK Kornis II. 796.

⁵⁹⁵ A Petki családra: Mordovin 2006. Köszönöm a szerzőnek, hogy a tanulmányt rendelkezésemre bocsátotta. Petki Jánosra: Horn I. 2005. 88–101, 140–144.

⁵⁹⁶ EOE V. 514–516.

⁵⁹⁷ EOE V. 516–517.

Ezzel a gesztussal azonban nem kenyereshette le Boldizsárt, de a Habsburg udvart sem. A törvénycikk, bármennyire is kényszerű engedmény volt az őt megválasztó rendeknek, nagyon szerencsétlen időpontban született. Hatalmának legfőbb veszélyforrása, Báthory Gábor ugyanezen a nyáron éppen a vallási kérdést meglovagolva próbálkozott Prága megnyerésével. Forgách Ferenc esztergomi érseknek tett ígéretet a katolikus javak visszaszolgáltatására, s az udvarban egyre többen látták meg a fiatal, dúsgazdag ecsedi főúrbán az egykori katolikust, aki csak neveltetése miatt lett protestáns. Báthory arra is ígéretet tett, hogy aláveti magát a magyar koronának, így az Erdély visszacsatolását szorgalmazó udvar számára alkalmas jelöltnek tűnt.⁵⁹⁸

Ezzel egyidejűleg Erdélyben is sikerült támogatókra találnia. Kornis Boldizsár a fent részletezett okok miatt nem habozott elfogadni a Báthory Gábor részéről – annak sógora, Imrefy János révén – tett ajánlatot.⁵⁹⁹ Báthory végül elérte azt is, hogy Rákóczi néhány Sáros megyei birtokért cserében hajlandó volt megegyezni széke átengedéséről Báthoryval. Az uralkodóváltás zökkenőmentesen, békésen zajlott, akár egy adásvételi szerződés. Talán ennek köszönhető, hogy Kornis később is jó szívvel gondolt az öreg fejedelemre. Amikor Báthory Budára küldte követségbe Ali pasához, Debrecenbe érve nem mulasztotta el levelével meglátogatni Rákóczit, és jókívánságait küldeni a családjának: „Nem tűrhetem, hogy Nagyságodat hozzám megmutatott jóakaratajért e kis levelemmel meg ne látogattam, és Istentől sok jókat nem kívánnék, mert ha elvesztettem volna, Nagyságod méltán háládatlanságnak ítéltette volna.”⁶⁰⁰

IV. 4. A Székre vezető út (1608–1610)

Báthory Gábor és Kornis Boldizsár kapcsolata nagyon biztatóan kezdődött. A fejedelem megválasztása, 1608. március 7-e után Kornis Boldizsár vezetésével indult küldöttség Ecsedre, Báthory üdvözlésére,⁶⁰¹ aki az ecsedi Báthory Istvántól rámaradt kincsekkel, szép kupákkal ajándékozta meg a követeket.⁶⁰²

Az új uralkodó beiktatása utáni első teendői közé tartozott Boldizsár megjutalmazása. Kornis ekkor kapta a Belső-Szolnok megyei Füzes⁶⁰³, belső tanácsosi (intimus

⁵⁹⁸ EOE V. 345.

⁵⁹⁹ Kazinczy 1863, 176–177.

⁶⁰⁰ Kornis Boldizsár Rákóczi Zsigmondnak, Debrecen, 1608. jún. 18. MTA KK Kornis II. 801–802.

⁶⁰¹ Báthory Gáborról: Szilágyi 1867, Angyal 1896, 23–46 és 114–128., Nagy 1984a., Nagy 1988a., Oborni 2002c, 86–94.

⁶⁰² Mikó 1980, 35.

⁶⁰³ Báthory Gábor, Kolozsvár, 1608. ápr. 11. MOL F 1, Libri regii, VIII. fol. 5 – 5b.

consiliarius)⁶⁰⁴ méltósága mellé pedig a háromszéki kapitányi és az oly régóta áhított székely főkapitányi rangot nyerte el.⁶⁰⁵ Egy év múlva, 1609 májusában az „Erdély marsallja”, azaz a generális címet is feltűnt a neve mellett. Ezek a tisztségek együttvéve komoly katonai hatalmat összpontosítottak a kezében.⁶⁰⁶

1608 áprilisában Boldizsár jó híreket kapott Rómából is. Giovanni Argenti atya az Örök Városba érkezése után a rend generálisának figyelmébe ajánlotta kedves erdélyi ismerősét. Claudio Aquaviva áldását küldte Kornisnak, és elismerését fejezte ki a jezsuiták pártfogásáért. Argenti a loretoi kegyhelyen is imádkozott érte és családjáért.⁶⁰⁷ Radnóti birtokán eközben Forró György páter látogatta meg őt és családját, aki, az 1607-es jezsuitákat kitiltó rendelkezés ellenére, Báthory engedélyével az országban tartózkodhatott.⁶⁰⁸ Báthory kezdetben, a Habsburg udvarnak tett ígéretéhez híven valóban támogatta a katolikusokat. Sennyey 1608 decemberében a biztatón alakuló vallási kérdéstről szóló, elégedett hangú levelet postázott Alfonso Carillo jezsuita atyának Bécsbe.⁶⁰⁹

Báthory első feladata volt, hogy biztosítsa uralmát Konstantinápoly és Bécs felől. Ebben a Kornisok is fontos szerephez jutottak. Nyilván nem véletlen, hogy a fejedelem a Habsburg-párti, s emellett a magyar főrendek által is jól ismert és elfogadott Zsigmondot küldte saját bizalmasa, Imreffy János mellé a kassai országgyűlésre, melynek egyik feladata az Erdély és Magyarország közötti közjogi viszony tisztázása volt. A tárgyalópartnerek Mátyás részéről Kornis jó ismerősei, sőt atyafiai voltak: Illésházy István nádor felesége, Pálffy Katalin Kornis feleségének, Pálffy Ilonának a nagynénje, Daróczy Ferenc felesége, Pálffy Erzsébet pedig a testvére volt.⁶¹⁰

A tárgyalások eredményeképpen augusztus 20-án megszületett kassai egyezmény leglényegesebb pontjai szerint Báthory arra kötelezte magát, hogy nem fog Mátyás ellen támadni, Erdélyt és a Részeket nem idegeníti el a magyar koronától; a bécsi békét tiszteletben tartja; a két ország kölcsönös védőszövetségre lép egymással, amely azonban nem irányulhat a Porta ellen.⁶¹¹ Lukinich Imre hívta fel a figyelmet az egyezmény szövegének homályos voltára, amennyiben az a bécsi békét jogalként kezelte, holott az még nem emelkedett

⁶⁰⁴ Azay Gáspár Kornis Boldizsárnak Fogaras, 1608. júl. 12. BAR Mike, No. 279.

⁶⁰⁵ Báthory Gábor, Kolozsvár, 1608.04.11. MOL F 1, Libri regii, VIII. fol. 5b – 6.

⁶⁰⁶ Gyulafehérvár, 1609. máj. 20. MOL E 190 Rákóczi család levéltára, 5. t., 42. d. fol. 387–388.

⁶⁰⁷ Giovanni Argenti Kornis Boldizsárnak, BAR Mike No. 277. Kiadva: Veress 1983, 162.

⁶⁰⁸ Forró György Dobszay Annának, Gyulafehérvár, 1608. máj. 29. MTA KK Sennyey, 396.

⁶⁰⁹ Sennyey Pongrácz Carillónak, Gyalu, 1608. dec. 13. MTA KK Sennyey, 409–411.

⁶¹⁰ Jedlicska 1897, 744. (családfa), Daróczy Ferenc végrendelete, Nyevicek, 1608. márc. 17. MOL P 471 (Lónyay család levéltára) A Daróczy cs. levéltára, Iratok 1578–1643, No. 18–19. Daróczy 1905

⁶¹¹ Gooss, 1911, 375–379. Szilágyi 1867, 54–55. Angyal 1896. 25.

törvényerőre.⁶¹² Erdély sorsa szempontjából épp ezért az 1608. szeptember 29-re összehívott pozsonyi országgyűlés fontosabb volt, mint a kassai. Itt dőlt el véglegesen, hogy a bécsi béke már említett két szövegváltozata közül a fejedelemséget a Bocskai-dinasztia kihalása után a magyar korona joghatósága alá utaló korábbi tervezetet fogadják el, és a bécsi békét a későbbi, Erdély önállóságát elismerő pótokirat nélkül cikkelyezik be.⁶¹³ A kassai és a pozsonyi végzések így együttesen fosztották meg Erdélyt két esztendeje kivívott önállóságától.

A pozsonyi országgyűlésre Báthory ismét Kornis Zsigmondot küldte, Imreffy helyére azonban egy másik Habsburg-párti katolikust, Sennyey Pongrát fia, Sennyey Miklóst állította.⁶¹⁴ Időközben a fejedelem biztos értesítéseket szerzett arról, hogy a Porta elismerte erdélyi székfoglalását⁶¹⁵, így föladta addigi készséges és alárendelődő politikáját az udvarral szemben. A kassai egyezményt a bécsi béke pótokiratának szellemében értelmezte, s csak ilyen értelemben volt hajlandó elfogadni. Miután ezt nem sikerült keresztülvinni az országgyűlésen, a követek tiltakozásukat fejezték ki az ellen, hogy a bécsi béke korábbi szövegváltozatát és a kassai egyezményt egyidejűleg emeljék törvényerőre, hiszen ezzel Erdély visszacsatolását a maguk részéről is elismerték volna. Ezért a kassai egyezményt végül nem cikkelyezték be, csak a bécsi béke korábbi szövegét. Az egyezményről általánosságban tett említést a törvény szövege, Erdély közjogi helyzetének meghatározását pedig a közeljövő feladatkörébe utalta.⁶¹⁶

A kassai és pozsonyi tárgyalások tehát az önálló Erdélyre vágyó fejedelem számára súlyos csalódást hoztak. Ezzel szemben a Kornisok, akik a fejedelemség jövőjét illetően az udvar és a Habsburg-párti magyar főurak, köztük Thurzó György álláspontjával értettek egyet, a tárgyalásokat sikerként könyvelhették el. A fejedelem és Kornis Zsigmond, de tágabban értelmezte az összes Habsburg-párti erdélyi főúr, illetve az udvar bonyolult viszonyrendszerének sajátosan felemás voltáról árulkodik mindaz, ami ezután történt. Zsigmond ugyanis nem tért haza az országgyűlés után, hanem Pozsonyban maradt, és részt vett II. Mátyás koronázási ünnepségén. De nemcsak passzív szemlélője volt a ceremóniának: abban a megtiszteltetésben lehetett része, hogy II. Mátyás király a koronázás után, 27 másik

⁶¹² Lukinich 1918, 217–218.

⁶¹³ 1608. koronázás előtti I. és XVII. tc., koronázás utáni XXIII. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=3105>, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=3121>, Letöltés időpontja: 2007. október 29.

⁶¹⁴ Hodor 1879. 393. Kornis Zsigmond és társa Mátyás főherceghez, Pozsony, 1608. dec. eleje. Szabó K. 1880. 322–323.

⁶¹⁵ Báthory Gábor Kornis Boldizsárhoz, 1608. szept. 4. TMÁO I. 86.

⁶¹⁶ EOE VI. 22–24. Szabó K. 1880, 322. Angyal 1896, 27., Lukinich 1918, 219–220.

nemesifjú társaságában aranyaskanttyús vitézzé ütötte.⁶¹⁷ A szertartást a pozsonyi ferencesek templomában, a hagyományosan Szent István kardjának tartott díszfegyverrel celebrálták.⁶¹⁸ Báthory Gábor tehát a felett a visszás helyzet felett is kénytelen volt szemet hunyni, hogy az Erdélyt képviselő követet a másik fél, II. Mátyás jutalmazta meg a mediációért, és ez kétségkívül bosszantó lehetett, még akkor is, ha nyilvánvaló volt, hogy Zsigmondnak a kitüntetésben nem annyira a kassai és pozsonyi tárgyalásokban játszott szerepe, hanem sokkal inkább saját múltja és családi háttere miatt volt része. Mindenesetre Báthory a továbbiakban úgy igyekezett elkerülni az ilyesfajta, számára kínos eseteket, hogy a következő Habsburg-erdélyi tárgyalásokra a fejedelmi tanács protestáns, saját elképzeléseihez közelebb álló szárnyából választott követeket: az 1609. évi pozsonyi országgyűlésre már Bethlen Gábor utazott.⁶¹⁹

Míg a kassai tárgyalásokon Kornis Zsigmond képviselte Erdélyt, Boldizsár Budára indult, Ali pasához. A málházában lapuló harmincezer forint értékű aranypénz és ajándék, amellyel a pasa jóindulatát szeretne volna megvásárolni a fejedelem, végül nem érkezett meg a hódoltság székvárosába. Debrecen és Szolnok között hajdúk támadtak a követre, a melléje adott török kíséretet lekaszbolták, Boldizsárt kirabolták és megfutamították.⁶²⁰ Ali pasa a szolnoki bégtől értesült a támadásról, és levélben fejezte ki szánakozását az eseten, egyben biztosította Boldizsárt a fejedelem iránti további jóindulatáról.⁶²¹

Boldizsár felesége, Keresztúry Kata eközben súlyosan megbetegedett. Betegségének természetét nem ismerjük, mindössze annyit tudható, hogy „nehéz és veszedelmes” kór gyötörte, de a radnóti Borbély Kristóf gyógymódjának köszönhetően felépült,⁶²² és 1608 őszén már részt vehetett férje oldalán Báthory Anna és Bánffy Dénes esküvőjén, Szent Márton napján, Kolozsvárott.⁶²³ A lakodalom mellett Boldizsár egy másik, állami szintű ünnepségre is hivatalos volt: elkészült a török részről Báthory uralmát elismerő fejedelmi jelvény, a zászló, amelynek illendő fogadására ezer kopjás lovast és ezer veres gyalogot kellett a székelységből kiállítani.⁶²⁴

---

⁶¹⁷ Pozsony, 1608. dec. 4. AN Kornis, 644. No. 4

⁶¹⁸ Holčík 1986, 25–26.

⁶¹⁹ EOE VI. 29. Lukinich 1918. 220.

⁶²⁰ Dóczy András Thurzó Györgynek, Kassa, 1608. júl. 1. MTA KK Kornis II. 803.

⁶²¹ Ali basa Kornis Boldizsárnak, Buda, 1608. jún. 13. TMÁO I. 79.

⁶²² Gyulafehérvár, 1608. szept. 1. MTA KK Kornis II. 805–806.

⁶²³ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1608. okt. 8. Szilágyi 1867, 301.

⁶²⁴ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, szept. 4. TMÁO I. 86.; Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1608. szept. 5. TMÁO I. 86–87.

1608 őszén még egy, Boldizsár szempontjából nagyon jelentős esemény történt: a kolozsvári országgyűlés végeztével, október 26-án visszakapta a rég óhajtott Radnótot és Szentbenedeket a fejedelemtől.⁶²⁵ A fejedelem és belső tanácsosa között ekkor még – a felszínen – teljes volt az összhang. Ez kitűnik abból a kedélyes, atyafiságos hangvételű levélből is, melyben Báthory Kornis gazdálkodásán élcelődött fölünyesen: "Az kegyelmed házi marháját megadák nekünk, melyet erdei gyanánt küldött, inkább hisszük, hogy valamelyik majorjában verette kegyelmed agyon; mindazonáltal kegyelmedtől kedvesen vöttük; kívánjuk is, hogy kegyelmed mind erdőn, mezőn és majorjaiban sokat verethessen. Az mi ennek előtte való írását illeti, hogy minden jószágában sem lesz több egy boránál, minden írásnak magyarázata vagyon; uram, kegyelmednek nem lesz több, hisszük Istent, nekünk több leszen. Attul is vagyon talán, hogy jobban kapáljuk mi az szőlőszemet kegyelmednél. No, mindazonáltal kegyelmed abból meg nem fogyatkozik bennünk."⁶²⁶

Kornisnak valóban sok kára esett abban az évben a „kü avagy jégeső” miatt, ami úgy elverte minden szőlőjét, hogy 10 hordó bora sem termett. A kifosztott, kivézett Erdély nem állt talpra még a háború után: Báthory ezért a háború pusztításaitól viszonylag megkímélt szász városok tartalékait kezdte felhasználni. Kornis Boldizsár is ezekre az erőforrásokra próbált támaszkodni. A bor miatt a szebeniekhez fordult segítségért: „ami nálam szűk, kegyelmeteknél igen bő. Tudom, kegyelmetek nem fősvények”.⁶²⁷

A Boldizsár életéből még hátralévő két esztendőt főként Báthory hozzá írt parancsleveleiből lehet rekonstruálni. Utólag vizsgálva ezt az időszakot – a későbbi tragikus események ismeretében – a legizgalmasabb kérdés természetesen az, hogy vajon volt-e valami előzménye a széki eseményeknek a fejedelem és a Kornisok kapcsolatában? A fivérekre vonatkozó források engednek-e sejtetni valamit a merényletkísérlet okaiból? Ha ilyen szempontból vizsgáljuk meg ezt a két évet, nagyon szélsőséges eredményre juthatunk, ugyanis jót, rosszat egyaránt hozott Boldizsárnak ez az időszak.

Az utóbbi kategóriába sorolható először is a Petki-ügy. 1609 elején Petki Jánost az udvarhelyszékiek el akarták mozdítani a kapitányságról, sorozatos inzultusok érték, szolgálait is háborgatták. A fejedelem le akarta törni a székiek ellenállását. Petkit, aki éppen Moldvában járt követségben, a tárgyalás sikere érdekében egyelőre nem lehetett tisztségétől megfosztani, de mivel a székelységet sem állt szándékában maga ellen hangolni, ezért az új

⁶²⁵ Szilágyi 1867, 75–76.

⁶²⁶ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1608. okt. 13. Szilágyi 1867, 302.

⁶²⁷ Kornis Boldizsár a szebeni városi tanácsnak, Alvinc, 1608. dec. 3. MTA KK Kornis II. 816–817.

kapitányválasztást későbbre halasztotta.⁶²⁸ Boldizsárt arra utasította, hogy szüntesse meg a zúgolódást,⁶²⁹ aki ezt oly módon hajtotta végre, hogy megerősítette tisztségében Petkit. Ezzel viszont keresztülhúzta a fejedelem szándékát, aki úgy akarta elrendezni az ügyet, hogy a székelységnek is kedvezzen, és a tárgyalások sikere se szenvedjen csorbát. Báthory ekkor megneheztelt Kornisra: „Kmednek az dolgot jobban meg kellett volna érteni.”⁶³⁰

Petki megerősítésével mégsem rendeződött a helyzet a Székelyföldön. Két hónappal később Kornis vetette a szemére Petkinek, hogy a maga számára „szedeti a hadnagyságot”.⁶³¹ Valószínű, hogy a kettejük közötti konfliktus a székely generális rang miatt bontakozott ki, amelyet talán Petki szeretett volna Kornistól elnyerni. Báthory végül Kornisnak kedvezett, 1609 májusában megerősítette e tisztségében.⁶³²

A fejedelem és Boldizsár konfliktusa így szépen rendeződött, s pünkösöd után a fejedelem magyarországi birtokai látogatására indult: „...mivel pedig járásunk más biradalomban leszen, magunk udvara népével nem akarunk lenni...” – közölte Kornissal, akit egyúttal megbízott a megfelelő mennyiségű és minőségű kíséret összeállításával is. Ötszáz sisakos, kopjás, páncélos, szerszamos lovast, és ugyanennyi jó és egyféle színű ruhás, puskás gyalogost kellett kiállítania. Egyenruhájuk színe – a hagyományos székely nemzeti egyenruhának megfelelően – a vörös volt.⁶³³ A lovasok zászlójáról, azaz kornyétájáról úgy rendelkezett a fejedelem, hogy váltakozva egyszínű zöld és egyszínű piros legyen, és a gyalogosok fölé rendelt ötven tizedes szintén ugyanilyen, kétféle színű lobogókkal vonuljon.⁶³⁴

1609 októberében, az országgyűlésen, látszólag minden előzmény nélkül, váratlanul botrány tört ki. Úgy kezdődött, hogy a katolikusok – Forró György páter ösztönzésére – a jezsuiták visszahívását sürgették. Ha ezt nem tudják keresztülvinni, legalább azt szerették volna elérni, hogy saját birtokaikon működhessenek. A zömében protestáns rendek azonban, a fejedelem beleegyezésével a vallásügyi kérdések tárgyalását a következő országgyűlésre halasztották.⁶³⁵ Még a határozat kimondása előtt szólalt fel Kornis Boldizsár. A beszéd kemény, támadó hangot ütött meg, egyenesen megfenyegette a diétát: „Ti most örültök, mi

⁶²⁸ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1609. jan. 5. Szilágyi 1867, 304–305.

⁶²⁹ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1609. jan. 4. Szilágyi 1867, 304. Petki leváltásáról szól Kendy István keltezetlen levele is: Kendy István Kornis Boldizsárnak, 1609 körül, BAR Mike, No. 288.

⁶³⁰ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, Gyulafehérvár, 1609. jan. 16. Szilágyi 1867, 305–306.

⁶³¹ Kornis Boldizsár Petki Jánosnak, Gyulafehérvár, 1609. márc. 21. MTA KK Kornis II. 825–826.

⁶³² Gyulafehérvár, 1609. május 19. AN Kornis, 644. No. 6. A Petki Jánosra vonatkozó irodalmat I. a 102. lábjegyzetben.

⁶³³ Szabó, B.–Somogyi 1996.

⁶³⁴ Gyulafehérvár, 1609. máj. 20. MOL E 190 Rákóczi család levéltára, 5. tétel, 42. d. No. 387–388.

⁶³⁵ EOE VI. 164

pedig búsulunk. De mi is elegen vagyunk, vagy kilencezren, még visszanyeri a mise régi értékét, s ti fogtok búsulni.” Az orációt nagy lármá követte. A fejedelem, amikor meghallotta, mi történt, Imreffy Jánost küldte a rendek közé. Ő azonban csak még inkább szította az indulatokat, mert durván visszautasította Kornist: aki az országot így megfenyegeti, az halált érdemel. A felzúduló, ellenséges lármát a katolikusok némán szemlélték.⁶³⁶

Alig hihető, hogy Kornis Boldizsár ilyen kemény szembeszegülés után jutalmat kapjon Báthorytól. Pedig így történt. Ez év őszén – mindössze fél évvel a széki merénylet előtt – a fejedelem szabad bárói (liber baro) rangban⁶³⁷ részeltette marsallját, Ez a cím a német-római birodalmi „freiherr” mintájára a magyar örökös grófsághoz volt hasonlatos, azt jelentette ugyanis, hogy az adományozott birtokai szabadbá váltak a vármegyei joghatóság alól.⁶³⁸

1610. március 24-ig, a széki merénylet időpontjáig mindösszesen két forrást ismertünk Boldizsár pályájára vonatkozólag. Egyikük a fejedelem parancsa arról, hogy adja át Kornis a Sepsi széken Kákonyi Istvánnak és Kamuthy Farkasnak szánt jobbág্যokat.⁶³⁹ A másik levél Kornis parancsa Némethy György kapitányhoz és Balassa Ferenc udvarhelyszéki királybíróhoz, a Portára küldendő pénz összegyűjtéséről. A székely főkapitány sietteti a pénz felszedését: „Akkor is értesse kegyelmeitek, minemű szorgalmatosan és sietséggel kívántassék az Portára való pénznek felszedése, mivelhogy öfelsége nem akarja az követet késleltetni.”⁶⁴⁰

IV. 5. A Kornisok széki éjszakája

Deák Farkas írta a széki merényletről 131 évvel ezelőtt megjelent tanulmányában, hogy Kendy és a Kornisok merényletének „legnagyobb hibája a türelmetlenség volt, mert ha csak pár évvel később lépnek actióba, szándékuk bizonyynyal sikerül s minden bűn és vétek nélkül menekülhettek volna Báthorytól”.⁶⁴¹ A történetést idézve nem szállhat rám a „mi lett volna, ha” értelmetlen, mégis izgató kérdése miatti ódium, így „büntetlenül”, bátran adok

⁶³⁶ Pettkó 1888, 754–799, Báthory 1610. ápr. 9-iki levelében: „Tavalyi gyűlésünkben ugyan publice az egész országot meg is fenyegette volt Kornis Boldizsár” Báthory Gábor Thurzó Györgynek, Kolozsvár, 1610. ápr. 9. Komáromy 1898, 495.

⁶³⁷ 1609. okt. 26. MTA KK Kornis II. 831–835.

⁶³⁸ Kővári 1860. 195. A számos kiváltsággal járó, éppen ezért a nemesi jogok sérelmével kialakult méltóságot korábban Rákóczi, a rendek erős nyomására igyekezett megszüntetni: 1607. júniusi törvények, EOE V. 491–514., XXIII. tc. A bárói címről I. Schiller 1900, 262–287.

⁶³⁹ Báthory Gábor Kornis Boldizsárnak, 1609. nov. 15. MTA KK Kornis II. 836.

⁶⁴⁰ Kornis Boldizsár Némethy Györgynek és Balassa Ferencnek, Segesvár, 1610. jan. 6. MTA KK Kornis II. 839–840.

igazat Deák megállapításának. Mert akármilyen is történt Széken, ha a konfliktus néhány év múlva robbant volna ki, akkor gyökeresen másként alakult volna a Kornis család története is.

A széki éjszaka „sötétségének eloszlátását” számos kiváló tanulmány tűzte ki célul. Magam részéről nem szeretném ezek gondolatait megismételni, csak egy-két saját ötlettel közelebb kerülni a dolgok megértéséhez.

Már jeleztem, hogy a felszín alatt, Báthory minden pozitív gesztusa ellenére, komoly összetűzés érlelődött. Kendy István kancellár 1610 elején Parnóba utazott menyasszonyához. Valószínű, hogy kint a felső-magyarországi katolikus urakkal is érintkezett, és tárgyalt Forgách Zsigmonddal is. Forgách Zsigmond és Thurzó nádor Erdély-politikája között az volt a lényegi különbség, hogy Thurzó továbbra is tárgyalásokkal akarta rendezni a Magyar Királyság és a fejedelemség közötti konfliktust, a katolikus Forgách ezzel szemben kész volt fegyveresen is konfrontálódni, és Báthory esetleges elmozdítását sem tartotta elképzelhetetlennek. Fejedelemjelöltje Kendy István volt, akinek elhitte, hogy komoly bázisa van Erdélyben.⁶⁴² Forgách azt írta a széki események után Thurzónak: „Kendy Istvánnal értelmé vagyon az országnak elunván az nagy tiranist hidgye meg kgd, csakhogy ilyen hirtelen történt futamással, nem szólhattak és nem érheték egymást.”⁶⁴³ Az idézett sorok egy egész országot behálózó szervezkedésre utalnak. Forgách számára a casus belli is adott volt: 1610. február–márciusi, II. Mátyásnak és a nádornak írt leveleiben arról számolt be, hogy Báthory a hajdúk élén egészen a Tisza vonaláig akarja határait kiterjeszteni. A valójában inkább erődemonstrációnak beillő akcióról Forgách március 12-én a következőt írta a nádornak: „Hogy ez levelet írom vala, hozák az szakmári kapitány levelét, kit in specie im oda kültem kegyelmednek, és elhiggye kegyelmed, hogy az erdélyieket kényszeríti az nagy fogyatkozás arra, hogy arra tanácsolják fejedelmeket, hogy kimenjen szerencsét próbálni, mert nekik immár nincs mivel tartaniok...”⁶⁴⁴

Ilyen előzmények után hirdette meg Báthory az országgyűlést, 1610. március 25-ére. Kendy és Kornis Boldizsár meghívásait visszautasítva, Kolozsvárról Széken át indult el Besztercére. A két főúr együtt utazott a fejedelemmel, aki március 24-én vonult be Szék városába. Az a történeti irodalomban és a közhiedelemben egyaránt elterjedt nézet, miszerint a fejedelem, útban Besztercére, Kornis hívására Radnótra is betért, és ott „felgerjedt” a

---

⁶⁴¹ Deák 1876, 473.

⁶⁴² Angyal 1896, 32, 36–37.

⁶⁴³ Forgách Zsigmond Thurzó Györgyhöz, Kassa, 1610. ápr. 5. Komáromy 1898. 492.

⁶⁴⁴ Komáromy 1898. 488–490.

szépséges Kornis Boldizsárné, Mikó Ferenc históriáján⁶⁴⁵ alapul, az egykorú forrásokban ilyesmi nem szerepel. (Ettől eltekintve Keresztúry Kata valószínűleg vonzó nő volt: máskülönből nehezen terjedt volna el a pletyka, hogy még tisztos családayaként is zaklatta a fejedelem.) Hogy már korábban is inzultálta Báthory Keresztúry Katát, arra sincs semmi bizonyíték. A forrásokból inkább az derül ki, hogy Kornis Boldizsár hitvesét nem Báthory Gábor, hanem, évek múlva, Bethlen Gábor zaklatta, és nem a vonzereje, hanem a birtokai voltak ellenállhatatlanok.⁶⁴⁶

Horn Ildikó tüzetes forráskritikával hívta fel a figyelmet arra, hogy a merényletről szóló források egy jó része Báthory Gábor hivatalos verziója⁶⁴⁷, másik tekintélyes része pedig évekkel később keletkezett, Bethlen Gábor sugalmazására⁶⁴⁸. A harmadik csoport, „az összeesküvők” állásfoglalása pedig természetesen nem ismer el semmit a Széken történelemből.⁶⁴⁹ Mindhárom forráscsoport erős politikai nyomásra született. A merénylet körülményeiről másként számoltak be a Bethlen Gábor parancsára lefolytatott 1614-es per tanúi, és másként a *Conspiratio Kendyana*.⁶⁵⁰

A forrásokat böngészve a Kornisok szerepét is nehéz kihámozni. Legtöbbet a históriás ének foglalkozik a szerepükkel. Az ének szerzője szerint a mű Kornis Boldizsár vallomásán alapul, ám ezt a vallomást a kínpadon csikarták ki belőle. A história fő bűnöse Kendy István, de a merényletben mindhárom Kornis bűnrészes. Boldizsár mind a gyilkosság kitervelésében, mind a tervezett végrehajtásban aktív közreműködést vállalt, de, az 1614-es tanúvallomásokkal ellentétben a história alapján nem ő lett volna a tényleges elkövető, hanem Török János. Amikor a gyanakvó Báthory, Imreffy tanácsára, a fejedelem szállására kéréte Kendyt és Kornis Boldizsárt, az „összeesküvők” elbizonytalanodtak, röviden tanácskoztak, mitévők legyenek. Kendy a menekülést választotta, Boldizsár kegyelmet akart kérni. Végül futásnak eredtek, de Szamosújvárra menet, a „keresztútnál” megpillantották Báthoryt a hegyoldalban. Kornis ismét megpróbálta rávenni Kendyt a visszatérésre, de az nem állt

⁶⁴⁵ Kazinczy 1863, 184. Keresztúry Kata megbecstelenítéséről ld még: Bojti Veres 1980, 56. Báthory egyéb kicsapongásairól: Estrada 1980, 516–517.; A botrányos életviteléről Nagy 1981, Nagy 1988b; A „szerelmi szál” cáfolata: Horn Ildikó: Ónagysága merénylői (Gondolatok egy politikai összeesküvésről). Horn 2005, 176–179.

⁶⁴⁶ MTA KK Kornis, II. 966–995.

⁶⁴⁷ Báthory Gábor Thurzó Györgynek, Kolozsvár, 1610. ápr. 9. Komáromy 1898, 495.; A besztércei országgyűlés után, de még Kornis Boldizsár kivégzése előtt keletkezett az összeesküvés Báthory-párti „kidolgozott változata”, a *Conspiratio Kendyana* latin és magyar változata: Pettikó 1888, 754–799, és Szádeczky 1899, 211–225, 310–431. Kritikai kiadás: RMKT I., 398–428. A mű szerzője valójában Debreczeni Szappanos János, a latin fordítás Szenczi Molnár Albert készítette. (Keserű 1963, 360–368., Vásárhelyi 1985, 21–25.)

⁶⁴⁸ Az említett elbeszélő forrásokon túl legfontosabb az 1614-ben lefolytatott per: Deák 1876, 470–485.

⁶⁴⁹ II. Mátyás Thurzó Györgynek, 1610. ápr. 14. MOL, A Thurzó család levéltára, E 196, fasc. 99.; Sennyey Pongrácz az erdélyi rendekhez, Erdőd, 1610. ápr. eleje. MTA KK Sennyey, 443–448.

⁶⁵⁰ Horn 2005, 166–187.

kötélnek. Kornis Györgyöt már megölték, de Boldizsár még ellenállt, „mert egy vitéz úr vala”.⁶⁵¹ Végül azért fogták el, mert „lova elfáradta, / Karját is nyíllal meglövék futtában”.

Most vizsgáljuk meg a Kornisok szerepét az 1614-es tanúvallomások alapján. Ezekben van egy szembeötlő momentum, amit szeretnék kiemelni. Az urak által beküldött két szolga, Török János és Bornemissza Tamás közül csak Török vallomásában szerepel az, hogy saját fülével hallotta az urak szájából, hogy meg akarják Báthoryt ölni. Bornemissza azt vallotta, ő soha nem hallotta ezt az uraktól, csak másoktól. Ez azért fontos, mert amikor Báthory emberei megfogták őket, akkor is hasonlóképpen vallottak a fejedelemnek. Török nagyon szűkszavúan adja elő, mi történt: „Az fejedelem én nekem megbocsátott és megkegyelmeze és én hitem szerint mindeneket az fennebb megírt módok szerint vallék meg az fejedelemnek.” Bornemissza pedig Báthory előtt is tagadta, hogy bármit is hallott volna: „Az fejedelem ... hátra kötvén kezeimet, maga szép szóval, ajánlásával examinálván, ugyan csak azt mondtam az fejedelemnek is, hogy magoktól az uraktól, az magok szájokból az fejedelem ellen való gonosz szándékokat nem hallottam; de másoknak szájából bizonyosan hallottam, hogy ő felségét meg akarják ölni az urak és hadok is vagyon. Mikoron azután rémítő szókkal és fenyegetésekkel ijesztettek volna is, egyebet én annál nem mondhattam, minthogy nem is láttam, nem is tudtam.”⁶⁵²

Báthory színe előtt a két tanú, amint azt Bornemissza meg is erősíti, kényszer hatása alatt vallott, ezért a mai jogrend Törököt – az egyetlen, aki Kornisék ellen vallott –, nem tenné felelőssé Kornis Boldizsár halálában. A 17. században viszont az, hogy kínvallatás vagy egyéb módszer hatására tett vallomást valaki, nem nyomott a latban. 1614-ben, abban az évben, amikor folyt a Kornisok és Kendy István rehabilitációja, ha jogilag nem is, de erkölcsileg mindenképpen elítélendő lett volna Török magatartása, amennyiben igaztalanul vádolta meg az urakat. Éppen ezért, ha feltételezzük, hogy Török hamisan tanúskodott az urak ellen, akkor szinte biztos, hogy négy évvel később ezt nagyon kellemetlen lett volna bevallania. Az ő vallomását leszámítva pedig a peranyagban nincs szó a fejedelem elleni merényletről, „csupán” erős indulatokról, készülődésről mindkét részről. Török szerepe más okból is érthetetlen. Ha a merényletet elvileg Kornis hajtotta volna végre⁶⁵³, akkor miért a Kendy szolgáját választotta ki, hogy kikémlelje a fejedelem szállását?

---

⁶⁵¹ Mikó 1980., 40.

⁶⁵² Deák 1876, 482.

⁶⁵³ Török tanúvallomása szerint Kornis lett volna a gyilkos, aki Báthoryt, „minthogy ő marsalk, szabad bemeneteli vagyon és véghez viheti igyekezetit és az ágyában által verheti” Töröknek csak a kém szerepét szánták. Deák Farkas 1876, 480. A Szádeczky 1899 szerint viszont Török János lett volna az, aki az első csapást méri a fejedelemre, utána pedig az urak is megmártották volna benne törökét. Szádeczky 1899, 329..

Visszatérve a Kornis testvérekre: a legidősebb fivér, Kornis György részvétele az eseményekben meglepő, hiszen Bocskai fejedelemsége óta nem vállalt semmilyen közszereplést. Máramaros alispánja volt, és Báthory fejedelmi tanácsában is benn ült,⁶⁵⁴ és az is valószínű, hogy a bécsi béke után a három testvér is kibékült egymással, mégis: Györgyöt később sem említik együtt Boldizsárral és Zsigmonddal. Már a kortársak számára is érthetetlen volt, hogyan került az események fő áramába. Ezt onnan tudjuk, hogy a Conspiratio Kendyanának ez a része éppen azoknak a híresztelésnek a cáfolatául íródott, amelyek szerint Kornis Györgynek „híre nem volt” a merényletben, és „bűntelen halt meg”. A históriás ének szerint Kornis György – aki nem utazott együtt a fejedelemmel, mint a kancellár és a tanácsúr – már hamarabb megérkezett Besztercére az országgyűlésre, amikor Kendy hívatta Székre. György meg is jelent a helyszínen. Boldizsár, amikor meglátta Györgyöt, jó testvérhez illő meleg szavak helyett így fogadta: „Bátyját Boldisár gonosz kedvvel látja, / Mit jársz itt? úgy mond, nékie azt mondja.” György elmondta Boldizsárnak, hogy Kendy hívására jött ide, mire Boldizsár „fohászkodva” kérte, hogy maradjon ki az akcióból, de bátyja mindenáron velük akart tartani, és ez okozta vesztét. A „Pusztató mellett való gátnál”⁶⁵⁵ Boldizsár megsebesült, bátyját „ugyan ott levágák, / Mert elevenen ők meg nem foghaták.”⁶⁵⁶

Az egyetlen túlélő, Kornis Zsigmond viszont – minden várakozásunkkal ellentétben – bizonyosan nem volt ott Széken. Még a históriás ének szerint sem, ahol már az elején kiderül róla, a pártosok mellett van.⁶⁵⁷ Később hangsúlyozottan is felvetődik bűnrészessége:

Bihar vármegye együtt az urakkal,
És benne való nemes városokkal,
És benne való minden hajdúsággal,
Urunk hívei Imreffy Jánossal

Csak Kornis Sigmond közöllük kiválék,
Mint apostolok közül egy kiesék,
Ő Kendy István mellé számláltaték,
És Papmezőről végre el is szökék.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Kornis György Tóth Basiliusnak, Kékes, 1609. máj. 8. MTA KK Kornis II. 829.

⁶⁵⁵ Mikó 1980, 40.

⁶⁵⁶ Szádeczky 1899, 336–339.

⁶⁵⁷ Szádeczky 1899, 311.

Miért ment Székre György, és miért nem volt ott Zsigmond? A harmadik forráscsoportot, az „összeesküvők” és II. Mátyás reakcióját még nem vizsgáltuk. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy a katolikus urak tartottak a besztercei gyűléstől, 1594 emléke élénken élt a köztudatban. Sennyei Pongrác – 1610-ben már az egyetlen túlélője Báthory Zsigmond korának – már egy héttel az események után így kommentálta a Széken történeteket: „Azt ítéljük uram, kegyelmed is érthette még ennek előtte, minemű igyekezeti volt az mi fejedelmünknek öfelségének ellenünk, hogyha ez mostani gyűlésbe, melyet Besztercére hirdetett, bevehetett volna bennünket mindnyájan, ártatlan voltunkra megöletett volna. Mely dolgot mi is megértvén, mivelhogy immár, az mint értjük, némelyiken az főuraink atyánkfiai közül meg is esett, vakmerőképpen az mészárszékre fejünket nem akarók vinni, hanem csak paripákra ragadván, igen kevés magunkkal ide az magyarországi király urunk öfelsége birodalmába jövének, tökéletes bizodalommal lévén, hogy bántás nélkül lehetünk.”⁶⁵⁹

A katolikus urak teljesen bizonytalanok voltak: el merjenek-e menni az országgyűlésre? Sennyei az erdélyi rendekhez írt levelében így vallott erről: „Mondának azt, szolgálád volt ott Széken Kendynél s vele együtt te is részes vagy az dologban. Arra azt mondanám, hogy úgy vagyon, hogy küldtem volt Kendyhez Újvárbán megértekezni, ha ugyan az akarátja, hogy elmegyen az gyűlésre, holott elvégezett veszedelemre megyünk, ha elmegyünk, adja értésemre. Újvárbán menvén, Kendyt ott nem találta, hanem Kendy szolgálai Székre menvén, úgy hívták el vele és ott éri, beszélhet vele, nem én akaratombul ment oda. Én egyéb okért Újvárra nem küldtem szolgálmat, ha Székre ment is, nem késett ott igen sokat szolgálám, eljött onnét.”⁶⁶⁰

A Szamosújvárra tervezett értekeztet tényét erősíti meg II. Mátyás Thurzó Györgynek írt levelében is. Az események után alig néhány héttel keletkezett írás alapján a következőképpen lehet rekonstruálni a történeteket: Kendy Istvánnak a farsangi multságok idején rendezett mennyegzőjén váltak gyanússá a főurak Imreffy János számára. A levél név szerint csak Kendy Istvánt, Sennyei Pongrácot, Kornis Boldizsárt, Sarmasághy Zsigmondot említi. Imreffy a fejedelem meggyilkolásának szándékával gyanúsította meg az urakat Báthory előtt. Az urak értesültek arról, hogy „a fejedelem lelke elfordult tőlük”, ezért Szamosújvárra akartak összegyűlni tanácskozni. Ezt Báthory megtudta, és ezért előreküldte

⁶⁵⁸ Szádeczky 1899, 319. Mikó Ferenc úgy tudta, a merénylet idején Zsigmond Radnóton tartózkodott. Mikó 1980., 41.

⁶⁵⁹ Sennyei Pongrác és Sarmasághy Zsigmond Bocskai Miklósnak, Erdőd, 1610. márc. 27. MOL E 196 A Thurzó család levéltára, fasc. 75. No. 11. Másolata: MTA KK Sennyei, 441–442.

csapatait, amelyekbe az említett urak közül néhányan beleütköztek. Ebben az összecsapásban Kornis Boldizsár súlyosan megsebesült, Kornis Györgyöt megölték, Sennyey Pongrác Gyalu várába menekült, Sarmasághy és mások különböző utakon, szétszéledve, nagy ügyvel-bajjal menekültek Magyarországra.⁶⁶¹ A király levelében tehát Szék neve meg sincs említve: ehelyett csak a szamosújvári tervezett gyűlésről van szó. Az említett főurak mind odakészültek, de közben rájuk támadtak a fejedelem előreküldött csapatai. Tehát a tervezett értekezlet nem is zajlott le, mert az összecsapás már előbb megtörtént.

Mi történhetett a Kornisokkal? A beszercei országgyűlést megelőzően Szamosújvárra, Kendy várába gyűlésre voltak hivatalosak. Kornis Boldizsár, mivel együtt utazott a fejedelemmel, csapdába került. György talán úgy járt, mint Sennyey szolgája: Újváron senkit nem talált, ezért – Kendy hívására – Székre ment, de ő is kelepécebe került. Zsigmond Sennyey Pongráchoz hasonlóan óvatosabb volt, nem mert Székre elmenni, készenlétben volt, és a tragédia hallatán azonnal elmenekült.⁶⁶²

---

⁶⁶⁰ Sennyey Pongrác maga mentsége, Erdőd, 1610. márc. vége MTA KK Sennyey, 443–448.

⁶⁶¹ II. Mátyás Thurzó Györgynek, 1610. ápr. 14. MOL E 196, A Thurzó család levéltára, fasc. 99. No.3. Másolata: MTA KK Kornis II, 846–849.

⁶⁶² Báthory Gábor Oltszemi Mikó Györgynek, Gyalu, 1610. ápr. 8. MTA KK Kornis II. 842–845.

V. „Az egy unikornis”

V. 1. Harc Báthory ellen

„...paripákra ragadván igen kevés magunkkal ide az magyarországi király urunk öfelsége birodalmába jövének, tökéletes bizodalommal lévén, hogy bántás nélkül lehetünk” – írta Sennyey Bocskai Miklósnak.⁶⁶³ A Kornis család is nagyon gyorsan reagált a történetekre: Zsigmond már a besztercei országgyűlés ideje alatt elmenekült,⁶⁶⁴ Kornis Boldizsár anyósa, Körösi Ilona pedig április 1-én „különös pártfogást” kért Szentbenedekre és a többi jószágra. Boldizsárt és Györgyöt a besztercei országgyűlésen fej- és jószágvesztésre ítélték⁶⁶⁵, ennek ellenére Boldizsár sorsa nem dőlt még el, ezért a fejedelem elrendelte családjának törvényes pártfogoltatását.⁶⁶⁶ A besztercei országgyűlés után a foglyot Kővárba szállították.⁶⁶⁷

A fejedelem először április 8-án reagált Zsigmond elmenekülésére: a szökésben lévő Kornis „lelkiismeretitől vádoltatván” nem jelent meg a besztercei országgyűlésen, hanem a diéta ideje alatt Moldva felé menekült. A főurat a berecki vámon megállították, de egy Imecs Mátyás nevű ember jóvoltából elbocsátották. Imecs ezzel a ballépésével megmentette Kornis életét, ugyanakkor saját további pályafutását tette kockára. A fejedelem kiadta az elfogatóparancsot ellene, sőt ugyanebben a levélben már jószágai számbavételét is elrendelte.⁶⁶⁸ Zsigmond az Ojtozi-szoroson át, Moldván keresztül Magyarországra menekült, és „ott Kendyvel megegyezett”.⁶⁶⁹

A következő napon, április 9-én kelt Báthory Gábor levele Thurzó Györgyhöz, melyben részletesen előadja, mi történt szerinte Széken. Ekkor Boldizsár valószínűleg már túl volt a kínvallatásokon, a fejedelem utal erre: „kik közül [ti. a résztvevők közül] kézben is akadván, minden dolgot immár megértettünk tőlök.” Báthory arra kéri Thurzót, adassa ki a veszedelmes „árulókat”, akik nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is szervezkedtek, „zűrzarvart” akartak támasztani, és a protestánsokat üldözni. Ez utóbbit a fejedelem Kornis Boldizsár előző évi őszi országgyűlési felszólalásával támasztotta alá.⁶⁷⁰ A nádor nem adta ki

⁶⁶³ Sennyey Pongrác és Sarmasághy Zsigmond Bocskai Miklósnak, Erdőd, 1610. márc. 27. MTA KK Sennyey, 441–442.

⁶⁶⁴ Báthory Gábor Oltszemi Mikó Györgynek, Gyalu, 1610. ápr. 8. MTA KK Kornis II, 842–845.

⁶⁶⁵ EOE VI, 173–174.

⁶⁶⁶ Bethlen Gábor, Beszterce, 1610. ápr. 1. Szilágyi 1867, 309.

⁶⁶⁷ Mikó 1980, 41.

⁶⁶⁸ Báthory Gábor Oltszemi Mikó Györgynek, Gyalu, 1610. ápr. 8. MTA KK Kornis II, 842–845.

⁶⁶⁹ Mikó 1980, 41–42.

⁶⁷⁰ Báthory Gábor Thurzó Györgynek, Kolozsvár, 1610. ápr. 9. Komáromy 1898, 494–496.

a menekülteket. A bécsi békére hivatkozott, amely szerint csak akkor lenne kötelezhető a kiadatásra, ha törvényesen elítélték volna a menekülőket.⁶⁷¹

1610 júniusában Királydarócon folytatódtak a magyar–erdélyi tárgyalások. Ettől a találkoztól függött Kornis Boldizsár élete, akiről már májusban olyan hírek születtek, hogy Felső-Magyarországon, hogy „kezeit, lábait elvagdálván, úgy vették fejét”.⁶⁷² A daróci találkozó eredménytelen volt. A nádor alapfeltételként szabta, hogy Erdély a magyar koronától függjön. Báthorynak arra is ígéretet kellett volna tennie, hogy a magyar királyt ellenségei ellen –a Porta ellen is –megsegíti, s ez egyet jelentett volna a két hatalom közti önálló státusz feladásával. A megegyezést az a fejedelem fülébe jutó szöbeszéd is gátolta, hogy a Felső-Magyarországra menekült katolikus urak az egyezmény ellen dolgoznak.

Thurzó arra is megbízást kapott II. Mátyástól, hogy igyekezzen megmenteni Kornis Boldizsár életét.⁶⁷³ A nádornak ezt sem sikerült elérni. A tárgyalások zátonyra futását Báthory kegyetlenül megtorolta Boldizsáron. A fogoly „alázatos supplicatiója”, amelyben Szent István király megbocsátó kegyességének példáját állította Báthory elé⁶⁷⁴, hasztalan volt: a fejedelem behozatta Kolozsvárra, és lefejeztette. A kivégzés időpontjátúl Nyáry Miklós és Weiss Mihály egyaránt július 11-ét jelölte meg. A brassói bíró naplója és Segesvári Bálint emlékirata is megerősíti, hogy a fejedelem jelen volt a tragikus pillanatban, sőt, Weiss szerint a moldvai és a havasalföldi követek is végignézték a véres eseményt.⁶⁷⁵

Az ország alig harminchárom éves marsalljának kivégzése a feszült erdélyi-magyar viszonyt tovább terhelte. Thurzó augusztus elején Kassára hívta a felső-magyarországi rendeket, katonai előkészületeket tett Báthory ellen.⁶⁷⁶ Eközben a tárgyalások tovább folytak, 1610 augusztusában a második kassai egyezmény kitért a menekültek ügyére is. Az eredeti szöveg egyik pontja szerint az elítéltek amnesztiában részesültek volna, de a kolozsvári őszi országgyűlés egy lényegesen átirított szöveget ratifikált, amelyből többek között az amnesztia kimaradt. Péchy Simon és Erdélyi István vezetésével követtség indult Bécsbe, hogy II. Mátyás is aláírja a módosított okmányt.⁶⁷⁷

⁶⁷¹ Thurzó György Báthory Gábornak, Kassa, 1610. ápr. 17. Komáromy 1898. 496–497.

⁶⁷² Hethési Pethe László Mágóchy Ferenchez, Tarcal, 1610. máj. 28. Szilágyi 1867, 310.

⁶⁷³ II. Mátyás Thurzó Györgynek, Bécs, 1610. jún. 8. MTA KK Kornis II. 857. EOE VI., 168., Angyal 1896, 38–39.

⁶⁷⁴ Szilágyi 1867, 311.

⁶⁷⁵ Nyáry Miklós Várday Katának, Rozgony, 1610. júl. 20. MTA KK Kornis II. 863. Mikó Ferenc hibásan júniusra teszi az időpontot: Mikó 1980., 42. Segesvári Bálint július 7-e vasárnapját jelölte meg: ETA IV. 1882. 175. Weiss 1909. 218.; Borsos 1845. 38.; Lukinich 1918. 221–223.

⁶⁷⁶ Angyal 1896, 39.

⁶⁷⁷ Lukinich 1918, 223–224.

A menekültek, akik élénken figyelték az eseményeket, a szövegmódosításról is értesültek, és azonnali aknamunkába kezdtek a szövetség létrejötte ellen.⁶⁷⁸ Kornis Zsigmond kiváló udvari kapcsolatait mozgósította: II. Mátyáson kívül Karl Lichtenstein herceget, Mátyás bizalmasát és hadvezérét, Paul Sirt Trautson udvari marsallt, Leonhard Helfried von Meggau kamarást, főudvarmestert és Caesar Gallót, Mátyás bizalmasát is felkereste levél útján⁶⁷⁹ Lépes Bálint nyitrai püspöknek írt levelében kendőzetlenül megfogalmazta a szerződéssel kapcsolatos aggályait: „az én ítéletem szerint nem leszen állandó az végezés, mert az hajdúság miatt sem lehet, és az változó elmékért is, ki Erdélybe ő magánál és Imreffynél vagyon.” Zsigmond arra is célzást tett, hogy határozottabb fellépésre lenne szükség az udvar részéről: „Jobb volna talán inkább az hajdúságról gondot viselni, és minthogy most az lengyelek is haddal igyekeznek az minapi iszonyú prédálásért bosszút állani rajtok, öfelségének, király urunknak is ezalatt sok dologba jó módja lenne, és az minek végre is, de talán nagyobb gonddal meg kelletik lenni, végezni azt el öfelsége most.”

Ha mégis ratifikálja majd a király a szövetségekötést, akkor viszont feltétlenül legyen rá gondja, hogy visszakerüljön az amnesztiáról szóló pont a szövegbe. „Ezt, ha öfelsége megcselekszi, bizonyos, hogy Isten előtt is kedves leszen, mert az catholica religio mégis Erdélybe nem szinte extingváltnának, ha mi ott lennénk.” – csillantotta fel a reményt a püspök előtt. De a király számára is óriási előnyökkel járt volna a katolikus urak visszatérte, mert segítségükkel nem csak egész Erdélyt, de Moldvát és Havasalföldet is a birodalomhoz csatolhatta volna: „...egész Erdélyt is akaratumkra indukálnók, Moldva és Havasalfölde az öfelsége hűsége mellé accedálna általunk.” Homályosan arra is célzott, hogy létezne más módja is a visszatérésükre, de az nem öfelsége javára lenne. Nem mondja nyíltan ki, de valószínűnek tűnik, hogy a lengyel segítségre utalt: Kendy ekkor éppen Lengyelországban agitált, és Zsigmond is oda készült a közeljövőben.⁶⁸⁰

A menekültek célja egyértelmű volt: Báthory megbuktatása után vissza akartak térni hazájukba, birtokaikra. A fejedelemjelöltjük maga Kendy volt, de Homonnai György neve is felmerült. Óhajuk egybecsengett az udvar álláspontjával; II. Mátyás tanácsosai a kassai szerződés ratifikálása helyett ekkor már Báthory Gábor eltávolítását tűzték ki célul, az okirat szövegének átírása csak jó ürügy volt. A követek hosszú várakozás után eredménytelenül távoztak.

⁶⁷⁸ Sennyey Pongrácz Thurzó György nádorhoz, Bécs, 1610. Nov. 8. MTAKK Sennyey 449–450.

⁶⁷⁹ Kornis Zsigmond Lépes Bálint nyitrai püspöknek, Parnó, 1610. okt. 17. MTA KK Kornis II. 866–869.

⁶⁸⁰ Kornis Zsigmond Lépes Bálint nyitrai püspöknek, Parnó, 1610. okt. 17. MTA KK Kornis II. 866–869.

Kornis példája a bizonyíték, hogy a menekültek lenyűgözően kiterjedt és sokrétű kapcsolatrendszerrel rendelkeztek. Kornisnak a fentebb részletesen említett bécsi udvari körön túl kiváló vatikáni kapcsolatai is voltak. Aquaviva generális jezsuita rendfőnök, Csiki István erdélyi katolikus püspök és a bécsi nuncius, Placido de Marra révén támogatást kérhettek Borghese kardinálistól, és rajta keresztül a pápától is.⁶⁸¹ Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek 1612-ben a spanyol követtől kért támogatást az erdélyiek számára.⁶⁸²

Továbbra is levelezett Kornis Zsigmond Báthory Zsigmonddal, akinek számos nagyszabású terve volt arra, hogyan törhetne ki csehországi elszigeteltségéből. Ezek között a magyar királyi, erdélyi fejedelmi, esztergomi érseki és a nádori cím megszerzése egyaránt szerepelt.⁶⁸³ Homályos és ad hoc jellegű reményei az erdélyi fejedelmi cím megszerzésére érdekközösségbe forrasztották nemcsak a katolikus főurakkal, de Radu Serbannal és a szász városokkal is.⁶⁸⁴ 1610-es letartóztatása után Báthory Zsigmond elvesztette addigi pozícióját; célja a kiszabadulás után már nem lehetett más, minthogy anyagi helyzetén, ellátásán javítson. Egy megtört ember portréja rajzolódik ki Kornis Zsigmondnak írt soraiból is, amelyben megköszöni, hogy a katolikus főúr sok foglalatossága mellett akár csak a felőle való barátságos emlékezetre szakít időt, és azt is, hogy „az szabó, szakács, borbély” inasok felől szölt Nárpágyi Demeternek.⁶⁸⁵

A bécsi udvar mellett a Báthory lengyel terveit ellenző lengyel főurak, a lengyel vazallus Moldva és a Habsburg érdekkörbe tartozó Radu havasalföldi vajda is Erdély ura ellen fordult. Kornis már a meneküléskor Moldván át utazott Magyarországra. A vajdaságban ekkor Konstantin Movila uralkodott, III. Zsigmond lengyel király hűbérese, aki 1609-ben szintén ellentétbe került a lengyel trónra aspiráló Báthory Gáborral. 1610 augusztusában Kornis Zsigmond ismét Moldvába látogatott, ezúttal Sarmasághy Zsigmond kíséretében.⁶⁸⁶

Az Erdélyből menekültek minden erejükkel a következő évi támadásra összpontosítottak. Mindenkinek megvolt a maga szerepe. Kendy volt a társaság „vezére”, ő Lengyelországban gyűjtötte a kozákokat.⁶⁸⁷ Kornis Zsigmond Magyarországon toborzott és

⁶⁸¹ Csiki István erdélyi püspök és a katolikus főurak levele Borghese kardinálisnak, 1612. máj. 10. Jezsuita missziók 1. 42–43. Ugyanazok Placido de Marra bécsi pápai követéhez, 1612. máj. 10. Jezsuita missziók 1. 43–44, 50–55.

⁶⁸² Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek Kornis Zsigmondnak, Nagyszombat, 1612. szept. 8. MTA KK Kornis II. 891–892.

⁶⁸³ Erről részletesen: Horn Ildikó: Báthory Zsigmond prágai fogsága. Horn 2005., 145–165.

⁶⁸⁴ Görög 1905, 5–11.

⁶⁸⁵ Báthory Zsigmond Kornis Zsigmondnak, Prága, 1613. febr. 2. Szilágyi 1867, 329. Báthory Zsigmond Kornis Zsigmondnak, Prága, 1613. febr. 2. Szathmáry 1871, 36.

⁶⁸⁶ Angyal 1896, 43.

⁶⁸⁷ Perneszy Gábor tudósítása az erdélyi dolgok felől. Váralja, 1610. dec. 13. Komáromy 1898, 615–617.

agitált. Sennyey Pongrácz Forgách Zsigmond mellett teljesített szolgálatot, s ezért száz tallér havi fizetést rendelt számára II. Mátyás.⁶⁸⁸ Sarmasághy Zsigmond pedig váratlanul Erdélybe utazott. Sarmasághynál ugyan nem volt szokatlan a hirtelen pályfordulás – gondoljunk 1604-es elfogatására⁶⁸⁹ – most mégis valószínűbbnek tűnik, hogy inkább kémkedni tért vissza Erdélybe. A hajdúk Szécsényben személyesen Kornis szájából hallották, 1610 decemberében, hogy „Sarmasághy is csak kemelkedik az fejedelem környül. Azt beszéllette Szécsényben Kornis, hogy csak azt nem tudják, ha mi falatot eszik az erdélyi fejedelem, de minden titkát, mind hadát, az portán való titkait is mind értik, és mennyi értéke lehet, mindent értnek.”⁶⁹⁰

Báthory eközben támadásba lendült: a Portán engedélyt kért a két vajda letételére, Némethy Gergelyt pedig Magyarországra küldte, hogy csapatokat toborozzon. Némethy Gergely és Fejérváry István egyik éjjel a Palánkhoz közeli Pusztaság falu mellett megtámadták és kifosztották Kornis Zsigmondot.⁶⁹¹ Mit keresett Kornis a végváriak között? Némethyek jogtalanul toboroztak katonákat Magyarországon, ezért a nádor vizsgálatot rendelt el az ügyben. A Zsigmondot ért inzultust is kivizsgáltatta, és a tanúvallomásokból úgy tűnik, Zsigmond a Báthory-ellenzék számára toborzott csapatokat, legalábbis Némethy toborzását próbálta semlegesíteni. Szécsényben többször is megfordult, s ilyesfélét terjesztett Báthoryról: „Kendy István is lengyel királyhoz ment, azt beszéli [Kornis], hogy ők nem akarnak semmit, de az erdélyi fejedelem nem nyughatik. Azt is mondta, hogy noha lengyelekre készül [Báthory], de az mint érti, az magyar koronát akarná keresni.” A katonák hópénzére is licitált: „...Azt beszélük némelyek, Kendy István lovasnak öt forintot ígért, gyalognak négy forintot.”⁶⁹²

Báthory 1610 decemberében elfoglalta Szebent, 1611 januárjában pedig Havasalföldet. Radut időben figyelmeztette Weiss Mihály brassói bíró, így hamar összeszedhette kincseit, és Moldvába menekülhetett. A vajdaságot Radu Michnea foglalta el, de 1611 tavaszán Radu Serban visszafoglalta székét. Radu következő célpontja Erdély volt. Weiss bírón kívül Kornis Zsigmond, Kendy István, Hahnágyi István s a szász Benkner János is tagja volt annak a különítménynek, amely Moldvában tárgyalt az elűzött vajdával. Raduval szövetkezett – az udvar jóváhagyásával – Forgách Zsigmond, és az erdélyi menekültek csoportja Kendy István vezetésével. Forgách kb. ötezer emberrel indult útnak június 29-én

⁶⁸⁸ II. Mátyás Sennyey Pongrácnak, Bécs, 1610. dec. 30. MTA KK Sennyey 452.

⁶⁸⁹ Erről részletesen I. A császár tanácsosa c. fejezetet.

⁶⁹⁰ Giotay Benedek Némethy Gergelynek, Gyarmat, 1610, dec. 7. E 196, Thurzó, 19. cs. fasc. 99. fol. 12.

⁶⁹¹ II. Mátyás Bosnyák Tamásnak. Bécs, 1610. dec. 15. Géresi 1887. 1600–1700. 71–72.

⁶⁹² Vizsgálat a Kornis Zsigmondra támadók ellen. MOL E 196, Thurzó, 19. cs. fasc. 99. fol. 12.

Kassáról. A román vajda a pásztorok ösvényein, a havasokon át lepte meg Báthoryt. A fejedelem a brassói papírmalomnál csatát veszített, és Szebenbe menekült. Kornis diadalittas beszámolót küldött Bécsbe, Caesar Gallónak az eseményről, miszerint a „zsarnok” Báthory egész seregét elvesztette; a gyalogokat mind megölték, ő maga más nemesekkel Szebenbe menekült.⁶⁹³ Radu Brassótól lassan indult meg hadaival Szeben felé, hogy egyszerre érkezzék a magyar sereggel a város alá.⁶⁹⁴ Eközben Forgách és hadserege a Szilágyságon át készült Kolozsvárra. Forgách Zilahon értesült Radu győzelméről. Kornis Zsigmond Sennyei Pongráccal előre ment Kolozsvár elfoglalására. A város a fősereg megérkezése után, július 25-én esett el.⁶⁹⁵ Itt csatlakozott a támadókhöz az 1610 végén Erdélybe szökött Sarmasághy Zsigmond is. Az üresen maradt Gyulafehérvár elfoglalása után a Szebenhez közel eső Szerdahelyen ütöttek tábornok. Kornis Zsigmond a hadjárat alatt agitációs tevékenységet fejtett ki: a császár hűségére próbálta téríteni az embereket.⁶⁹⁶

Miután Radu hadaival egyesültek, Medgyesre hívtak össze fejedelemválasztó országgyűlést, amelyen olyan kevesen jelentek meg, hogy meg sem tartották. Radu serege, miután feldúlta a Székelyföldet, cserbenhagyta Forgáchékat. Amikor török segítség érkezett a fejedelem segítségére, Forgách is Radu után ment Havasalföldre. Szeptember 29-én, amikor Forgách és Radu a moldvai határhoz érkezett, tatár csapatok támadtak rájuk, akik az összes ágyújukat és fegyverüket elvették. A nagy reményekkel induló hadjárat szégyenletes kudarcot vallott. A csapatok Máramarosba szerettek volna eljutni, de hazafelé eltévedtek, vezetőjük, egy kalugyer, cserbenhagyta őket. Az éhségtől, fáradtságtól sokan elpusztultak. Tíz napig bolyongtak, mígnem két pásztortól tudták meg, hogy Máramarostól messze vannak, de Moldvába, Szucsavába még eljuthatnak. Onnan a lengyel határszélen vonultak haza Kassára.⁶⁹⁷

Erdély elfoglalásának kísérlete a királyi udvar számára sokadszorra is kudarccal végződött. A korábbi próbálkozások során legalább ideig-óráig sikerült birtokba venni az országot, most azonban – Radu brassói papírmalomnál aratott győzelmétől eltekintve – semmit nem sikerült felmutatni. Radu vajda ennek ellenére továbbra is potenciális

---

⁶⁹³ Kornis Zsigmond Galli Cézárnak, Szalacs, 1611. júl. 14. MTA KK K 872.

⁶⁹⁴ Mikó 1980, 51.

⁶⁹⁵ Thaly 1871.

⁶⁹⁶ Mikó 1980, 51–52.

⁶⁹⁷ Angyal 1896, 118–119.

szövetségese maradt Bécsnek és a menekült főuraknak. Az összekötő kapocs a vajda és az udvar között – sőt a vajda és Thurzó nádor között is – Kornis Zsigmond volt.⁶⁹⁸

A menekültek pedig az eddigénél is rosszabb helyzetbe kerültek, az 1612-es szebeni, tavaszi országgyűlés ugyanis fej- és jószágvesztéssel sújtotta a „fugitivusokat”, sőt a halott Kornis Györgyöt és Boldizsárt is.⁶⁹⁹ Zsigmond hatalmas Zaránd megyei uradalmát, Deszni központtal Bethlen Gábor kapta meg.⁷⁰⁰

Zsigmond három és fél esztendeig volt politikai menekült Magyarországon. Hol lakott, miből élt ez alatt a Kornis házaspár? Pálffy Ilona rokonsága – Pálffy Katalin, Illésházy István özvegye és Pálffy Erzsébet, Daróczy Ferenc felesége – nemcsak politikai kapcsolatokat, hanem anyagi segítséget is jelentettek. Az Illésházy-özvegy kezdetől fogva anyagi támogatást nyújtott a Kornis házaspárnak⁷⁰¹. Valószínűleg szállást is nála találtak kezdetben. 1611-ben ő adta nekik lakóhelyül a Liptó megyei, Likava várához tartozó Szokolyát, addig az időpontig, amíg Erdélybe újra vissza nem térhetnek.⁷⁰²

A rokonság segítése azonban nem lett volna elegendő a létfenntartáshoz. Kornis Zsigmond és a többi erdélyi száműzött főúr – éppúgy, mint Kornis Boldizsár és Sennye Pongrác a prágai száműzetés idején – rendszeres havi fizetést, kétszáz forintot kapott az udvartól. Az ellátás, miként akkor, most is akadozott.⁷⁰³ Az Udvari Kamara jószágadománnyal próbálta kiváltani a fizetést,⁷⁰⁴ ezért 1612 májusától a túróci jövedelmekből kötötték le Kornis részére száz forint értékben bort és takarmányt.⁷⁰⁵

1613 nyarán Zsigmond ismét személyesen járt az udvarban. Az volt a szándéka, hogy Kassára költözzön. Ez több okból célszerűbb menedékhelynek látszott az alsó-magyarországi részeknél. Kassán közelebb került magyarországi birtokaihoz, de Erdélyhez is, ahonnan egyre kedvezőbb hírek érkeztek a katolikus főurakhoz Báthory Gábor fejedelemségének végeességéről. Az sem volt elhanyagolható körülmény, hogy a Szepesti Kamara elnöke sógora, Daróczy Ferenc volt, akinél az örökre akadozó kiutalásokat könnyedén kijárhatta. Kornis

⁶⁹⁸ Radu Serban Thurzó Györgynek, Makovica, 1611. nov. 2. Hurmuzaki: Documente IV./1. 446.; Radu Serban a Titkos Tanácsnak, Nagyszombat, 1611. dec. 6. Hurmuzaki: Documente IV./1. 457.

⁶⁹⁹ EOE, VI., Bp., 1880., 223–224.

⁷⁰⁰ Kisenyedi Veres György vallomása, 1655. máj. 1. AN Kornis 436, No. 60. E 147 Acta Radicalia 1. cs. 1. fasc. 62–65.; Veress 1914, 304.

⁷⁰¹ Esztergom, 1610. szept. 8. MTA KK K 864.

⁷⁰² Esztergom, 1611. nov. 4. MTA KK K 874.

⁷⁰³ 1613. jan. 10. Csiky István, Kendy István, Kornis Zsigmond és Sarmasághy Zsigmond kérvényei az Udvari Kamarához, ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 103. fól. 42–45.

⁷⁰⁴ 1612 dec. 14. Az Udvari Kamara a Magyar Kamarának. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn. r. Nr. 102., fól. 63–68.

egészen pontosan száz forint havi járadékot, és mellé bort és búzát kért. Indoklása szerint százezer forint értékű jószágot veszített el Erdélyben. Azért is folyamodott, hogy a Pozsonyi Kamara által folyósított 75 forint járandóságát, a következő hónap első napjától a Szepesi Kamara utalja ki számára, arra hivatkozva, hogy Kassán van lakása, ami túl messze esik Pozsonytól. A kérést természetesen Daróczy Ferenc is támogatta.⁷⁰⁶ Kassára II. Mátyás ajánlólevelével tért vissza, amelyben a király méltó szállást és vendéglátást rendelt a város tanácsától pártfogoltja számára.⁷⁰⁷

Kornis Zsigmond száműzetése 1613 őszén véget ért. Báthory Gábor politikája kudarcot vallott: török kapcsolatait elhanyagolta, a bécsi udvarral nem sikerült kiegyeznie, a szász városokat is maga ellen fordította, végül uralmának legfőbb támaszát, Bethlen Gábort is ellenségévé tette. Bukása ekkor már elkerülhetetlen volt: Bethlen maga jelentkezett a Portán Erdély trónjáért. Török pasák kísérték Kolozsvárra, ahol a rendek kényszerhelyzetben választották meg fejedelemnek, 1613. október 23-án.⁷⁰⁸

V. 2. Az „unikornis” alkuja

Bethlen trónfoglalása mind Bécsben, mind a királyi Magyarországon óriási felháborodást keltett. A fejedelem már Báthory Gábor alatt is Habsburg-ellenes politikát folytatott, és a török segítségével jutott hatalomra – tartani lehetett attól, hogy Erdélyt a Portának alávetett tartománnyá teszi. Újabb fegyveres támadás fenyegette tehát Erdélyt, és Bethlen azzal is tisztában volt, hogy az egyoldalú portai elköteleződés sem vezethet jóra, ezért szorgalmazta a kapcsolatfelvételt a Habsburg-párti nemesekkel. A katolikus menekültek tábora és az új fejedelem egymásra találása az utóbbiak részéről is szükséges volt: Báthory Gábor halála után ők is bizakodhattak abban, hogy visszatérhetnek birtokaikra, s nem kell életük végéig a királyi kegynek kiszolgáltatva, száműzetésben élniük. A tábor időközben megfogyatkozott: Sennyey Pongrác, aki több évtizeden keresztül volt a Kornis család szövetségese, sorstársa, barátja, 1613-ban meghalt. A maradék sem állt egységesen Bethlen mellé: Kornis készségesen idomult Bethlen

---

⁷⁰⁵ Az Udvari Kamara a Magyar Kamarának, 1612. május 3. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 101. fol. 86–88., az erdélyi püspök, Kendy István és Sarvasághy Zsigmond ugyanebben az ellátásban részesült.

⁷⁰⁶ ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 103. fol. 37–44.

⁷⁰⁷ II. Mátyás Kassa város tanácsának, Bécs, 1613. jún. 11. MTA KK Kornis II. 900.

⁷⁰⁸ Péter 1987, 640.

elképzeléseihez, Sarmasághy vonakodott, Kendy István pedig tovább dédelgette uralkodói ambícióit, és inkább a száműzetést választotta.⁷⁰⁹

Bethlen már megválasztása előtt hat nappal, október 17-én levelet küldött Kornis Zsigmondnak. Fejedelmi székfoglalásának eseményeit összegezve arra is kitért, hogy azt terjesztik, a nádor vissza akarja segíteni Báthoryt a hatalomba. Ha ez a császár akaratából lenne, akkor is veszedelmes, és ha így van, Bethlen is kénytelen lesz a török segítséget magánál tartani. Ezért inkább arra kérte Kornist, keresse meg Forgáchot és a nádort, változtassák meg az akaratukat, „mert bizony soha Erdélyt az török nem engedi senkinek bírni”. Ha elállnak a támadás tervétől, a török sem marad benn Erdélyben, ígérte meg Bethlen. Végezetül arra kérte, minél hamarabb jöjjön be Erdélybe, „hogy egyenlő értelemmel provideálhassunk megmaradásunkról” – senkitől semmi bántása nem lesz.⁷¹⁰

A visszatérés nemcsak a fejedelem jóindulatán múlt: Kornis II. Mátyástól kért engedélyt arra, hogy Erdélybe utazhasson,⁷¹¹ és csak ezt követően tért vissza. A szebeni országgyűlésre érkezve bemutatta Mátyás levelét, melynek tartalmáról csak ennyit tudni: „melyből megértették öfelsége hozzájuk és szegény romlott hazánkhoz való kegyelmességét”. Az országgyűlésen határoztak Kornis Zsigmond és Boldizsár jószágainak visszaadásáról is.⁷¹²

Visszatérhetett tehát Erdélybe Kornis egész „háza népe”, azaz felesége és Boldizsár özvegye, árvái is.⁷¹³ A menekülteket visszafogadta Erdély, de időbe telt, amíg visszanyerték a hosszú száműzetés alatt megfogyatkozott bizalmukat, s a török kivonulásáról sem voltak teljesen meggyőződve. A másik oldal, Bethlen és pártja éppígy nem bízott a katolikusok ígéreteiben. Várad, Huszt és Kővár sorsa nem dőlt még el, a katolikusok azt szerették volna, ha sikerül Magyarországhoz csatolni ezeket. Jól jellemzik bizonytalan, tapogatózó lépéseiket Sarmasághy Zsigmond sorai: „Magam miatt is szívesen látnám, hogy ide szakadjanak azok a várak, de hát az embernek tovább kell látni az orra végénél. Nyilván látom, hogy az Báthory tüze, ki elkezdett alunni, fellobban esmét ezekért az várakért.” Sarmasághy is tisztában volt vele, hogy a várak elfoglalását a török nem nézné tétlenül: „Az erdélyi atyafiak reménykednek, Várad, Huszt, Kővár állapotját értik, hogy innen sollicitálják és sollicitáljuk. Azt üzenték, hogy ők a Kegyelmed üzenetének és az én írásimnak és esküvésemnek hittek, és azért bocsátták el a törököt, tatárt. De Istenekre esküsznek, hogy rájő

⁷⁰⁹ Bethlen Gáborra vonatkozó fontosabb összefoglaló művek (a teljesség igénye nélkül): Szekfü 1983, Trócsányi 1980b, Demény 1982, Péter 1987, 633–687, Csetri 1992

⁷¹⁰ Bethlen Gábor Kornis Zsigmondnak, Kolozsvár, 1613. október 17., MTA KK Kornis, II, 901 – 903.

⁷¹¹ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Kassa, 1613. okt. 24. MTA KK Kornis II, 904–906.

⁷¹² MTA KK Kornis pótlások

⁷¹³ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II. 926–930.

az török, tatár újobban az országra érette, ha ide kiszakadnak az várak, sőt vagyok nagy rettegésben, hogy eddig is egy része vissza nem fordult legyen.” A helyzet úgy állt, hogy mindkét fél saját hátszágával tartotta sakban a másikat.⁷¹⁴

A folyamat, melyben – egy politikai alku keretében – a katolikusok elfogadták Bethlent, más-más ütemben zajlott az egyes emberek fejében. Sarmasághy szavaiból az ellenszenv („nyavalyás Bethlen”) a tartózkodás („Azért én mátol fogva hallgatók, neutrális leszek e dologból mindaddig, míg generális uram újobban nem parancsol felőle nekem.”) és legerősebben a rettegés („Ezeket csak kdnek írom, mert suspiciótól tartok.”...”Adta volna Isten, bár ide se jöttem volna. Akkor bolondultam volt meg, mikor ide jöttem, mert mindenfelől suspiciótól félek. De bizony bizony nem engedi az török ide az várakat, akárki mit gondoljon. Én kisietek Erdélyből, ha Kegyelmed nem ír sietséggel.”) érzése csendül ki. Ez a bizonytalanság Sarmasághy későbbi viselkedésében is megnyilvánult. 1614 elején a bécsi követségből haza sem tért, 1616-ban pedig Homonnai György Bethlen-ellenes támadásakor azonnal kifutott Erdélyből és csatlakozott a támadókhoz. Kendy István szélsőséges példája pedig azt bizonyítja: volt, aki kezdettől fogva elfordult a Bethlen kínálta lehetőségtől.

Kornis Zsigmond a harmadik utat képviselte. Sarmasághyval ellentétben, az ő leveleiben nyoma sincs ezeknek a nyomasztó gondolatoknak. Számára családi örökség volt nemcsak a Habsburg-hűség, hanem az Erdélyhez való ragaszkodás is. Kornis Gáspár Mihály vajda uralma alatt is a maradást választotta („tős, gyökeres vagyok ez országb”⁷¹⁵ – vallotta); Boldizsár a rövidebb rozsályi, majd a hosszabb prágai száműzetés alatt is azon dolgozott, hogy Erdélybe visszatérhessen. Zsigmond a széki merénylet után csaknem négy évig várt arra a pillanatra, amikor majd visszatérhet Erdélybe. Hozzá kell tennem, hogy nem valamiféle romantikus transzilvánizmus, hanem józan gazdasági megfontolások vezették őket döntéseikben.

Döntésében közrejátszhatott az a kortársak által ismert tény is, hogy Bethlen Gábor harmadizigleni rokona volt.⁷¹⁶ Ennél azonban lényegesebb érv volt az, hogy ő – a másik két politikussal szemben – 1613 őszén valóban elfogadta Bethlent, sőt: hitt Bethlenben. Belátta, hogy a Magyarországról induló, örök eredménytelenségre kárhoztatott beolvasztási kísérleteknek nincs a továbbiakban értelme. Ezzel a felismeréssel már Kornis Gáspár is adósunk maradt Bocskai Istvánnal szemben; most végre, generációs késéssel ugyan, de az

⁷¹⁴ Sarmasághy Zsigmond Kornis Zsigmondnak, Szatmár, 1613. nov. 3. MTA KK Kornis II. 908–912.

⁷¹⁵ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás, Gyulafehérvár, 1599. nov. 20.–dec. 1. EOE IV. 225–240.

⁷¹⁶ Kornis Zsigmond végrendelete Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1494–1495. A rokonságot a kortársak is számon tartották: I. Kemény 1959, 123–124.

erdélyi katolikus elit egyik legmeghatározóbb képviselőjében is megérett az önálló Erdély szükségességének gondolata. Bízott Bethlenben: csak ezzel a hittel volt képes olyan lázas propagandatevékenységet kifejteni Bethlen Gábor érdekében, mint a megelőző években Báthory Gábor ellen. „Soha erdélyi fejedelem a kereszténységhez jobb igyekezettel nem volt”, mint Bethlen Gábor – írta Dóczy Andrásnak, és hozzátette: „Bizony nem gyermek ember ez mostani fejedelem ő Nagysága... Sokat szolgálhat, az lelkem idvességit kötöm bele, hogy szolgál is, ha akadált szánt szándékkal ő Nagyságának nem csinálnak és erővel az jó igyekezetit gonoszra nem vonsszák.”⁷¹⁷ Kézenfekvő volt a Báthoryval való összehasonlítás: „...ez igen megért ember, az sok nyavalya igen megtanította, másképpen viseli magát, mint ezelőtt való tirannus; él az Isten, én soha nem reméltem, de az kinek Isten fejedelemsiget ad, mindennel hozzá építi azt ő Szent Felsege.” – fejtegette Forgách Zsigmondnak írt levelében.⁷¹⁸

Kornisra azért volt olyan nagy hatással Bethlen, mert felismerte benne azt az uralkodót, aki képes a törökkel „bánni”. Forgách Zsigmondot így inti: „Bizonyos legyen peniglen Nagyságod azban, hogy [a töröknek] minden készülétek Kassára vagyon, az mint Ngod is jól tudja. De ez megnevezett ember [Szkender pasa] által módja vagyon Őnagyságának benne, hogy minden igyekezetekkel az keresztyénsigről kiváltképpen, minthogy az szándék Magyarországra vagyon, másfele vonhatja Őnagysága, mert soha egy fejedelemnek Erdélyből nagyobb hitele nem volt az töröknél és az Portán, mint Őnagyságának.”⁷¹⁹

Ez a szavakban megnyilvánuló hit tetteiben is tükröződött. Már Szebenben is jó szolgálatot tett Bethlennek a szász univerzitással való egyezkedések során.⁷²⁰ Ezt követően, még meg sem pihent Erdélyben, 1614. január 28-án máris kiindult Szebenből Magyarországra, hogy saját feleségét, és rokonságát: Boldizsár özvegyét és árváit is behozza Kassáról. Olyan bizakodó volt, hogy 1614 elején már a jószágok rendbetételéről is gondolkodott.⁷²¹ Magyarországi útja során egyúttal Bethlen megbízását is teljesítette: a felsőmagyarországi katonai vezetőkkel (Forgách Zsigmonddal, Dóczy Andrásossal) tárgyalt az

---

⁷¹⁷ Kornis Zsigmond Dóczy Andrásnak, Szeben, 1613. dec. 14. MTA KK Kornis II. 913–915.

⁷¹⁸ Kornis Zsigmond Forgách Zsigmondnak, Szeben, 1613. dec. 14. Bécs, Nationalbibliothek, Autografensammlung. Köszönöm Unkelhausser Károlynak az eredeti forrást. Másolata: MTA KK Kornis II. 916–919.

⁷¹⁹ Uo.

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ Kornis Zsigmond Thurzó Györgynek, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II. 923–925.

említett várak visszaadásáról – magyarán személyesen is folytatta a leveleiben megkezdett munkát.⁷²²

Mindeközben a szebeni királybíró és egyben a szász önkormányzat vezetője, Johann Benkner Sarmasághy Zsigmond és Kassai István kíséretében ment követségbe Bécsbe. Nem sikerült engedményt elérniük, és Sarmasághyt vissza sem engedték Erdélybe, hanem visszatartották az udvarban. A hazafelé tartó Benknerrel és Kassaival, valamint Lassota Erikkel és Esterházy Miklóssal Kornis Liptóban találkozott, és miután beszélt velük, úgy látta jónak, hogy ne keresztezzék egymás útjait. Ezért megbízatását csak levél útján hajtotta végre, és írásban kereste fel Thurzó nádort és II. Mátyást is. A királynak írott levelében is Bethlen mellett érvel: jóindulatát az is bizonyítja, hogy neki magának visszaadta a jószágát, sőt, a szászoknak is visszabocsátotta Szebent, és ki is vonult a városból.⁷²³ Ezt követően Kornis Kassára utazott, hogy a Forgáchtól kapott „salvus conductussal” családját Erdélybe kísérje.⁷²⁴ Hazaérkezésük után Radnóton telepedtek meg. Zsigmond azonnal hozzálátott a vár rendbetételéhez.⁷²⁵

A királlyal folytatott tárgyalások egyelőre eredménytelenek voltak, Mátyás ugyanis továbbra is Várad átadását kívánta. 1614 januárjában megérkeztek a Portáról a fejedelmi jelvények, a török viszont Lippa és Jenő átadását követelte.⁷²⁶ A belpolitikai helyzet sem volt rózsás. Bethlen háta mögött, a szász városok a fejedelem minden jóindulatú gesztusa ellenére sem tudták megemésztetni a közelmúlt eseményeit. Benkner szebeni királybíró egyenesen Bethlen meggyilkolását latolgatta. Benkner Kornissal már Teplán megegyezett, sőt, Kornis – bár nem tudni, mire – meg is esküdött neki. A királybíró később Kornis Zsigmondnak írt levelében feltárta „szívének titkát, nemzetsége fájdalmát”. Benkner többek közt a Kornisok címerállatának, az unikornisnak gazdag jelentéstartalmát használta Zsigmond meggyőzésére: „De az igaz ítélő Isten Ngodnak tamquam rinoceros az egy unicornisnak tartotta meg mind az mi s mind az ország megszabadulását.” A másik nyomós érve Melchior Khlesl kancellár, bíboros véleménye Zsigmondról, aki szerint „...senkiben nincs annyi hűség, mint Nagyságodban, palatinus, generális és az többi mind árulók” A szászok a bécsi udvarral szövetkezve továbbra is Erdély és a Részek elfoglalását tervezték. A tartomány „gubernátora vagy fejedelme” Bethlen likvidálása után Kornis Zsigmond lett volna.⁷²⁷

⁷²² Kornis Zsigmond Dóczi Andrásnak, Rozsály, 1614. febr. 7. MTA KK Kornis II. 921–922.

⁷²³ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II. 926–930.

⁷²⁴ Kornis Zsigmond Forgách Zsigmondhoz, Eperjes, 1614. febr. 17. MTA KK Kornis II. 931–933.

⁷²⁵ Kornis Zsigmond Borbély Kristófnak, Radnót, 1614. máj. 25. MTA KK Kornis II. 948–950.

⁷²⁶ Hammer-Purgstall 1850, 103. Szilágyi 1879, 19–20.; EOE VI. 338.; Nagy 1962, 130–131.

⁷²⁷ Joannes Benkner Kornis Zsigmondnak, Szeben, 1614. jún. 10. Torma 1885. 224–227.

Benkner buzgó igyekezete Bethlen letételére és Kornis megnyerésére végül nem ért cél. A katolikus főúr és a királybíró közt folyó tárgyalásokat ugyan csak az utóbbi szemszögéből ismerjük, de Kornis Bethlennel szemben megnyilvánuló általános magatartása fényében nyilvánvaló, hogy a „beszervezési kísérletnek” nem volt fogantatja. „Égesse el ezt a levelet” – kérte Benkner, ennek ellenére a levél másolatban maradt fenn, a Thurzó levéltárban. A Benkner által emlegetett „teplai eskü” sem lehetett több Kornis részéről, mint az izzó szász kedélyek lehűtését szolgáló hitegetés, hiszen nem akarhatta a szebeni országgyűlésen már megkötött politikai alkut ilyen durván felrúgni – ugyanakkor az ellenzékietket, politikai és nem utolsó sorban gazdasági szövetségeseit sem kívánta cserbenhagyni. Kornis elégedett lehetett döntésével, hiszen Bethlen melletti kiállása szépen gyümölcsözőt: tagja lett a fejedelmi tanácsnak, és Bethlen háromszéki kapitánnyá is kinevezte.⁷²⁸

Az 1614-es tavaszi országgyűlés törvénytelennek minősítette a száműzöttek proscriptióját. Ugyanekkor Keresztúry Kristófné Kőrösi Ilona is visszanyerte jószágaira vonatkozó jogait.⁷²⁹ Kornis Zsigmond is visszakapta birtokait, de nehéz eldönteni, pontosan melyeket. Ez a probléma egyrészt a források esetlegességéből fakad, másrészt abból, hogy a konfiskált jószágokat Báthory Gábor továbbadta saját híveinek, és olyan is előfordult, hogy az új birtokosok ismét továbbadták másoknak a jószágot. Ilyenkor vissza kellett vásárolni a jószágot, és előfordult, hogy Zsigmond nem tudta letenni a teljes összeget, hanem a már megszerzetteket csereberélte.⁷³⁰

Bethlen úgyszintén lefölözhetette Kornis befogadásának politikai hasznát: amikor 1614 nyarán Khlesl tanácsos a Habsburg országok rendjeit összehívta Linzbe, hogy egy Bethlen elleni hadjáratához pénzt szerezzen, a magyar rendek ellenálltak a javaslatnak.⁷³¹ Ezt követően a békés megegyezés lett a cél: így jött létre 1615 tavaszán a nagyszombati egyezmény, mely fegyverszünetet jelentett a két országrész között.

V. 3. A fogarasi tisztes fogság

„...mind az én praedecessorim az felségtek hívségiben multanak ki ez világbul; én is gyermekségemtől az felségtek hívsége alatt nevedevin, mennyi sok károkat, exiliumokat,

⁷²⁸ Gyulafehérvár, 1616. január 23. AN Kornis, 644. No. 6. Már 1615. szeptember 15-én is használja ezt a címet. Ugyanebben a levélben szerepel tanácsúri rangja is: Radnót, 1615. szept. 29. MTA KK Kornis II. 961–962.

⁷²⁹ EOE VI. 416–418.

⁷³⁰ A kusza birtokügyekről I. a „Restaurációs” birtokpolitika c. fejezetet.

rabságokat szenvedtem⁷³² – ezekkel a szavakkal emlékeztette II. Mátyás királyt Kornis Zsigmond 1614-ben arra a kétségtelen tényre, hogy apja és két bátyja meggyilkolásának oka politikai meggyőződésük volt; ő maga pedig megmenekült ugyan a mártíriumtól, de egész addigi élete a Habsburg-hűség jegyében telt. S a nyomaték kedvéért hozzáfűzte: „...valameddig egy csepp vírebben tart, soha az felséged hívsigitül nem recedálok.”⁷³³ Fülünkbe kell, hogy csengjen Kornis Gáspár bizonyágtétele: „...ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjünk.”⁷³⁴

Amikor Zsigmond esélyt kapott Bethlentől arra, hogy újra kezdje derékba tört karrierjének építését, két dologgal kellett számolnia: egyrészt azzal, hogy ezt a lehetőséget furcsa módon éppen a család rendületlen királypártiságának köszönhetné, hiszen Bethlen – Kornis udvari befolyása, személyes kapcsolatai révén – éppen ezt akarta kiaknázni saját hatalmának megerősítése érdekében. A fejedelem politikusi nagysága mutatkozott meg ebben is: udvarába fogadta, jószágokkal megszelídítette, aztán saját szolgálatába állította ellenfelét. (Dolgozatom utolsó életben maradt főszereplője érdekében hozzá kell tennem, hogy Kornis is kellően bölcs volt megragadni a Bethlen kínálta lehetőséget.) Másrésztől a királypárti örökség csapdájával is számot kellett vetnie; azzal, hogy családjának múltja és saját pártállása élete végéig ráveti majd árnyékát: az áruló jelzőt bárki, bármikor előveheti a politikai szókinsztárból, s kicsit leporolva, kifényezve ismét ráaggathatja.⁷³⁵

Nem is kellett sokat várni arra, hogy ez megtörténjen. A száműzetést választó Kendy István Bethlen székfoglalása óta szervezkedett Radu Serbannal és Homonnai Györggyel együtt, Bécs jóváhagyásával. 1616-ban Khlesl bíborossal szövetségben már támadásra készültek Bethlen ellen, miközben a Porta továbbra is Lippa és Jenő átadását kérte.⁷³⁶ A fejedelem két tűz közé került, ezért igyekezett mindenkit leszerelni, aki kicsit is gyanús: főként a katolikusokat és a szászokat, így Kornis Zsigmondot, Szilvásy Boldizsárt, és Benknert is. Sarmasághynak sikerült Szatmárra kijutnia,⁷³⁷ és csatlakoznia Kendy mozgalmához.⁷³⁸

⁷³¹ Makkai 1987, 808.

⁷³² Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II. 926–930.

⁷³³ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II. 926–930.

⁷³⁴ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás, Gyulafehérvár, 1599. nov. 20.–dec. 1. EOE 225–240., Hurmuzaki: Documente XII, 511–513.

⁷³⁵ Az árulás problematikájáról I. az összegzést is.

⁷³⁶ EOE VII, 53.

⁷³⁷ Kassa, 1616. júl. 5. Forgách Zsigmond Thurzó Györgynek. Szilágyi 1881, 429.

⁷³⁸ Szepsi Laczkó 1980, 165–166.

Kornis is ugrásra készen várta a fejleményeket, ő is megpróbált elmenekülni⁷³⁹, de elfogták, és – szokás szerint – birtokait is elkobozták.⁷⁴⁰ Zsigmondnak, feleségével együtt ezúttal a fogarasi várbörtönnel volt alkalma közelebbről megismerkedni. A katolikus Perneszi Gábor sötét színekkel ecsetelte az esetet: "Kornis Zsigmond uramat Fogarasban tartatja [Bethlen], az feleségét asszonyomat azólta az kórság minden nap törvén, azt is ugyan Fogarasban fogva küldte, mind férfi s mind asszoni állat rendet catholicust és catholicát szenvedni nem akar."⁷⁴¹

Kemény János – a fogarasi várkapitány fia – gyermekkori emlékeként őrizte Kornisék fogságát. Ő, akinek a fejedelem élete végéig példaképe maradt, úgy írja le az esetet, mint egy kedélyes vendégséget: "...fejedelemségének kezdetiben bizonyos okokból őtet is megfogatta vala, és valahány ideig Fogarasban az atyám kapitánsága alatt tartaték fogva, de igen tisztességesen, mellette lakván felesége is, mikor akarta, egyébiránt is egyre vendégeskedvén véle az atyám, de nemsokára megengesztelődvén hozzá, és minden jószágit, javait restituálván, annál nagyobb böcsületi, hitele és igen nagy kedvessége volt, sok kegyelmességével is éltette, bátyjának is hittá, az mint hogy ugyan volt is valami rokonság közöttök."⁷⁴²

Októberben Homonnai támadása kudarcba fulladt, Kornis és a többi fogoly kegyelemért folyamodott. A kegyelmet megkapták, de jószágaiik tetemes részét nem nyerték vissza.⁷⁴³

V. 4. Az özvegy és az árvák

A széki merénylet és az azt követő megtorlás súlyos sebeket ejtett mindhárom Kornis családon. Kornis György özvegyet, Boldizsár özvegyet és árvákat hagyott hátra. Kornis Zsigmond feleségével együtt menekült el Erdélyből, mégis, a rájuk mért csapás volt a legenyhébb, mert a házaspár véráldozat nélkül megúszta a merényletet. A két özvegy viszont nagyon nehéz helyzetbe jutott, hiszen férjeik politikai merénylet áldozataivá lettek. Kettőjük közül Salgay Kata volt jobb helyzetben: nem voltak gyermekei, „csak” a maga jövőjével

---

⁷³⁹ Szilágyi 1881, 429.

⁷⁴⁰ EOE VII, 381. Szekfű 1983, 65.

⁷⁴¹ Perneszi Gábor Forgách Zsigmondnak, 1616. júl. 22–23. EOE VII, 370.

⁷⁴² Kemény 1959, 123–124.

⁷⁴³ EOE VII, 62–63.

kellett számot vetnie. Az ő sorsa nagyon gyorsan megoldódott: alig egy évvel megözvegyülése után újra férjhez ment, Perényi Gábor Ugocsa megyei főispánhoz.⁷⁴⁴

Keresztúry Katára szakadt a legnagyobb teher, hiszen férje két kisfiút, és egy utószülött kislányt hagyott hátra, és idős, ápolásra szoruló édesanyjáról, Körösi Ilonáról is gondoskodnia kellett. A legnagyobb politikai nyomás is őrá nehezedett, mert a fejedelmi propaganda Boldizsárt kiáltotta ki a merénylet egyik fő kitervelőjének. Neki volt a legnagyobb szüksége pártfogóra, segítőtársra, ő mégsem ment újból férjhez. Az özvegyi sors vállalása nem volt egyedülálló: Keresztúry Kata számos kortársa döntött az egyedüllét mellett. Ezek az asszonyok elsősorban társadalmi rangjuk, vagyonuk és magas pártfogóik révén engedhették meg maguknak az özvegyiség megtartását.⁷⁴⁵ Ezzel szemben Keresztúry Kata valószínűleg nem saját belátásából maradt özvegyen, inkább gazdasági-politikai helyzete miatt nem akadt kérése. Mivel férje minden vagyonát konfiskálták, és még hazájából is menekülnie kellett – tehát saját házasságba hozott vagyonát, jószágát is elvesztette – aligha akadt volna épeszű nemesember, aki elvegye. Volt viszont pártfogója sógora, Kornis Zsigmond személyében, aki száműzött rokonai fő gondviselője lett.

Kata családjával együtt a széki merénylet után Magyarországra menekült. Rövid ideig Boldizsár ruszakai birtokrészén húzta meg magát,⁷⁴⁶ ez azonban nem volt biztos menedék a számára, a birtokért már Kornis Boldizsár is perelt a többi örökössel. Ebben a szorult helyzetben, a száműzött erdélyi férfiakhoz hasonlóan az asszony is II. Mátyáshoz fordult anyagi támogatásért. 1612-ben arra kérte a királyt, hogy a pozsonyi kamaraház hátsó emeletén, az egyik tisztviselő halála miatt megürült szállást utalja ki családjá számára. Kérelmében nemcsak férje Habsburg-hűsége miatt elszenvedett mártírhalálára, hanem hitbuzgó katolikus apja, Keresztúry Kristóf érdemeire is hivatkozott.⁷⁴⁷ Az Udvari Kamara 1612 márciusában hatvan forint havi kegydíjat utalt ki az özvegy, a nagymama és a gyermekek számára,⁷⁴⁸ ezt az összeget alig egy év múlva Kata asszony kérésére még húsz forinttal megtoldották.⁷⁴⁹ 1613-ban ez a csonka család is átköltözött Kassára, Kornis Zsigmond és felesége akkori lakhelyére, ezért sógorához hasonlóan az özvegy is kérte, hogy

⁷⁴⁴ Perényi Gáborné és Matusznay Zsófia birtokegyezsége, Lelesz, 1611. ápr. 26. MTA KK Kornis II. 871.

⁷⁴⁵ Az özvegyi állapotról l.: Horn 1996, 64–68.

⁷⁴⁶ Regeszták a kolozsvári Kornis-levéltárból. MTA KK Kornis pótlások.

⁷⁴⁷ II. Mátyás a Magyar Kamarának, 1612. jan. 21. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv. Hoffinanz–Ungarn r. Nr. 101. Konv. 1612. január fol.41.

⁷⁴⁸ Az Udvari Kamara II. Mátyásnak, 1612. márc. 5. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv. Hoffinanz–Ungarn r. Nr. 101. Konv. 1612. március fol. 34–35. A Magyar Kamara jelentése, 1612. márc. 12. uo., fol. 42–45.

⁷⁴⁹ Keresztúry Kata II. Mátyásnak, 1613. január 11.; az Udvari Kamara II. Mátyásnak, 1613. jan. 15. II. Mátyás a Magyar Kamarának, 1613. jan. 19. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv. Hoffinanz–Ungarn r. Nr. 103. Konv. 1613. január fol. 84–90.

ezen túl az Szepesi Kamara utalja ki számára kegydíját. Az özvegy lakás kijelölését is kérte.⁷⁵⁰ A kegydíj kifizetése akadozott, ebben az ügyben fordult Pálffy Máriaához, és Pálffy Istvánhoz, akik bejáratosak voltak Ferdinánd főherceghez Bécsbe, de segítséget nem kaptak tőlük, mert a pestis miatt nem mehettek az udvarba Vöröskőről.⁷⁵¹ Forgách Zsigmond segítségével sikerült valamennyi adósságot behajtani.⁷⁵²

Az özvegy és az árvák sorsa rendeződni látszott Bethlen hatalomra jutásával. Az 1614-es megyesi országgyűlés – Kornis Zsigmond közbenjárására – visszafogadta Kornis Boldizsár gyermekeit. A rendek végzése reményt keltően hangzott: „örömet befogadják, és minden dolgukban törvény szerint procedálhatnak”.⁷⁵³ Minden látszólagos jóindulat ellenére az asszony mégsem érezte magát teljesen biztonságban. A birtokügyek rendeződéséig továbbra is kérte járandóságát II. Mátyástól.⁷⁵⁴ Erdélyben „tenyényi földem sincs” – panaszkodott a magyar királynak. Iskolás korú fiai eltartására is anyagi segítséget kért az udvartól, és azt is, hogy az ellátását ezután a Szepesi Kamarához utalják.⁷⁵⁵ A Kamara ezt követően havi nyolcvan forintot utalt ki a fiúk alsó fokú tanulmányaira.⁷⁵⁶

A következő időszakban két emberen múltott Keresztúry Katának és gyermekeinek a sorsa: Bethlen Gáboron és Kornis Zsigmondon. Ez utóbbi – saját körülményeihez mérten – kezdetben családfőként, patrónusként igyekezett könnyíteni az árvák helyzetén. A fiukat, Ferencet és Istvánt szárnyai alá vette, nevelésüket személyesen irányította a továbbiakban. Keresztúry Kata két fiával és az utószülött kislánnyal, Borbálával együtt Radnóton húzta meg magát. A várat és az uradalmat, melyet eredetileg Boldizsár birtokolt, ugyan Zsigmond szerezte meg magának, mégis hajlandó volt befogadni árván maradt rokonait. A gyermekek nevelésére egy jobbjágot is átengedett az „ágyának”. Radnót 1610-ben a fiscus kezére jutott, ami azt is jelentette, hogy évek óta lakatlanul, pusztán állt, ezért felújításra szorult. Kornis a beköltözés után menten hozzáfogott a birtok rendbehozatalához és a vár építéséhez-szépítéséhez.⁷⁵⁷

⁷⁵⁰ 1613. júl. 24. Az Udvari Kamara a Szepesi Kamarának, ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 104. fol.122.

⁷⁵¹ Pálffy Mária Keresztúry Katának, Vöröskő, 1613. okt. 30. MTA KK Kornis II. 923–924.

⁷⁵² Forgách Zsigmond Keresztúry Katának, Szeben, 1613. dec. 19. AN Kornis, 250. No. 26.

⁷⁵³ AN Kornis 680. EOE VI, 416–417.; Gyulafehérvár, 1614. márc. 13. Kornis Zsigmond kérvénye az erdélyi rendekhez, MTA KK Kornis II, 940.; MTA KK Kornis pótlások

⁷⁵⁴ Keresztúry Kata II. Mátyásnak, 1614. ápr. 10. MTA KK Kornis II. 943–944.

⁷⁵⁵ II. Mátyás Ferdinánd főhercegnek, 1614. márc. 21. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 105. fol.107–113.; Ferdinánd főherceg a Szepesi Kamarának, 1614. ápr. 10. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn r. Nr. 105. fol.38.

⁷⁵⁶ MTA KK Kornis II. 945–946.

⁷⁵⁷ Kornis Zsigmond Borbély Kristófnak, Radnót, 1614. máj. 25. MTA KK Kornis II. 948–950.

A fejedelmi család is jóindulatúnak mutatkozott. Amikor Kata asszony egy levelet szeretett volna a királyi országrészebe küldeni, és ehhez kérte Bethlen engedélyét, Károlyi Zsuzsanna személyesen járt közben az érdekében férjénél, majd maga írta meg a kedvező választ is: „Értem, ides asszonyom, mit ír Kegyelmed az odaki való küldés felől, én szólottam uramnak ökegyelmének felőle, azért ökegyelme megígérte, hanem valamikor kegyelmed akarja, bizvást küldhet kegyelmed, senkitől semmi bántása nem leszen.”⁷⁵⁸

1616-ban ismét fordulatot vett az árvák és az özvegy sorsa. Homonnai támadása után Kornis Zsigmond a fogarasi várbörtönbe került, birtokait is konfiskálták. Keresztúry Katával szemben az addigi nyájas hangnem keménnyé, parancsolóvá vált. Bethlen azt hányta a katolikus asszony szemére, hogy a radnóti prédikátornak nem adja meg a Báthory Gábor által rendelt jövedelmet: „...kin csodálkozunk, hogy így elidegeníti az egyházi javakat”.⁷⁵⁹ A fiscus kezére jutott radnóti várat, az árvák lakhelyét pedig rövid ideig háromezer forintért az özvegy kezén hagyta, hamarosan azonban Péchy Simon, a második nagyszombati egyezmény megkötésében aktív szerepet játszó tanácsúr kezére bocsátotta az egész birtokot. A fejedelem döntése nem tűrt ellentmondást: amint a kancellár leteszi az említett összeget, Kata asszony is tartozzék a jószágot „csendesén kezéből kibocsátani.”⁷⁶⁰

Az özvegy kapott némi haladékot, egyrészt, mert Péchy a zord téli időjárásra tekintettel eltekintett a kilakoltatástól, másrészt, mert időbe tellett, míg letette a háromezer forintnyi összeget. Téltől tavaszig Keresztúry Kata minden követ megmozgatott. A fejedelemhez írt könyörgéseiben először a maga jussát hajtogatta Radnóra vonatkozólag, de Bethlen kitartott amellett, hogy a birtokba sem Kornis Zsigmondot, sem Keresztúry Katát nem „confirmálta”, az özvegy csak Kornis jóindulatából kapott ott lakhelyet. Ezután megpróbálta pénz helyett másik birtokra cserélni Radnótot, de ez sem sikerült. Akkor Péchy próbálta rávenni, hogy tűrje el ottmaradását, a kancellár azonban mereven elzárkózott a felvetéstől. Miután az ésszerű megoldások mind kudarcba fulladtak, már csak a tehetetlen düh szülte indulatok maradtak: pusztítani, prédálni kezdte a birtokot, a jobbágyságot elkergette.⁷⁶¹ A sors keserű elégtétellel szolgált az özvegynek: 1621-ben Péchy Simont árulás vádjával letartóztatták, és birtokait zárolták. A kancellár az elfogatás utáni órákban könyörgő levelet írt

⁷⁵⁸ Károlyi Zsuzsanna Keresztúry Katának, Gyulafehérvár, 1616. szept. 2. AN Kornis, 250., No. 29.

⁷⁵⁹ Bethlen Gábor Kornis Boldizsár özvegyének, Segesvár, 1616. okt. 31. MTA KK Kornis II. 966.

⁷⁶⁰ Bethlen Gábor Kornis Boldizsár özvegyének, Kolozsvár, 1616. dec. 2. MTA KK Kornis II. 968–969.

⁷⁶¹ Péchy Simon Kornis Boldizsár özvegyének, Kolozsvár, 1616. dec. 2. MTA KK Kornis II. 970–971. Bethlen Gábor Kornis Boldizsárnénak, Várad, 1616. dec. 28. MTA KK Kornis II. 972–973. Péchy Simon Kornis Boldizsárnénak, Várad, 1616. dec. 28., MTA KK Kornis II. 974–977. Gyulafehérvár, 1617. ápr. 3. Péchy Simon Kornis Boldizsárnénak, MTA KK Kornis II. 980–981. Gyulafehérvár, 1617. ápr. 2. MTA KK Kornis II. 978–979.

a fejedelemnek, és azt kérte, legalább a gyermekeit hagyhassa Radnóton, de hasztalan: Péchy gyermekeinek és anyósának is el kellett hagynia Radnótot.⁷⁶²

Áprilisban jött el a kiköltözés ideje. Nem tudni, hová mentek: talán Szentbenedekre.⁷⁶³ Keresztúry Kata apai jószágát, régi lakhelyüket 1613-ban Dévai György kapta meg Báthory Gábertól, de az özvegy végül visszaszerezte, hivatalosan 1617. május 20-án.⁷⁶⁴ Bethlen Gábor ekkor visszaadta Boldizsár más elkobzott birtokait is Kolozs, Kraszna, Közép- és Belső-Szolnok megyében.⁷⁶⁵

Homonnai támadásának kudarca után Kornis Zsigmond kiszabadult a fogságból, helyzete azonban még hosszú ideig bizonytalan volt.⁷⁶⁶ Ezért az özvegy istápolása helyett jobbnak látta saját állapotának megszilárdítását oly módon, hogy az egykori Kornis-jószágok egy kéz alatt egyesüljenek. 1618-ban visszaváltotta a korábban Kornis Györgynek elzálogosított Szinyérváralját⁷⁶⁷ felesége vagyonából⁷⁶⁸ tízezer forintért⁷⁶⁹, de Boldizsár árváit kitiltotta az örökségből. Keresztúry Kata annyit tudott elérni, hogy sógorát arra kötelezte, minden évben adjon egy meghatározott összeget a két fiú taníttatására.⁷⁷⁰ Zsigmond a Horváth Annától örökölt ingóságokból, arany- és ezüstékszerekből is kitérta rokonait. Végrendelet híján⁷⁷¹ 1919-ben felkereste Silmide Boldizsárné Ős Anna asszonyt, akinek a mostohaanya állítólag szóban tett testamentumot, mégpedig olyat, hogy minden ékszerét, főként „az asszonyi ékességeket” Kornis Zsigmondnak és feleségének hagyja, mert betegsége alatt és a száműzetés idején „nem volt több szerelmes gyermekem Kornis Zsigmondnál”. Ős Anna egy Horváth Anna által vásárolt, név szerint nem említett, nyolcszáz aranyat érő jószágra is emlékezett, melyet a mostohaanya ugyancsak Zsigmondnak hagyott.⁷⁷²

Keresztúry Kata a következő néhány évben is Szentbenedeken élt.⁷⁷³ 1619-ben itt látogatta meg Wesselényi Anna, Csáky István özvegye.⁷⁷⁴ A fiai már nem laktak vele, 1618-ban kezdték el Nagyszombatban a jezsuita kollégiumot. Az iskoláztatás sok pénzt emésztett

---

⁷⁶² Kovács 1994, Dán 1987.

⁷⁶³ Gyulafehérvár, 1617. ápr. 6. AN Kornis 250. No. 30. MTA KK Kornis II. 982.

⁷⁶⁴ Regeszták a kolozsvári Kornis-levéltárból, MTA KK Kornis pótlások

⁷⁶⁵ MOL F 1 Libri regii VIII., Fol. 250.

⁷⁶⁶ EOE VII, 62 – 63.

⁷⁶⁷ A birtokot 1608-ban adta zálogba Zsigmond Györgynek. Szinyérváralja, 1608. okt. 8. MTA KK Kornis II. 811.

⁷⁶⁸ MTA KK Kornis VI. 4315.

⁷⁶⁹ Lelesz, 1618. jan. 22. MTA KK Kornis II. 988.

⁷⁷⁰ Tasnád, 1618. márc. 1. AN Kornis 646, No. 4.

⁷⁷¹ Valószínűleg készült végrendelet, de elveszett. A forrásból ez nem derül ki világosan.

⁷⁷² Fenes, 1619. máj. 10. MTA KK Kornis II. 1002–1003.

⁷⁷³ Muzsna, 1618. jan. 28. Bethlen Gábor Kornis Boldizsárnénak, AN Kornis 250., No. 31. MTA KK Kornis II. 989.

⁷⁷⁴ Wesselényi Anna Dóczy Andrásnak, Szentbenedek, 1619. jan.20. MOL E 173 Dóczy, 1. cs. No. 260–261.

fel⁷⁷⁵ – az anya latba vetette minden kapcsolatát, hogy a szükséges összeget előteremtse. Régi adósságokat próbált felhajtani, még Mária Krisztiánát, az egykori fejedelemasszonyt is felkereste levelével. A tirolai, halli zárdában visszavonultan élő főhercegasszonynak egyszer kétezer forintot kölcsönzött Keresztúry Kristóf. Az adósságot már Kőrösi Ilona is próbálta behajtani, de azt a választ kapta Mária Krisztiánától, hogy majd a magyar királyné fogja kifizetni a tartozást. Öt évig hiába vártak erre, Kőrösi Ilona közben meghalt.⁷⁷⁶ A tartozás miatt II. Mátyásnak is kérvényt nyújtott be.⁷⁷⁷

1618-ban nemcsak az úrfiak, hanem az egész család életében is döntő fordulat zajlott le. Ekkor döntött úgy az özvegy, hogy földjébe a folyamatos küzdelmet sógorával Boldizsár birtokainak visszaszerzéséért, adósaival szemben az anyagiak előteremtéséért, és lányával együtt a pozsonyi klarissza kolostorba vonul. A fiúk felsőbb tanulmányainak elkezdése mellett ez a döntés sarkallta az özvegyet végrendelet írására is. A testamentum a magyarországi és erdélyi birtokok gondnokául és a gyerekek gyámjául három személyt jelölt ki: a magyar arisztokráciából Forgách Zsigmond országbíró, felső-magyarországi főkapitányt és Pálffy Istvánt, Erdélyből pedig Horváth Gáspárt. Mindhárman tagjai voltak a Pálffy-rokonságnak.⁷⁷⁸ A birtokokat három részre osztani rendelte. Amennyiben Borbála 15 éves korában örök szüzességi fogadalmat tesz, az ő részének értékét becsülik meg, s az összeget osszák kétfélé: egyik részét a klarissza zárda kapja meg, másik részén a fiúk osztoznak. A végrendeletnek ez a pontja a klarisszákkal már előzőleg megkötött szerződésen alapult. Kata asszony ezzel az összeggel járult hozzá kettejük kolostori ellátásának költségeihez. Valamelyik gyermek esetleges halála esetén a másik kettő egyenlően örökölje annak a részét is. Kata asszony valószínűleg el akarta kerülni a birtokok további aprózódását, és ezért egyik fiát is egyházi pályára szánta.⁷⁷⁹ Ez később valóra is vált, amikor István a jezsuita rendbe lépett.

⁷⁷⁵ Fennmaradt Goda Kristóf nyugtája, melyben elismeri, hogy 160 forintot kapott Keresztúry Kata szervitorától a két fiú ételmezésére és szállására, 7 forintot és 70 dénárt pedig az egyéb felmerülő költségekre. Nagyszombat, 1618. júl. 26. MTA KK Kornis II. 996–997.

⁷⁷⁶ 1614-ben említik utoljára.

⁷⁷⁷ Keresztúry Kata Mária Krisztiánának, Uő II. Mátyásnak, Nagyszombat, 1618. jan. 7., MTA KK Kornis II. 983–987.

⁷⁷⁸ Horváth Gáspár felesége is Pálffy-lány volt. Erre egyetlen adatom Daróczy Ferenc végrendelete: „Horváth Gáspár, kinek szerelmes házastársa egy az én feleségemmel” – azaz Pálffy Erzsébettel. Az idézet arra enged következtetni, hogy a testvére volt. Illésházy Istvánné Pálffy Katalin végrendelete viszont Pálffy Istvánnak csak két lányát említi, Erzsébetet és Ilonát. Pálffy Kata végrendelete négy évvel későbbi, lehet, hogy akkor már nem élt Horváth Gáspárné, és ez a magyarázata annak, hogy nem kerül szóba: MOL P 471 (Lónyay cs.) Daróczy Ferenc végrendelete, Nyevice, 1608. márc. 17. A Daróczy cs. levéltára, Iratok 1578–1643, fol 8–19. (másolat) és Merényi 1897, 758. A kérdéssel l. még A Kornis fiúk (1567–1601) c. fejezetet.

⁷⁷⁹ Esztergom, 1618. jan. 31. MOL F I Libri regii XII. k. 52–53b.

Az özvegy csak hat évvel később: 1624-ben költözött a kolostorba. Nem egészen világos előttem, miért várt eddig. Lehetséges magyarázat, hogy Borbála lánya fogadalomtételével van összefüggésben a beköltözése, ám a két dátum csak hozzávetőlegesen egyezik, hiszen a kislány 1610-ben született. De 1618 és 1624 között valaminek történnie kellett Keresztúry Kata és Kornis Zsigmond között is. Az 1618-as végrendeletben a sógor még mint jogbitorló szerepel, aki rátette a kezét a gyermekek birtokaira. 1624-ben viszont Bethlen Gábor és Bethlen István mellé Kornis Zsigmondot jelölte ki gyámul az özvegy.⁷⁸⁰ Keresztúry Kata és Kornis Zsigmond békekötése valószínűleg ez utóbbi józan számvetésén alapult. Pálffy Ilonának több mint húsz év házasság után sem született gyermeke. Belátható volt, hogy a göncruszkai Kornis család jövője immár csak a két fiútól, Ferenctől és Istvántól függ. Zsigmondnak ezentúl nem születendő gyermekei rivális unokatestvéreiként, hanem saját örököseiként kellett tekintenie Boldizsár árváira, ezért vállalta el a gyámságukat.

Kata asszony, miután több birtokát zálogba vetette Bethlen Gábornak,⁷⁸¹ a pozsonyi kolostor felső emeletén, más özvegyasszonyok társaságában, kislánya mellett találta meg a lelki nyugalmat.⁷⁸² Erdéllyel való kapcsolatát továbbra is megőrizte. Erdélyi Istvánnal, a kolozsmonostori templom patrónusával, a jezsuiták egyik legfőbb támogatójával főként a katolikusok erdélyi helyzetéről értekezett. Amikor Erdélyi a monostori templom oltárát csináltatta Pozsonyban, viaszgyertyákat küldött Keresztúry Katának, hogy az özvegy az erdélyi nemesúr és felesége lelki üdvére gyűjtsa meg azokat, és imádkozzon értük.⁷⁸³

V. 5. Bethlen generálisa

Bethlen az 1619–1621-es hadműveletekkel kapcsolódott be a harmincéves háború küzdelmeibe. Az első hadjárat előkészítését már 1619 februárjában megkezdte. A hadjáratához elengedhetetlen volt a portai jóváhagyás biztosítása. A török álláspontot azonban a konstantinápolyi császári követ ígéretei is befolyásolták, s ez mindenképpen óvatosságra intette a fejedelmet.⁷⁸⁴ A hátország biztosítása végett a Váradhoz közel eső, „a török torkában” fekvő Papmező várának megerősítését is elrendelte, a Szepesi Kamarát

---

⁷⁸⁰ MTA KK Kornis pótlások

⁷⁸¹ Keresztúry Kata záloglevele: MOL F 5 Diversorum Cista, 2. d., Cista 1., Fasc. 5. N. 15.

⁷⁸² A pozsonyi klarisszákrol Horn 2002

⁷⁸³ Erdélyi István Keresztúry Katának, Gernyeszeg, 1628. júl. 4. BAR Mike, 423.

⁷⁸⁴ Nagy 1969. 202–203. Bethlen hadjáratairól: Piri 1999, Hausner 2001.

felszólította, hogy két mázsa lőport és fél mázsa ónt küldessen a Kornis Zsigmond kezén lévő erődítménybe.⁷⁸⁵

Kornis Zsigmond katonai szerepvállalásáról a nyugati hadszíntéren elsőként az 1620. évi őszi hadműveletek alkalmával értesülünk. Kornis Bornemisza Jánossal együtt 1620 őszén a szövetséges csapatok megsegítésére küldött csapatok kapitánya volt, a sereg mintegy 5000 főből állt.⁷⁸⁶ Ekkor a Buquoi vezette császári sereg és Miksa bajor választófejedelem csapatainak egyesülésével már körvonalazódtak a cseh katasztrófa árnyai. Bethlen 1620. szept. 17-iki levelében kapitányai jelentésére válaszolt, melyben azok a szövetségesek „megszorult állapotjáról” számoltak be. A fejedelem korábban már többször figyelmeztette Anhalti Keresztélyt, hogy támadja meg a császári sereget, mielőtt az egyesül a bajorokkal, a herceg azonban nem fogadta meg a tanácsait. Most viszont lehetetlen volna 5–6 napon belül személyesen odavezetni hadait, amint ezt kapitányai kérték tőle. Ezért arra kérte Kornisékat, beszéljék rá a herceget, hogy amíg a magyar segélysereg meg nem érkezik, ne ütközzék meg, ő pedig igyekszik minél hamarabb megsegíteni őket. „Féljete, de meg ne ijedjete.” – így biztatta hadvezéreit. Bethlen nem látta kilátástalannak a helyzetet: amennyiben Anhalti Keresztély egyesül Thurn és Mansfeld seregével, és Bethlen hadaival, tizenhatezer fővel erősödne meg hadserege.⁷⁸⁷

Két nap múlva Kornis is jó hírekkel szolgált Péchy Simonnak írt bőséges levelében: a cseh vitézek szerencsével jártak, lengyel tiszteket is elfogtak. A magyar segéderő hátrébb maradt, de Kornis előrement néhányadmagával az anhalti herceg táborába, a magyar seregtől egy napi járóföldre, és szemtanúja volt egy kisebb összecsapásnak. A hegyről elragadtatással szemlélte a szász hercegek kardforgató tudományát, és egy fiatal cseh hercegre is felfigyelt, akiről ezt jegyezte le sommásan: „Két lovát lútték el alóla, vitéz gyermek.” Őt magát, mint írja, nem engedték harcba bocsátkozni, nehogy öltözete alapján lengyelnek nézzék.

A magyar csapatok is derekasán helyálltak: egy lovastiszt például egy előkelő, Hoffkirchen családtól való muskétáskapitányt ejtett fogságba, a Kornis alá rendelt katonákból viszont egyet sem fogott el az ellenség. A segítségben is bizakodnak: hamarosan megérkezik Zierotin a morva hadakkal és nyolc faltörő ágyúval. Sok veszélyt okoztak viszont a zsoldosok, akik az akadozó fizetség miatt „az óráját is megátkoztatták már” Kornissal, amikor elvállalta őket. „Mihelyet havok kitelik, sem zászló alatt nem jár, sem strázsát nem áll, azt

⁷⁸⁵ Bethlen Gábor a Szepesi Kamarának, Kassa, 1620. febr. 10. MTA KK Kornis II. 1004.

⁷⁸⁶ Nagy 1969. 244.

⁷⁸⁷ Bethlen Gábor Kornis Zsigmondnak és Bornemissza Jánosnak. Nagyszombat, 1620. szept. 17. Rácz 1865., I. k. 205–208. Bethlen Farkas saját kezű feljegyzései: MOL P 1955. 11. cs. 55. t. fol. 426–435. Nagy 1960. 80–81.

mondja, hogy annak parancsoljak, az kinek fizetek.” A Kornis alá rendelt udvari sereg viszont szót fogad, és Bornemiszával is jól kijön. A kapitány mindazonáltal mégis szívesebben szolgált volna Bethlen körül, mint Fehérhegynél, ezért arra kérte a kancellárt, járjon közbe az érdekében a fejedelemnél. Péchy révén küldött levelet a feleségének is.⁷⁸⁸ A hadjárat során ejtett rabok egy részét a hozzátartozók váltották ki, más részüket a kapitányok maguknak tartották meg, a többieket kötelesek voltak a fejedelemnek illetve a kincstárnak átadni. Kornis is többször küldött rabokat Péchy Simonnak.⁷⁸⁹

A sereg részt vett a fehérhegyi csatát megelőző összecsapásokban, majd a november 8-i fehérhegyi csatában is. Az anhalti herceg három arcvonalat állított fel, a magyar lovasság a harmadikban kapott helyet, Thurn parancsnoksága alatt. November 7-én éjszaka Bauchier ezredes rajtaütött a Rusin mellett elszállásolt magyar katonákon, és mintegy kétszáz főt levágott. Kornis erre a magyar csapatokat Fehérhegyre vezette, ahol másnap a szövetségesek megsemmisítő vereséget szenvedtek a császári és bajor csapatoktól. A betegen fekvő Bornemisz helyett Kornis vezette a magyar könnyűlovasságot.⁷⁹⁰ A császári és bajor csapatok egyesített rohama elől a cseh csapatokkal együtt a magyar lovasok is futásnak eredtek. A feljegyzések szerint Vilmos weimari herceg meg akarta állítani Kornist, de ő csak ennyit mondott latinul: "A németek futnak." A herceg erre ezt válaszolta, szintén latinul: "Nem akarok e napon német lenni, magyar leszek. Csak maradj mellettem." Erre Kornis egy pillanatra visszafordult, de aztán tovább menekült.⁷⁹¹ Thurn gróf beszámolója szerint a magyarok menekülés közben mintegy háromszázan veszték el, egy részük a Moldva vizébe fulladt.

A fehérhegyi csatáról szóló kortárs angol tudósítás a csatavesztés okai között a magyar sereg helyt nem állását is feltüntette.⁷⁹² Bethlen – Thurn beszámolójára támaszkodva – a kudarc okát a generálisok készségtelenségében, figyelmetlenségében, másrészt a csapatok fegyelmeztelenségében jelölte meg, aminek a fejedelem szerint maga Kornis volt az oka: "az magyar seregeknek az mely helyt mutattak volt, oda nem állatták az seregeket, és ott egy magyar sem vitt, hanem csak mind elfutott, et quod majus, harmada sem volt jelen, mind

---

⁷⁸⁸ Kornis Zsigmond Péchy Simonnak, 1620. szept. 19. BAR Mike 330.

⁷⁸⁹ Kornis Zsigmond Péchy Simonnak, 1620. szept. 19. BAR Mike 330.; Kornis Zsigmond Péchy Simonnak, Sassin, 1621. máj. 30. BAR Mike 342.

⁷⁹⁰ Szekfü 1983, 108.

⁷⁹¹ Nagy 1969, 246.

⁷⁹² Francis Nethersole 1620. nov. 16-i tudósítása. Kropf 1910, 461.

kurva anyjokban voltak akkor is prédálni. Ennek főbb oka az rendelt helyben való nem állásoknak Kornis Zsigmondot hallom.”⁷⁹³

Való igaz, hogy a magyarok harcértékben és morálisan alulmaradtak a jól fizetett, jól táplált császári sereggel szemben. Thurn állítása szerint a harcban csak tízen estek el, a többi a csatatér kőbányái közt a Moldva folyóhoz menekült. Az akadozó hópénz, amelyre Kornis Zsigmond már korábban felhívta Bethlen figyelmét, végül valóban komoly bajt okozott.⁷⁹⁴

A fejedelem néhány héttel későbbi levelében már a vezérkar rossz döntéseit okolta az elszenvedett kudarcért: a szövetségesek nem vonultak be Prágába, holott jól tudták a városiak „rebellióra való szándékát”, és a segélyhadak érkezését sem várták be. Ugyanebben a levelében – megint csak Thurn beszámolójára támaszkodva – elismerően ír a magyar segélyerő korábbi tevékenységéről, amikor kisebb rajtaütésekkel fárasztották, fogyasztották az ellenséget.⁷⁹⁵

A fehérhegyi vereség nagy megdöbbenést keltett Magyarországon, és Bethlen hadseregének morális tartását is gyöngítette. Már 1621 elején megkezdődtek a béketárgyalások. A hadjárat azonban még nem ért véget. Kornis csapataival továbbra is a morvaországi fő hadszíntéren maradt. Vitézségéről a következő évben is többször esett szó.

Az első összecsapás Hradist mellett történt, 1621. január 23-án. Kornis és kapitánytársai ekkor még kitértek a döntő összecsapás elől. A következő napon Kornis, Egri István és Kun István csapataikat szembeállították Buquoi seregével. Két órán át néztek farkasszemet egymással, majd – mikor az ellenség megindult, hogy táborba szálljon – megtámadták őket, és mintegy háromszáz foglyot ejtettek.⁷⁹⁶ A sereg feladata az ellenség szemmel tartása, állandó rajtaütésekkel való fogyasztása volt. Február 15-én Kornis vezetésével került sor Strašnice megtámadására. A hatezer fős sereg megtörte a háromezer gyalogos németből és ezer lovas kozákból álló helyőrség erejét. Az ostromban Kornis mellett főként Geréb András tűntette ki magát. 600 gyaloggal betörték a várkapun, és odabent „négy egész óráig hallatlan és csudálkozásra méltó rettenetes harcot állott az kétféle gyalog, melyhez én hasonlót históriában sem olvastam, summa valameddig az kékeknek pora, golyóbisa el

⁷⁹³ Bethlen Gábor Lőcse városának, 1620. nov. 23. Szilágyi 1887, 151.

⁷⁹⁴ Gindely 1882, 217.

⁷⁹⁵ Bethlen a portai követekhez, 1620. dec. 8. ETA I. 337–340.

⁷⁹⁶ Bethlen Gábor Károlyi Zsuzsannának, Nagyszombat, 1621. jan. 27. Szabó K. 1879, 203.

nem fogyott, addig oly sűrűn lőtte az ellenséget, oly közelről, amint írárm, valamint a mustrán szokott lőni.”⁷⁹⁷

Az év második felében Bethlen seregei nyugati irányú előretöréssel igyekeztek jó feltételeket biztosítani a békétárgyalásokhoz. A morvaországi előretörésben Kornis is részt vett seregével⁷⁹⁸, ezt Thurzó Imre leveléből is tudhatjuk: „Urunk öfelségével mind Kornis hada, s mind a többi már az hegyen által jöttek, Szokolczát, Strasnícát és Holicst Isten nekünk adta, s Ostrohoz és Wesselihez is jó reménységünk vagyon.”⁷⁹⁹ Az esztendő végére mind a császáriak, mind a magyar és erdélyi seregek belefáradtak a küzdelembe. Ennek a megcsömörlött hangulatnak adtak hangot Bethlen fővezérei: „...akarók Felségednek kötelességünk szerént alázatosan megjelenteni: Elsőben Felségedtől reánk bízott hadainak szörnyen kedvetlen voltak az tovább való hadakozásra, kik közül sokan ugyan protestálnak, hogy Felséged hópénzét többször fel nem akarják venni...”⁸⁰⁰

Bethlen első hadjáratának sikereiből Kornis Zsigmond is derekasan kivette a részét. Fővezérként nemcsak szervezőkészségét, de bátorságát is többször bebizonyította. A fejedelem képességei elismerése- és jutalmaképpen adományozta neki a főgenerálisi rangot 1621-ben,⁸⁰¹ 1622-ben pedig a Rhédey Ferenc halálával megürült bihari főispáni címet.⁸⁰²

Kornis a fejedelem következő hadjáratában is helytállt. Az 1623-as hadjáratban mintegy hatezer magyar, török és tatár lovassal küldte előre őt a fejedelem a császári fősereg után, amely Montenegró vezetésével Szokolcára, majd Gutára akart vonulni, hogy megállítsa Bethlent, mielőtt átkelne a Vágon.⁸⁰³ A Morva folyónál azonban értesítést kapott, hogy Bethlen csapatai már Morvaországban és Alsó-Ausztriában portyáznak, ezért Pozsonyba rendelték, a város és Bécs védelmére. Bethlen Szokolcánál támadta meg Montenegró seregét, október 19–20-án. Elővédjét Kornis Zsigmond és Horváth István vezette. A magyar lovasok „kaposdással”, rajtaütésekkel igyekeztek gátolni a császáriakat.⁸⁰⁴ A fejedelem Nagyszombatból elindult Kornisék támogatására, miközben Montenegró Hodolin városába sáncolta el magát, s ezzel patthelyzetet teremtett, hiszen Bethlen könnyűlovas serege alkalmatlan volt a várostromra, a császáriak viszont bennrekedtek, készleteik egyre apadtak.

⁷⁹⁷ Bethlen Gábor Thurzó Imrének, Nagyszombat, 1621. márc. 5. Szilágyi 1879, 261. Stadion jelentése, 1621. márc. 3. Gindely 1890, 278.; Bethlen a portai követekhez, 1621. márc. 21. ETA II. 389.

⁷⁹⁸ 1621. júl. 26. Gergely 1882, 126–127.; 1621. aug. 22. Gergely 1882, 128.

⁷⁹⁹ 1621. szept. 30. Idézi Nagy 1969, 300–301.

⁸⁰⁰ Kornis Zsigmond és társai Bethlen Gábornak, 1621. dec. eleje, TMÁO I., 335–336.

⁸⁰¹ Thaly 1875.

⁸⁰² Kassa, 1622. febr. 6. AN, Kornis, 644, Nr. 7.

⁸⁰³ Szádeczky 1915, 54–55. Gindely, 1882, 76.

⁸⁰⁴ Kemény 1980, 42.

Végül, november 21-én megkötötték a fegyverszünetet.⁸⁰⁵ A béketárgyalások 1624 tavaszáig elhúzódtak.

A harmadik hadjáratban Kornis Zsigmond három lovassereget vezetett.⁸⁰⁶ Ebben az utolsó megmérettetésben merült fel először bizalmatlanság a fejedelem részéről vele szemben: Palánknál vonakodott kinevezni őt a hadsereg fővezérévé. Kemény János emlékirata szerint ennek két oka lehetett. Az egyik, hogy Bethlen ekkor már elkezdte kinevelni az új katonai vezetést, és sem Zólyomi Dávid – akit udvari kapitányává és a mezei hadak generálisává tett – sem az ország generálisa, Kornis sérelmére nem akart dönteni a fővezér kérdésében. A másik, valószínűbbnek tetsző ok az lehetett, hogy a „nagy austriacus” Haller György, a fejedelem korábbi udvari kapitánya tett néhány kellemetlen megjegyzést Bethlen szövetkezéseire vonatkozólag, és ezt Kornis Zsigmond is helyeselte. Hallert azon is rajtakapták, hogy az ellenféllel beszélgetett, ami Bethlen hadi edictuma szerint tilos volt.⁸⁰⁷ Ennek ellenére nem esett bántódása, Bethlen Kornis Zsigmonddal üzent meg neki: „tudom, úgymond, latorságát és árultatását, kiért halált érdemlene, de menjen vissza házához, ne kellessék énmiattam elveszni, itt ne árulkodjék s practicáljon, egyébiránt elesik az feje.”⁸⁰⁸

Bethlen Kornissal szemben megnyilvánuló bizalmatlanságának lehetett valami alapja. Az ellenséges tábor ugyanis megpróbálta megkönykeezni a generálist: Wallenstein császári hadvezér – aki személyes ellenségének tekintette Bethlent – azt a tanácsot adta Ferdinándnak, hogy igyekezzen titkos érintkezésbe lépni Kornis Zsigmonddal, akinek segítségével könnyű lesz Bethlen vereségét, majd bukását előidézni. Ezután katolikus főurat helyezhetnek majd Erdély élére, Kornis Zsigmond személyében.⁸⁰⁹ Bethlen megölését többen is fontolgatták; arról azonban nincs tudomásom, hogy Zsigmondot rajtakapták volna bármilyen Bethlen-ellenes „praktikán”. Ennek ellenére Palánknál a fővezéri tisztet Petneházi István, az idős jenei kapitány kapta meg, aki vonakodva ugyan, de elfogadta azt. Az erdélyi sereg végül nem is bocsátkozott ütközetbe, hanem visszavonult Szécsénybe, és a Wallenstein vezette ellenséges erők is visszavonulót fűjtak.⁸¹⁰

---

⁸⁰⁵ Nagy 1969, 345–352.

⁸⁰⁶ Marczali 1879, 551. Nagy 1969, 393–394.

⁸⁰⁷ Hausner 2001

⁸⁰⁸ Kemény 1980, 69–70.

⁸⁰⁹ Tadra 1879, 249, 416.; Wallensteinről: Hallwich 1910.

⁸¹⁰ Kemény 1980, 69–74.

V. 6. „Aiszóposz báránya”

Báthory István és – a jezsuitákat kitiltó 1588-as határozat ellenére – Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt a katolikus elit számára a hit nem jelentett sem többet, sem kevesebbet, mint felekezeti hovatartozást, szellemi–lelki attitűdöt.⁸¹¹ 1598-ban, amikor kis időre a Habsburg udvar császári biztosai vették át a fejedelemség kormányzását, fogalmazódott meg az erdélyi belpolitikai diskurzusban a „pápistaság” politikai aspektusa. Az ekkortájt kicsírázó gondolatsor, amely a katolikus vallást a habsburgiánus politikai orientációnak feeltette meg, a 17. század elején dús szárbá szökött. Ennek a folyamatnak számos összetevője közül most csak néhányat emelek ki: a Habsburg udvarban ekkortájt ébredő rekatolizációs hullámot, és – ezzel összefüggésben – azt, hogy Báthory Gábor fejedelemségét nem kis mértékben köszönhette az udvarnak tett, a katolikusok védelméről szóló ígéreteinek. Az udvar és főként a katolikus elit családottsága oda vezetett, hogy a jelenség már nem korlátozódott a szavak szintjére: a széki merényletben és azt követően erőszakos cselekedetekben öltött testet.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan alakult e folyamat később, vizsgált korszakunk további részében, megkerülhetetlen áttekinteni a katolikus vallás helyzetét Erdélyben a 17. század kezdetétől. Az 1601-es kolozsvári országgyűlésen az erdélyi püspököt, Náprágyi Demetert száműzték, birtokait lefoglalták, magát az erdélyi püspökséget is eltörölték. 1607-ben, majd 1610-ben a beszercei országgyűlésen ismételtén kitiltották a jezsuitákat Erdélyből, és kimondták, hogy a katolikusoknak nem lehet püspökük, illetve Tövisen, Gyulafehérváron, Monostoron, Somlyón és Udvarhelyszéken katolikus pap nem lakhat. Erdély főpásztori székét ezután választott püspökök kapták meg. Olyan papok, akiket a király, mint a magyar katolikus egyház legfőbb kegyura kinevezett ugyan, de a Szentszék nem erősített meg, így semmilyen főpásztori jogot nem gyakorolhattak. A pápa azért tagadta meg a megerősítést, mert nem ismerte el az uralkodó kegyúri jogát azokon a területeken, amelyek felett már ténylegesen nem gyakorolt hatalmat, és ahol a püspök nem léphette át egyházmegyéje határát. A király ezzel szemben ragaszkodott ahhoz, hogy az

---

⁸¹¹ A vallási hovatartozás és a politikai meggyőződés természetesen egyetlen korban sem választható külön, hiszen a hit nem pusztán ember és Isten rejtett párbeszéde, hanem az élet minden területét átfogó szemléletmód, melynek a politikai állásfoglalás is immanens részét képezi. Másrészről a rendi társadalomban az uralkodó vallása, nem kötelező jelleggel, de meghatározza az elit vallását is. Ez az összefüggés szűkebb korszakunkra is vonatkoztatható, János Zsigmond és Báthory István környezetére: előbbinél az unitáriánizmus, utóbbinál a katolicizmus térhódítását tapasztaljuk. Mindezek ellenére a katolikus fejedelmek idején nem volt egyértelműen megfeleltethető egymásnak a katolikuság és a Báthory–pártiság olyan értelemben, ahogyan azt később tapasztaljuk a katolikus = habsburgiánus fogalompair esetében.

egykoron a magyar korona fennhatósága alá tartozó területeken továbbra is gyakorolhassa kinevezési jogát. A kegyúri jog problémája mellett az is nehézséget okozott, hogy a püspökök birtokok nélkül maradtak, így nem tudták megfizetni a beiktatásért járó díjat, sőt, rendszeres évi segílyt kértek a pápától működésükhöz. Vezető nélkül a világi papság fegyelme fellazult.⁸¹²

A katolikus elit, valamint a fejedelem és a protestáns többség összetűzéseiből nem mindig az előbbiek kerültek ki vesztesen. Fontos eredmény volt az 1615-ös kolozsvári országgyűlés templomhasználatról szóló törvénye. Ennek értelmében a templomok a hozzájuk tartozó jövedelemmel a többségben lévő félé lettek, a kisebbségnek pedig közös költséggel imaházat építettek. Ezzel a katolikusok visszakapták a monostori, tövisi, udvarhelyi és somlyói templomot.⁸¹³ A templomok átadása azonban évtizedekig is elhúzódott, ahol pedig gyorsan ment, ott romos állapotú, használaton kívüli épületekről volt szó.

Ilyen körülmények között rendkívül sokat nyomott a latban a katolikus elit kegyúri–patrónusi szerepvállalása. Vállalták a templomok rendbehozatalát: a monostori templomot Erdélyi István költségén építették újjá.⁸¹⁴ Ahol templom nem volt, ott kolostorok alapításával, támogatásával is igyekeztek javítani a helyzeten. Tholdalaghy Mihály és Márkodi Gergely Mikházán alapított ferences zárdát.⁸¹⁵ A Hallerek Fejéregyházán építtettek franciskánus kolostort, Lázár István székely főkirálybíró pedig Gyergyó-Szárhegyen.⁸¹⁶

Az erőfeszítések ellenére továbbra is gondot jelentett a paphiány. A püspökség körüli vita eredményének tudható be, hogy Bethlen Gábor, hogy elébe vágjon a püspök kinevezésének, vikáriust nevezett ki 1618-ban, Fejérdi Márton személyében, aki püspök hiányában az erdélyi katolikusok vezetőjévé vált. A fejedelem a vikáriusnak szinte a püspökével azonos jogokat biztosított, de lényeges eltérés volt, hogy papot nem szentelhetett, és vagyona sem volt, így nem építhetett papnevelőt, amely a központ szerepét tölthette volna be Erdélyben.⁸¹⁷

Bethlen a jezsuitákat is visszaengedte Erdélybe. Igaz, a rendtagokat kitiltó törvényt nem oldották fel, és saját rendi öltözkűk helyett az egyházmegyei papság

⁸¹² Zsilinszky 1891, 440–444 ; Frankl 1868, 193–194. A témáról l. bővebben: Horn Ildikó: Az erdélyi katolikus elit Pázmány korában. Horn 2005, 188–199.

⁸¹³ Bíró, 1929., 12 – 15. Bethlen vallásosságáról és a Bethlen-kori Erdély vallási helyzetéről Barcza 1980.

⁸¹⁴ Bíró 1931, 4–5.

⁸¹⁵ Veszely 1860, 327–329.

⁸¹⁶ Veszely 1860, 329.

ruháját kellett hordaniuk, de jelenlétük mégis hatalmas előrelépés volt. A fejedelem ugyan korlátozta a számukat, Gyulafehérvárra és Kolozsmonostorra két-két jezsuita érkezett,⁸¹⁸ a misszió vezetője, Szini István viszont a fejedelmi udvartól kapott nem csupán anyagi támogatást, de biztatást is. Főúri patrónusok is segítettek: özvegy Csáky Istvánné Wesselényi Anna házában Szini iskolát nyithatott, Erdélyi István négy faluját ajánlotta fel a rend számára.⁸¹⁹

A ferencesek ugyancsak válságos helyzetben voltak Bethlen uralkodása előtt. A ferences központ és búcsújáráhely, a csíksomlyói kolostor lakói egyre fogytak, a barátok idősök voltak, utánpótlás nem volt, ezért a bécsi nuncius, Carafa fölvetette azt az ötletet is, hogy kapucinusokat telepítsenek Bécsből a kolostorba. Ez nagy felzúdulást váltott ki mindkét részről. A ferencesek a még oly nehéz körülmények ellenére sem akarták feladni a kolostort, a kapucinusok viszont büntetésnek tekintették az ötletet. Maga Pázmány sem helyeselte, hogy magyarul nem beszélő, idegen szerzetesek jöjjenek Erdélybe, akiknek nincs erdélyi kötődésük. A kérdés az erdélyi főnemesek közbelépésével oldódott meg némiképp. Kovacsóczy István, Tholdalagy Mihály, és Bálintith Kristóf a bosnyák rendfőnöktől kértek szerzeteseket. 1629-ben érkezett meg Erdélybe négy bosnyák páter, Szalainai István vezetésével, akiknek további sorsáról a következő vallásügyi fejezetben lesz szó.⁸²⁰

Az erdélyi katolikusok ügyének sokat ártott a jezsuita és a ferences rend közötti háborúskodás, holott nagy szükség lett volna a szerzetesrendek összefogására, az egységes fellépésre a közös célokért. A ferences renden belüli különböző ágazatok vitái is nehezítették a rendeződést.⁸²¹

Rátérve Kornis Zsigmond mint katolikus főúr jellemzésére, mindenekelőtt le kell szögezni, hogy Kornis és a többi hitsorsosa mélyen hívő keresztény ember volt. Erről az élet minden területén megnyilvánuló erős vallásosságról és elkötelezettségről így vallott végrendeletében: "Annakfelette könyörgök ezen is alázatosan és tiszta szívből szent felsígednek, hogy mind az én halálom óráiglan, míg ez szegény bűnös lelkem ez nyavalyás testemtől elválík, tarts meg minden fogyatkozás nélkül az igaz római anyaszentegyháznak tökéletes vallásában és egyenlő értelmében, melyben az én gyermekségemtől fogvást az én

---

⁸¹⁷ Temesváry 1913, 5.; Bíró 1931.

⁸¹⁸ Bíró 1929, 15–16.

⁸¹⁹ Szini István levelei Mario Vitelleschi rendfőnöknek, 1617. febr. 8., 1617. nov. 21. Jezuita missziók I/2. 265–269, 277–281.

⁸²⁰ Az erdélyi ferencesekről I.: Galla 1934.; Boros 1927.

édes szülőimtől neveltetem, kiért tudod édes Istenem, mennyi sok nyavalyákat, nyomorúságokat és számtalan tribulatiokat, károkat jó kedvel elszenvedtem és felvettem és engedjed kegyelmesen és megnevezett anyaszentegyháznak régi megrögzött szokása jó és szép rendtartása szerint ez szegény nyavalyás testem adattassék meg az ő anyjának az földnek.”⁸²² Hitét a szertartásokon, rendszeres gyónáson és áldozáson túlmenően penitencia-tartással is erősítette.⁸²³ A nagyböjti időszakot is szigorúan betartotta, amelyen a református Bethlen István némi kárörömmel így élcelődött: „Látom a kegyelmed írásából édes bátyám uram, mely soványsággal tölti a böjtöt, s mely örömet vágyna kegyelmed a bárányhúsrá.”⁸²⁴

A rendszeres vallásgyakorlaton túlmenően Kornis mint a katolikus elit egyik legbefolyásosabb tagja, felelősséget vállalt az erdélyi katolikusokért. Egyházpártoló tevékenységének egyik fontos bizonyítéka az a levél, melyet 1625-ben írt Bethlen Istvánhoz. Az írás apropója az a hír volt, miszerint Váradra a fejedelem engedélyével szabadon beengedték a katolikus papokat, és ezen a váradi prédikátorok erősen megütköztek. Várad lakosságának többsége helvét hitvallású volt. A katolikusok részben az őslakosságból, részben a kültelken élő olasz, dalmát és bosnyák kereskedőkből tevődtek össze. A katolikus lakoságnak sem állandó papja, sem temploma, sem iskolája nem volt.⁸²⁵

Kornis – akinek, mint bihari főispánnak, valószínűleg nem kis szerepe volt a szóban forgó engedély megszerzésében – felindultan, ám önmérséklettel replikázott Bethlen Istvánnal, aki szerint „a váradi állapot nem hasonló a fejevári, karánsebesihez, mert azoknak öfelsége számos okokért engedett nekik vallásokon való papokat tartaniok”. Kornis viszont úgy érvelt, Váradon is többen vannak a katolikusok hatszáz léleknél, s ha már anyaszentegyházuk nem lehet, legalább egyikük házában misézhessenek, hiszen hallatlan dolog, hogy az ember saját házában nem gyakorolhatja szabadon a vallását. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a Váradon élő Giacomo Fazano arról számolt be, hogy a városban az ő háza mellett Kornis Zsigmondé volt a katolikus vallási élet központja. Sőt, Kornis nemcsak Váradon, de körösszegi (keresztszegi) kastélyában is tartott katolikus papot, ahová a városból is kijártak misézni.”⁸²⁶

⁸²¹ "A legnagyobb akadályt a ferencesek jelentik, akik féltékenyek, és azt hiszik, hogy a jezsuiták ki akarják kergetni őket." Jezsuita missziók I/2, 287. L. még Molnár 2002a, 186.

⁸²² Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2., MTA KK Kornis III.1489.

⁸²³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2., MTA KK, Kornis III., 1490.

⁸²⁴ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Huszt, 1638. márc. 6. MTA KK Kornis II. 1367–1372.

⁸²⁵ Molnár 2002b; Galla 2005, 62.

⁸²⁶ Molnár 2002b. 31.

A levélben Kornis saját és társai helyzetét Aiszóposz bárányáéhoz hasonlította, aki hiába állt lejjebb a patak mentén, a farkas számára mégis ő volt a vizet zavaró vétkes. – Nem nehéz megfajteni, mire célzott Kornis: a négy bevett vallás gyakorlói közül a katolikusok helyzete volt a legalávetettebb Erdélyben, mégis őket érte támadás. Ezt alább ki is mondja: „Bizony ...elég szívönk fájdalmával vagyunk azon, hogy az katolika religio is az négy recepta religióknak egyike, mi is híven szolgálunk, mégis nagyobb tekintet vagyon az szentháromságtagadó uraimékra, hogysen miránk; azokat senki nem háborgatja, szabados és bátorságos exercitiomok vagyon az ő iszonyú vallásokban, csak mi, szegény katolikusok persequaltatunk, nem az mi kegyelmes urunktól, sem nagyságotdúl, hanem az prédikátor uraimtól.”⁸²⁷ Kornis patrónusi tevékenysége természetesen nem korlátozódott a váradi esetre: ugyancsak ebben az évben a jezsuita Bujtul György karánsebesi útját támogatta Károlyi Mihállyal együtt.⁸²⁸

V. 7. Kornis Zsigmond és a magyar katolikus elit

Kornis Zsigmondot a katolikusokhoz több rokoni szál is fűzte. Elég csak Boldizsár gyermekeire, Kornis Istvánra és Kornis Borbálára gondolnunk: egyikük a jezsuita rendben, másik a pozsonyi klarisszáknál lett Isten szolgája, s a döntésben az özvegy mellett igen nagy szerepet kapott a gyám, Kornis Zsigmond is. 1627-ben pedig egy új gyámgyermek gondozását vállalta el, Pázmány Miklósét, Pázmány Péter unokaöccsét.⁸²⁹ A Kornisok és Pázmány kapcsolata nem volt új keletű; Boldizsár és Pázmány érintkezéséről már korábban, Boldizsár prágai száműzetésben töltött éveinél utaltam. A magyar katolikus egyházfő és Kornis Zsigmond kapcsolata újabb színnel gazdagodott, amikor Pázmány György halála után fia, a négyéves Pázmány Miklós gyámságát Zsigmond vállalta el. A tutor anyai ági rokona a gyermeknek, akinek a nagyanyja, Tholdi Borbála és Kornis Zsigmond édesanyja, Tholdi Erzsébet édestestvérek voltak.⁸³⁰ A szülők a család bihari birtokain éltek, tehát a rokoni kapcsolat mellett a birtokok fekvése is szerepet játszhatott abban, hogy a bihari főispán lett Miklós gondviselője. Zsigmond szívében viselte a kisfiú sorsát: „mivel nekem nincsen kire szememet vetnem kívüle, ha az Úristen megtartana szerencséjére egy kevésbé, lenne elég módja életében, hogy ha maga ember lészen hozzá, senki ötöt meg nem fogja dűlni semmiből

⁸²⁷ Kornis Zsigmond Bethlen Istvánnak, Várad, 1625. márc. 21. Lukinich 1908. 242–244.

⁸²⁸ G. Bujtul Muzio Vitelleschi rendfőnöknek Rómába. Nagykároly, 1625. szept. 9. Jezuista missziók I/2.; Molnár 1999.

⁸²⁹ Pázmány erdélyi politikájától: Várkonyi, R. 1994.

⁸³⁰ Frankl 1868–1872. I. 5.

is az erdélyi úrfiak közül” – írta Pázmánynak. Elsőként a Pázmány Miklóst illető családi jószágok visszaváltására fordította figyelmét; ebben a munkában az érsek mind anyagilag, mind befolyásával támogatta. Később, valószínűleg Miklós édesanyjának halála után, Pázmány vette magához az árvt, ⁸³¹ de Zsigmond később sem mulasztotta el, hogy leveleiben érdeklődjön az érsektől a kis unokaöccs hogyléte felől. ⁸³²

Az erdélyi katolikus elit és a magyarországi katolikus arisztokrácia kapcsolatát a magyarországi főpapságban lévő erdélyiek fűzték szorosabbra. Sennyey Pongrác fia, Sennyey István, akinek iskolázását a Kornisok is támogatták ⁸³³, győri püspök és magyar kancellár lett. Bethlen alatt, mint diplomata többször megfordult Erdélyben. 1635-ben közbenjárt Kornis magyarországi birtokügyeiben a királynál. ⁸³⁴ Ha már a diplomáciai kapcsolatoknál tartunk, nem hagyhatjuk ki a katolikus Daróczy Ferenc nevét sem, Kornis Zsigmond sógorát, aki Báthory Gábor, majd Bethlen Gábor alatt szintén gyakran szerepelt a Habsburg udvar erdélyi követeként.

Kornis az informális kapcsolatok hálóját is vallási alapon építette ki. Ebben az időszakban főként a felső-magyarországi katolikus körrel: Károlyi Mihállyal és a Melithekkel való kapcsolata rajzolódik ki. Károlyi Mihály szatmári főispán a fejedelemszöny, Károlyi Zsuzsanna révén rokonságban állt Bethlen Gáborral, s ez utat nyitott a főúr számára vallási törekvéseinek érvényesítéséhez. ⁸³⁵ Mint már említettem, Kornissal közösen támogatták Bujtúl György jezsuita erdélyi útját. Károlyi a hét vármegye Erdélyhez csatolása után a fejedelmi tanácsba is bekerült, tehát a levelezés időpontjában voltaképpen nem magyarországi, hanem erdélyi főnemes volt. Károlyi „meghitt szerelmes bátyja urát”, Kornis Zsigmondot jelölte meg végrendeletében gyermekei, Ádám, László és Miklós gyámjaul, a „főtutor” Esterházy Miklós és Alaghy Menyhért, valamint Prépostváry Zsigmond Közép-Szolnok megyei főispán, Melith Péter és György mellé. Károlyinak partiumi birtokai miatt volt szüksége fejedelemségbeli gondviselőre, olyanra, aki a jószágok sorsa mellett arról is gondoskodik, hogy gyermekei a római katolikus vallásban nevelkedjenek, ezért esett a választása Prépostváryra és Kornisra. ⁸³⁶

Levelezésük középpontjában a Károlyi és Zólyomi közötti, Erdőszádáért folytatott birtokper állt. A jószág ügyében kötött szerződést a két fél különbözőképpen értelmezte, ezért

⁸³¹ Frankl II. 1868–1872, 446–448; Jenei 1963; Bethlen Gábor Pázmány Péternek, Enyed, 1628. jún. 2. Szilágyi 1887, 15.

⁸³² Kornis Zsigmond Pázmány Péternek, Szinyérváralja, 1635. febr. 4. MTA KK Kornis II.1210–1215.

⁸³³ Szalay István Sennyey Pongrácnak, Prága, 1606. ápr. 12. MTA KK Sennyey, 364.

⁸³⁴ Báthory Zsigmond Sennyey Pongrácnak, Libohovice, 1607. nov. 1. MTA KK Sennyey, 382.

⁸³⁵ Sennyey István Kornis Zsigmondnak, Eperjes, 1635. okt. 1. MTA KK Kornis II. 1243–1244.

⁸³⁶ Molnár 1999, 127–156.

⁸³⁷ Károlyi Mihály végrendelete, Majtény, 1626. jún. 29. Géresi 1887, 207–214.

Károlyi a fejedelemhez fordult jogorvoslatért. A közvetítő Károlyi és Bethlen Gábor között Kornis Zsigmond volt. A fejedelem maga is érintett volt a birtokügyben, de Zólyomi oldalán, ugyanis maga szerette volna kiváltani azt Károlyitól; Kornis számára ezért kellemetlen volt Károlyi igazát képviselni. Igyekezett kihátrálni az ügyből, és Károlyi előtt sem titkolta, hogy szívesen venné, ha maga járna el a saját dolgában: „Az kinek az foga fáj, rajta tartja a nyelvit.”⁸³⁷ Bethlen alaposan a végére járt a birtok dolgának: kikérte a gyulafehérvári káptalanból a szerződést, és a tanács elé tárta. A tanács tagok Bethlennek és Zólyominak kedveztek a birtok dolgában, így Kornis semmit sem tudott elérni.⁸³⁸ Zsigmond a Melithekkel is szoros kapcsolatban állt. Melith Péterrel együtt segítették Francesco Leone da Modica ferences testvér missziós útját.⁸³⁹

Érdekes egybeesés, hogy a protestáns Lónyay Zsigmond birtokügyeiben hasonló közvetítő szerepre vállalkozott, mint Károlyi Mihály esetében. Lónyay Haller Györggyel került konfliktusba Telegd és Bogyoszló miatt. A közvetítésre azért vállalkozott, mert a kettejük közötti zálogszerződés egyik tanúja is ő volt. Lónyayt „szekérbe ülve”, hosszas tárgyalással próbálta megbékíteni, de a „peres, patvaros ember” hírében álló felsőmagyarországi nemes nem engedett az igazából, így ez a békéltetési kísérlet is dugába dőlt.⁸⁴⁰

V. 8. Kornis Zsigmond és a brandenburgiak

Bethlen Gábor végrendelete jól tükrözi azt az ellentmondásos viszonyt, ami a protestáns fejedelem és katolikus tanácsosa között kialakult: „Ezek után az én kedves atyámfia, a nagyságos ruszcai Kornis Zsigmondot kérem, nekem megbocsásson, hogy nekem hivatalom szerint ellene kellett cselekednem: mert egyebet ha lehetett volna tennem, bizony miattam haja szála sem esett volna el, de azon állapot amint magával hozta, kényszerítettünk közönségesen hazánk veszedelmét eltávoztatni; ökegyelmének pedig, mivel előttem becsületi megadatott, hitele minémű volt énelőttem, arról az hadakozások és a mindennapi együtt való tanácskozások tesznek bizonyosságot.”⁸⁴¹ A tárgyi hagyatékban a megajándékozottak között a

⁸³⁷ A Melithekről: Erdélyi 1969, Lukács–Molnár 1997, Fazekas 2002; Kornis Zsigmond Károlyi Mihálynak, Beszterce, 1622. okt. 11. Géresi 1887. 172–174.

⁸³⁸ Kornis Zsigmond Károlyi Mihálynak, Beszterce, 1622. okt. 17. Géresi 1887, 181–183.

⁸³⁹ Tóth 2001a, 834. Kornis Zsigmond Károlyi Mihálynak, Beszterce, 1622. okt. 17. Géresi 1887, 181–183. Modicáról l. még a A vallásgyakorlat beszűkülő terei c. fejezetet.

⁸⁴⁰ Kornis Zsigmond Haller Györgynek, Szinyérváralja, 1628. II. 10. MOL P 1985 Haller, I, cs, No. 62.

⁸⁴¹ Bethlen Gábor végrendelete. Makkai 1980, 433–434.

második helyet kapta Zsigmond, közvetlenül II. Ferdinánd után szerepel. A fejedelem pénz, ezüstműveket, egy lovat és lószerszámokat, valamint ruhaneműt hagyott neki örökül.⁸⁴²

Bethlen Gábor 1629. november 15-én meghalt. Alig egy hónap múlva a fejedelmi tanács, élén Kornis Zsigmond első tanácsúrral – Bethlen István után az ország második emberével⁸⁴³ – a maga 11 tagjának állandó fizetést szabott ki, s ez már jelezte a politikai fordulatot: a fejedelmi tanács megerősödését.⁸⁴⁴

Kornis Zsigmond 1626 óta kapcsolatban állt György Vilmos brandenburgi választófejedelemmel, valamint annak bizalmasával, Adam Schwartzberggel is. Levelezésük nem terjedt túl a szokásos udvariassági gesztusokon. A banális formulák egyhangúsága csak egy ízben törik meg, amikor Schwartzberg arról számol be Kornisnak, hogy a ló, amelyet az erdélyi fejedelem az esküvőről visszatérő követségnek ajándékozott, megbetegedett, ezért egy mészárosnak adták oda, aki feldarabolta és megnyúzta.⁸⁴⁵

A választófejedelem és a generális kapcsolattartásának igazi jelentősége Bethlen halála után mutatkozott meg, amikor – igaz, csak rövid időre – Erdély sorsa Brandenburgi Katalin kezeibe jutott.⁸⁴⁶ A fiatal fejedelemasszony a számára merőben idegen környezetben Csáky István befolyása alá került. Csáky mellé kezdetben a többi katolikus főúr, maga Kornis Zsigmond is felsorakozott, hiszen a tétova Bethlen István kormányzó eltávolítása és Katalin egyeduralkodóvá tétele a Habsburg-párti urak helyzetét erősítette volna.⁸⁴⁷ Hogy törekvésük mégsem járt sikerrel, annak egyik fő oka maga Csáky volt, aki a zavaros helyzetben saját maga szeretett volna fejedelem lenni. Kornist buzgón igyekezett megnyerni tervének. 1629 végén ilyen hangvételű levelekkel ostromolta: "csak írjon bizonyost Kd, kétezer embernek nem léssen sok híja, főképpen, ha – az mint azelőtt is

---

⁸⁴² Medgyes, 1630. júl. 16., MOL P 1955 Bethlen cs., Családtagok iratai, 11. cs. 55. t. No. 182–196. Kiadva: Koncz 1878. 47–48. Károlyi Zsuzsanna testamentumában (1622) nem említette Kornis Zsigmondot. MOL P 1955 11. cs. 55. t. No. 103.

⁸⁴³ EOE IX, 24. (Bethlen István mellett első helyen a neve)

⁸⁴⁴ 1629. dec. 13., EOE, IX., 74.

⁸⁴⁵ György Vilmos Kornis Zsigmondnak, Köln, 1626. máj. 30.; Adam Schwartzberg Kornis Zsigmondnak, Köln, 1626. jún. 14.; György Vilmos Kornis Zsigmondnak, Königsberg, 1628., máj. 4.; Adam Schwartzberg Kornis Zsigmondnak, Bécs, 1628. aug. 26.; György Vilmos Kornis Zsigmondnak, 1630. jan. 17. AN Kornis, 654/a., sorszám nélkül

⁸⁴⁶ Kornis Zsigmond György Vilmosnak, Kolozsvár, 1630. ápr. 16. Marczali 1897. 718–719. Brandenburgi Katalinról: Péter 1987, 687–691.; Péter 2000, 8–10.; Bánki 1994; Szontagh 2001

⁸⁴⁷ II. Ferdinánd Kornis Zsigmondnak és Csáky Istvánnak, Bécs, 1629. dec. 3. MTA KK Kornis II. 1080.; Gindely Antal: Bethlen Gábor. MTÉ CD-ROM

mondta vala Kd – moneta léssen. Még nem merem most írnom, micsoda hadak állanak mellém fizetés nélkül is, csak indulásomat és akaratomat várják...”⁸⁴⁸

Kornis természetesen nem állt Csáky mögé. Mind a bécsi udvar, mind a katolikus rendek részéről több szimpátiára és támogatásra számíthatott volna Csákynál,⁸⁴⁹ ő azonban bölcsen belátta, hogy az igazi ellenfél nem Bethlen István, hanem fiatal támogatói: veje, Zólyomi Dávid, és fia, ifjabb Bethlen István. Kezükben összpontosult olyan katonai hatalom, amelynek segítségével Bethlen képes volt a status quo-t fenntartani. Csáky számára érthetetlen volt ez a titokzatosság,⁸⁵⁰ de az események Kornist igazolták: a fiatal katolikus főúr sebtiben összegyűjtött hadait a székelyek 1630 januárjában szétverték, mire Csáky almási várába menekült. Katalin és a katolikus párt ennek ellenére a januári országgyűlésen még tartotta magát: erre vall, hogy noha a fejedelemszony megsértette az 1626-os választási feltételeket: áttért a katolikus vallásra, s a katolikus tanácsosokat – köztük Kornist, Haller Istvánt – pénzelte, hogy hadat gyűjtsenek Bethlen ellen, a gubernátor nem volt képes lemondani a fejedelemszonyt.⁸⁵¹

A katolikus pártnak Erdélyen kívüli legfőbb támogatója Esterházy nádor volt, aki hadaival már készülődött Erdély megszállására. A Habsburg udvar ezzel szemben nem szándékozott elfoglalni a fejedelemséget, Bécs nem akart háborúzni a törökkel. Katalin, akinek fontos birtokai (Tokaj, Munkács) feküdtek a visszacsatolandó hét vármegyében, megpróbálta azokat megmenteni magának. Ezért Kornis Zsigmondot és Kapuy Andrást áprilisban Bécsbe indította, hogy járjanak el az érdekében.⁸⁵² A 32 pontos követutasítás 14. pontjában Kornis Zsigmond Szatmár megyei, Apa nevű jószágának ügyét is belefoglaltatta, amely miatt Perényi Gáborral pereskedett.⁸⁵³ A két követet Brandenburg bécsi követe is támogatta, Ferdinánd pedig biztosította őket arról, hogy nem tervez támadást Erdély ellen. Kornisék július 6-án tértek haza. Az országban eközben patthelyzet alakult ki. A megyesi templomban összegyűlt országgyűlés kis híján fegyveres összecsapásba torkollott, a katolikusok oltalmában álló Katalin fegyvereseivel Zólyomiék katonái néztek farkasszemet.⁸⁵⁴

⁸⁴⁸ Csáky István Kornis Zsigmondnak, Almás, 1629. dec. 25., dec. 31. Deák 1888., 223, 232.

⁸⁴⁹ Kospoth jelentése, Krakó, 1630. febr. 8. Marczali 1880, 134.

⁸⁵⁰ Csáky István Kornis Zsigmondnak, Almás, 1630. jan. eleje, Deák 1888, 233.

⁸⁵¹ EOE IX, 28.

⁸⁵² Katalin Rebenick brandenburgi követnek, Kolozsvár, 1630. ápr. 29. Marczali 1880, 136.

⁸⁵³ Marczali 1880. Teljes egészében közölve: Marczali 1898. 324–332.

⁸⁵⁴ Oborni 2002, 130.; Csáky szolgájának jelentése Esterháznak: EOE IX. 116–124.

A fejedelemszorongó egyre inkább válságosnak ítélte meg saját helyzetét.⁸⁵⁵ Kornis pontosan látta, hogy Katalin pozícióján nem a bécsi udvar, hanem a Porta támogatásával lehet javítani, ezért levélben arra kérte a brandenburgi választót, hogy a holland követ által igyekezzen meggyőzni a törököt arról, hogy Katalinnak nincsen szándékában Erdélyt átadni a magyar királynak.⁸⁵⁶

Miközben Bethlen István és Brandenburgi Katalin küzdelme eredménytelenül folyt tovább, Zólyomiék felvették a kapcsolatot Rákóczi Györggyel, Felső-Magyarország leghatalmasabb birtokosával, és a hajdúk segítségével elhárították a Habsburg-párti támadásokat. A kormányzó sem látott más kiutat a már-már polgárháborús helyzetből, mint azt, hogy beleegyezzen Rákóczi fejedelemségébe. Amikor szeptemberben elterjedt a hír, hogy a hajdúk a magyar főúr mellé álltak, miközben Esterházy Miklós Kornist és a katolikus urakat sürgette az ellenállásra, Erdély a háború szélére sodródott.⁸⁵⁷ Kornis minden eshetőségre felkészült. Csákyt jóakaratóról biztosította: „kit experiál, ha hamar nem martirizálnak”.⁸⁵⁸ Komolyan meg volt győződve arról, hogy az életével játszik: még végrendeletében is felemlvelte ezeket az „életveszélyes” hónapokat.⁸⁵⁹ Még egy utolsó manőverrel próbálkozott Katalin pártja: rávette a fejedelemszorongót, hogy mondjon le, helyette pedig Bethlent tette meg fejedelemnek.⁸⁶⁰ Ezzel azonban elkéstek. Rákóczi mellett álltak a hajdúk, és a budai pasát is sikerült megnyernie, így a mérleg az ő javára billent: 1630. december 1-én I. Rákóczi György Erdély fejedelme lett.⁸⁶¹

V. 9. „az én kedves hazámban, Bihar vármegyében”

Kornis Zsigmond igazolhatóan 1605-től viselt főispáni címet: a partiumi Zaránd megye vezetését nagy kiterjedésű, apjától örökölt Deszni jószágá révén szerezte meg. 1610 után sokáig nem töltött be vármegyei tisztséget: 12 esztendeig kellett várnia arra, míg megürült számára egy főispáni szék. A Partium központjában fekvő Bihar vármegye vezetésével egyidejűleg nyerte el az ország generálisának tisztségét is: mindkét rang Rhédey Ferenc halálával szállt a Biharban is tekintélyes birtokokkal bíró Kornisra. A generálisi tisztséget korábban Kornis Gáspár, majd Kornis Boldizsár is viselte, s ha nem is nevezhetjük

⁸⁵⁵ Marczali 1899, 98.

⁸⁵⁶ Kornis Zsigmond György Vilmosnak, Gyulafehérvár, 1630. aug. 8. Marczali 1899, 102.

⁸⁵⁷ Esterházy Miklós Kornis Zsigmondnak, Kismarton, 1630. okt. 3. MTA KK Kornis II. 1111–1112.

⁸⁵⁸ Kornis Zsigmond Csáky Istvánnak, Szamosújvár, 1630. szept. 13. MTA KK Kornis II. 1109–1110.

⁸⁵⁹ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1518.

⁸⁶⁰ Katalin levele a választóhoz, Fogaras, 1630. nov. 29., Marczali 1880, 152.

⁸⁶¹ EOE, IX. kötet, Szilágyi Sándor bevezetése

családi örökségnek – hiszen nem volt öröklődő jellegű a cím, és nem is töltötték be folyamatosan a Kornisok – de annyit leszögezhetünk, hogy Zsigmond is a militáns családi tradíció követője volt. A legfontosabb végvár, Várad főkapitányságát azonban nem adta neki Bethlen, a tisztség betöltetlen maradt 1621-től 1630-ig, Bethlen István főkapitányságáig, és később, I. Rákóczi György alatt sem volt folyamatosan betöltve.⁸⁶² A főkapitány nélküli időközben vicekapitány és ideiglenesen megbízott főkapitány, Csomaközy András és Ibrányi Mihály látták el a vár védelmét és az egyéb feladatokat, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Kornis Zsigmond mint bihari főispán és mint generális, a vicekapitányokkal közösen szervezte meg a Partium katonai igazgatását.⁸⁶³

1629-ben Kornis ismét megkapta a korábban már viselt Zaránd megyei főispáni tiszte.⁸⁶⁴ A két vármegye egybefüggő, nagy kiterjedésű területe feletti irányítás és a generálisi rang együttesen gyakorlatilag katonai kulcspozíciót biztosított számára a Partiumban. A feladatkörök egyesülésének jelentőségét a kortársak is felismerték: „Kinek [Rhédey Ferencnek] helyében is a főgenerálisságban Kornis Zsigmond következőn, a vármegye főispánsága is neki adatott vala, hogy ott Papmező és Zarándban is Deszni várait, a zarándi főispánsággal is bírná.”⁸⁶⁵

Mint bihari és zarándi főispán, ő szervezte meg a két vármegye kastélyainak védelmét, és a vármegyei nemesi sereg felett is ő rendelkezett.⁸⁶⁶ Mindemellett közigazgatási, igazságszolgáltatási feladatokat is ellátott. A főispánságot nem tekintette pusztá címnek: ha köszvénye⁸⁶⁷, vagy éppen a nagy meleg⁸⁶⁸ nem gátolta, részt vett a megyegyűléseken és a vármegyei törvényszéken is.⁸⁶⁹ Még az apró-cseprő torzszalkodásokra is odafigyelt: 1640-ben, amikor egy nemesasszonyt, Ladányi Zsigmond lányát fogatta el jogtalanul Szilágyi András jenei vicekapitány, nemcsak hogy ráírt a törvényszegőre, de felszólította, hogy saját gondviselése alá, papmezei várába küldje el a foglyot.⁸⁷⁰

---

⁸⁶² Pálffy Géza 1997, 286.

⁸⁶³ Ezt a vicekapitányokhoz írt levelei is bizonyítják: Kornis Zsigmond Csomaközy Andrásnak, Feketetető, 1629. aug. 23. MOL E 190 A Rákóczi család levéltára, 3. d. No. 669. Kiadva: Szilágyi 313–314. Ibrányi Mihállyal való kapcsolatára, levelezésére I. A szalontai hős és A generális utolsó háborúja c. fejezeteket.

⁸⁶⁴ Bethlen Gábor Kornis Zsigmondnak, Algyógyi fürdő, 1629. máj. 3., MTA KK Kornis II., 1073 – 1075.

⁸⁶⁵ Szalárdy János 127–128.

⁸⁶⁶ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Várad, 1635. jún. 25. MTA KK Kornis II. 1227–1230.

⁸⁶⁷ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Várad, 1642. jan. 15. MTA KK Kornis II. 1612.

⁸⁶⁸ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Papmező, 1640. jún. 11. MTA KK Kornis II. 1465–1467.

⁸⁶⁹ Kornis Zsigmond Lónyay Zsigmondnak, Gyulafehérvár, 1632. febr. 22. MTA KK Kornis II. 1136–1138.

Serényi Pál Kornis Zsigmondnak, Várad, 1632. máj. 30. MTA KK Kornis II. 1139–1142.

⁸⁷⁰ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Papmező, 1640. ápr. 14. MTA KK Kornis II. 1451–1453.

Gyulay Pál 1585-ben hívta fel a figyelmet Tanácsi tükör című művében a váradi főkapitányi rang jelentőségére. Várad stratégiai helyzete miatt elengedhetetlen volt az állandó éberség, a folyamatos figyelés mindkét szomszédra: németre és törökre.⁸⁷¹ Zsigmond feladatkörei úgyszintén megkövetelték a két szomszéd szemmel tartását. Kornis fontos információforrása volt a szatmári vicekapitány, Zolthán Józsa, aki folyamatosan közvetítette számára a felső-magyarországi híreket.⁸⁷²

A főispán a török szomszédságot is szemmel tartotta. 1638 júniusában, Szarvas építése kapcsán Ibrányi Mihály váradi ideiglenes főkapitánnyal együttműködve ültették fel a hadakat.⁸⁷³ A temesvári pasa mozgolódásáról is értesült Szilágyi András jenei vicekapitány jóvoltából.⁸⁷⁴ Ő felügyelte Biharban a töröknek fizetendő különféle adók beszedését – ez utóbbit minden évben egyre feljebb srófolták az oszmánok, ezért személyesen írt levelet a temesvári pasának és a bégeknek.⁸⁷⁵

Zsigmond hatásköréből adódó tekintélyét mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy a jenei kapitány személyére tett javaslatot Rákóczinak. A fejedelem jelöltjét olyannyira nem találta alkalmasnak a pozícióra, hogy jobbnak látta, ha továbbra is vicekapitány látja el a kapitányi teendőket, mint Várad esetében. Ha a fejedelem mégis be kívánja tölteni ezt a pozíciót, akkor inkább rokonát, Weér Mihályt, Kornis Anna férjét szerette volna a vár élén látni: „én hozzám nem illik, hogy az öcsém, Weér Mihály felől szóljak, de noha nehéz ember, de az ki felől Önagysága emlékezik, ám meg mondom kegyelmednek, annál bizony mindenre alkalmasabb.”⁸⁷⁶

Kornis végrendeletében kedves hazájának nevezte Bihar vármegyét.⁸⁷⁷ Nemcsak legkedveltebb lakóhelyéhez, Papmezőhöz, hanem a bihari, zárandi tisztségviselőkhez is jó, szinte bensőséges kapcsolat fűzte. Bornemissza Pál jenei kapitány, akivel 1642 és 1644 között együtt töltötték be a generális rangot is⁸⁷⁸, személyes jó barátja volt Kornisnak. Levelezésükben nem választható szét a magántügy és a közérdek. A kettejük közötti barátság áthatja soraikat: „oly nagy szükségem vala az Kegddel való beszélgetésemre, mint

⁸⁷¹ Gyulay Pál: Tanácsi tükör (1585): Klaniczay 1982. Balogh Jolán: Arx Varadiensis. Balogh 1982 I. 38–75.

⁸⁷² Zolthán Józsa Kornis Zsigmondnak, Szatmár, 1636. szept. 5. MOL F 12 Lybuss, 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 1.; Zolthán Józsa Kornis Zsigmondnak, Szatmár, 1638. jún. 10. MOL F 12 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 8.

⁸⁷³ Vajai Ibrányi Mihály Kornis Zsigmondnak, Várad, 1638. jún. 17., MOL, F 12, 9. cs. (fasc. VIII.) No. 9.

⁸⁷⁴ Szilágyi András Kornis Zsigmondnak, Borosjenő, 1640. nov. 5, nov. 6. MTA KK Kornis II. 1483, 1484.

⁸⁷⁵ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1642. dec. 25. MTA KK Kornis III. 1666–1668. A kettős adóztatásról: Szakály 1981, 369–381.

⁸⁷⁶ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, 1637. márc. 25. MTA KK Kornis II. 1613–1615.

⁸⁷⁷ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1551.

⁸⁷⁸ Trócsányi 337–338.

az mindennapi kenyérre... (....) hanem, ha Kgd is egy utat fogna velünk járni, azt mind inkább akarnám, mert talán egynehány napig, minden napra újabb újabb materiákat találunk az egymással való beszédre” – vallotta Kornis.⁸⁷⁹

Ifjabb Rákóczi György váradi kapitányi kinevezése (1640) után az idős főispánnak a fiatal fejedelmi utódjelölttel is sikerült megtalálnia a hangot. A hivatalos érintkezésen túl⁸⁸⁰ közös szenvedélyük, a vadászat teremtett számukra alkalmas beszédtemát. Egy ízben kedélyes hangvétellű levélben számolt be Kornis legfrissebb vadászkalandjáról: „Tegnap Belényesbe tekintetem vala, ma meg visszajöttem, valami kurta nyulakat is üzgeténk, az kik igen félénkek voltakat közölök, úgy elvitték az gereznát, hogy az erdőig csak vissza sem tekintettek, de az kik bátrabbak voltak, kiváltképpen az kik egy üdözők voltakat az Nagyságod fácsnyival, halállal fizetnek. Nagyságodat kérem, az őzeknek és nyulaknak javait Nagyságod mind el ne fogassa, hagyjon meg mi számunkra is benne, mert mi innét az Gubacsban lakó nemes emberek bemegyünk ..., akkor az Nagyságod őzei és jó futó nyulaira jó agarakat, fácsnyira jó ölyveket, turojra sólymokat, az fürjekre serény karulyokat ugyan felessen viszünk, kiknek jó magok viseleti, tudom, fog tetszeni Nagyságodnak is”⁸⁸¹

V. 10. Kornis Zsigmond és a magyar katolikus elit I. Rákóczi György idején

Az idősebb Rákóczi Györggyel való kapcsolata nem alakult olyan zökkenőmentesen, mint az ifjabb Rákóczival. Kornis Rákóczinak írt levelei többnyire kiegyensúlyozott, jó, szinte baráti viszonyt tükröznek. Az idős, tapasztalt, tekintélyes tanácsúr megengedhette magának a kedélyes, atyafiságos hangnemet a fejedelemmel szemben.⁸⁸² Rákóczi részéről ugyanakkor minduntalan felbukkant a bizalmatlanság. Kornis Zsigmond saját és családi múltja, katolikus hite sötét árnyékot vetett kettejük viszonyára. Kornis tehát továbbra sem menekülhetett az áruló megbélyegző szerepköréből.⁸⁸³ A fejedelem ellen fellépő trónkövetelőkkel szinte mindig kapcsolatba hozták a nevét. Így történt ez Prépostvári Zsigmond ecsedi kapitány esetében,⁸⁸⁴ majd Bethlen István támadásakor.⁸⁸⁵ Ha

⁸⁷⁹ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Belényes, 1641. júl. 15., MTA KK, Kornis II., 1570.

⁸⁸⁰ Kornis Zsigmond ifj. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1640. szept. 20. MOL F 12 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 12.

⁸⁸¹ Kornis Zsigmond Rákóczi György váradi főkapitányhoz, Papmező, 1640. szept. 20., MOL, F 12, 9. cs., No. 12.; MTA KK Kornis III., 1468—1473.

⁸⁸² Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Szinérváralja, 1641. jún. 16., MTA KK, Kornis, 1543. I. Rákóczi Györgyről szóló néhány fontosabb összefoglaló munka (a teljesség igénye nélkül): Szilágyi 1688, Szilágyi 1893, Trócsányi 1981, Nagy 1984b

⁸⁸³ Az árulás problémájának részletes kifejtését l. az összefoglalásban.

⁸⁸⁴ Kemény 1980, 198.

megvizsgáljuk Kornis néhány személyes kapcsolatát, érzékelhetjük helyzetének ellentmondásosságát. A tanácsúrnak kényes egyensúlyt kellett fönntartania, hogy ne kerüljön összetűzésbe Rákóczival, de kapcsolatairól se kelljen lemondania. Jól szemlélteti helyzetét a nádorral való levelezése.

Esterházy Miklós nádor, Rákóczi legkomolyabb politikai ellenfele tartott attól, hogy Bethlen Gábor hadvezére folytatni fogja elődje protestáns szövetségi politikáját, és mint felső-magyarországi főúr, a hét vármegye birtoklására fog törekedni. Személyes ellenszenv is munkált benne, ugyanis alattvalóinak tekintette a királyi Magyarország lakosságát, az erdélyi fejedelmeket pedig vajdának, így aztán nehezen tudta elviselni, hogy egy felső-magyarországi nemes fölébe kerekedjék. A felekezeti ellentét csak fokozta bizalmatlanságát,⁸⁸⁶ ráadásul Rákóczi keresztezte a Munkács visszaszerzésére irányuló terveit. Munkácsot Esterházy a házassága révén szerezte meg, de Bethlen Gábor javára le kellett róla mondania. Bethlen halála után abban reménykedett, hogy visszaszerzi a fontos erődítményt, ám Rákóczi maga váltotta meg a királytól Munkácsot.⁸⁸⁷

A nádor és a tanácsúr egymásra találása voltaképpen törvényszerű volt, hiszen láthattuk: a Kornisok magyarországi kapcsolatépítésének már évtizedek óta sarokköve volt a mindenkori nádor személye. Esterházy Kornis Zsigmondban, a befolyásos, katolikus nemesben találta meg erdélyi bizalmasát s egyben politikájának szócsövét a fejedelem előtt. Kornis jelentős magyarországi birtokállománya szintén fontos kapocs volt kettejük között.

Esterházy és Kornis folyamatos kapcsolattartásának egyik legfontosabb célja a kölcsönös tájékoztatás volt. A gazdag levelezésanyag szinte napi szinten számol be a nyugat-európai eseményekről, a harmincéves háború legfrissebb híreiről éppúgy, mint a másik részről a moldvai, havasalföldi hírekről, a fejedelem és a Porta diplomáciájáról. A hírek elemzése, összevetése a korabeli újsághírekkel és más hírforrásokkal messzire vinne minket témánktól, ezért erre most nem térek ki.⁸⁸⁸

Hosszú éveken átnyúló levelezésük nyomán viszonyuk apró változásai is jól nyomon követhetők. 1630-ban, Bethlen István és Zólyomi Dávid Rákóczi-párti mozgalma alatt a nádor bizalmatlansága figyelhető meg: „amint kd írja, semmi híre kteknek nem volt a két ifjú cselekedetiben (...) nem örömost mondanám ki, de tartok tőle, hogy participál ktek

---

⁸⁸⁵ L. A szalontai hős c. fejezetet.

⁸⁸⁶ Csapodi 83–102.; Péter 1985.

⁸⁸⁷ **Makkai** 1954., 15–16.; **Péter** 1985.

⁸⁸⁸ A témáról I. Várkonyi, R. 1999d, Etényi, G. 2003.

azoknak excessusokban, akik az törökhöz is folyamodtak.⁸⁸⁹ 1637-ben, Bethlen István támadása után pedig Kornis váltott hűvösebb hangra a nádorral szemben, amiért hiába vártak segítséget tőle: "...a Nagyságtok [é.: Esterházy és Rákóczi] idegenkedésének káros effectusát is már meg is tapasztaltuk..."⁸⁹⁰ Szemrehányóan jegyezte meg Esterházy Miklósnak, hogy nem jött semmilyen segítség, "így elhagyatánk nemcsak keresztyén felebarátinktól, de sőt még az magunk egytestvér szerelmes nemzetünktől is".

Hogy az „idegenkedés” a fejedelem és a nádor között valóban értelmetlen és káros, azt minden felelősen gondolkodó politikus érezte mind Magyarországon, mind Erdélyben. Kornis sem csak saját ellentmondásos helyzetének feloldását várta a béküléstől, ennél messzebb látott: közös összefogást remélt a török ellen, ezért sürgette a békét minden „fronton” – úgy a nyugati hadszíntereken, mint a magyar és erdélyi udvarokban: „igen nagy buzgósággal várnám, ha az Úristen az nagyságtok bölcs gondviselése által, az keresztyén fejedelmek között való vérontást és öldöklést megszüntetné, és minden egymás ellen való dühösködéseket az természet szerént való török nemzetsígre fordítaná”⁸⁹¹ Levelezésük alaptémája volt a nádor és Rákóczi viszonya, melyet Kornis a maga eszközeivel próbált javítani: "arra kellene mi nekünk is minden elménket fordítanunk a mint megtarthassuk magunkat... Kgtek is arra tanácsolja ő Kgmét, hogy nemzete javának meg ne fogyatkozzék, kiben Isten sem hagy el bennünket."⁸⁹² "Bizony még az szegény magyar nemzet gondot tud magára viselni, csak volna az egyesség közöttök."⁸⁹³ Már azt is eltervezte, hogyan vigye véghez a megbékítést: "Ha nagyságod [Esterházy] erről nekem mit parancsol, úgy dirigálja írását, hogy mutathassam meg ő nagyságának, az uramnak és ne is értsé Ő nagysága, hogy én írtam nagyságodnak erről." Majd egy kis hízelgéssel csitította a köztudottan heves természetű nádort: "Kérem is az Úristenért nagyságodat, hogy ha szintén nagyságod találtnék is lenni az igazabb fél, viselje úgy abban magát, mint igen hatalmas, nagy értelemmel bíró tőkéletes, hazája szerető magyar és pater patriae, ha csak az szegény kardinál urammal való ellenkezések is nagyságodnak, mely nagy hátra maradást szerzett vala sze[gény] hazánknak, melyben bizonynyal tudom, csak az mit én értettem is benne, hogy minde[nre] szegény ő adott

⁸⁸⁹ Esterházy Miklós Kornis Zsigmondnak, Kismarton, 1630. okt. 3. MTA KK K 1111–1112.

⁸⁹⁰ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Várad, 1637. febr. 3., MTA KK, Kornis II. 1303–1307.

⁸⁹¹ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Remetemező, 1637. máj. 12. MTA KK Kornis II, 1322–1329.

⁸⁹² Esterházy Miklós Kornis Zsigmondnak, Pozsony, 1635., nov. 30., MTA KK Kornis II, 1246.

⁸⁹³ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Remetemező, 1637., máj. 12., MTA KK Kornis II, 1328.

okot. Mennyivel inkább nagy hasznára leszen szegény rom[láshoz] közeledett hazánknak, nemzetünknek, ha nagyságtok szép egyességben lesz[en] az én kegyelmes urammal."⁸⁹⁴

A nádor és fejedelem közötti ellentét azonban olyan erős volt, hogy azt semmilyen békítő szándék nem volt képes megváltoztatni. Bizonyítékul azokat az oldaljegyzeteket említhetjük, amelyeket Rákóczi saját kezűleg írt Esterházy Kornisnak írt levelére. Ebben sértett hangon arról panaszkodott, hogy sem Kornis, sem Rákóczi nem válaszol a leveleire, holott ő nem saját érdekében, hanem "szegény nemzetünk s hazánk megmaradása" miatt ragadott tollat, mégis "nemcsak választ azokra nem vehettem, de úgy veszem eszemben, idegenséget szereztem inkább magamnak vele. Melyet noha nem most vettem eszemben, de az én nemzetemhez való nagy szeretetem és igazságom s kemény kötelességem is nem hagy hallgatnom, s azért örömet elviselem akárki gyűlölségét is..." Erre Rákóczi gúnyosan a következőt jegyezte a levél oldalára: "nem az magad rangora jó uram, hogy kívánságodat végben nem viheted s az Úristen ingyen való kegyelméből még eddig bosszúságra megtartott s marasztott."⁸⁹⁵

Kornis, miközben a nádorral egyezkedett, Rákóczit is igyekezett megnyugtani, hogy nem ellene szervezkedik. Ezért a nádor levelét a következő szavak kíséretében küldte el a fejedelemnek: "Én semmi választ reája nem tettem nem is teszek. Talán inkább megszűnik nekem efféléről írogatni, hanem ha nagyságod fogja parancsolni, hogy írja[k] és ha írok, mit írjak."⁸⁹⁶ A tanácsúr nem folytatott kétszínű játékot, ténylegesen Rákóczi mellett állt, és ezt Esterházyval is tudatta: "...ím az Nagyságod kívánsága vagy parancsolatja szerint, ugyan az öcsémtől, Kornis Ferencről in specie a Nagyságod levelét ezen holnap beküldöm Őnagyságának, az Uramnak, ezen böcsületes levelében és az előbbeni propositomában igen állhatatosan perserval Nagyságod az Őnagysága személye állapotjáról, kire nézve nem minden részei lesznek az Nagyságod levelének kedvesek ő Nagyságának." Óvatossága abból is kitetszik, ahogyan minden szándéka ellenére is megpróbálta kivonni magát a konfliktusból: "...mivel én szolga lévén efféle dologban elegyítenem magamat nem szintén bátorságos".⁸⁹⁷

1642-ben újra felmerül a békítés terve. Ezúttal Lónyay Zsigmondot, a felső-magyarországi főnemest is bevonta tervébe.⁸⁹⁸ Kornis maga már nem bízott a sikerben,

⁸⁹⁴ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Remetemező, 1637., máj. 12., MTA KK Kornis II, 1322–1329.

⁸⁹⁵ Esterházy Miklós Kornis Zsigmondnak, Nagyhefflán, 1641. jún. 18., Beke 1882, 313–317.

⁸⁹⁶ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Remetemező, 1641., július 4., MTA KK Kornis III, 1562.

⁸⁹⁷ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Remetemező, 1641., júl. 4., MTA KK Kornis III., 1565–1569.

⁸⁹⁸ Lónyay Zsigmond Kornis Zsigmondnak, Namény, 1642. aug. 31., MOL F 12 9. cs. 7. t. No. 14.

mégis elhatározták, hogy Lónyay Esterházyt, Kornis pedig Rákóczit próbálja rávenni a békülésre. A tanácsúr, amint bement Gyulafehérvárra, előadta a fejedelemnek a Lónyayval tárgyaltakat. Rákóczi meghallgatta, de úgy válaszolt, ahogy Kornis sejtette: ő már megpróbálta, de hiába. Mégis, "Őnagysága maga is látja, mely nagy hasznára volna mindkét részről az ő nagyságok között levő egyesség, szeretet és jó correspondentia". A tanácsúr újra reménykedni kezdett: "úgy látom uram, hogy az minémű oblatiókat teszen palatinus uram, még talán soha Őnagyságok közelb nem voltak az dologhoz, mint mostan".⁸⁹⁹

Kornis költői szavakkal próbált meg újra hatni Rákóczira: "...szegény hazánk s nemzetünk csillagi még leginkább Nagyságtokban ketten fynlenek ez világon."⁹⁰⁰ Ekkor azonban Rákóczi már a harmincéves háborúba való bekapcsolódás terve foglalkoztatta, s ez végképp eltávolította Esterházytól. Kornis pedig, öreg katonaként Bethlen Gábor hadjáraitain nosztalgizálva – egyelőre még csak gondolatban – pennáját máris kardra cserélte: „Palatinus uram, az mint értem, ugyan jól forgolódik az másfélszáz lengyellel. Újvárbán maga mellett nem kevés praesidium, látja az Úristen, csak a nagy ambíciójuk és az nagy szerszámok vagyon...Ha az szegény urunk eddig élt volna, bizonynal elhittem, hogy egynehányszor felugatta volna őket az fekvésből, s megtanította volna, mint kell hadakozni és az hazát oltalmazni.”⁹⁰¹

Kornis szoros kötelék fűzte nemcsak a legfőbb magyar világi, hanem a legmagasabb egyházi főméltóság-viselőhöz, Pázmány Péter esztergomi érsekhez is.⁹⁰² Lippay György egri püspökkel szintén kölcsönösen tájékoztatták egymást a vallásügyi kérdéseken túl a legfrissebb hírekről is.⁹⁰³ Bercsényi Imrével a Tholdiak révén atyafiak is voltak, és katolikus vallásuk is közvetítő kapcsolatot jelentett.⁹⁰⁴ Bercsényi, miután Erdélyből Magyarországra költözött, továbbra is ápolta ezt a kapcsolatot. 1636-ban Kornist tudósította a nyugati hadszíntér eseményeiről, és III. Ferdinánd megkoronázásáról, igaz, ez utóbbi álhírnék bizonyult, és később kénytelen volt elnézést kérni tévedéséért.⁹⁰⁵ Ha tehette, meglátogatta Kornis Zsigmondot, akit így jellemzett Pálffy Istvánnak: „szerelmes nemzetim közül legkedvesebb és

⁸⁹⁹ Kornis Zsigmond Kassai Istvánnak, Papmező, 1642. szept. 13., MOL E 190. No. 3011. Kiadva: Szilágyi 1876. 322–324.

⁹⁰⁰ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1642., szept. 13., MTA KK Kornis III., 1659–1665.

⁹⁰¹ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Papmező, 1641. aug. 19. MTA KK Kornis III. 1584–1586.

⁹⁰² Több korszakon átívelő kapcsolatukat a két vallásügyi fejezetben tárgyalom.

⁹⁰³ Lippay György Kornis Zsigmondnak, Jászó, 1640. ápr. 9. MTA KK Kornis II. 1446–1450. Lippay Györgyről: Tusor 2002, Tusor 2003.

⁹⁰⁴ A Bercsényiekéről: Thaly 1885–1892.

⁹⁰⁵ Bercsényi Imre Kornis Zsigmondhoz. Pozsony, 1636., dec. 2. MTA KK Kornis II. 1300–1302.

legöregebb atyámfia”.⁹⁰⁶ A dunántúli arisztokraták közül az Esterházy Miklóssal rokonságban álló Révay László is jó ismerőse volt. Amikor Révay a nádor tanácsára feleségül vette Homonnai Drugeth Erzsébetet, lakodalmára Kornis Zsigmondot is meghívta.⁹⁰⁷

Felső-Magyarországon Zolthán Józsa, a szatmári vicekapitány volt az egyik, fentebb már említett, fontos információforrása: „énnékem bizony sem avizája, sem írogatása nem kellene Önagyságának [Esterháznak], megírném én az Zoltán uram hírvél, mert ő is annyit ír, hogy az felét sem hihetjük el.”⁹⁰⁸ A szkeptikus kijelentés ellenére a bihari főispán számára értékesek voltak a magyarországi szomszéd hírei, és Zolthán iránt katolikus vallása miatt is rokonszenven viseltetett.⁹⁰⁹

Fontos megemlítenünk a Kőlcsey-atyafiságot is. A szatmári birtokos Kőlcsey Zsigmond rokona volt a Kornisoknak: Kornis Gáspár testvére, Boldizsár lányának (azaz Kornis Zsigmond unokatestvérének), Annának a férje volt.⁹¹⁰ Fiainak, Kőlcsey Istvánnak és Zsigmondnak a nevelését is ő irányította⁹¹¹. Kőlcsey Istvánt Dóczy András szatmári főkapitány, főpohárnok-mester udvarába irányította, abban reménykedve, hogy a katolikus környezetben nevelődve az ifjú konvertálni fog: „az mint eszemben vettem, ennek mind testének lelkének használt az Nagyságoddal való tanulása, mert ha valami oly conversatioja lehetne az páterekkel, bizony dolog, hogy convertál, ennek lelkét is meg művelte Istennek Nagyságod, kiért Istentől is nagy jutalma leszen.”⁹¹² Végrendeletében többször is megemlékezett Kőlcsey Zsigmondról. Abban az esetben, ha Kornis Ferenc – Zsigmond fő örököse – vagy utódai elhagyták volna a katolikus vallást, Kőlcsey Zsigmondra és az ő „pápás valláson lévő” utódaira szállt volna a papmezei birtok, ezen kívül Apán tíz ház jobbágyot és két pusztá házhelyet, valamint a hozzá tartozó szántókat és szőlőket is neki rendelte.⁹¹³

V. 11. A szalontai hős

⁹⁰⁶ Bercsényi Imre Pálffy Istvánhoz, Deszni, 1642. aug. 18. Jedlicska 1910. 688.

⁹⁰⁷ Révay 1857, 251.

⁹⁰⁸ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Papmező, 1641. aug. 12. MTA KK Kornis III. 1578–1581.

⁹⁰⁹ „Zoltánnak nem ártana ha írna Kornis uram, mivel igen addictus hozzája”. Kemény János a fejedelemnek, 1644 eleje. TMÁO III. 250–251.; Zolthán Józsa Kornis Zsigmondnak, Szatmár, 1636. szept. 5. MOL F 12 Lymbus, 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 1., Zolthán Józsa Kornis Zsigmondnak, Szatmár, 1638, jún. 10. MOL F 12 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 8.

⁹¹⁰ Veress 1917.

⁹¹¹ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Szinyérváralja, 1641. jún. 16. MTA KK Kornis III. 1541–1548.

⁹¹² Kornis Zsigmond Dóczy Andrásnak, Papmező, 1619. jún. 4. Östa, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz –Ungarn r. Nr. 118. (régi 14457) Konv. 1619 június fol. 71–72. W 1818.

⁹¹³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1524.

Az idősebb Bethlen István, akit bátyja, Bethlen Gábor kormányzóul rendelt Brandenburi Katalin mellé, 1630 szeptemberében rövid időre a fejedelemséget is megszerezte, megtartani azonban nem volt képes: kénytelen volt átengedni a fiával, ifj. Bethlen Istvánnal, vejével, Zólyomi Dáviddal és a hajdúkkal Erdélybe vonuló Rákóczi Györgynek. Ebbe a kudarcba nem tudott beletörődni, igaz, hat évbe tellett, mígnem elszánta magát a támadásra.⁹¹⁴

A göncruszkai Kornisok és az iktári Bethlenek harmadízigleni rokonságáról esett már szó.⁹¹⁵ Zsigmond talán ettől függetlenül is jó viszonyban volt az egykori fejedelemmel, Bethlen István lemondása után is levelezett a tanácsúrral. A levelezés elsődleges célja ebben az esetben is a kölcsönös informálás volt. Bethlennek a lemondása utáni első fennmaradt, Kornishoz írt levele 1634 júliusából való. Ecsedi várában a hírektől való elszigeteltségről panaszkodott Kornisnak, és a török „zergelődése” felől érdeklődött.⁹¹⁶

1636-ban Bethlen döntő lépésre szánta el magát: elindult Ecsedről értékeivel és néhány száz katonával az egri pasához, hogy a török segítségét kérje fejedelemsége visszaszerzéséhez. Az indulás napján, január 12-én írt Kornis Zsigmondnak is. Levelében hosszasan sorolja sérelmeit: Bethlen Gábor a fehérvári kollégiumra hagyott húszezer forintot, melyből Rákóczi tízezeret elvett, s nem adta vissza; az emlékműre szánt tízezerből is hétezeret elvett; ezen kívül Rákóczi nem tartotta magát a választásakor tett kondícióihoz. Arra kérte Kornist, hogy közölje ezeket másokkal is.⁹¹⁷ Bethlen István bízott abban, hogy a tanácsúr átpártol majd az ő oldalára. Ezt bizonyítja az is, hogy az Erdélybe küldött, Rákóczi elleni lázító körlevelében lépten-nyomon Kornis Zsigmondra hivatkozott.⁹¹⁸

A tanácsúrnak szóló levelekben is folyamatosan ostromolta őt.⁹¹⁹ Arra kérte, értsen egyet "a Rákóczi György uram miatt való törvéntelenségnek és szabadtalanságnak alóla való fölszabadításában velünk".⁹²⁰ Le sem pecsételte a levelet, mert tartott attól, hogy Kornis majd nem meri felbontani.⁹²¹ Zsigmondot nagyon kellemetlenül érintette ez a folytonos kérlelés. Attól rettegett, hogy a trónkövetelővel való kapcsolat bajba sodorja, és ezért még a rokoni-baráti viszonyt is hajlandó lett volna felfüggeszteni: "...az jámborok is megromlottak az hamis praktikák által, immár harmadik levele Bethlen Istvánnak hozzám,

⁹¹⁴ A Bethlenek nemzetközi kapcsolatairól és Rákóczi-ellenes föllépésükről Szabó 2001.

⁹¹⁵ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1494–1495. A rokonságot a kortársak is számon tartották: I. Kemény 1959, 123–124.

⁹¹⁶ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Ecsed, 1634. júl. 21. Lukinich 1909, 380–381.

⁹¹⁷ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Ecsed, 1636. jan 12. MTA KK, Kornis II, 1248–1255.

⁹¹⁸ Bethlen István második körlevele, 1636. márc. 17., EOE IX, 484–492.

⁹¹⁹ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Rákosi tábor, 1636. szept. 11, MTA KK, Kornis II., 1274–1275.

⁹²⁰ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Rákosi tábor, 1636. szept. 11, MTA KK, Kornis II, 1275–1276.

látom, hogy teljes mestersigivel azon van, hogy el vesszen (...) mert vin pribék volnék én immár, ha mégis nem nyugszik, mind atyjáról, anyjáról addig elszidogatom bizony, hogy talám soha olyan levelet életében nem látott, mert tökéletlenül hazud mindenben, hiszen meglátják az dolognak exitussán, minden botnak az vigin a feje."⁹²² A fejedelemnek pedig úgy bizonyította hűségét, hogy a Bethlentől kapott leveleket készségesen beküldte neki.⁹²³

A hajdúk, akik sehogy sem akarták, hogy egy katolikus vezér álljon Bethlen ellen egybegyűjtött hadaik élére, azzal gyanúsították Kornist. "Egy jóakarója" szájából hallotta, hogy a hajdúk szerint „én nem ő közikbe való vagyok, mert pápistas vagyok, bizony abban igazat is mondanak, mert ha az én kezem alatt volnának, eddig sok megholt volna benne." Arra kérte ugyanebben a levélben Bornemisza Pált, hogy próbálja a fejedelem gyanúját róla elhárítani.⁹²⁴ Bethlen Istvánt pedig felszólította, hogy többet ne írjon neki.⁹²⁵

Kemény is megemlíttette Őnéletírásában, miként vádaskodtak Kornis ellen: "... sok áruló nevet is vertek fejéhez szegénynek, mivel, (...) atyafia is lévén [é.: Bethlen Istvánnak], Veres Mihály hazugsága⁹²⁶ is járulván, gyanították, hogy Bethlen Istvánhoz vonna, ijesztgették szegény urat és fenyegették; melyet, midőn szolgálai s jóakarói megjelentettek, csak azt felelte: Majd megválnak, ki az áruló, ez s ez fia, s ki igaz urához, nemzetéhez."⁹²⁷

Bethlen leveleinek hangvétele egyre keményedett, kérlelőből támadóvá vált. Már Kornist is okolta azért, hogy Erdélyt el kellett hagynia, mert Kornis volt "egyik főtanácsadója s javallója". Azzal fenyegette a tanácsurat, hogy a fejedelemhez való hűségével hazája pusztulásának okozója lesz. De hiába állt Kornis Rákóczi mellé, mert "soha ő Kegyelmet sem kegyelmetek, sem más az mi nyakunkon erővel nem fejedelmeheti." Mint aki biztos a sikerben, figyelmeztette, hogy ne próbálja ezt a levelet eltitkolni sem a vármegyék, sem a hajdúk előtt, mert ha megteszi, "nem hiszem, hogy Kegd

---

⁹²¹ Bethlen István második körlevele, 1636. márc. 17., EOE 9, 484–492.

⁹²² Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Keresztszegi tábor, 1636. okt. 1., MTA KK, Kornis II, 1289–1290.

⁹²³ Szalárdy 1980, 169–170.

⁹²⁴ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Keresztszegi tábor, 1636. okt. 1., MTA KK, Kornis II, 1289 – 1290.

⁹²⁵ "Kd azon kér, többször Kdnek ne írém, mivel kötelessége miatt hazájához való szeretetét sem mutathatná meg" Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Szarvasi tábor, 1636. szept. 29., MTA KK, Kornis II, 1284.

⁹²⁶ Veres Mihály azt terjesztette, hogy Kornis és Kemény János Bethlent akarja fejedelmül. (Kemény 1980, 211.)

⁹²⁷ Kemény 1980, 217.

is jövendőre elegendő mentséget találhasson magának édes bátyám uram."⁹²⁸ A durvább hangnem sem vezetett eredményre, ezért néhány nap múlva ismét szelídebb hangot ütött meg: Kornis „természet felett való idegenségét” pedig a „kegyetlen félelemtől elnyomtatott” állapotával magyarázta.⁹²⁹

Kornis Zsigmond Rákóczinak első ízben 1636-ban, Bethlen István támadása során bizonyíthatta hadvezéri tehetségét. Mindenki úgy gondolta, Rákóczi majd Kornist teszi meg a hadak főparancsnokává, hiszen ő volt Bethlen főgenerálisa, s benne szunnyadtak egyedül hadvezetői erények.⁹³⁰ De nem így történt: Rákóczi nem bízott Kornis hűségében, így csak a bihari hadat bízta rá.⁹³¹ Lorántffy Zsuzsannát ugyanakkor – akit Kornis több levélben is részletesen tájékoztatott a csapatmozgásról⁹³² – e szavakkal nyugtatta: "Kornis uram Ibráni urammal kiszállott, Ökegyelme kész hűségünk mellett életét is elfogyatni"⁹³³

A magyarországi hadak élére Ibrányi Mihály váradi ideiglenesen megbízott főkapitány⁹³⁴ került, a maros- és udvarhelyszékieket Huszár Mátyás vezette. Ibrányi sem bízott Kornisban, sem a főispán hű embereiben, Nadányi Mihályban és Weér Mihályban. Már akkor gyanakodott, amikor Kornis összehívatta a megyegyűlést: "meglátom, kinek hol jár az elméje ... Nagy sottogásban vannak az ő [é.: Kornis Zsigmond] pártjai."⁹³⁵ Most, a várható támadás küszöbén pedig felháborodottan tiltakozott a főispánnal való bármilyen együttműködés ellen: "Ez mai nap inkább leteszem az váradi kapitányságot; (...) én tudom, soha vele meg nem alk(ud)hatonk. Mindazáltal az Nagyságod jó tetszése szerént legyen."⁹³⁶

A fejedelem csak késve, október 2-án indulhatott, mivel a lengyel segélyhadakat várta. Ugyanezen a napon Kornis és a többi hadvezér Szalonta mellett szállt meg, hogy ügyelhessenek a hajdúvárosokra és Sarkadra.⁹³⁷ Madarász faluhoz közel ütöttek tábort. A fejedelem azt üzentte, hogy nélküle ne vegyék fel a harcot. Csakhogy Bethlen István kémei

⁹²⁸ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Szarvasi tábor, 1636. szept. 29., MTA KK, Kornis II., 1284 — 1288.

⁹²⁹ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, 1636. okt. 7. MOL P 437. 1. cs.

⁹³⁰ Lukinich 1910, 477.

⁹³¹ I. Rákóczi György Tholdalagi Mihálynak, Gyulafehérvár, 1636. szeptember 21., Beke-Barabás 1888, 332.

⁹³² Kornis Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának, Penesújfalu? melletti tábor, 1636. szept. 26. E 190. 8. doboz No 1922. Kornis Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának, 1636. szept. 30. MOL E 190 8. doboz No. 1923.

⁹³³ I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, Gyulafehérvár, 1636. szept. 21., Szilágyi 1875 Tholdalagi Mihálynak is elismerően ír Kornis hűségéről: "Kornis uramék mind az két párton levő hajduksággal ki-ki birodalmában táborban szállottanak az elmúlt pénteken, azon meg is egyvezetnek, akármelyiket kezdje háborgatni Bethlen István, de egyik az másik mellett élni – halni akarnak." I. Rákóczi György Tholdalagi Mihálynak, Gyulafehérvár, 1636. szeptember 21., Beke-Barabás 1888, 332.

⁹³⁴ Pálffy 1997b, 286.

⁹³⁵ Idézi Izsépy 1968, 280.

⁹³⁶ Izsépy 1968, 282.

⁹³⁷ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Keresztszegi tábor, 1636. okt. 1., MTA KK Kornis II., 1290.

útján értesült az ellenfél lépéseiről, és még a fejedelmi had megérkezése előtt akarta megtámadni azt.

Október 5-én Kornis fenyegető levelet kapott, ezúttal nem Bethlentől, hanem Bekir temesvári pasától. A pasa világosan fogalmazott: "...ez ideig ez oráig Rákóczi György volt az fejedelemség, most és ezután az nagyságos Bethlen Istváné" Akik ehhez nem tartják magukat, "azoknak életek rövid leszen".⁹³⁸

Október 6-án alkonyatkor érkezett a Bethlen vezette had Szalontához. Az erdélyi sereg vezetői között ekkor nagy vita támadt. Kornis Zsigmond, "minthogy neki semmi nem parancsoltatott vala, a generálissághoz magát avatni nem akarja vala". Ibrányi viszont alkatlan volt a feladatra: "nem szintén elégséges lévén annyi részből álló hadak között úgy a dolgot, mint kívántatnék, kormányozni, mintegy általván is nálánál sokkal nagyobb autoritású, tekintetű ember, Kornis Zsigmond előtt cselekedni". Emiatt zavar támadt a seregben, egyesek árulást gyanítottak, és kicsin múltott, hogy nem saját vezéreik ellen fordították a fegyvert. A helyzetet Kornis mentette meg, aki minden retorikai készségét latba vetve, saját „vén szakállára” és a várható sikerre hivatkozva csendesítette le a katonákat.⁹³⁹

Ebben a "fejetlen lábságban" kezdték meg a csatát. "Lón rettenetes kopjatörés és nagy kemény viadal", és egy darabig az erdélyiek üldözték a törököket. A janicsárok aztán behúzódtak néhány szekér és bokor mögé, és ebből a fedezékből sikerült visszavetniük ellenfelüket. Az egész csata során meg nyilvánult az erdélyiek szervezetlensége. Maga Kornis az alatta valókat, tehát Bihar vármegye seregét szép szavakkal biztatta, sőt, "kivont mezítelen pallosával nagy vitézi bátorsággal" küzdött.⁹⁴⁰ Végrendeletéből tudjuk, hogy arról a „veres bársony hüvelyű, aranyas” kardról van szó, amelyet a Pálffyaktól kapott ajándékba, és amellyel Pálffy Miklós vívta ki Györmél a viadalt.⁹⁴¹ Kornis kergette legtovább a törököt, minden páncél nélkül. Közben nyusztal bélelt, szép, meggyezín bársony mentéjét is átlukasztotta egy-két janicsár golyóbis. Ibrányi viszont igen szerencsétlenül járt: Kemény szerint úgy mentegette magát később, hogy lova ragadta el,⁹⁴²

---

⁹³⁸ Bekir pasa temesvári beglerbég Kornis Zsigmondnak, Gyulai mező, 1636. okt. 5., MTA KK Kornis II., 1292–1294.

⁹³⁹ Szalárdi 1980, 172–174.; Szilágyi 1891.

⁹⁴⁰ Szalárdi 1980, 172–174.; Karácson 1893, 297–307.

⁹⁴¹ Kornis Zsigmond generális végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2., MTA KK Kornis III., 1529. A kard történetéről I. A Kornis-fivérek c. fejezetet.

⁹⁴² Kemény Jánost idézi Izsépy 1968, 283.

de talán Szalárdinak van igaza, aki szerint pánikba esett és Váradra futott, hogy vereséget jelentsen a fejedelemnek.⁹⁴³

A Szalonta melletti összecsapás igen felemás eredményt hozott, valójában egyik fél sem győzött.⁹⁴⁴ Az éjszaka folyamán viszont egy hajdúhadnagy, Győry Jakab megmentette az erdélyiek becsületét. Miután kikémlelte az ellenséget, háromszáz emberével rátört táborukra, és olyan éktelen ricsajt csaptak, hogy a törökök azt hitték, megérkezett a főszereg Rákóczival, és fejvesztetten menekültek, ki merre látott. A sötétben a janicsárok a Körösök mocsaraiba fulladtak, de a túlélők közül is sokat elfogtak és agyonverték a környéken lakó jobbágyok.⁹⁴⁵

Kornis a szalontai csata után vérvesztéséget szenvedett seregével Váradra vonult. Október 8-án a fejedelem fiaival, Huszár Mátyással és másokkal együtt Rákóczi elé ment, s Várad közelében, Vassinál közösen letáboroztak. Rákóczi pedig immár megbízott Kornis hűségében, és jutalmul kinevezte az erdélyi hadak főgenerálisává, Kornis pedig egy elfogott török rabbal ajándékozta meg a fejedelmet.⁹⁴⁶

Szalontánál még nem döntött el a hadjárat sorsa, s ezt a fejedelem is tudta, ezért váradosi táborából elrendelte minden vármegyének és a hajdúságnak az azonnali táborba szállást. Október 11-én a budai pasa gyulai táborából küldött levelében felszólította a rendeket, hogy térjenek vissza Erdélybe. Ezzel egy időben Bethlen újabb kiáltványban kérte az erdélyieket, hogy egy ember miatt ne húzzanak ujjat a török császárral.⁹⁴⁷ Október 12-én Kornis Zsigmond is hasonló tartalmú levelet kapott Bethlentől.⁹⁴⁸ A táborban a kiáltvány nyugtalanságot szült. Wesselényi Boldizsár szállásán azon tanakodtak, hogy nem hajlandóak a török ellen harcolni, ha nem sikerül békét kötni, elfogadják Bethlent fejedelmükül. Másnap reggel Kornis Zsigmondot keresték meg, s kérték, szólaljanak fel a tanácsurak a béke mellett. A fejedelem lecsillapította őket – kit szép szóval, kit büntetéssel,⁹⁴⁹ de ténylegesen csak akkor nyugodtak meg, amikor kiderült, hogy a gyulai tábor nem Várad, hanem Lippa felé igyekszik. Az erdélyiek ezután Lippának fordultak, és Borosjenőnél táboroztak.⁹⁵⁰

---

⁹⁴³ Szalárdi 1980, 175.

⁹⁴⁴ Bethlen, 1993, 20.

⁹⁴⁵ Szalárdi 1980, 172–175.

⁹⁴⁶ Szalárdi 1980, 181.

⁹⁴⁷ Lukinich 1910, 482–483.

⁹⁴⁸ Bethlen István Kornis Zsigmondhoz, Gyula, 1636. október 12., MTA KK Kornis II., 1295–1296.

⁹⁴⁹ Kemény 1980, 218.

⁹⁵⁰ Lukinich 1910, 484.

Közeledett október 29-e, Szent Demeter napja, amikor a török hadak befejezik a hadjáratokat és téli szálláshelyeikre vonulnak. A vezér hajlani kezdett a békére, és október 23-án követet küldött Rákóczihoz, aki szintén nem idegenkedett a békekötéstől, de nem is bízott a törökben, ezért ugyanekkor Kornist tizenötezer emberrel a Maros mellé küldte. A generális Pálélésénél, Lippához közel ütött tábornakatonáival. A béketárgyalások valóban megkezdődtek, Kemény János és Farkas Ferenc ment át a török táborba kezessül⁹⁵¹, török részről pedig a temesvári és a lippai bég jött át. Kornis nagyon aggódott a két nemes sorsa miatt, nem bízott a törökben: "Mostan későn vesszük eszünkbe magunkat, hogy talán nem kellett volna ily kevés zálogra, annyi urat, főrendet oda küldenünk az vezérhez, — de talán jobban adja Isten."⁹⁵² A végleges béke szövegét december 4-én írta alá a fejedelem.⁹⁵³

Kornis legszebb katonai élményeként emlékezett vissza az 1636-os harcokra: "Úgy vagyon, azt megvallom, hogy noha afféle állapotokban aggottam meg, de nem láttam sohasre sebb resolútióval, se nagyobb vitézi bátorsággal ellenségre menni, mint az szegény régi jó nemzetségünknek jó vérből álló magyar nemzetünk cselekedék..."⁹⁵⁴

Bethlen István és Kornis Zsigmond egymással szemben álltak a harcmezőn 1636-ban, de barátságuk mégsem szakadt meg végképp. 1638-ból ismeretesek újabb levelek. Bethlen kissé szemrehányóan jegyezte meg, hogy olyan régen nem olvasta Kornis levelét. Írása csupa magyarázkodás: biztosította Kornist, hogy semmi rosszat nem forgat már a fejében. Nem tudja, mért állítja Rákóczi, hogy nem adta meg neki a tiszteletet, hiszen a topai egyezségben benne áll, hogy a "Nagyságos" titulust mellőzheti, másban pedig nem vétett. Leveleiben bizonygatja, hogy ő "tisztá szívvel" igyekszik szolgálni "Ökegyelmének".⁹⁵⁵

Utolsó találkozásukkor már Zsigmondot is kerülgette „az nyavalyás vínsig”, s talán éppen ezért ütközött meg annyira Bethlen István elesettségén, hogy Rákóczinak is és Bornemissza Pálnak is megírta: „nem győztem eleget csudálkozni az úron, mely igen elfogyatkozott állapottal vagyon. Minemő piros teljes és jó húsos állapattal vala azelőtt,

⁹⁵¹ I. Rákóczi György Pázmány Péternek, Borosjenő, 1636. okt. 27. Lukinich 1909, 399–400. Szalárdi János krónikájában a temesvári és gyulai alajbéget, erdélyi részről pedig Haller Istvánt, Kemény Jánost, Bassa Tamást és Csulai Györgyöt említi, mint kezeseket. (Szalárdi 1980, 189.)

⁹⁵² Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Borosjenő, 1636. okt. 31., Szilágyi 1884, 503.

⁹⁵³ Lukinich 1910, 492.

⁹⁵⁴ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Várad, 1637. febr. 3. MTA KK Kornis II., 1303–1305.

⁹⁵⁵ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Huszt, 1638. febr. 14., febr. 27., márc. 6. márc. 7., MOL, F 12, 9. cs., 7. t. (fasc. VIII.) No. 4–7.

mostan annyira elväsott, elszáradott, halványodott, hogy soha nem hittem volna. Az lábán is mankó nélkül egy lépést sem tehet. Bizony csak alig vagyok.”⁹⁵⁶

V. 12. “Isten ... súlyos ostora”

Sokszor szó esett már Pálffy Ilonáról, Zsigmond feleségéről. Megismertük szüleit, Pálffy Istvánt és Bogacsóczy Mártát, és a nagybácsit, Pálffy Miklóst;⁹⁵⁷ testvérét: Pálffy Erzsébetet, sógorát, Daróczy Ferencet, és egyik nagynénjét is, Pálffy Katalint, akik a nehéz, száműzetésben telt években segítséget nyújtottak Magyarországra menekült rokonaiknak. Megtudhattuk, hogy 1604 előtt kötöttek házasságot, hiszen Zsigmond mostohaanyja, Horváth Anna ebben az évben hagyta a házaspárra arany- és ezüst marháit, amiért betegségének idején kitaróan ápolták őt.⁹⁵⁸

Sok szó esett róla, mégis, alig tudunk többet annál, minthogy ő volt Kornis Zsigmond felesége: párja a száműzetésben, rabtársa a fogarasi börtönben, ahol „az kórság minden nap törté”⁹⁵⁹; aggódó, hű hitvese a morvaországi hadjárat idején: „A feleségemnek írtam egy kis levelecskét ... küldje meg szegénynek, mert tudom: felőlem sok vélekedésben vagyok, csak arról írtam, hogy jó egészségben vagyok, és hogy semmit ne búsuljon felőlem.”⁹⁶⁰ Maga a „levelecske” nem maradt fenn, sőt, egyetlen Pálffy Ilonához írt levelét sem ismerem. Az asszony nyilván írt, olvasott, levelezett rokonaival, ismerőseivel – minderről semmit nem tudunk: rejtőzködik férje mögött, és szigorúan őrzi komoly, krónikus betegségének titkát. Csak annyit tudni róla, amennyit Zsigmond elárul: „az Úristen ily nagy súlyos ostorát bocsátotta szegény fejemre, és majd mintha elhagyattattam volna ő szent felségétől (...) az mely súlyos keresztit az Úristen az én szegény, szerelmes atyámfiaira bocsátotta, nem embertől lehetett azt véghez vinni, hanem az én kegyelmes Istenem, az én sok bűneimért büntetett ingemet az én szerelmes feleségemben, mely oly keserves, hogy az halált is felülhaladta igen sokképpen. Nincsen énnekem szegénynek nyavalyájáért emberre senkire nehézségem, mert az én kegyelmes istenem bocsátotta ezt énreám számtalan bűneimnek büntetéséért. És így akart ő szent felsége engemet teljességesen mind az földig megaláznai és ugyan az földhöz verni stb. Ez mindennek felettte keserves, hogy én vittem és az én

⁹⁵⁶ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Szinyérváralja, 1641. jún. 16. MTA KK Kornis II., 1541–1548.

⁹⁵⁷ Merényi 1897, 758.

⁹⁵⁸ Silmidi Boldizsárné Ós Anna tanúsítványa Kornis Zsigmondnak, Fenes, 1619., máj. 10., MTA KK Kornis II., 1002.

⁹⁵⁹ Perneszi Gábor Forgách Zsigmondnak, 1616. júl. 22–23. EOE VII, 370.

⁹⁶⁰ Kornis Zsigmond Péchy Simonnak, 1620. szept. 19. BAR Mike 330., MTA KK Kornis II., 1007–1018.

szerelmes társom ostoroztatik érettem, de az Úristen ítéletei nem olyanok, mint a gyalgó embereké.”⁹⁶¹

Ilonát 1630-as években egyre gyakrabban gyötörte a betegség. Erre utalt férje Lónyay Zsigmondnak írt levelében: „kereszt nélkül most sem vagyok, de nem volna jó, ha anélkül maradnánk.”⁹⁶² 1632 nyarán betegségének rosszabbodása miatt mondott le Zsigmond Magyarországra tervezett utazásáról.⁹⁶³

Az asszony 1637. június 10-én, ötödnapos szenvedés után meghalt Papmezőn, „igen szép csöndesen és istenes jó reménységgel.”⁹⁶⁴ A temetését július 14-én reggel hat órakor celebrálták a házaspár által építtetett papmezei kápolnában. Kornis szerette volna, ha a fejedelem is részt vesz a végső búcsún, de későn értesítette, és Rákóczi július 8-ra Gyulafehérvárra lakodalomba hívták. Mégis kérte Bornemiszát, aki szintén hivatalos a menyegzőre, hogy próbáljanak eljönni, hiszen „a mézes bor” megvárja őket. A fejedelem végül nem vett részt a szertartáson.⁹⁶⁵

Ezekben a szenvedéssel, megpróbáltatásokkal teli években keletkezhetett Kornis Zsigmond egyetlen ismert verse.⁹⁶⁶ A versszakok kezdőbetűi árulkodnak szerzőségéről: SIGISMVNDVS KORNIS FECIT OH. A vers költői elmélkedés a világ bizonytalansága felett; a mulandóságot történelmi párhuzamokon (Julius Caesar, Nagy Sándor, Croissos, Sámson, stb.) keresztül mutatja be, majd expresszív természeti képekkel tágítja tovább a horizontot:

„Nagy hamar változnak ő sok keresményi,
Mint a' fazekasnak romlandó edényi:
Es mind el-oszlanak, mint Vizek örvényi,
Vagy jégre iratott bötűknek ösvényi.”

A test halandóságát az iménti finom hasonlatokkal ellentétben, nyers, naturalis módon írja le:

„O te halandó test, férgek eledele,
Ó te rothadásnak bűdös genyetsége!

⁹⁶¹ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Papmező, 1627. jan. 25. MTA KK Kornis II. 1049–1053.

⁹⁶² Kornis Zsigmond Lónyay Zsigmondnak, Gyulafehérvár., 1632. febr. 22. MTA KK Kornis II. 1134–1135.

⁹⁶³ Esterházy Miklós Kornis Zsigmondnak, Lakompak, 1632. júl. 17. MTA KK Kornis II. 1154–1162.

⁹⁶⁴ Kornis Zsigmond Gávai Péternek, 1637. jún. 20., Veress 1917, 69–70.

⁹⁶⁵ I. Rákóczi György Tholdalagi Mihálynak, Gyulafehérvár, 1637. júl. 8., MOL F 12 , 4. cs., fasc. V., 8.
I. Rákóczi György politikai levelei, No. 29–30.

Hát mit kevélykedel mosadéunk szennye?
Minden ocsmánságnak rút undok fekélye.”

A vers lezárása a lélek halhatatlanságában találja meg a nyugvópontot, és imádkozásra biztat. A jól ismert barokk téma ügyes, rutinos megoldásából sejthető, hogy Zsigmond nem csak egy ízben szánta magát a versírásra. A szöveg Kájoni János énekeskönyvében (Cantionale catholicum, Csík, 1676.) jelent meg, és olyan népszerűvé vált, hogy ma is él népzenei változatban.⁹⁶⁷

V. 13. „...ehhez penég még több is vagyon, de nem pennára való”

Felesége halálakor Zsigmond körülbelül 57 éves volt. Nem számított már ifjúnak, mégis sokat fontolgatta magában az újabb nősülést, nyilván a már említett utódlási gondok miatt, bár Bethlen Istvánnak nem kevés öniróniával célzott saját kényelmi szempontjaira is: „... kegyelmed írta volt, ha kegyelmedre gondot nem viselnek, kegyelmedet az apró fejér méhek is megeszik...” Már 1638-ban házasodási szándékkal látogatta az özvegyasszonyokat: „Mindazáltal, mivel értem a kegyelmed írásából, hogy kegyelmed egy böcsületes özvegyasszonynak látogatására akar menni, ha kegyelmed tovább fog is az özvegyasszonyok látogatásában menni, az én fáradságommal az Úristen amennyire erőt ad, ez aránt is én jó szívvel ügyekezem kegyelmednek szolgálni az násznagyságnak tisztiben, ha csak lépcsélhetek is egy pálcával kegyelmed előtt fájdalmas lábaimon”.⁹⁶⁸ A jelek szerint több feleségjelölt is akadt, mert legközelebb Bethlen így ír: „Írja kegyelmed azt is, mintha majd irigyelném (...), hogy a böcsületes özvegyasszonyoknak látogatásához olyan jó szerencséje vagyon kegyelmednek”.⁹⁶⁹

Kornis a házasodás gondolata efféle, ironikus-önironikus élcélődésre ragadtatta: „Azon szívből örülök, hogy becsületes házával jó egiszsigben értem lenni kegyelmedet, azt is kedves füllel értém, hogy az mostani hosszú icakákat haszontalanul elmulatni diffcultálja; bizony nincs is ok nélkül, mert egyik az, hogy ez mostani időben igen hosszúak is az icakák, másik az hogy minden világosság nélkül való setítséggel rakvák. Ezt vevín eszekben az régi szent jámborok, azért rendelték volt azt, hogy egy embersíges

⁹⁶⁶ RMKT 15. k./A. 825–827.

⁹⁶⁷ RMKT 15. k. /B. 535. Lajtha László közölte (1956, 380–381, 590.)

⁹⁶⁸ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Huszt, 1638. febr. 14., MOL, F 12, 9. cs., No. 4.; MTA KK Kornis II., 1358–1363.

férfiembernek és egy asszonyi állatnak egy ágyok legyen, hogy az icakai nehéz időket együtt szenvedjék, és ha azokban valami jó mulatságra való alkalmatosságot találnak, azt is el ne mulassák, kiváltképpen olyanokat, kik inkább illendőbbek az icakai homályhoz, hogy sem mint az világos nappalhoz. De nekem mind ezek is inkább szomorúságot hoznak, hogy sem mint vigasztalást, holott ... az oláhok is azt mondják: (...) fogas ebnek való az csont-rágás.”⁹⁷⁰

Később is fontolgatta a nősülést: „itt Belényesben valami jó sokadalom esik, gyülekeztünk vala ide, ugyan felesen az atyafiak, de semmi nekünk való árut nem találánk; egy vénasszonyt képes árán én is elviszek vala, de nem találék kedvem szerént valót”⁹⁷¹

A „látogatások” végül mégsem érték célt, és Zsigmond haláláig özvegyen maradt. Levelei ugyanakkor azt is sejtetni engedik, hogy korát meghazudtolva továbbra is élénk érdeklődést mutatott a másik nem iránt: „Tholdalagi uram is nem fogadá tanácsomat, mert én amint javallom vala nékie, hogy ugyan most nemcsak az kezét, de az lábát is megfogja az mátkájának, de ő is az hé hónapra, in fine Julii rendelé abbeli dolgát; bizony, az mely jó taggal vadnak mindketten, nem hiszem, hogy igen sokat viszkolódhassanak, az nagy melegben az ágyak is bár jó vastag legyen.”⁹⁷² Levelei azt is sejtetni engedik, hogy maga sem volt híjával azoknak az örömöknél, amelyeket Tholdalaginak ajánlott: „Elhiggye Kegyelmed azt édes sógorom, hogy az édes leányom asszonnyal, ha tót táncot, és afféle faron forgó, reszkettető táncokat nem jártunk is, mert az olyan táncokat már én Kegyelmetekre hagytam, de ugyan módoson mindkét kézre megnyargalódtunk, és katona módra ugyan megüttettük az módját; ehhez penég még több is vagyom, de nem pennára való.”⁹⁷³

V. 14. Az utód kérdése

Még egy év sem telt el Pálffy Ilona halála után, amikor Zsigmond 1638 márciusában végrendelet írásába fogott. Nem ez volt az első végrendelete, a régebbit, ami nem maradt fenn, azért kellett megújítania, mert a rendelt gyámok közül sokan meghaltak azóta. Kornis Zsigmondnak nem született örököse. Gyámfiai, azaz két unokaöccse, Ferenc és István 1618-

---

⁹⁶⁹ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Huszt, 1638. márc. 6., MOL, F 12, 9. cs., No. 6. ; MTA KK Kornis II. 1367–1372.

⁹⁷⁰ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Deszni, 1638. okt. 17., MTA KK Kornis II. 1422.

⁹⁷¹ Kornis Zsigmond ifj. Rákóczi Györgynek, 1640. nov. 4. MOL F 12 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 13.

⁹⁷² Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Papmező, 1640. jún. 11. MTA KK Kornis II., 1465–1467.

⁹⁷³ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Belényes, 1641. júl. 15., MTA KK, Kornis III., 1572.

tól a nagyszombati, majd 1621-től a bécsi jezsuita kollégiumban tanultak⁹⁷⁴, melyet Kornis Zsigmondon kívül a bécsi udvar is támogatott évente 1000 forinttal.⁹⁷⁵ Ferenc 1629-ben kapta meg diplomáját a bécsi jezsuitáktól. A diszes oklevél a családi levéltárba került.⁹⁷⁶ Tanulmányai befejezése után világi pályára lépett, de továbbra is támogatta az erdélyi jezsuita intézményeket. A kolozsmonostori jezsuita gimnázium tanulói „Theatrum Fortitudinis” címmel egy iskoladrámát adtak elő 1641-ben patrónusuk tiszteletére.⁹⁷⁷

Kornis István pedig úgy döntött, egész életét Istennek szenteli. Döntésében valószínűleg özvegy édesanyja is befolyásolta, hiszen már 1618-as végrendeletében utalt arra: „könnyen megeshet”, hogy valamelyik fia egyházi pályára lép.⁹⁷⁸ Ezzel a döntéssel ugyan elkerülték, hogy az amúgy is megfogatkozott birtokállomány tovább aprózódjon, veszélyeztették viszont a család fennmaradását, hiszen Zsigmondnak és feleségének nem lehetett gyermeke, így egyedül Ferencen és leendő hitvesén múlt az utódlás. Zsigmond nehéz csatát vívhatott önmagával, amikor a Kornisok jövője és saját hitbéli meggyőződése került ellentétbe egymással. Végül az előbbi került ki győztesen: minden eszközzel megpróbálta eltéríteni unokaöccsét szándékától, de a Jézus Társaság vonzereje erősebbnek bizonyult a világi hiúságoknál: „...értem azt is, hogy sem szép kisasszonnyal, sem jó lóval, sem szép köntössel való kínálásával Kegyelmed el nem hagyhatja a papi köntöst ökegyelmével” – tréfálkozott Bethlen István, majd hozzáfűzte: „Bizony dolog, hogy az böcsületes Kornis familiában, akiket én ismertem, ezeknek az oblatióknak egyikét sem gyűlölték, de talán ökegyelme a jobb részt akarja magának választani. Mindazáltal ne hagyja Kegyelmed könnyen, édes bátyám uram, mert ökegyelme nélkül is elég páter találhatik, s úgy is megtalálhatja a jobb részt, de ha valahogy Ferenc öcsénk is nem szaporít, s ökegyelme is csak abbahagyja a dolgot, majd csak annyi Kornis familia marad, amennyi Bethlen, s ha ők hozzá nem látnak ketten, mimiattunk majd oda leszen a familia.”⁹⁷⁹

István az ausztriai Leobenben töltött noviciátus (1627–1628) után Grazban, többek között Szécsényi Miklós, Wesselényi Miklós és Haller Zsigmond mellett tanult filozófiát

⁹⁷⁴ Ferenc bécsi tanulmányairól: AN Kornis, 646, No. 5. Gyulafehérvár, 1628. júl. 22. Prorogatoria super omnibus causis Francisci Kornis de Ruszka, Viennae studiis operam dantis emanatae; Apponyi Balázs latin Zsoltárkönyve, RMK. III. No 1355. A műről: Hegedűs 1918.

⁹⁷⁵ Kornis Ferenc és István kérvénye a megígért 1000 tallér kifizetéséről. 1624. ÖstA Finanz- und Hofkammerarchiv Hofffinanz –Ungarn, r. Nr. 125., Konv. 1624. február fol. 207–209.; Kornis Ferenc és István kéri a hátralékuk kifizetését. 1626. ápr. 28. Hofffinanz –Ungarn (alt 14467) r. Nr. 129 (alt 14466) Konv. 1626. április fol. 156–157. W 1836.

⁹⁷⁶ Bécs, 1629. febr. 9. MTA KK Kornis II. 1071–1072.

⁹⁷⁷ Theatrum Fortitudinis... Kolozsvár, 1641. RMNy III., No. 1886., RMK II 574 .

⁹⁷⁸ Esztergom, 1618. jan. 31. MTA KK Kornis II. 990–995.

⁹⁷⁹ Bethlen István Kornis Zsigmondnak, Huszt, 1638. febr. 14., MOL, F 12, 9. cs., No. 4.; MTA KK Kornis II., 1358–1363.

(1629–1631), majd 1632-ben Pozsonyban grammatikát. 1633 és 1636 között ismét Grazban négy év teológiát hallgatott Szécsényivel és Wesselényivel együtt. Tanulmányai befejezése után, 1639–1640-ben tért vissza Erdélybe: Monostoron működött, a jezsuita rendházban prédikált és betegeket ápolt. 1641-ben ismeretlen okból távozott Erdélyből, ez évben Nagyszombatban volt templomi gyóntató. 1642-ben tért vissza a monostori jezsuitákhoz, ahol súlyos betegségbe esett és meghalt.⁹⁸⁰

Kornis Zsigmond nehezen emésztette meg István döntését, de elfogadta. Amikor a páter már haldoklott: „ha pap is szegény, de ugyan én atyámfia” – latolgatta egy levelében, és sietett megtudakolni, mennyire súlyos az állapota, hogy „minek előtte meghaljon, bárcsak mi kevés szavát vehessem szegénynek.”⁹⁸¹

Kornis Borbáláról – aki fogadalomtételkor a Konstancia nevet vette fel – sem feledkezett el a család, a pozsonyi klarissza zárda lakója mégis gyakran panaszkodott: „Régóta nem hallottam kegyelmetektől.”... „Teljesen elfeledkezett énrólam.”⁹⁸² Édesanyja, Keresztúry Kata halála után⁹⁸³, különösen fájdalmas volt számára a levelek el-elmaradása. Ez idő tájt Kornis Ferenc személyesen is felkereste a zárdát, hogy Borbála jegyruhájának kifizetéséről tárgyaljon a főnöknasszonnyal. A család adományokkal is támogatta a pozsonyi kolostort.⁹⁸⁴

Az apáca és társnője, Csáky Anna Franciska egyaránt szerették volna, hogy Ferenc egyik kislányát Istennek áldozza. Sürgető leveleket írt Kornis Ferencnek és Zsigmondnak is: „Én már cellát is készítettem neki, ideje volna, ne késsünk vele.” A sokat betegeskedő Borbála nem bízott benne, hogy még életben lesz, amikor a kislány megérkezik, ezért Zsigmond lelkére kötötte: „Ha meghalnék, adassa be nagyságod.”⁹⁸⁵ Betegsége miatt engedékeny volt hozzá a zárda főnöknasszonya, gereznát és béléses kesztyűt is hordhatott. Kornis Ferenc és felesége látta el „iskőfium arannyal”, amellyel a cellájában lévő oltárát díszítette fel.⁹⁸⁶

Kornis Gáspár még három fiú és négy lánygyermek között oszthatta meg vagyonát. Három fiának már mindösszesen csak három utóda maradt, s azokból is csak egyetlenegy, Ferenc maradt világi pályán. 1633-ban feleségül vette Wesselényi Katát, Wesslényi

⁹⁸⁰ Lukács 1982, 304, 317, 323, 336, 351, 372, 386, 403, 424, 442, 472, 480, 504, 521, 648. Lukács 1990, 21, 37, 84.

⁹⁸¹ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Papmező, 1642. jan. 18. MTA KK Kornis III. 1617–1619.

⁹⁸² Kornis Borbála Konstancia Kornis Ferencnek, Pozsony, 1648. szept. 17. BAR Mike, 860.

⁹⁸³ Keresztúry Kata 1629-ben halt meg.

⁹⁸⁴ Kende Katalin Kornis Ferencnek, Pozsony, Szent Mária Magdaléna klastrom, 1629. szept. 15. Hom 1992.

⁹⁸⁵ Kornis Borbála Konstancia Kornis Zsigmondnak, Pozsony, 1648. szept. 17. BAR Mike, 859.

⁹⁸⁶ Kornis Borbála Konstancia Kornis Ferencnek, Pozsony, 1648. szept. 17. BAR Mike, 860.

Boldizsár lányát.⁹⁸⁷ 1636-ban kapta meg Kolozs megye főispáni székét.⁹⁸⁸ Kornis Ferenc gyermekei kitüntetett figyelmet kaptak a nagybácsitól: „...hogya a kis Gáspár huszár immár gyógyulni kezdett, azt szüből örülöm s kívánom, hogy az Úristen szegénykét gyógyítsa s tartsa jó egészségben.”⁹⁸⁹

V. 15. „Restaurációs” birtokpolitika

„...énnekem senkié nem kell, csak maradhassak meg abban, az melyet jámbor eleim találtak, míg éltek, én azzal contentus volnék” – Zsigmond így összegezte birtokgyarapításra vonatkozó elképzeléseit.⁹⁹⁰ Ez a „restaurációs” birtokpolitika mutatkozik meg a forrásokban is: a Kornis fiúk többszöri jószágvesztése miatt Zsigmond legfőbb célja az egyszer már a család kezén volt birtokok újbóli megszerzése volt.

Zsigmond birtokügyeinek tárgyalásakor helyzetem jóval nehezebb, mint apja, Gáspár esetében. Ezzel nem azt állítom, hogy Gáspár esetében a birtokállomány rekonstrukciója pontos lehetne, csupán azt, hogy maga a probléma jobban megközelíthető. Kornis Gáspár jószágállománya adományok és házasságok révén egyre nőtt, esetleg egy-egy zálogügylet bonyolította a birtokok jogi helyzetét. Ezzel szemben Kornis Gáspár végrendeletét nem ismerjük, és a Kornis fiúknak – két kivétellel⁹⁹¹ – nem maradtak fenn az osztálylevelei, így nehezen rekonstruálhatjuk az öröklési rendet, tehát már a kiindulási állapotot sem ismerjük. A többszöri proscriptióról, majd az ezeket követő újabb birtokgyarapításokról is csak töredékes képet nyerhettem. A kusza birtokügyekre csak egy jellemző példa a Radnóthoz tartozó, Torda megyei Dátos falu ügye. Báthory Gábor Kornis Boldizsár fej- és jószágvesztése után a birtokot Kassai Mártonnak és Borbély Miklósnak adományozta. Pekry Ferenc 600 magyar forintért megvette Borbély Miklóstól annak részporcióját. Ezt később Kornis Zsigmond visszavásárolta, de olyan módon, hogy 300 forintot fizetett érte, a fennmaradó 300 forintért pedig Dátossal átellenben, Küküllő vármegyében adott „az révhajón alól egy darab szénarétet és egy szántóföldet”.⁹⁹²

Zsigmond birtokainak számba vételekor a már többször említett végrendeletét tekinttem kiindulópontnak. A végrendeletet életének vége felé, több éven át, 1638–1641

⁹⁸⁷ MTA KK Kornis VI. 4235.

⁹⁸⁸ 1636. febr. 2. AN Kornis, 644. No. 10.

⁹⁸⁹ Kornis Zsigmond Kornis Ferencnek, Belényes, 1642. máj. 6., MTA KK, Kornis III., 1631.

⁹⁹⁰ Kornis Zsigmond Kassai Istvánnak, Papmező, 1643. júl. 10. MOL E 190. No. 3262.

⁹⁹¹ Kornis György és vér szerinti (édes) lánytestvérei közötti osztózas: MOL P 1960. Bethlen 3. cs. 24. tétel No. 43., 50.

között fogalmazta. Mégsem tükröz lezárt állapotot, csupán egy adott időszak hozzátétőleges összegzését. Hozzávetőleges, mert előfordul pl., hogy nem sorolja fel egy uradalom minden faluját: „Deszni várát cum suis pertinentiis, kiknek faluinak nevek eszemben nem jut, mivel az donatiók Deszniről mostan távol vannak tőlem, azt is kdnek hagytam”.⁹⁹³

Zsigmondnak volt korábbi testamentuma is, amelyet ezzel a jelenleg ismerttel megváltoztatott, mert az örökösöknek rendelt gyámok közül sokan meghaltak időközben. A végrendelet öt nagyobb uradalmat nevez meg, elsőként a Bihar megyei Papmező várát és uradalmát, melyet Kornis Gáspár Domáldért vett Báthory Zsigmondtól.⁹⁹⁴ Kornis Gáspár halála után csak Boldizsár birtoklásáról tudok.⁹⁹⁵ A birtokot 1633-ban vette zálogba Zsigmond és felesége I. Rákóczi Györgytől.⁹⁹⁶ A Kornis-házaspár fő lakóhelye lett a papmezei vár, melynek fatüzeléses kályhái melegebbet adtak, mint pl. Radnóton a náddal fűtöttek, amelyekről Zsigmond azt írta: „nemigen izzasztanak meg bennünket”.⁹⁹⁷ Papmezőhöz a végrendelet írása idején a következő birtokok tartoztak: Patakfalva, Kosgyán, Podány, Tlies, Albesti porció, Kápolnáshidas, Tövisfalva, Szitány, Turbulyfalva (Turburesty), Doilaka, Hidasely (Hidastelek), Dusafalva, Censara, Kontrafalva, a papmezei porció, Nagylak erdeje, abban a teisori prédiüm (ez utóbbit Zsigmond vásárolta örök áron), Kreiczán (Krajnicsed), Korpafalva. E két utolsó és Kápolnáshidas Kornis zálogbirtokai voltak. Az uradalom Kornis Ferenc mindkét ági, katolikus maradékaira maradt. Ha elhagyták volna a pápás vallást, akkor Kölcsy Zsigmondra és katolikus maradékaira szállt volna.⁹⁹⁸

A Bihar vármegyei belényesi udvarházát és a hozzá tartozó falvakat: Fenerest, Petrást (Petrósz?), Kuracelt és Négerfalvát Bethlen Gábortól kapta katonai érdemei jutalmául. Kuracelen két malma és egy szőlője, Négerfalván malma, és ezen kívül négy vagy öt szőlője volt a belényesi házhoz. Ezen kívül a belényesi határon kaszálók és jó szántóföldek „ugyan felesen” voltak. Mindezeket a Csorgó szőlő kivételével – melyet Weér György leányának, Krisztinának hagyott – Kornis Ferencnek és maradékainak adta. Ha lányágon is magva szakadna, a Weér atyafiakra rendelte szállani.⁹⁹⁹

Deszni vára és nagy uradalma atyai örökség volt. Ebben a birtokban a két másik testvér birtoklásáról nincsen adatom. Valószínű, hogy Zsigmond egyedül bírta, és a nagy

⁹⁹² Radnót, 1615. szept. 29. MTA KK Kornis II. 961–962.

⁹⁹³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1516.

⁹⁹⁴ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1512.

⁹⁹⁵ A Szepesi Kamara Mátyásnak, Kassa, 1602. jún. 14. MTA KK Kornis II. 676–677.

⁹⁹⁶ I. Rákóczi György, Kővár, 1633. nov. 1. MOL F 1 LR XVIII. 146b–148.

⁹⁹⁷ Kornis Zsigmond Bornemissza Pálnak, Radnót, 1637. márc. 25. MTA KK Kornis II. 1313–1315.

⁹⁹⁸ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1512–1515.

⁹⁹⁹ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1515–1516.

kiterjedésű birtoktestnek köszönhetően lett Zaránd megye főispánja. Ezzel a címmel először 1605-ben találkoztam.¹⁰⁰⁰ 1612-ben, a szebeni országgyűlésen Zsigmondot fej- és jószágvesztéssel sújtották.¹⁰⁰¹ Deszni uradalmát Bethlen Gábor kapta meg.¹⁰⁰² Deszniről emlékezetből rendelkezett Zsigmond, a következő falvakat sorolva fel: Sebes, Gósd, Belesény, az újfalvi pusztá prédium, Lóna, Sterkány. Desznit Ferenc és az ő fiúági utódai örökölték, azok magvaszakadtával pedig a Weér atyafiakra kellett volna szállnia, azzal a kikötéssel, hogy Sebes, Gósd és Belesény Papmezőhöz tartozzanak, és ha Papmező leányára száll, velük együtt szálljanak a lányára ezek is.¹⁰⁰³ Weér Györgyre hagyta a Deszni uradalomból Bajnokfalvát, Ignestyet, Felsőmenyédet és Boncesdet. A két utóbbi zálogban volt Somogyi Jánosnénál négyszáz forintban, de az összeget Zsigmond halála után le kellett neki tenni a megmaradt vagyonból, hogy Weér György birtokolhassa. Az utódai úgy örökölték, hogy fele Krisztinára, fele a többi gyerekre maradt. A gozdi szőlőből is átengedte az egyik kétharmadát Weér Györgynek „annak, az ki az falu között vagyon, nagyobb részét annak is én magam plántáltattam, az harmadik része annak is Kornis Ferencé legyen.” Weér György halála után a szőlő fele Krisztinára, fele a többi utódára szállott.¹⁰⁰⁴

Radnót várának és a hozzá tartozó birtokoknak a sorsáról többször esett már szó. A vár Kornis Gáspárról Boldizsára szállt, a másik két testvér birtoklásáról nem tudok.¹⁰⁰⁵ 1605-ben, Kornis Boldizsár száműzetésének idején Bogáthy Menyhárt kapta meg Bocskai Istvántól.¹⁰⁰⁶ Boldizsár hosszas küzdelem után 1608-ban kapta vissza az uradalmat Báthory Gábertól.¹⁰⁰⁷ 1613-ban, miután a Kornis család megmaradt tagjai visszatértek Erdélybe, mindannyian Radnóton telepedtek meg. Zsigmond azonnal hozzálátott a vár rendbetételéhez.¹⁰⁰⁸ 1617-ben Péchy Simon szerezte meg a radnóti uradalmat¹⁰⁰⁹, a Kornisoknak el kellett hagyniuk a várat. Ezt követően Bethlen haláláig a fiscus kiemelt erődítménye volt Radnót, ahol nagyszabású építkezések kezdődtek. Bethlen Gábor az uradalmat végrendeletében Kornis Zsigmondnak rendelte. Kornis befejezetlen épületet kapott a fejedelemtől, melyet szerényebb anyagi lehetőségei miatt nem állt módjában befejezni.¹⁰¹⁰ Eközben Péchy Simon is fellépett a birtok

¹⁰⁰⁰ Kornis Zsigmond jószágadománya Túri Mártonnak, Deszni, 1605. nov. 25. MTA KK Kornis II. 773.

¹⁰⁰¹ EOE, VI., 223–224.

¹⁰⁰² Kisenyedi Veres György vallomása, 1655. máj. 1. AN Kornis, 436, No. 60. ; MOL E147 A. R. 1. cs. 1. fasc. 62–65.; Veress 1914, 304.

¹⁰⁰³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1516–1517.

¹⁰⁰⁴ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1520–1521.

¹⁰⁰⁵ Kornis Boldizsár özv. Keresztúry Kristófné Körösi Ilonának. Radnót, 1600. jan. 22. MTA KK Kornis I. 575.

¹⁰⁰⁶ Kovács 13–14.; Kis 1891, 177–179.

¹⁰⁰⁷ Szilágyi 1867, 75–76.

¹⁰⁰⁸ Kornis Zsigmond Borbély Kristófnak, Radnót, 1614. máj. 25. MTA KK Kornis II. 948–950.

¹⁰⁰⁹ Gyulafehérvár, 1617. jún. 16. MOL F1 LR XVIII. 146b–148.

¹⁰¹⁰ Kovács András 1994, 16.

viszasszerzése érdekében.¹⁰¹¹ A közte és Zsigmond között létrejött megállapodás értelmében az új tulajdonos 5000 forintot fizetett az egykori kancellárnak, így a birtok a kezén maradt. Az adományt Brandenburi Katalin,¹⁰¹² majd Rákóczi is megerősítette 1631-ben.¹⁰¹³ Utoljára Radnót harminckétezer forintért vette zálogba Rákóczitól, és az összeg erejéig szabadon rendelkezhetett róla. A végrendelet írásakor a következő birtokok tartoztak hozzá: Radnót oppidum, Dég, Lekence, Dátos, Iklánd falvak, a sályi, kocsárdi, szentgyörgyi, péterlaki, bernárdi, ludasi és szentjakabi porciók. A ludasi és szentjakabi porciókból egy részt a Bogáthyak birtokoltak, ezek, és néhány zálogba adott porció kivételével az uradalom Kornis Ferenc mindkét ági maradékaira szállott.¹⁰¹⁴

A szinyérváraljai jószágon eredetileg mindhárom testvér osztozott.¹⁰¹⁵ 1606-ban Zsigmond zálogba adta Györgynek saját birtokrészét.¹⁰¹⁶ 1608-ban az ugyancsak zálogba adott ruszkai részének visszaváltásakor nem pénzzel elégítette ki Györgyöt, hanem Szinyérváraljával, és saját ruszkai borjövédelmének felével.¹⁰¹⁷ A birtok miatt Zsigmond Kornis György özvegyével, Salgay Katával és második férjével, Perényi Péter Abaúj és Ugocsa vármegyei főispánnal került összeütközésbe. 1634-ben alkudtak meg rajta, a jószág harmadát tartotta meg magának Perényi.¹⁰¹⁸

„Az Szinyérváraljai jószágomnak egy része ugyan kegyelmedet illeti, mert patrimoniumunk” – Zsigmond Kornis Ferenc jogát is elismerte a jószághoz, de a birtokot „jól szaporította” Zsigmond is, szolgálattal és pénzzel is. Kornis Ferenc és utódai örökölték az uradalmat, kivéve azokat a porciókat, amelyeket Pongrácz Dánielnek és Kamondi Tamásnak adott el szolgálatuk jutalmaképpen. Ha azonban a nekik adott jószágok között olyan találna lenni, amelyik a patrimonium része volt, akkor Ferencnek jogában álljon kicserélni másik, szerzett vagy pénzen vett jószágra. A birtokot Ferenc fiági utódai örököljék, annak magvaszakadtával a leányágra szálljon, kivéve az Apa nevű részjószágot, amelyet Kölcese Zsigmondra és az ő maradékaira hagyott.¹⁰¹⁹

¹⁰¹¹ Péchy Simon és Kornis Zsigmond levelezése Radnótól, 1631: MTA KK Kornis II. 1120–1125.

¹⁰¹² Gyulafehérvár, 1629. dec. 26. MOL F 1 LR, XIX. 1–1b.

¹⁰¹³ I. Rákóczi György, Gyulafehérvár, 1631. jún. 28. MOL F 1 LR XIX. 191b.

¹⁰¹⁴ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1517–1518.

¹⁰¹⁵ A Szepesi Kamara Mátyásnak, Kassa, 1602. jún. 14. MTA KK Kornis II. 676–677, 786–787.

¹⁰¹⁶ 1606. nov. 7. MTA KK Kornis II. 786–787.

¹⁰¹⁷ A Szinyérváraljához tartozó Szászár kivételével, melyet Zsigmond örökre kapott mostohaanyjától, Horváth Annától. Szinyérváralja, 1608. okt. 8. MTA KK Kornis II. 811. Szászár ugyanekkor adta zálogba Györgynek, 400 ft-ért. MTA KK Kornis II. 812.

¹⁰¹⁸ Hidy Gergely Kornis Zsigmondnak, Dányád, 1634. aug. 2. MTA KK Kornis II. 1196–1198. uerről még: Bartha Péter Kornis Zsigmondnak, Dányád, 1634. aug. 3. MTA KK Kornis II. 1199–1202., Kornis Zsigmond Pázmány Péternek, Szinyérváralja, 1635. febr. 4. MTA KK Kornis II. 1210–1215.

¹⁰¹⁹ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1518–1520.

Az Apa nevű birtokrésznek külön története volt. Eredetileg Kornis György szerezte meg Báthory Gábertól, ruszakai birtokrészét vetette zálogba érte. Kornis György halála után a birtokot Salgay Kata 6000 forintért második férjének, Perényi Gábornak adta.¹⁰²⁰ A jószág sorsa akkor került újra szóba, amikor Bethlen Gábor Apa felét 6000 forintért zálogba akarta venni. Kornis Zsigmond tiltakozott a fejedelem szándéka ellen, mondván, hogy ahhoz a pénzhez Perényi Gábornak semmi köze, mivel a birtokot Kornis György vetette zálogba, az összeg Zsigmondot illeti. Azt is felajánlotta Bethlennek, hogy adjon neki ezért a pénzért más jószágot, vagy hogy váltsa ki ezen a pénzen György eredeti ruszakai birtokrészét, és tartsa meg magának, csak Perényihez ne jusson a pénz.¹⁰²¹ Végül, Perényi Ferenc közbenjárására, 7000 forintnyi összegért egy másik birtokot adott Bethlen Perényi Gábornak.¹⁰²² 1629-ben Bethlen Apát Kornisnak juttatta. Mivel Apa szatmári birtok volt, II. Ferdinánd is kiállította az adománylevelet.¹⁰²³ Ezzel mindkét fél, Perényi és Kornis is elégedett volt. Bethlen halála után viszont megváltozott a helyzet, a hét vármegye jogilag újra magyar főnnhatóság alá került, és az átmeneti helyzetben a királyi komisszáriusokat Perényi „tévesen” tájékoztatta, ezért Apát Perényinek ítélték, de Kornis fellépésére kijavították a tévedésüket.¹⁰²⁴ A jószág sorsa 1635-ben végül megegyezéssel rendeződött: Apát három részre osztották, Kornis Zsigmondnak kétharmada, a Perényi házaspárnak egyharmada jutott.¹⁰²⁵

Fontosabb birtokai közé tartozott még a Szatmár megyei Remetemező, melyet 1607 szeptemberében Erdőszádával együtt adományozott neki örök jogon II. Mátyás.¹⁰²⁶ Később valószínűleg zálogba vetette, ugyanis 1623-ban szerezte vissza Réthely Pétertől,¹⁰²⁷ és 1624-ben iktatták be a birtokba.¹⁰²⁸ Ezt a jószágát viszonylag ritkán látogatta, egy ízben arra panaszkodott Esterházy Miklósnak, hogy már három éve nem ért rá kijönni.¹⁰²⁹

Végül Ruszka sorsáról is meg kell emlékeznünk. Az ősi jószágot a Kornis fiúk megosztva örökölték. 1603-ban osztották szét egymás között a birtokrészeket.¹⁰³⁰ 1606-ban Zsigmond zálogba adta Györgynek saját birtokrészét 300 forintért, 1608-ban pedig

¹⁰²⁰ Kornis Zsigmond, Várad, 1632. okt. 19. MOL P 1969 Perényi, 12, cs, fol. 5–6.

¹⁰²¹ Kornis Zsigmond Bethlen Gábornak, Papmező, 1627. márc. 3. MOL P 1969 Perényi, 12, cs. fol. 3–4.

¹⁰²² Kornis Zsigmond, Várad, 1632. okt. 19. MOL P 1969 Perényi, 12, cs, fol. 5–6.

¹⁰²³ MOL A 57 Libri regii VII. 853–854., E 227 Libri donationum VI. 276.

¹⁰²⁴ P 1963 Perényi cs. 1cs. 4. t. f. 2–5.

¹⁰²⁵ Rozsály, 1635. febr. 12., P 1963 Perényi 1. cs. 4. t. f. 7–13

¹⁰²⁶ Hoffmannz–Ungarn r. Nr. 93, fol. 378. W 458. mikrofilm Mátyás főhg August Kossetner szepesi grófnak és Felső-magyarországi kirendelt biztosnak, Bécs, 1607. szept. 25., MTA KK Kornis II., 796

¹⁰²⁷ A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 7. kötet – 250 – 251. oldal, E 227 – Magyar Kamara Archivuma – Libri donationum – 5. kötet – 584. oldal

¹⁰²⁸ Esterházy Miklós a Jeleszi konventnek, 1624. márc. 6. MTA KK Kornis II., 1036–1037.

¹⁰²⁹ Kornis Zsigmond Esterházy Miklósnak, Remetemező, 1637. máj. 12. MTA KK Kornis II., 1322–1329

¹⁰³⁰ 1603. dec. 12. Regeszták a kolozsvári Kornis–levéltárból, MTA KK Kornis pótítlások.

viSSZaváltotta, cserébe azonban nem pénzt, hanem a már korábban zálogba vett Szinyérváralját és saját ruszkai borjövédelmének felét adta. Később Zsigmond és György birtokrészét Kalmár János szerezte meg. Róla a fiára, Kalmár Tamásra, majd Abaffy Istvánra szállt a jószág egy része.¹⁰³¹ Gönci Aszalós Tamás ugyancsak Györgytől vett zálogba ruszkai porciókat.¹⁰³² Komornyik Pál pedig Kornis Györgyné révén volt Ruszkán birtokos. 1610-ben Kornis Boldizsár pereskedett vele.¹⁰³³ 1612-ben az új örökösök, Komornyik Pál gyermekei (Pál és Ilona), Kalmár János, Aszalós Tamás és a Kornis-árvák nevében Keresztúry Kata peren kívül megegyeztek: Komornyik Pál és Ilona 1100 magyar forintért és egy 20 magyar forintot érő lóért lemondtak porcióikról. Keresztúry Kata nem tudta kifizetni a Kornis-árvákra eső egyharmadot, ezért a másik két birtokos adta meg az összeget, azzal a föltétellel, hogy ha nem fizeti ki nekik Keresztúry Kata, akkor rájuk száll a Kornis-árvák birtokrésze.¹⁰³⁴ A Rákóczi-korban Kornis Ferenc egyedüli birtokos volt Ruszkán a Kornisok közül, de valami joga a köszvényes öregúrnak is maradt a távol eső ősi jószágban, a dézsmaborból neki is járt.¹⁰³⁵ Kornis Ferenc távollétében udvarbírája, Szöcs András intézkedett.¹⁰³⁶

A földesúr tekintélyének fontos jellemzője – birtokállományának nagysága mellett – szervitori köre is.¹⁰³⁷ Zsigmond zárandi szervitorai közül többet is ismerünk. Borosjenői Szántó János az 1619-es morva- és csehországi hadjáratban tűnt ki vitézségével, ezért címet és nemességet nyert Bethlen Gábertól.¹⁰³⁸ 1631-ben Karádi Márton szervitorának adományozta a Deszni várához tartozó két birtokát: Borjugh-t és Revetet.¹⁰³⁹ Balkó Istvánnak feleségével, Jeney Ilonával együtt, amiért „gyermekességétől fogva” forgolódott és szolgált Zsigmond mellett, a Desznihez tartozó Lász nevű porciójában adományozott jobbágytelkeket, jobbágyokat, zselléreket, szántóföldeket és erdőket, 1634-ben.¹⁰⁴⁰

Még évtizedekkel korábban, 1605 novemberében adott jószágot és udvarházat Szatmár megyében Türi Márton nevű szervitorának, amiért rabsága és bűjdosása alatt is kitartóan

¹⁰³¹ P 317 Ibrányi, 3. cs. (1636) f. 11. Tanúvallatási jegyzőkönyv, Garadna, 1636. ápr. 28.

¹⁰³² Jászó, 1626. máj. 14. MTA KK Kornis II., 1041.

¹⁰³³ Regeszták a kolozsvári Kornis-levéltárból, MTA KK Kornis pótások.

¹⁰³⁴ Jászó, 1612. szept. 21. MTA KK Kornis II., 882–83.

¹⁰³⁵ Gönc, 1641. jún. 17. MTA KK Kornis II., 1549.

¹⁰³⁶ Kornis Ferenc záloglevele, Szentbenedek, 1634. szept. 29. P 317. Ibrányi, 3. cs. s. j. 14–15. ; A ruszkai dézsmabor elosztása, 1645. P 317 Ibrányi 3. cs. (pallium 1645.) 1645. x. 20.

¹⁰³⁷ A szervitorokról, dunántúli példákat vizsgálva: Varga 1981.

¹⁰³⁸ Bethlen Gábor, Gyulafehérvár, 1620. júl. 8. MOL F I LR XII. 193.

¹⁰³⁹ Kornis Zsigmond, Radnót, 1631. aug. 16. MOL F I LR XVIII. 130–131. A birtok átruházása: I. Rákóczi György, Gyulafehérvár, 1633. jún. 21. MOL F I LR XVIII. 131–131b.

¹⁰⁴⁰ Kornis Zsigmond, Gyulafehérvár, 1634. máj. 23. MOL F I LR XXII. 127b.–128. A birtok átruházása: I. Rákóczi György, Kolozsvár, 1638. dec. 9. MOL F I LR XXII. 127b.–128.

szolgáltatta őt.¹⁰⁴¹ Szatmárban élt Pongrácz Dániel és Kamondi Tamás nevű szervitora is, utóbbi szolgálatáért egy szőlőbirtokot kapott Közpatakon.¹⁰⁴² Küküllő megyében Szentgyörgyön, Sályban és Kocsárdon adott zálogba porciókat Belényesi Gergely nevű szervitorának, Kapuson pedig Sárosi János nevű prokurátora szerzett porciót szolgálatával Zsigmondtól zálogba.¹⁰⁴³ Szűkebb környezetében forgolódott bihari udvari familiárisa, Boros János, aki 1637-ben két nyárszegei jobbágytelket vett zálogba.¹⁰⁴⁴ Zaránd megyéből halmágyi Kecskeméti Mihály udvari szolgálójának neve maradt fenn.¹⁰⁴⁵

Végrendeletében pénzt, lovakat és marhákat hagyott minden szervitorának, a már említetteken kívül: Mágócsi Mihálynak, Karándi Mátyásnak, Sáfár Jánosnak, Belényesi Gergelynek, Ugron Istvánnak, Varsányi Bálintnak, Radnóti Kelemennek, Deszni Mártonnak, a deszni porkolábnak, Farkas Ferencnek, a papmezei porkolábnak. Deszni Nagy Istvánnak, a deszni kastélybeli porkolábnak „egy igen rossz falucskát”, Lazúrt bocsátotta a kezére, hogy feleségestől éljen benne haláláig, azzal a kikötéssel, hogy holta után csakis Gyurkóra, az ő fiukra maradjon. A testamentumban említett Korda nevű szolgálója, mivel lovat és lószerszámot kapott örökségül, feltehetőleg Zsigmond lovaival foglalkozott. Két diákjának, Tamásnak és Mártonnak marháat és bort adományozott, muzsikásainak pedig harminckét forintot hagyott, azzal, hogy „viseljék tisztességesen magokat és szolgáljanak böcsülettel temetésemen”.¹⁰⁴⁶

V. 16. A fejedelmi tanácsban

V. 16. 1. Rákóczi tanácsa

A Kornis család 1594 óta jelen volt a fejedelmi tanácsban, melynek tevékenységére mindeztáig mégsem tértem ki. Ennek oka egyedül a forrásadottságokban rejlik: I. Rákóczi György idejétől fogva ismerünk annyi tanácsosi cenzúrát vagy votumot, és feljegyzést, ami elégséges ahhoz, hogy egyáltalán hozzányúlhassunk a témához. Külön kuriózum, hogy fennmaradtak Rákóczi saját kezű feljegyzései az ülésekről. Az idősebb Rákóczi fejedelem korából fennmaradt tanácsosi voksok és jegyzőkönyvek feltérképezésének úttörője Trócsányi Zsolt volt. A tanács tevékenységével kapcsolatban számos, egyelőre megválaszolatlan kérdés merül fel. Milyen lehetséges korabeli párhuzamai lehettek a

¹⁰⁴¹ Kornis Zsigmond jószágadománya Turi Mártonnak, Deszni, 1605. nov. 25. MTA KK Kornis II., 773.

¹⁰⁴² Kornis Zsigmond, Szinyérváralja, 1643. jan. 2. MOL F I LR XXIX. 29.

¹⁰⁴³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1517–1518.

¹⁰⁴⁴ I. Rákóczi György, 1637. ápr. MOL F I LR XXI. 192b–193.

¹⁰⁴⁵ I. Rákóczi György, 1637. jan. 30. MOL F I LR XXI. 171b–173.

fejedelmi tanácsnak? Ki kap szót először az üléseken? A tanácsurak állásfoglalásait hogyan befolyásolják az előzőleg elhangzott vélemények? Vajon miért rögzítette írásban Rákóczi ezeket a votumokat? Mi az oka annak, hogy I. Rákóczi György idejében más fejedelmekhez viszonyítva erőteljesen lecsökken a tanács létszáma? Mikor, milyen ügyekben, kiknek az állásfoglalását kéri Rákóczi, s miért? A kérdések megválaszolására az adott kereteken belül magam sem vállalkozhatom, ugyanakkor kénytelen vagyok néhány szempontot körüljárni abból a célból, hogy Kornis Zsigmond tanácsúri szerepével is tisztába jöhessünk.

Az erdélyi fejedelmi tanács az európai országok királyi vagy államtanácsaitól eltérően nem ügyintéző, végrehajtó szerv, hiszen feladata az állásfoglalás, nem intézkedik az elébe utalt kérdésekben; a végrehajtás a fejedelmi kancellária feladata. A tanács a Mohács előtti magyar királyi tanácsból alakult ki, ám lényeges különbség, hogy a 16. századi királyi tanács nagy létszámú testület volt, melyben helyet kaptak tisztségüknek fogva az egyházi és a világi főméltóság-viselők (praelati et barones), az országgyűlés által delegált köznemesek, valamint az uralkodó bizalmasai, ezzel szemben a fejedelmi tanács 1542-ben, a testület felállításakor 22 tagból állott. 1548-ban 12 főre csökkent a létszám. Lényeges eltérés, hogy egyházi személy nem lehetett tagja a fejedelmi tanácsnak, közismert tény viszont az esztergomi, kalocsai érsek meghatározó szerepe a Magyar Tanácsban.¹⁰⁴⁷

A velencei köztársaság tanácsával való összehasonlítás is indokolt lehetne, hiszen az 1580-as évek közepén, Báthory Zsigmond kiskorúsága idején vita zajlott az egyszemélyi vagy testületi kormányzásról. A vitában a nagy elméleti felkészültségű, Padovában tanult Kendy Sándor és Kovacsóczy Farkas is részt vett, s felmerült, hogy egy velencei mintára szervezett 12 tagú tanácsra bízhatnák az erdélyi állam kormányzását.¹⁰⁴⁸

Horn Ildikó vetette fel a szultáni tanáccsal való összehasonlítás lehetőségét.¹⁰⁴⁹ A szultánok despotikus hatalma miatt minden kérdésben önállóan, korlátozás nélkül intézkedhettek, a tanácsra mégis azért volt szükségük, hogy segítségükre legyen a sok ezer jelentéktelen, vagy éppen jelentős közügyben való döntésben. E tekintetben az erdélyi tanács is hasonlóképpen működött.¹⁰⁵⁰ Kornis Zsigmond hiába fejtette a tanács szükségességét Rákóczinak: a tanácsurak "...nagyságoddal együtt az egész országot reprezentálják és minden állapotjában szegény hazánkat s az egész országot igazgatják".¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁶ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III. 1527–528.

¹⁰⁴⁷ Ember 1946, 392–393. Trócsányi 1980a, 19.

¹⁰⁴⁸ Rácz 1992, 14–15.

¹⁰⁴⁹ Horn 1993, 247.

¹⁰⁵⁰ Bíró 1910, 83–85.

¹⁰⁵¹ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Radnót, 1637. ápr. 18., MTA KK Kornis II., 1319–1320.

A szultáni tanácsnak voltak tisztségüknél fogva meghívott tagjai: a nagyvezér, a második vezér, a harmadik vezér és az esetenként kinevezett negyedik vezér. Rajtuk kívül a ruméliai és az anatóliai kádiaszker, a ruméliai és anatóliai defterdár, a nísádzsi, a ruméliai beglerbég és később a kapudán pasa.¹⁰⁵² A fejedelmi tanács tagjai – szemben a Magyar Tanáccsal vagy akár a szultáni tanáccsal – nem hivataluk alapján léptek a testületbe. Nagy arányban helyet kaptak az országos főtisztségek viselői: főispánok, a kancellár, az udvari főtisztségviselők, az ország generálisai, de a tanácsúri cím nem volt ranghoz kötve. Példaként Kassait említhetjük, aki tipikus hivatali karriert futott be. Kérdés, létezett-e a fejedelmi tanácsban a szultáni tanácshoz hasonló hierarchia? A rendek által a Portára írt hivatalos levelek aláírásai bizonyos sorrendiséget tükröznek.¹⁰⁵³ E szerint a belső körbe tartozott 1633-ban Kornis Zsigmond, Erdélyi István, Mikó Ferenc, Keresztesi Pál és Kassai István, ebben a sorrendben. Meglepő, hogy Kassai a végén szerepel, hiszen a cenzúráiból úgy tűnik, primátusa volt a többiekkel szemben: előfordul például, hogy a fejedelem csak őt kérdezi meg, s csak az ő tanácsára kéri ki a többi tanácsúr cenzúráját.¹⁰⁵⁴

Kik foglaltak helyet a fejedelmi tanácsban? A 12 tanácsos választása az országgyűlés feladata volt, azonban a fejedelem jelöltjeiből kellett választani, gyakorlatilag tehát a fejedelem választotta meg tanácsosait. A törvényekben megfogalmazódtak a rendek személyi összetételre vonatkozó igényei: mindhárom nemzet képviselői kapjanak helyet a testületben, egyenlő arányban. Ez a gyakorlatban nem valósult meg, a szászoknak pl. I. Rákóczi György korában mindössze egy képviselőjük volt, 1640 után egy sem. Jóval kevesebben voltak a másik két nemzet képviselőinél.

A másik, írásban nem rögzített, ám kialakult gyakorlat, hogy mind a négy bevett vallás képviselői helyet kaptak a tanácsban. Horn Ildikó figyelt fel arra, hogy mind Bethlen Gábor, mind I. Rákóczi György idején döntő többségben vannak a katolikus tanácsosok.¹⁰⁵⁵ Ez így van, ha a korszak egészét nézzük, viszont évekre lebontva a katolikus tanácsurak többsége nem érvényesül. Készítettem két táblázatot, amelyek alapján jól nyomon követhető I. Rákóczi György törekvése a katolikus dominancia megtörésére. Látható, hogyan fordul meg a katolikus és kálvinista tanácsurak aránya a korszak végére (1630: 5:2, 1648: 2:4). Azt is hozzátehetjük, hogy I. Rákóczi György egyetlen katolikus tanácsurat nevezett ki, Tholdalagi Mihályt 1636-ban, a többiek a leválthatatlanságuk miatt maradtak

¹⁰⁵² Káldy-Nagy 1974, 105–106

¹⁰⁵³ Horn 1993, 247.

¹⁰⁵⁴ Kassai István cenzúrái: MOL F 12 Ly. 6. cs. (Kassai István iratai) Kassai javasolja a többi tanácsúr megkérdezését pl.: Kassai István Rákóczi Györgynek, Kolozsvár, 1638. jún. 15. TMÁO III. 11–12.

benn. De a katolikusok még mindig előnyösebb helyzetben voltak a lutheránusoknál és az unitáriusoknál, akik 1635-ben, illetve 1639-ben szépen “kihaltak” a tanácsból. (L. a 7. és 8. mellékletet.)

A tanácsurak személyére nézve a törvények általánosságokat fogalmaznak meg: “törvénytudó, igazságszerető, békeszerető, jó lelkiismeretű embereket” válasszon a fejedelem.¹⁰⁵⁶ Bizonyosan voltak elképzelései a kortársaknak arról, milyen az ideális tanácsúr. Kemény János mondja Zólyomi Dávidnak: “Tégedet, uram, eszedért tanácsá nem tesznek (az mint hogy szegénynek közönséges vala ugyan, de kiváltképpen való tanácsos elméje nem vala, az mi vala, hajlandó mint jóra, úgy rosszra is), hanem hogy abbéli kötelességed háló gyanánt lévén, minél hamarabb megejtessenek...”¹⁰⁵⁷ I. Rákóczi György így ír a feleségének fiukról: “...melléje olyant rendeltessünk, kinek tanácsával hasznosan élhessen, nehéz, édesem, azt feltalálni, mert az olyanban mind okosság, bátorság, hűség, vigyázás megkívántatnék.”¹⁰⁵⁸ A bölcs, hűséges és állhatatos tanácsúr képe – amelynek Kemény vélekedése szerint Zólyomi nem felelt meg – azonban túlságosan sematikus.

Milyen szempontok alapján választotta ki a fejedelem az új tanácsosokat? A 2. táblázat alapján jól nyomon követhető, hogy a tanácsban két jelentős bővítés történt: 1636-ban és 1646–1647-ben. Az első bővítés alkalmával az aktuális politikai helyzet, Bethlen István támadása fontos szerepet játszott a tanácsurak kiválasztásában, emiatt kerültek előtérbe a „portai szakértők”, Szalánczy István¹⁰⁵⁹, Tholdalagi Mihály¹⁰⁶⁰ és Kékedy Zsigmond¹⁰⁶¹. A következő bővítésben már inkább távolabbi célok vezették Rákóczit: az

---

¹⁰⁵⁵ Horn 1993, 245–246.

¹⁰⁵⁶ EOE VI. 358.

¹⁰⁵⁷ Kemény 1986, 145.

¹⁰⁵⁸ I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. Tokaj, 1644. szeptember 9. Szilágyi 1875, 249.

¹⁰⁵⁹ A diplomatacsaládból származó Szalánczy István 1613-tól, 24 éves korától járta a Portát, törökül, németül, románul is értett. Kiváló diplomáciai érzékét és politikai éleslátását Rákóczi fejedelemségének kezdetétől megtagasztalhatta. 1631-től 1633-ig portai ügyvivő, 1634 júniusa és októbere között Drinápolyba küldték követségbe, hogy elhárítsa a lengyelek ellen készülődő törökök Rákóczival szemben támasztott igényeit, s ugyanazon év novemberében a temesvári pasával is folytatott tárgyalásokat. Kinevezésének évében, 1636-ban Bethlen István szervezkedése volt napirenden a tanácsüléseken. 1635 októbere és 1636 áprilisa között Szalánczy többször járt Budán követségben Székely Mózes eltávolításának előmozdítása ügyében, és Bethlen István vádjainak megműsítése érdekében folytatott tárgyalásokat a pasával, s feltehetően – érdemei mellett – ez is közrejátszott abban, hogy a fejedelem tanácsurai közé hívta. Jakó 1999.

¹⁰⁶⁰ Tholdalagi Mihály szintén a hosszú konstantinápolyi évek alatt szerzett tapasztalata miatt volt nélkülözhetetlen. Ő is 1636-ban lett tanácsúr: Bethlen István támadásának évében Rákóczi nem nélkülözhetett egy ilyen portai szakteknit. Ráadásul Tholdalaginak nemcsak a portával, de a budai pasával is jó kapcsolatai voltak. Biró–Boross 1941, 50–54; Biró 1921.

¹⁰⁶¹ Kékedy Zsigmond szintén 1636-tól került a tanácsba. Kékedy szegény sorból küzdötte föl magát, “gyermekségétől fogva igen szegény állapotból” nevelte őt Bethlen Gábor. A fejedelem hűséges hive volt, bár Kemény János szerint egy ízben a már betegeskedő fejedelem zsebéből kilopta az aranyos ládaja kulcsát. 1619-től a fejedelem bejárója, 1625-ban már főlovászmester. Rákóczi uralkodásának kezdetétől fogva főudvarmester,

ifjabb Rákóczi Györgyre gondolva növelte a tanácsurak számát három fővel, Lónyay Zsigmonddal¹⁰⁶², Rhédey Ferenczel¹⁰⁶³ és Serédi Istvánnal¹⁰⁶⁴.

„Megnyugodt szívvel vagyok abban, hogy temerarie tanácsstalanul semmit sem cselekszik”¹⁰⁶⁵ – Kornis gyakran hangsúlyozta a tanács fontosságát Rákóczi előtt. De vajon mennyire vett részt a tényleges döntéshozatalban? Általánosságban elmondható, hogy a tanácsülésekről igen kevés jegyzőkönyv maradt fenn. A tanácsurak véleményét csak abban az esetben ismerjük, ha nem jelentek meg az ülésen, és írásos véleményt, azaz votumot küldtek a fejedelemnek. Kornis Zsigmond, idős korára és köszvényére hivatkozva gyakran nem tudott jelen lenni a tanácsüléseken, ennek köszönhetően sok votumát ismerjük. Ezekből és a jegyzőkönyvekből jól rekonstruálható tanácsosi tevékenysége, amelyből két jól körülhatárolható problémát szeretnék megvizsgálni.

V. 16. 2. A román fejedelemségek ügye

Matei Basarabot Rákóczi katonai segítségével 1633-ban választották Havasalföld vajdájává. Matei a havaseli bojárok képviselője volt. Moldva élére viszont két év múlva a Porta bizalmasa, a vajdaságbeli görög jövevények embere, Vasile Lupu került. A Porta

---

s e tiszteből adódóan befolyása lehetett a kancelláriára is, 1634, Kovacsóczy halála után. Bornemisza Pállal együtt közbenjárt Munkács megszerzésében. 1632-től Belső-Szolnok megye főispánja. Zólyomi Dávid fellépésekor is kitüntette magát, s – ha Kemény vádjától eltekintünk – a fejedelem hűséges embere volt. Kemény 1980, 97; Trócsányi 1980a, 393; Szalárdi 1980, 148; Lázár 1989, 167–168.

¹⁰⁶² Lónyay Zsigmond helyzete egészen különleges. Trócsányi figyelt fel rá, hogy a Magyarországon birtokos nemes csak a hét vármegye Erdélyhez tartozása idején tanácsúr, s felvetette a kérdést: nem volt-e Bethlen Gábornak és I. Rákóczi Györgynek külön tanácsa, vagy legalábbis külön tanácsura a hét vármegyére? Mindenesetre az idősebb Rákóczi György halála után már nem tanácsúr, pedig csak 1652-ben hunyt el. Trócsányi 1980a, 31.

¹⁰⁶³ Rhédey Ferenc egészen fiatalon, 34 éves korában került a tanácsba 1647-ben. Rákóczi választása érdekes, hiszen Rhédey Bethlen István mostohafia volt. Rhédey több szállal is kötődött az iktári Bethlen családnak: édesanyja, Károlyi Kata, Bethlen Gábor sógornője, felesége pedig Bethlen Druzsina, Bethlen István előző házasságából származó lánya. Rákóczinak azonban nem kellett Rhédeytől tartani, Bethlen Péterrel, Zólyomi Dáviddal ellentétben visszahúzódó, háttérben maradó személyiség volt. Horn 1993, 257.; Rhédey naplója: ETA IV., 1–103.

¹⁰⁶⁴ Serédi István 1639 és 1644 között sok időt töltött a portán, és nagyon fontos megbízatásokban járt el: a háború engedélyeztetése, az ifjabb Rákóczi György trónutódlásának elfogadtatása, a francia és holland oratórokkal való szövetségi tárgyalások. Tholdalagi halála után Szalánczy maradt az egyetlen portai szakértő a tanácsban, ő viszont 1645-től portai főkövetként Konstantinápolyban tartózkodott. (A portai adó leszállítása érdekében járt ott, de a híres török ”vendégszeretet” áldozata lett: túszként tartották fogva, így 1648-ban a török fővárosban érte a halál. (Jakó 1999, 27.) A folyamatos ügyvitelhez viszont szükség volt egy könnyebben elérhető tanácsosra, így esett a választás a nemcsak a fejedelemhez, fiához is feltétlenül lojális Serédyre. Horn 1993, 253.

¹⁰⁶⁵ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1643. okt. 19. MOL E 190 13. d. No. 3128.

számára Erdély és Havasalföld együttműködése kellemetlen volt, s a becsvágyó Luput akarta felhasználni arra, hogy a szövetséget megbontsa.¹⁰⁶⁶

A két román fejedelemség ügye első ízben 1637-ben jelent meg Rákóczi tanácsának tevékenységében. Az év elején Rákóczi levelet kapott, melyben Matei Lupu támadásától tartva a fejedelemhez fordult segítségért. Rákóczi megküldte Kassainak a levelet, aki válaszul a két vajda viszályának lehetőségeit mérlegelte. Azt javasolta, ne hirtelenkedje el a fejedelem Lupu fenyegetését, hiszen mérlegelnie kell a porta állásfoglalását. Ha Lupu fel tudná ültetni a tatárokat, még a télen megtámadná Mateit (ha Rákóczi nem lép közbe), és Kinán pasa, illetve a ruméliai had mozgását is figyelni kellene. Márciusban Kornis egy rövid cenzúrában figyelmeztette Rákóczit, ne bízson a moldvai vajdában, aki nemcsak eddigi tevékenysége, hanem az Erdélyben élő Ivan Movila esetleges felléptetése miatt sem lehet „jóakarója” a fejedelemnek.¹⁰⁶⁷

A nyári hónapokban a két vajda közti viszony elmérgesedett, és július végén a fejedelem kikérte Kornis Zsigmond és Bornemisza Pál véleményét. Július 28-án a két kapitány együttesen megfogalmazott rövid válaszában vigyázást ajánlottak Rákóczinak, s egyben biztosították arról, hogy ők is készenlétben állnak. Augusztus elején Kornis hosszabb votumot nyújtott be. Először is elnézést kért, amiért nem tud személyesen jelen lenni a fejedelem mellett, de friss gyásza (felesége halála) miatt csak írásban foglalhatott állást. Alaposan megvizsgált minden eshetőséget. Széleskörűen ecsetelte Erdély Portával való viszonyát. Úgy látta, hogy Tholdalagiék portai követjárása semmi biztatóval nem kecsegtetett: a szultán nem tartotta meg a fejedelem és a budai pasa 1636-ban kötött egyezményét, nem adta ki Székely Mózes, és hadai a Dunánál gyülekeznek. A hadak főszerdárja épp a tavalyi budai pasa volt, "ki nem barátunk". Réti István, a portai ügyvivő is úgy tudta, hogy Mateit készülnek megtámadni, s aztán Erdélyre indulnak.

Összegzésül feltette a kérdést: segítség-e Matei vagy nem? A kérdésre nem adható jó válasz, mert mind segíteni, mind elszakadni tőle igen veszélyes vállalkozás. Mégis az a kisebbik rossz, ha nem hagyják cserben. Választását pontokba szedve indokolta: 1. Ha Matei elmenekül, csak Erdélybe menekülhet, hiszen Lupu ellensége, a Portán pedig megölnék. Ezzel Erdély magára vonná a szultán haragját. A Portának kiadni pedig ellenkezik a keresztény lelkiismerettel. 2. Matei veszedelme Erdélyt is gyengítené, haderejét megfogyatkoztatná. 3. Isten büntetése sújtaná őket, ha megszegnék a szerződést,

---

¹⁰⁶⁶ Makkai 1987, 916–917.

¹⁰⁶⁷ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Radnót, 1637. márc. 27. MTA KK, Moldva–Havasalföld, II., 438.

hiszen tavalý – Bethlen István támadásakor – Matei mellük állt, és segítséget nyújtott nekik, holott pénzzel elintézhette volna a Portán az ügyet; ezért Erdély sem hagyhatja most cserben. Végül azt is számításba kell venni, hogy Havasalföld után a török, szándéka szerint, Erdélyt támadja meg.

A hosszas elméleti fejtegetések után azt a tanácsot adta, hogy egyezzenek meg Matei vajdával: ha veszélybe kerül, hadaival együtt vonuljon a havasokba egy erődített helyre, ahonnan fel tudja venni a kapcsolatot Erdéllyel. Addig is Rákóczi kérjen segítséget a császártól és a nádortól, aki, úgy tűnik, "...mostan jobb indulattal és jobb akarattal is volna hozzánk".¹⁰⁶⁸

Rákóczinak két tanácsülési jegyzőkönyve maradt fenn ebből az évből: a szeptember 13-iki kibővített ülésen részt vett Bornemisza Pál udvari főkapitány és Nagy Pál, az udvari gyalogok főkapitánya is, míg a november 30-ain csak négy tanácsúr: Haller István, Kékedi, Kassai és Szalánczi vett részt. Mindkét ülésen egyöntetűen az volt a tanácsosok álláspontja, hogy Luput ki kell űzni Moldvából.¹⁰⁶⁹

Az erdélyi hadak november 2-án Kemény János vezérlete alatt indultak el, a magyarországi katonákat Tholdalagi vezetésével küldte utánuk a fejedelem. Kornis továbbra is figyelemmel kísérte az eseményeket, ugyanis november 13-i cenzúrájában sürgette a fejedelmet, hogy el ne mulasszák a hadak a kedvező alkalmat a támadásra, addig, amíg Lupu nem egyesül a török-tatár sereggel.¹⁰⁷⁰ Komolyabb összetűzésre mégsem került sor erdélyi részről, mert mire a hadsereg Moldva határához ért, Mehmet pasa békét ajánlott, s az év végére az ügy lezárult.

De az ellenségeskedés a két vajda közt nem szűnt meg, s mindkét fél készült a háborúra. 1638-ban Rákóczi ismét segélykérő leveleket kapott Mateitől, amelyet Kornisnak is megküldött. Kérte a generálist, hogy álljon készen, hogy ha szükség van rá, indulhasson.¹⁰⁷¹ Kornis a fejedelemnek küldött votumában főként Lupu megbízhatatlanságára, álnokságára hivatkozva buzdított az ellene való fellépésre. Lupu maga is számít arra, hogy ha Mateit megtámadja, Rákóczi hadaival is számolnia kell, hiszen tudja, "hogy igen kész hadai vadnak az mi kegyelmes urunknak és szintén az szomszédságban és hogy Mátét nem hagyjuk"¹⁰⁷² Sem Lupuban, sem a budai vezérben nem

¹⁰⁶⁸ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Deszni, 1637. aug. 6., EOE 10, 116–120.

¹⁰⁶⁹ MOL F 12 4. cs. 8. t. fol. 33. Trócsányi 1980a, 118.

¹⁰⁷⁰ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Radnót, 1637. nov. 13., MOL, F 12, 9. cs., 7. t. (fasc. VIII.) No. 3.

¹⁰⁷¹ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Papmező, 1638. júl. 25., MTA KK Kornis II., 1409–1410.

¹⁰⁷² Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Deszni, 1638. júl. 31., MTA KK Kornis II, 1411.

lehet bízni: "nem tréfának tartom ez két álnok és ravasz között létönket; az mostani vezér és Luppul közben vettenek, soha nem hiszem, hogy meg ne csaljanak". Lupu álnoksága abból is kitűnik, hogy "noha ő igen törökös ember, de azért ugyan úgy viseli ő magát, hogy az lengyelnek is nagy favora vagyon."¹⁰⁷³

Az újabb válság 1639-ben robbant ki. Májusban Matei arról értesítette Rákóczi, hogy tatárok gyülekeznek a moldvai határszélen. A fejedelem május 19-én egy kibővített tanácsulésen a tanácsurakkal, a fejedelmi tábla ülnökeivel, katonai vezetőkkel, és a jelentősebb szász városok képviselőivel tárgyalta meg a teendőket. Az ülésről fennmaradt jegyzőkönyv csak röviden örökölte meg a válaszokat. Először Kornis Zsigmond fejtette ki véleményét: „Az levél continentiája szerint valamire Isten reásegít, és valamiben módunk lehet, örömet oltalmazzuk, segítjük”. Tulajdonképpen a többi résztvevő is hasonlóan voksolt, bár döntését más-más okokkal indokolta, esetleg hozzáfűzött még egy-két dolgot. Kornis Ferenc például, aki szintén jelen volt az ülésen, a következőket mondta: „Reversalisunk szerént segíteni kell, de ante tempus ne tudódnék ki Havasalföldében az mostani deliberatio.”¹⁰⁷⁴ Kornis Zsigmond november 13-án újabb vékony cenzúrájában reagált arra a hírre, miszerint a vajda hamarosan egyesül a törökkel. Ebben az esetben sürgősen támadni kell „derekas erővel”, amíg nem egyesülnek a csapataik.¹⁰⁷⁵

A segély megadására végül csak az év végén került sor. Mivel a Porta eltiltotta Rákóczi Matei megsegítésétől, a fejedelem egy nagyobb lovascsapatot küldött hozzá, mely csapatjelvényei nélkül harcolt, Matei seregébe beosztva.¹⁰⁷⁶ A székely, mezei és német hadakat Kornis Zsigmond vezette, s ez azért meglepő, mert az iménti censurájában még olyan erős köszvényes fájdalmakra panaszkodott, hogy a fejedelemhez is csak hordszéken birt volna menni.¹⁰⁷⁷ Novemberben indult meg a generális. A hadakat a Barcaságra vezette.¹⁰⁷⁸ December 3-án Bukarest mellett Matei az erdélyiek segítségével csatát nyert Lupu és Mehmet felett. Ezt követően Mehmet selyemzsinórt kapott, a két vajda pedig újra kibékült.

¹⁰⁷⁹

1641-ben Matei vajda Socol stolnicot küldte Rákóczihoz, aki arról értesítette a fejedelmet, hogy a Portán készülődnek, talán Magyarország vagy Erdély ellen is, a szultán

¹⁰⁷³ Kornis Zsigmond Bome misza Pálnak, Deszni, 1638. júl. 31., MTA KK Kornis II, 1412.

¹⁰⁷⁴ Gyulafehérvár, 1639., máj. 19. AN 608 Fond Familial Bethlen din Criș. Bethlen család keresdi levéltára. Másolata: MTA KK, Moldva–Havasalföld, II., 471. Közzölte: Mordovin 2006, 87–88.

¹⁰⁷⁵ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Radnót, 1639. nov. 13. E 190. 5. t. 42. d. 580. sz.

¹⁰⁷⁶ Görög 1904, 32.

¹⁰⁷⁷ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Radnót, 1639. nov. 13. E 190. 5. t. 42. d. 580. sz.

¹⁰⁷⁸ I. Rákóczi György a brassóiaknak, 1639. nov. 18., Mika 1892, 710.; Haller Gábor naplója, ETA IV., 59.

a tatár kánnak is készültséget rendelt. A fejedelem a követet elküldte a tanácsurakhoz, hogy őket is tájékoztassa.¹⁰⁸⁰ A hírvívő Kornis is felkereste, és egyéb kérdésben is kikérte a véleményét: Matei meg akarta venni az északnyugati határszélen fekvő tasnádi uradalmat. A vajda azért igyekezett a birtokot megszerezni, mert onnan kiadatási követelés esetén egy óra alatt a királyi Magyarországon lehetett. Ezért a fejedelem és a tanácsúr is húzódozott az eladástól. Rákóczi a kérést elutasította azzal, hogy az per alatt van. Kornis pedig azt ajánlotta, próbáljon meg a Horváthokkal egyezkedni, akik jogot formálnak rá. A segítségadás kérdésében pedig szintén nem adott határozott választ: azt javasolta a követnek, hogy vajdája és a bojárok a Szent György napi országgyűléskor forduljanak a fejedelemhez és a rendekhez ez ügyben.¹⁰⁸¹ Kassai censurája is ismeretes, aki szintén kétkedve fogadta a követ híreit, és azt javasolta, Rákóczi várjon a válasszal, míg biztosabb hírei nincsenek. Kornissal egybehangzóan ő is az országgyűlés elé utalta volna a dolgot.¹⁰⁸²

V. 16. 3. Építkezés Szarvason

Ezekben az években egy másik fontos téma is napirenden volt a tanácsüléseken. 1638 júniusában Ibrányi Mihály, a váradi ideiglenes főkapitány arról értesítette Kornist, hogy a török várat akar építeni Szarvason és egy másik helyen, vagy Erdőhegyen, vagy Egyszegen.¹⁰⁸³ A megrémült vicekapitány már a fejedelmet is értesítette, de az nem parancsolt semmit ez ügyben. Ezért Kornis sürgette, hogy haladéktalanul fel kellene ültetni a hadakat.¹⁰⁸⁴ Rákóczi először készültséget parancsolt a seregeknek, hogy táborozással ijesszék el a törököt a várépítési szándéktól. Aztán másképp határozott: egybehívatta Désre a tanácsot, hogy döntsön az ügyben. Kornis méltatlankodott a fejedelmi akarat ilyen hirtelen változása miatt: a fejedelem korábbi levele alapján Váradra akart menni, és készült a katonai teendőkre, most pedig kiderült, hogy július 1-re Désre van rendelve. Ezért új rendelést kért Rákóczitól, hogy melyik parancsnak engedelmeskedjen, addig pedig papmezei házánál maradt.

Látva a fejedelem bizonytalanságát, maga igen határozott és logikus votumot nyújtott be. A legjobb lenne máskorra halasztani a tanácsulást, Rákóczi pedig maradjon a

---

¹⁰⁷⁹ Görög 1904., 33.

¹⁰⁸⁰ Trócsányi 1980a, 59.

¹⁰⁸¹ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Radnót, 1641., márc. 18., MTA KK Kornis III., 1535–1538.

¹⁰⁸² 1641. márc. 12. Veress: Documente X. 86.

¹⁰⁸³ Szarvas jelentőségéről I. Seres 2000.

székhelyén, és várja a tisztviselői információit, intézkedjen. A helyzetet ugyanis nagyon aggasztónak találta: csak a hídcsinálás miatt nem készülődne a török ekkora haddal. A vezér "egy álnok, ravasz, magnanimus, expertus eszes pogány ember", az emberek pedig — ki tudja, honnan vették —, még ifjabb Székely Mózeset is emlegetik, a trónkövetelőt, aki 1633-ban szökött a törökök közé, hogy a fejedelemséget megszerezze, s akit a Porta éveken át készenlétben tartott Rákóczi ellen. Kornisnak eszébe jutott Bethlen István példája, aki a budai vezérrel támadt a magára maradt Erdélyre, s "bizony féltem Nagyságodat, mivel egyszer az mi meglőtt, másszor is megtörténhetik." Egy kém szerint több, mint tizenkétezer ember gyűlt össze a vezér táborában, s a számuk még növekedni fog. Ezért Rákóczi jól tenné, ha a lovas hadsereg mellé gyalogosokat gyűjtene. Vezetőjüknek pedig alkalmas embert válasszon a fejedelem: olyanokat, "akik bírnának velek ... és az szükség idein tudnának is szolgálni". Ha valóban csak építkezni akarnak, és ebben akadályozzák meg őket, az is nyereség. Ha pedig harcra készülnek, látván az erdélyiek nagy hadát, meggondolják magukat, ellenben, ha nem állnak fel ellenük egy nagyobb sereggel, félő, hogy az 1636-os gyalázatot meg akarják majd bosszulni.¹⁰⁸⁵

Hat nap múlva újabb hírek ismeretében Kornis ismét votumot nyújtott be. A helyzetet még mindig nagyon bizonytalannak találta. Gyulára gyanúsán sok fát és más építőanyagot hordtak be a törökök. Az építőknek három hónapra való élelmet szereztek. A tanácsúr nem hitte, hogy csak Gyula építése miatt történik mindez, noha a török váltig állította. Mindenesetre Váradon ő és Ibrányi készülségben tartották a katonákat, Bornemisza Pál is beszállította a mezei hadakat a hajdúvárosokba. Az egri basáról az a hír járta, hogy Szolnokra érkezett, állítólag csak az ottani bég metszeti meg gyermekét, "de az alatt is ki tudja micsoda álnokságok leszen. De talán eszekben veszik az ebek ezt mely ... resolutosok az Nagyságod hadai", és elállnak szándékuktól.¹⁰⁸⁶

Kassai István a többi tanácsúr megkérdezését is javasolta az ügyben, de szerinte úgy kellene megakadályozni az építkezést, hogy a törököt se irritálják, mert a határon a hadakkal való „kergetőzéstől” úgy félt, „mint a tüztől”.¹⁰⁸⁷ Másnapi levelében, némileg meghátrálva azt javasolta, hogy ha már Rákóczinak és Kornisnak úgy tetszik, hogy erődemonstrációt tartsanak

---

¹⁰⁸⁴ Vajai Ibrányi Mihály Kornis Zsigmondnak, Várad, 1638. jún. 17., MOL, F 12, 9. cs. (fasc. VIII.) No. 9.

¹⁰⁸⁵ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1638., jún. 20., MTA KK Komis II., 1393–1397.

¹⁰⁸⁶ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Várad, 1638., jún. 26., MOL, F 12, 9. cs., No. 10.

¹⁰⁸⁷ Kassai István I. Rákóczi Györgynek, Kolozsvár, 1638. jún. 15. TMAO III. 11–12.

a határon, legalább megfelelő legyen a nagysága, hiszen a pusztá felvonulás is gyakran megteszi a hatását.¹⁰⁸⁸

Később összeült a fejedelmi tanács Tordán, és azt tanácsolta, hogy ha a törökök meg akarják Szarvast építeni, ne akadályozzák meg őket ebben. Rákóczi értesítette erről Kornist is. A tanácsúr tudomásul vette a határozatot, annál is inkább, mert már neki is biztatóbb hírei voltak: megcsendesedtek a törökök, és tényleg csak Gyulát építik. De Kornis még mindig kételkedett, hiszen „az Gyula építéséhez az felényi készület is elég volna”. Debrecenből érkezett a hír, hogy Eger építéséhez is igen nagy készülődéssel láttak hozzá. Lehet, hogy mégis készülnek valamire, de az is lehet, hogy a vezér a végházak építésével a maga hírnevét akarja növelni. A székely hadakat már elbocsátották, de a bihari hadak még mindig készültségben voltak, és „negyednapra még mind összevegyülnek, ha a szükség kívánna”.¹⁰⁸⁹

V. 17. Reprezentáció

Kornis Zsigmondnak mint Erdély főgenerálisának és első tanácsúrnak, számos reprezentációs feladatot kellett ellátnia. Az ünnepélyes alkalmak leginkább az ifjabb Rákóczi György személyéhez kapcsolódtak, akinek utódlásáról és házasságáról a fejedelem idejében gondoskodott.

1640. augusztus 14-én kapta meg váradi főkapitányi kinevezését. A beiktatási ünnepséget fényes keretek között tartották meg egy hét múlva, augusztus 21-én. A két beiktató biztos Kornis Zsigmond és Kassay István – a legfőbb katonai és hivatali főtisztviselő – volt. A 2500 fős ünnepi menet élén a váradi katonaság és hat hajdúcsapat vonult, utánuk kétszáz sisakos, páncélos katona lovagolt. Azután zászlósok jöttek, majd tíz pompásan felszerszámozott lovat vezettek. Ezeket követte Kornis és Kassay, az ifjabb Rákóczi György, Bakos Gáspár és Bornemisza Pál. Majd nyolcvan udvari ember, szép tigris- és leopárdbőrökkel a vállukon. Végül a munkácsi és sárospataki katonák.

Amikor a menet megállt, Kornis átadta Rákóczi Györgynek a zászlót, és így szólt: ő nagysága azért adja át Magasságodnak e kornyétát, hogy amikor parancsolja, azzal s katonaságával éjjel-nappal oda siessen, ahová parancsolja. Majd a kardot adta át, hogy amikor a szükség kívánja, felövezze azt. Ezután Kassay jelképesen átadta a buzogányt:

¹⁰⁸⁸ Kassai István I. Rákóczi Györgynek, Kolozsvár, 1638. jún. 16. TMÁO III. 13–16.

¹⁰⁸⁹ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Várad, 1638. jún. 26., jún. 29. MOL, F 12, 9. cs., No. 10.; MTA KK Kornis II., 1398–1404.

legyen barátja a fejedelem barátainak, és ellensége az ellenségeinek. Ezután díszében vettek rész a meghívottak, miközben egyre szóltak az ágyúk.¹⁰⁹⁰

Két év múlva I. Rákóczi György érkezettnek látta az időt arra, hogy idősebb fiát beiktassa a fejedelemségbe. Először fordult elő a fejedelemség történetében, hogy az uralkodó még életében megválasztja utódát. Ez kétségtől a stabilizáció jele volt: a szabad választás helyébe a dinasztikus érdek lépett. Kornis Zsigmondnak ez alkalommal is fontos szerepet szánt. Mint első tanácsúrnak, neki kellett az országgyűlés elé tárni a fejedelmi előterjesztéseket, elsőként az ifjabb Rákóczi György utóddá választását. A hír az országgyűlésen nem keltett túl nagy megütközést, hiszen a választást Rákóczi gondosan előkészítette, döntését a főrendekkel előre közölte. Az ellenállásnak amúgy sem lett volna értelme a megszilárdult, megerősödött fejedelmi hatalommal szemben. Így a választás minden ellenállás nélkül megtörtént február 19-én. Ifjabb Rákóczi György március 3-án érkezett Gyulafehérvárra a beiktatásra. Elsőként öccse, Zsigmond üdvözölte, aki az udvari hadak élén vonult ki eléje, majd Kornis Zsigmond köszöntötte az ország nevében. Ezt követte másnap az ünnepélyes beiktatás a székesegyházban.¹⁰⁹¹

A fejedelem idősebb fiának esküvéje szintén országra szóló esemény volt 1643 elején. A ceremónián fontos szerep jutott a nászagnagynak, Kornis Zsigmondnak. Nem volt számára újdonság ez a feladat, hiszen koránál és tekintélyénél fogva gyakran bízták meg ezzel a feladattal. Egy ízben e szavakkal küldött ajándékba egy keszkenőt Ferencffy Lőrinc nádori titkárnak: "... mivelhogy immár egyébre sem vagyok jó ez országban, mindenövé ingemet visznek inkább az nászagnaságra, ... és azok táplálnak kis keszkenőkkel."¹⁰⁹²

Az ünnepségek 1643. január 26-án kezdődtek Somlyón, a menyasszony kikérésével. A fejedelem hat követe érkezett ide, "mind az hatnak egy arányú autoritása és méltósága volt, úgymint Kornis Zsigmond uram öngysága, Rhédey Ferenc uram öngysága, Barcsay Zsigmond uram, Gyulaffy László uram, Kömin [Kemény] János uram, Haller Péter uram."¹⁰⁹³

A követek elé Prépostváry és Lónyay Zsigmond ment ki, kétszáz zászlós gyaloggal és száz lovassal, és ágyúszóval fogadták őket. Báthoryné és Wesselényi Ferenc is eljűk sietett, majd a szállásukra kísérte őket néhány nemes, ahol átöltöztek, és megkezdődött a

¹⁰⁹⁰ EOE X, 51.; Szilágyi: II. Rákóczi Gy.

¹⁰⁹¹ EOE X, 59; Szilágyi: II. Rákóczi Gy.; Szilágyi: Rákóczi Zs.

¹⁰⁹² Kornis Zsigmond Ferenczffy Lőrinc nádori titkárnak, Radnót, 1636. júl. 9, MTA KK Kornis II., 1265.

A főúri esküvői szertartásokról általában: Radvánszky 1986, 143–152.; erdélyi mennyegzőre hivatóg levelek: Horn–Kreutzer–Szabó A. P. 2005; az erdélyi fejedelmek mennyegzőiről: Szabó P. 1992.

kikérés. A ceremónia főszereplője a násznagy volt, Kornis Zsigmond, aki hosszas beszédben üdvözölte a menyasszonyt: a fejedelem és a fejedelemasszony nevében köszöntötte Báthorynét és leányát, majd boldog újesztendőt kívánt neki. Ezután a vőlegény érdemeit sorolta fel Zsófiának: milyen "isteni félelemben és szent életben" nevelték fel, milyen "okosan és csendesen viselte magát", mint Várad főkapitánya, hogyan választották fejedelemmé. És "mivel penig már isten üdeit elhozta ő nagyságának, hogy az szent házasságot megérdemlené", alkalmas feleségről is gondoskodni kellett. "... Isten mind magoknak ő nagyságoknak, s mind szerelmes gyermekeknek szívít és lölkét itt nyugotta meg az Kegyelmed szerelmes gyermekiben, az tekintetes és nagyságos Báthory Zsófi asszonyban, mind jó és tökéletes erkölcséért, s mind nemzetinek régen tündöklő dicséretes jó hiriért...". Ezután meghívta február 3-ára, az esküvőre mind Báthorynét, mind a menyasszonyt és a többi vendéget.¹⁰⁹⁴

A kikérésre Nyáry Bernát válaszolt röviden, majd megvacsoráztak és táncoltak. Másnap is ott mulattak. Wesselényi "egy pohár bort köszöntött el a német-római császárra és Kornisra, de vízzel itta meg", amit agyúlövés követett, majd Kornis ivott a fejedelem egészségére, melyet szintén agyúzás kísért. December 28-án indult el a násznép Gyulafehérvárra. Zilahon, Zomboron át Kolozsvárra, onnan Tordára, Felvincre, majd Enyedre érkeztek, ahol néhány erdélyi nemesasszony várta a menyasszonyt. Február 2-ára érkeztek meg Fehérvárra. A város mellett egy sátorban várta a vőlegény Zsófiát. Ott Haller István szólt a menyasszonyhoz, aztán az ifjú Rákóczi György karon fogta és egy szépen feldíszített szekerre ültette a kisasszonyt. A menet ünnepélyesen bevonult a városba. A palotában a fejedelem és a fejedelemasszony külön-külön fogadták a násznépet, mindezt vacsora követte. Másnap Geleji Katona István kálvinista prédikátor eskette meg az ifjú párt. Ebédnél a magyarországi, illetve az erdélyi és partiumi követek külön ültek. A moldvai vajda követte Kornis Zsigmond mellett ült.

Másnap a menyasszonyt Kornis Zsigmond és Rhédey Ferenc vezette kézen fogva, egyébként ugyanolyan rendben folyt a multság, mint előző nap. 5-én a "pápisták" komédiájában és tűzijátékban gyönyörködhetek a résztvevők. 7-én indultak haza a követek. Wesselényi az ifjú fejedelemtől, Rákóczi Zsigmondtól és Kornis Zsigmondtól is kapott egy-egy paripát.¹⁰⁹⁵

---

¹⁰⁹³ Esterházy Miklós nádor számára készített követjelentés II. Rákóczi György és Báthory Zsófia menyegzőjéről. Várkonyi 1990, 61–62.

¹⁰⁹⁴ Várkonyi 1990, 62–64.

¹⁰⁹⁵ Várkonyi 1990, 64–72; Szilágyi: II. Rákóczi Gy.

1643 őszén Erdélyben a harmincéves háborúba való bekapcsolódás előkészületei folytak. Ezzel összefüggésben a fejedelem kisebbik fiát, Zsigmondot kinevezte udvarhelyszéki és háromszéki főkapitánynak és – a két tisztséget összekapcsolva – a székelyek generálásának. A ceremóniáról három tanácsúr, Kornis Zsigmond, Haller István és Kemény János közös beszámolót írt Rákóczinak.

Az ünnepség Udvarhelyen zajlott le, november 14-én. A város környéki mezőn a székely lovasság és gyalogság üdvözölte az urakat, melyre Rákóczi Zsigmond tett választ. Majd a tanácsurak felolvasták Rákóczi hadba hívó parancsát. Ezután átadták Rákóczi Zsigmondnak a tisztséget jelképező zászlót, botot és szablyát, és a fejedelem írásos útmutatását. Ezek után Rákóczi Zsigmond az urakkal lóra ült, és ünnepélyesen bevonult a városba, a templomi istentiszteletre. Végezetül a várban látták őket vendégül lakomára.¹⁰⁹⁶

V. 18. A generális utolsó háborúja

Kornis Zsigmond utoljára 1644–1645-ben vonult hadba, amikor Erdély bekapcsolódott a harmincéves háborúba. A magyarországi hadjárat részleteinek, az ide vonatkozó tárgyalásoknak az ismertetése szétfeszítené e dolgozat kereteit,¹⁰⁹⁷ ezért csupán Kornis Zsigmond szerepének bemutatása lehet a célom. Kornis a hadjárat idején hatvanhat — hatvanhét éves volt, és egészségi állapota is egyre romlott. Nagy László véleménye szerint nem játszott kiemelkedő szerepet a hadműveletekben, inkább veteránként, mint "a nagy idők tanúja"¹⁰⁹⁸, vett részt a harcokban, és tanácsaival segítette az ifjabbakat, Kemény Jánost, Rákóczi Zsigmondot. Tekintélyét ugyanakkor Rákóczi sem mellőzhette. 1645 nyarán kiadott hadi szabályzatában világosan kijelölte Kornis helyét a hadseregben: „Minden seregek és rendek, akik táborunkban vannak, miutánunk tekintetes és nagyságos Kornis Zsigmond uramtól hallgassanak.”¹⁰⁹⁹ Kemény János pedig tisztelettel vegyes csodálattal mesél emlékiratában az öreg generális teljesítményéről, és sok-sok év távlatából is megragadt emlékezetében az a jelenet, amikor a svédekkel azzal kápráztatta el az öreg generális, hogy jegesen itta a bort, akár egy szilaj legény.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ Kornis Zsigmond és társai I. Rákóczi Györgynek, Udvarhely, 1643. nov. 15., MTA KK Kornis III., 1698–1700.

¹⁰⁹⁷ Tóth L. 1917; Cseh-Szombathy 1956-1957; Cseh-Szombathy 1957, 101–135.

¹⁰⁹⁸ Nagy 1979, 35.

¹⁰⁹⁹ Rákóczi György hadi fegyelemre vonatkozó rendelete, Rimaszombat, 1645. jún. 17. TMÁO 338–345.

¹¹⁰⁰ Kemény 1980, 312.

Rákóczi szinte fejedelemsége kezdetétől készült a harmincéves háborúba való bekapcsolódásra. 1631 óta tárgyalt a svédekkel, majd a franciákkal, de a kedvező alkalom csak 1642-ben érkezett el, amikor a svédek Morvaországba törtek be. Hadvezérük, Torstensson elfoglalta Olmützöt, s ezzel megvetette a lábát Morvaországban. A továbbiakban itt igyekezett döntést kicsikarni, s ehhez szüksége volt Rákóczi segítségére.¹¹⁰¹

A fejedelem hadai 1643 augusztusában kezdték meg a készülődést. A hónap végén indultak meg Rákóczi emberei a hajdúk megnyerésére. Erdélyben szeptembertől folyt a mustra a vármegyékben. November 14-én Kornis Zsigmond és társai részvételével Rákóczi Zsigmondot kinevezték a székelyek generálisává. De ekkor még hiányoztak a legfontosabb feltételek: a szerződés a svédekkel és a Porta beleegyezése. A Porta engedélye november 15-én érkezett meg, a svédekkel pedig november 16-án írták alá a szövetségi szerződést. Az 1644. januári gyulafehérvári országgyűlés döntött a támadásról, melynek közvetlen célja a svédekkel való egyesülés, távolabbi célja pedig a felső-magyarországi vármegyék megszerzése és az akkor már folyó béketárgyalásokba való bekapcsolódás volt.¹¹⁰²

Kornis Zsigmond és Bornemisza Pál azt a megbízatást kapta a fejedelemtől, hogy a „más párti”, azaz a Magyar Királyság szolgálatában álló hajdúkkal tárgyaljanak. Az már 1636-ban kiderült, hogy Kornis nem népszerű a hajdúk körében, a vallása miatt. Maga Kornis nem sokra nézte a hajdúk harcértékét. A reguláris gyalogságot többre tartotta: „az hadnak dereka és ereje mindenkor az gyalogból áll”.¹¹⁰³ Most mégis kénytelen volt velük együtt harcolni. Ezért Ibrányi Mihálytól, a váradi ideiglenes főkapitánytól érdeklődik, milyen hírei vannak a hajdúkról, s hogyan fogjanak hozzá a tárgyaláshoz, kiket küldjenek hozzájuk.¹¹⁰⁴ Végül Weér Mihály, Kornis rokona és Ravaszdy András kapott megbízatást a tárgyalásra.¹¹⁰⁵

Január végén a köszvénye miatt nehezen mozgó Kornis is Váradon van.¹¹⁰⁶ Aggódva írja Bornemisának, hogy a hajdúk előtt nem lesz hiteles a szavuk, hiszen nem kaptak a fejedelemtől írásos megbízatást. Óvatosan céloz arra, hogy talán ígérekkel és adományokkal

¹¹⁰¹ Cseh-Szombathy 1956–1957, 45.

¹¹⁰² Cseh-Szombathy 1956–1957, 47–48.

¹¹⁰³ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1638. jún. 20., MTA KK Kornis II., 1393–1397.

¹¹⁰⁴ Kornis Zsigmond Ibrányi Mihálynak, Papmező, 1644. jan. 19., MOL F 12 9. cs. 7. t. (fasc. VIII.) No. 16. A hajdúkról: Rác 1969.

¹¹⁰⁵ Weér Mihály és társa Kornis Zsigmondnak és társainak, Rácböszörmény, 1644. febr. 8., MTA KK Kornis III., 1707–1709.

¹¹⁰⁶ Bornemisza Pál Rákóczi Györgyhöz, 1644. jan. 24. MOL E 190 5. t. 43. d. 603.; Bornemisza Pál Rákóczi Györgynek, 1644. jan. 26. MOL E 190 5. t. 43. d. 604.

könnyebben célt érnének, hiszen régebben is így vonták őket maguk mellé a fejedelmek.¹¹⁰⁷ Aggodalma feleslegesnek bizonyult, a megbízottak február 8-án jelentették, hogy sikerült felesketni a hajdúkapitányokat Rákóczi hűségére.¹¹⁰⁸

A váradi hadak február elején indultak el Váradról Debrecenbe, Kornis Zsigmond, Bornemisza Pál és Ibrányi Mihály vezetésével.¹¹⁰⁹ A városnak a fegyelmezetlen hajdúsereg ellátása terhes volt,¹¹¹⁰ ezért Kornis arra kéri a fejedelmet, sietve adjon parancsot a továbbindulásra.¹¹¹¹ A hajdúk már éppen elegenden vannak, írja a fejedelemnek, inkább gyalogokat várna már. A Berettyó jobb parti hajdúságot már haza is bocsájtotta¹¹¹², hogy megkönnyébbítse a várost, és úgy látja, a szabolcsi hajdúkat felesleges is felültetni: "a szegénységet is kellene oltalmaznunk".¹¹¹³

Debrecenből Fehértón át Kállóba érkeztek,¹¹¹⁴ ahol a védők február 14-én megadták magukat. Itt bevárták a Rákóczi vezette főereget, mely február 16-án érkezett meg. Az ellátás itt is akadózott, mert a környező falvak népe elmenekült, és a katonák se kenyeret, se abrakot nem találtak.¹¹¹⁵

A következő cél Kassa hódoltatása volt. Február 20-án Kornis Zsigmond és Rákóczi Zsigmond megindult Kassa alá Reöthy Orbán és Bakos Gábor segítségére, akik már február 14-e óta ott portyáztak. Február 24-én tárgyaltak Keviczki János kassai főbíróval, és Forgách Ádámmal, a főkapitánnyal. Forgách beleegyezett, hogy a kassaiak követeket küldjenek Rákóczi Györgyhöz. Míg a követek alkudoztak, a város tanácsa arról panaszkodott, hogy a hadak, főleg az Aranyos székiek dúlják a várost, fosztogatják a lakosságot, ezért arra kérték a hadvezéreket, lépjenek fel a fegyelmezetlenek ellen.¹¹¹⁶

---

¹¹⁰⁷ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Várad, 1644. jan. 30., MTA KK Kornis III., 1705–1706.

¹¹⁰⁸ Weér Mihály és társa Kornis Zsigmondnak és társainak, Rácböszörmény, 1644. febr. 8., MTA KK Kornis III., 1707–1709; Széll 1896, 574.

¹¹⁰⁹ Ibrányi Mihály Rákóczi Györgynek, 1644. febr. 5. MOL E 190 5. t. 43. d. 606.; Bornemisza Pál Rákóczi Györgynek, Debrecen, 1644. febr. 7. MOL E 190. 5. t. 43. d. 608.

¹¹¹⁰ Kornis Zsigmond, Ibrányi Mihály, Bornemisza Pál Rákóczi Györgyhöz, Debrecen, 1644. febr. 9. E 190 5. t. 43. d. No. 609.

¹¹¹¹ Kornis Zsigmond és társai Rákóczi Györgynek, Debrecen, 1644. febr. 9. és febr. 10., MTA KK Kornis III., 1710–1712.

¹¹¹² Kornis Zsigmond, Bornemisza Pál Rákóczi Györgynek, Debrecen, 1644. febr. 10. E 190. 5. t. 43. d. No. 610.

¹¹¹³ Kornis Zsigmond és társa Rákóczi Györgynek, Debrecen, 1644. febr. 11., MTA KK Kornis III., 1714–1716.

¹¹¹⁴ Kornis Zsigmond, Bornemisza Pál Rákóczi Györgynek, Debrecen, 1644. febr. 11. E 190 5 t 43 d. 611.

¹¹¹⁵ Fejértó, 1644. febr. 13., Kornis Zsigmond és társa Rákóczi Györgynek, MTA KK Kornis III., 1717–1721.; Bornemisza Pál I. RGy-nek, 1644. febr. 14. MOL E 190. 43. d. No. 616. Cseh-Szombathy 1956–1957, 56.

¹¹¹⁶ Cseh-Szombathy 1956–1957, 57., Rákóczi Zsigmond, Kornis Zsigmond, Haller István Keviczki János kassai főbírónak, Rozgony, 1644. febr. 23., Kassa város tanácsa Rákóczi Zsigmondnak, Kornis Zsigmondnak, Haller Istvánnak, Kassa, 1644. febr. 27., MTA KK Kornis III., 1725–1768.; Rákóczi György Rákóczi Zsigmondnak, Telkibánya melletti tábor, 1644. febr. 29. Szilágyi 1887b, 419.

Kassa március 10-én hódolt be Rákóczinak, aki két nap múlva nagy ágyúdörgés közepette foglalta el a várost. Ezzel egész Felső-Magyarország ura lett. Ekkor levelet kapott Torstensontól, a svéd hadvezértől, hogy továbbra is kénytelen késleltetni érkezését. Közben III. Ferdinánd Götz marsall és Puchaim tábornok vezetésével csapatokat küldött Magyarországra. A császáriakhoz Esterházy is csatlakozott a nádori csapatokkal.

Rákóczi három sereget indított nyugat felé: a Hernád–Vág vonalán Kapronczay György parancsnoksága alatt, a Garam völgyében Bornemisza Pál vezetésével nyomultak előre a hadak, Kornis Zsigmond pedig Rákóczi Zsigmonddal a Sajó–Rima–Ipoly völgyében indult el, Bakos Gábor hadait követve. Kornisék március 25-én már Berzétén voltak hadaikkal, s innen üzennek Rozsnyó előljáróinak, hogy haladéktalanul gondoskodjanak a seregek ellátásáról. Rákóczi nekik rendelte kvártélyul a várost, az élelmes főbíró azonban kieszközölte, hogy a hadak a közeli helységekre szálljanak, ahol a lakosság szegénysége miatt igen rossz ellátásban részesültek.¹¹¹⁷

Április 9-én a Kapronczay vezette hadsereg a Vág völgyében megütközött a császáriakkal. Az első összecsapás sikertelen volt, Kapronczayt lelőtték, és serege a Bornemisza Pál vezette csapatokhoz csatlakozott. Kornis Zsigmond és Rákóczi Zsigmond azt a parancsot kapta a fejedelemtől, seregük egy részével Fülek alá vonuljanak, Bakos segítségére.¹¹¹⁸ Április 15. körül csatlakozott hozzájuk a fejedelem. Rákóczi a várbeliek megijesztésével próbálkozott: felgyújtatta a várost, majd tárgyalni kezdett Wesselényi Ferenc főkapitánnyal. Ő április 19-én semlegességet fogadott, de amint továbbnyomult az ellenfél, visszavonta a reverzalist, ezért a fősereg Szécsénynél megállapodott, és Rákóczi körülzáró csapatokat küldött vissza Fülek alá. Kornis Zsigmondot pedig Rákóczi Zsigmonddal, Kemény Jánossal és más hadvezérekkel a Garam mellé rendelte, hogy megakadályozzák a császáriak átkelését a barsi hídnál.¹¹¹⁹ Ez azonban nem sikerült, ezért április 30-án Gyarmaton haditanácsot tartottak az erdélyiek a további teendőkről, melyen minden alvezér részt vett. Kemény János tanácsára az "offenzív visszavonulás" mellett döntöttek: hátrálnak, de közben portyázással zavarják az ellenséget.¹¹²⁰

Így tehát a fősereg június közepéig folyamatosan a Tisza mögé húzódott vissza, utóvédnek hagyva Kemény János és Bakos Gábor hadait. A császáriak májusban Esterházy és Wesselényi vezetésével visszafoglalták Szendrőt és Szerencset, majd május 27-én Kassa

---

¹¹¹⁷ Kornis Zsigmond Rozsnyó előljáróihoz, Berzete, 1644. márc. 25. és 28., Mikulic 1885, 8–12.

¹¹¹⁸ I. Rákóczi György Kornis Zsigmondnak és Rákóczi Zsigmondnak, 1644. márc. 21. E 190. 16. d. 3447. sz.

¹¹¹⁹ Kemény János Rákóczi Györgynek, Teszér, 1644. ápr. 26. Szilágyi 1880, 31.

alá indultak, remélve, hogy a város majd nekik is megadja magát. De csalódnuk kellett, Kassa bevétele nem sikerült, és június 18-án éjjel, mikor Kemény János előőrsei megjelentek, a császári tábor elmenekült. Visszavonulásuk idején sem Eperjes, sem Lőcse nem engedte be őket.¹¹²¹

A Bodroghözben állomásozó hadak június 25-én indultak el Észak felé a császáriak után, és 29-én érkeztek Varannóra. Rákóczi a főhadat itt hagyta Kornis vezetése alatt,¹¹²² míg maga Sárosra vonult haditanácsra. Kornishoz csatlakozott Huszár Mátyás és Ibrányi Mihály is.¹¹²³ Szükség volt az erősítésre, mert Homonnai János, aki apja Bethlen-ellenes támadását akarta megismételni, lengyel zsoldosokkal tört be az országba. Az erdélyiek azonban július első felében szétszórták Homonnai hadát, aki július 11-én Lengyelországba menekült, feleségét és leányát pedig Jeszenő várában hagyta hátra. Kornis Zsigmond és Rákóczi Zsigmond megostromolták Homonnai várát, Jeszenőt. Rákóczi kiváló tüzérsége kiállta a próbát: jól irányzott lövésekkel a vár belső épületeit célozták, ami nagy ijedséget okozott a várbeli asszonyoknak, és Homonnainé augusztus 1-én megadta magát.¹¹²⁴

Rákóczi Jeszenő bevétele után hazabocsátotta Kornist. Augusztus 31-én már Papmezőről keltezi levelét unokaöccsének, Ferencnek. De minden pillanatban várja a parancsot: "azt sem tudjuk, micsoda parancsolat talál bennünket egy órában, és mint az ágon ülő madarak, csak elrepülünk, s Isten tudja, hol szállunk le."¹¹²⁵ Augusztusban Götz vezetésével újra megindult a császári sereg; szeptember 16-án átkelt a Hernádon, és elsáncolta magát Aszalónál. Ekkor Rákóczi Bornemisza Pállal Rakamaznál ütött táborn, és innen indítottak portyákat Bornemisza Pál és Kornis Zsigmond vezetésével. Szeptember 25-e körül Tarcalnál állomásozott a két hadvezér.¹¹²⁶ Szeptember végén, amikor megérkezett Rákóczi Zsigmond a friss erdélyi csapatokkal, Götz – nyomában Rákóczi seregével – hátrálni kezdett. Az ősz folyamán komolyabb hadműveletek már nem történtek.¹¹²⁷ Kornis időközben újra megbetegedett, és Rákóczi hazaengedte az öreg hadvezért. A telet megint otthon tölthette, de

¹¹²⁰ Kemény János Bornemisza Pálnak, Ipoly melletti tábor, 1644. máj. 6. Szilágyi 1880, 33–34.

¹¹²¹ Cseh–Szombathy 1956–1957, 180.

¹¹²² Rákóczi György ifj. Rákóczi Györgynek, Parnó, 1644. jún. 29., Szilágyi 1875, 191.

¹¹²³ Cseh–Szombathy 1956–1957, 182.

¹¹²⁴ Szalárdi 1980, 238–242.

¹¹²⁵ Kornis Zsigmond Kornis Ferencnek, Papmező, 1644. aug. 31., MTA KK Kornis III., 1739–1741.

¹¹²⁶ Rákóczi György Kemény János generálisnak és oszgyáni Bakos Gábor kapitánynak, Rakamaz, 1644.

szept. 25., MTA KK Kornis III., 1742.

¹¹²⁷ Kemény János Rákóczi Györgynek, 1644. dec. 6. Szilágyi 1880, 317.

betegsége ellenére is készen állt, hiszen parancsot kapott: " oly készen legyenek, mihelyt ő nagysága parancsolja, hogy azonnal mehessek ő nagysága mellé."¹¹²⁸

1645-ben a fegyverek helyett a diplomácia vette át a főszerepet. A mozgósítás csak április végén történt meg. Seregének zömét továbbra is az erdélyi seregek alkották. Az erdélyiek gyülekezése május 15. körül Désnél történt. A fejedelem Rákóczi Zsigmondot és Kornis Zsigmondot bízta meg a csapatok kivezetésével. Az árvizek miatt nehezen tudtak megindulni. Útjuk Szamosújváron, Zsibón, Szilágycsehen, Tasnádon, Nagyárolyon és Kállón át vezetett. Május 28-án érkeztek Rakamazhoz, ahol Rákóczi a Tiszán átellenben, Tokajnál várakozott rájuk. Az erdélyi hadak 30-án átkeltek a folyón, és a hadimustra után Tarcalhoz vonultak, zsoldfizetésre. Szikszónál csatlakoztak hozzájuk a magyarországi vármegyék csapatai is. A fejedelem június 9-én érkezett oda, ezután indultak el nyugat felé.¹¹²⁹

A sereg jelentős része azonban nem indult el, hanem visszamaradt a még császári kézen levő kelet-felvidéki várak ostromára. Rákóczi ezekkel a hadakkal a már megszerzett hét vármegyét akarta biztosítani, arra az időre, amíg a fősereg Morvaországban vagy Ausztriában jár. Attól tartott, hogy Homonnai ismét lengyel földön szervez csapatokat, mint 1644-ben, és onnan tör be Kassa vidékére. A másik lehetséges ellenség a török volt, akivel szemben sosem ártott az óvatosság, annál is inkább, mert a nagyvezér megerősítette ugyan a fejedelmet a hét vármegye birtokában, de megtiltotta neki, hogy császári birtokra "egy lábnymnyira" is menjen, vagy a svédekkel egyesüljön. A tartaléksereg jelentőségét nem szabad lebecsülnünk. Rákóczi számára a hét vármegye birtoklása elsőrendű fontosságú volt, fontosabb, mint a császári seregek elleni harc.¹¹³⁰

Kornis Zsigmond a fejedelem tartalékseregével tartott. Huszár Mátyással együtt Szendrónél állt meg, és visszamaradt a vár ostromára. Szendrő ostroma már Rákócziék indulásakor is folyt, akkor – Gyulai Ferenc vezetésével, május 10-én – az alsóvárat sikerült bevenni. A felsővár viszont keményen ellenállt, sőt az őrség gyakran kiütközött az ostromlókra. Hiába lőtték a falakat, az ágyúk támasztotta réseket fával tömték be. Gyulai azt tervezte ki, hogy bányászokat hozat, és aknákat ásat a vár alá, amelyekkel felrobbanthatja a bástyákat, mert az ágyúk csak a bástyák közötti kőfalakat tudták lerombolni.

¹¹²⁸ Kornis Zsigmond Kornis Ferencnek, Papmező, 1645. jan. 9., Kornis Zsigmond Kornis Ferencnek, Papmező, 1645. jan. 14., MTA KK Kornis III., 1743–1747.

¹¹²⁹ Cseh–Szombathy 1957, 116.

¹¹³⁰ Cseh–Szombathy 1957, 117–128.

Kornisék június elején érkeztek meg az addigi ostromlók megsegítésére, ezer lovassal, ugyanannyi gyaloggal és négyszáz hajdúval. A hadvezér Szendrő alól írott jelentése alapos tájékoztatást nyújt az ostromról. A vár megtekintése után haditanácsot tartottak. A tervük a következő volt: a két kőbástya között rést lőttek a falon, ahonnan meg lehet próbálni a fal bevetelét. Ha ez sikerül, a vár kútja is az övék lesz, és így a várbeliek nem jutnak majd ivóvízhez. A város felőli bástyának olyan alacsony volt a fala, hogy létrával is bevehetőnek tűnt. A földbástya pedig nagyon gyengének látszott, noha sáncsal megerősítették. A több oldalról való ostrom azért tűnt célravezetőnek, mert a várbeliek a hírek szerint kevesen voltak, és így megoszlottak volna erőik.¹¹³¹

Az ostrom mégsem vezetett eredményre, ezért Huszár Mátyás abbahagyta, de nem vonultak el, hanem továbbra is blokád alatt tartották a várat, bízva a kiéheztetésben. A várkapitánnyal tárgyalásba kezdett a vár megadása végett. Egyik módszer sem vált be. A német kapitány csak akkor volt hajlandó megadni magát, ha erre a császár utasítja. Az eseménytelen ostrom folyt tovább, az ostromlók fegyelme egyre lazult, mind gyakoribbá váltak a szökések.¹¹³²

Eközben Lipót Vilmos császári fővezér – aki nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy megtámadja Rákóczi főserégét Morvaországban, elhatározta, hogy a fejedelem birtokait fenyegeti majd. Ezért Puchaim generálist a Pozsony körüli hadak egy részével kelet felé küldte Szendrő felmentésére és a hét vármegye veszélyeztetésére. A generális augusztus 8-án indult, 15. körül már Füleknél járt hadaival. Rákóczi a Jósvánál állomásozó Petki Istvánt bízta meg azzal, hogy Szendrő ostromát fedezze. Petki nyolcszáz katonájával nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy Puchaim háromezres seregét feltartóztassa, pedig Szendrőnél ott állomásoztak Kornisék hadai, legalább kétezren. Csakhogy hiányzott az erőskezü vezetés, mert a korábban nagy érdemeket szerzett Reöthy Orbán betegen feküdt, nem tudta összefogni a szerteszét levő fejedelmi csapatokat. A seregek koncentrációja tehát elmaradt. Ekkor Lorántffy Zsuzsanna vette kezébe az irányítást, aki Tokajban tartózkodott. Megerősítette a várakat, a gyalogságot Szendrő alól szétoztotta más várakba is. Szendrőnél egy blokározó lovas sereget hagyott hátra, mely később a Hernád és Tarca vidékére vonult vissza Puchaim elől, aki végül felmentette Szendrőt, de ennek már

¹¹³¹ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Szendrői tábor, 1645. jún. 8., MTA KK Kornis III., 1751—1755.

¹¹³² Cseh–Szombathy 1957, 128–129.

nem sok jelentősége volt, mert közben létrejött a fegyverszünet a fejedelmi és császári hadak között, és a hadak hazavonulhattak.¹¹³³

V. 19. A vallásgyakorlat beszűkülő terei

Az erdélyi katolikus egyház súlyos problémáit már az előző fejezetben részletesen ismertettem. Bethlen halála után, Brandenburgi Katalin rövid fejedelemsége alatt a katolikus párt vallási kérdésekben is érvényt szerzett jogainak. A fejedelemasszony pátenstevelet állított ki a katolikusok védelmére, vallásuk szabad gyakorlatát meghagyta. A jezsuiták is bennmaradhattak Fehérvárt, Monostoron és Karánsebesen, taníthatták az ifjúságot.¹¹³⁴

Az ezt követő időszak, I. Rákóczi György fejedelemsége alaposan visszavetette az erdélyi katolikus hitéletet. Bethlen viszonylag toleráns valláspolitikája után Rákóczi merevebb vallási nézetei sokat ártottak a katolikusokkal való viszonynak, ideértve nemcsak az erdélyi, hanem a magyar arisztokráciát és klérust is. A politikai élet felszínén Rákóczi látszólag Bethlen toleranciájának folytatója volt, ezt Kornis Zsigmond is elismerte: „Nagyságod mindenik recepta religiókból való hiveinek egyaránt osztja az tiszteket. Fő hopmestere Nagyságodnak unitárius, tanácsrenden híveiben vadnak ednehány katolikusok, csak experiálhassa Nagyságod tökiletes hivsigünket, afelől nem néz az religióra, és így, ha mi egész országul minden közönsiges jóban, gonoszban egyetértünk az mi kegyelmes urunkkal s Istennek hála nekönk ezért, hogy egyesek vagyunk, nálunknál hatalmasabb ellenség sem árthatott meg eddig.”¹¹³⁵

A négy bevett vallás képviselőinek egysége és békéje azonban vízió volt csupán, a katolikusok kemény harcot vívtak a jogaikat biztosító törvények betartatásáért, s ezt Zsigmond, mint a harc irányítója, nagyon jól tudta. Éveken át húzódott a püspöki székhely betöltése. Pázmány Péter Simándi István püspökségét támogatta, akit végül 1634-ben sikerült kinevezni. De hiába volt a király és az érsek minden fáradozása, nem tudták keresztülvinni a megerősítését. Így nem volt joghatósága egyházmegyéje területén, ezért a papok nem voltak hajlandók elfogadni. Odáig fajult az ellenállásuk, hogy I. Rákóczi Györgyhez fordultak, és kérték, szerezzen érvényt az 1610-es besztercei országgyűlés határozatának, miszerint "pápista papoknak pispekek ne légyen", és szólítsa fel Simándit a távozásra. A fejedelem természetesen nem ellenkezett. Simándi korábbi préposti székhelyére, Csornára távozott. A püspöki címet haláláig megtartotta, de nem tért vissza

¹¹³³ Cseh–Szombathy 1957, 130–132.

¹¹³⁴ EOE IX. 28.

többet Erdélybe, így a katolikusok püspök nélkül maradtak.¹¹³⁶ A katolikus főurak még bíztak Pázmány tekintélyében: az érsek talán rábírhatná a fejedelmet arra, hogy engedjen álláspontjából. "Az sok predicatorok sollicitálások miatt fogja igen difficultálni az mi kgs urunk, hogy nekünk is onnét küldött püspökünk legyen, de ha nagyságod ír ő nagyságának mellettünk és ha a császár is ír, azt ő nagysága figyelembe fogja venni."¹¹³⁷

Rákóczit a magyar és erdélyi katolikus arisztokrácia részéről folytonosan bírálatok érték a katolikusok helyzetével kapcsolatban. Esterházy nádor már 1635-ös emlékiratában panaszkodott a vallási viszályok miatt, melynek az lesz a vége, hogy "regiónkat religiónkkal együtt veszjtük el."¹¹³⁸ III. Ferdinánd 1639-ben szintén fellépett a katolikusok védelmében a fejedelem ellen. Rákóczi ezt visszautasította, ugyanakkor felrótta a császárnak az evangélikus templomok elvételét.¹¹³⁹ A kancellár 1640-ben a katolikus papok védelmében emelte fel a szavát.¹¹⁴⁰

Kornis Zsigmond Pázmány Péterhez írt leveleiben adott hangot először Rákóczi valláspolitikájával kapcsolatos aggodalmainak. Az érsektől támogatást vár az erdélyi katolikusok számára. 1635-ben arra figyelmeztette Pázmányt, hogy ápolja a vallást Erdélyben is, mert "bizony meglátja nagyságod, ha Isten nagyságodat tovább élteti, hogy csak az mi holtunk után is igen megfogyatkozik az religio dolga közöttünk, vagy szegény hazánkban". Kornis konkrét lépéseket várt az érsektől, például azt, hogy papok küldésével enyhít a súlyos paphiányon.¹¹⁴¹

A szerzetesrendek is rosszabb helyzetbe kerültek, mint Bethlen idején. Rákóczi nem kedvelte a jezsuitákat, mert a Habsburg udvar kémeit látta bennük.¹¹⁴² Ezért külön határozatban rendelte el, hogy a katolikusok fiai nem tanulhatnak a jezsuitáknál.¹¹⁴³ Ennek ellenére a jezsuiták száma Bethlen és I. Rákóczi György alatt tovább emelkedett, többen nemesi udvarokban helyezkedtek el. A Kornis családnak Boldizsár fia, Kornis István révén

¹¹³⁵ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Szinyérváralja, 1641. jún. 16. MTA KK Kornis III., 1541–1548.

¹¹³⁶ Galla 1941; Temesváry 1913, 27.

¹¹³⁷ Kornis Zsigmond Pázmány Péternek, 1635. febr. 14., MTA KK Kornis II., 1210–1215.

¹¹³⁸ EOE IX, 440.

¹¹³⁹ EOE X, 230.

¹¹⁴⁰ EOE X, 267.

¹¹⁴¹ Kornis Zsigmond Pázmány Péternek, 1635. febr. 14., MTA KK Kornis II., 1210–1215.

¹¹⁴² Horn: Az erdélyi katolikus elit...Horn 2005, 197.; Zsilinszky 1891, 440–444; Frankl 1868, 193–194.

¹¹⁴³ EOE IX, 491–493.; „látjuk azt is szemünkkel, valamely országban férkezhetnek, azt fölháborítják, religióját persequálják és oly tüzet gyújtanak: országok pusztulnak, kiben mennyi része legyen az egész imperiumnak, érti minden ember. Az békesség is ő miattuk nem mehet végben az keresztyén királyok közt.” Idézi: Szilágyi: I. Rákóczi Gy.

egészen szoros kapcsolata volt a jezsuitákkal, lánya, Borbála révén pedig a pozsonyi klarisszákkal állt élénk összeköttetésben a család.¹¹⁴⁴

A ferencesek működését Rákóczi úgy korlátozta, hogy csak Tövisen és Csiksomlyón engedélyezte kolostoraik működését. A katolikusok 1630-ban a bosnyák ferences rendtartományból kértek szerzeteseket, ahonnan négy testvér érkezett. A török területről érkező barátokat a fejedelem is könnyebben elfogadta. Végül csak Szalainai István és Loparai István maradtak, és 1632-ban engedélyt kaptak arra, hogy szabadon járhasanak az országban, és alamizsnát gyűjthessenek.¹¹⁴⁵ Tholdalagi Mihály segítségével Mikházán templomot és kolostort alapítottak.¹¹⁴⁶ 1634-ben a Propaganda kinevezte Szalainait apostoli misszionáriussá Erdély egész területére, 1636-ban pedig megbízatást kapott arra, hogy hivatalos egyházlátogatást végezzen a székely egyházközségekben. Az apostoli vizitációban is számíthatott az erdélyi katolikus urak támogatására: Kornis Zsigmond, Tholdalagi Miláhy és Haller István Kornis radnóti birtokán kelt levelében szólította föl a csiki plébánosokat és licenciátusokat, hogy fogadják tisztelettel Szalainait, a fejedelmet és az ország rendjeit pedig arra kérték, hogy szükség esetén kényszerítésig engedelmességre az ellenálló egyházakat. Ennek köszönhetően az atyát hatósági karhatalom kísérte útja során. A vizitáció végeztével Szalainai elkészítette jelentését, melyet Loparai Istvánnal küldött el Rómába 1638-ban. A jelentéshez Kornis, Haller, Tholdalagi, Wesselényi Boldizsát, Sulyok István, Petki István, Lázár István és Mindszenti Gábor kísérőlevelét is csatolta.¹¹⁴⁷

Az Erdélyben megforduló olasz ferences testvérek Zsigmond és a katolikus nemesek jó ismerősei voltak.¹¹⁴⁸ 1633-ban ketten, Filippo a Camengrado és Paolo a Clamice obszerváns rendtagok prédikáltak Erdélyben. Misét celebráltak a katolikus nemeseknek, akik közül Kovacsóczy István és Kornis Zsigmond nevét említették meg.¹¹⁴⁹ Kornis Zsigmond segített egy harmadik olasz ferencset, Francesco Leone da Modicát is, aki 1634-ben jött Magyarországra, a felső-magyarországi minorita misszióba. A szatmári várban, Melith Péter udvarában gyóntatott és prédikált. Melith jó viszonyban volt I. Rákóczi Györggyel, ezért a szatmári vár a misszionáriusok számára egyfajta „ugródeszkaként” szolgált az Erdélybe vezető úton. Az atyát Pázmány Péter küldte Erdélybe vizitálni.¹¹⁵⁰ 1635-ben bejárta a

¹¹⁴⁴ Istvánról és Borbáláról I. Az utódlás c. fejezetet.

¹¹⁴⁵ 1632. jún. 10. Galla 2005, 150.

¹¹⁴⁶ Horn: Az erdélyi katolikus elit...Horn 2005 198.; György 1930. 70–77.

¹¹⁴⁷ Galla 2005, 152–153.

¹¹⁴⁸ Az olasz misszionáriusokról: Tóth 2001a, Tóth 2001b, Tóth 2004 Előszó 11–44., Molnár 2002

¹¹⁴⁹ Filippo a Camengrado és Paolo a Clamice obsz. ferencesek levele a Kongregációnak. (1634) Tóth 2002, I. 474–476.

¹¹⁵⁰ Tóth 2001a, 834.

Székelyföld egy részét, az erdélyi viszonyokat, a katolikusok helyzetét alaposan megismerte.¹¹⁵¹ Kornis maga is elégedett volt Francesco páter tevékenységével, áprilisban levélben dicsérte meg.¹¹⁵² Az atya augusztusban Váradon misézett. Ez nagy bátorságra vallott, Váradon ugyanis a kisebbségben lévő katolikus lakosságot a kálvinista többség erősen korlátozta a vallásgyakorlatban. A dalmát és bosnyák kereskedőkhöz eljutott ugyan egy-egy dalmát pap vagy bosnyák ferences, magyar pap azonban csak Zsigmond házában misézhetett és prédikálhatott. 1630-ban a bihari kálvinisták írásban nyilvánítták ki, hogy az a pap, akár világi, akár szerzetes, aki Kornis Zsigmond kegyúri házán kívül, önállóan, bárhol, de főként Váradon házról házra járni merészel, szentmisét mond, vagy a betegekhez nyilvánosan viszi az Oltáriszentséget, magára vessen, ha a nép vagy a katonák bántalmazná.¹¹⁵³

A szóban forgó esetben Kornis hiába igyekezett személyes tekintélyével és jelenlétével a ferences atyát pártfogolni, a mise mégis botrányba fulladt. Amikor Francesco atya a pápától kapott búcsút hirdette ki, a protestáns tömeg felháborodottan zajongani kezdett, és csak úgy lehetett őket lecsillapítani, hogy megígérte: ott több mise nem lesz. A rendbontás az egész városra kiterjedt, egy másik jelenlévő atya, Pietro da Sant Angelo egy katolikus nemesasszony házában bújt el, de azt is körbevették „az eretnekek”.¹¹⁵⁴

1643-ban pedig egy szicíliai származású konventuális ferences misszionárius, Bonaventura da Taormina működött Zsigmond papmezei udvarában.¹¹⁵⁵ A következő évben került kapcsolatba egy pálos szerzetessel, Vanoviczi Jánossal, Rákóczi magyarországi hadjárata alatt, akinek komoly erőpróbákat kellett kiállnia. Először az ónodi várkapitány, Szuhay Mátyás vetette börtönbe, onnan hívta táborába a fejedelem, hogy a katolikusoknak misézzen. A táborban pestis ütötte fel a fejét, és az atyának 1644 őszétől 1645 januárjáig egyedül kellett ellátnia a betegeket.¹¹⁵⁶

A paphiány ellenére voltak olyan misszionáriusok is, akiket a katolikus főurak nem láttak jó szívvel. Fulgenzio a Jesi obszerváns ferencesnek számtalan akadállyal kellett szembenéznie. Már 1638-ban felhatalmazást kapott a kongregációtól az útjához, de Lósy Imre akadályozta tevékenységét, amiért Gyöngyösön összeveszett a jezsuitákkal a bőjti fegyelem kérdése miatt, ezért csak 1643-ban indulhatott el Itáliából. Erdélybe érve Szalainai István páter,

¹¹⁵¹ Tóth 1998, 67–68; Galla, 2005, 71. Az útjáról készített jelentés kiadása: Veress: Documente X, 28–32 és Tóth 1994, 247–57.

¹¹⁵² Benedikt Radzinski konventuális ferences misszióprefektus a Kongregációnak, Sztropkó, 1635. ápr. 29. Tóth 2002. 558–560.

¹¹⁵³ Galla 2005, 62.

¹¹⁵⁴ Benedikt Radzinski a Kongregációnak, Homonna, 1635. aug. 3. Tóth 2002. 623–625.

¹¹⁵⁵ Tóth 2001a, 843; Tóth 2005.

a bosnyák és a magyar ferencesek egyaránt bizalmatlanul fogadták, sőt Kornis Zsigmond és Haller István is – nyelvi okokra hivatkozva – kétségsbe vonta alkalmasságát.¹¹⁵⁷

Ezzel párhuzamosan a katolikus főurak Kornis Zsigmond vezetésével egységesen fölléptek jogaik érvényesítése érdekében. Az 1640-es tavaszi országgyűlésen írásba foglalták sérelmeiket, amelyet Kornis nyújtott át a fejedelemnek.¹¹⁵⁸ A beadvány négy pontban összegezte a sérelmeket. Első és legfontosabb pontja az egyházi vezetés: püspök, vikárius hiánya. Felrótták, hogy a korábbi (1610-es és 1630-as) vallásügyi törvényekkel ellentétben, azokon a helyeken, ahol a katolikusok kisebbségben vannak, nem tarthatják meg a papok szertartásait, s a katolikusok még házukba sem fogadhatják be az atyákat, mert egy vagy két napra sem engedik be őket az országba. Külön pontot érdemelt a lugosi bán önkényeskedése, aki megbírságolta azt a nemesembert, aki alamizsnát kérő papokat fogadott be a házába. A papokat tömlöcbe vettette és karóba húzással fenyegette meg. A karánsebesi páternek pedig, aki korábban a katolikusok vizitációját végezte, háromszor is azt üzenté: megöleti, ha beteszi a lábát Lugosra. Az utolsó pont az volt, hogy páter Jászberényit kiutasították Erdélyből.

A fejedelem hajlandónak mutatkozott némi engedményre. Belenyugodott abba, hogy legyen meghatározott jogokkal bíró (tehát nem teljes jogú) vikáriusuk a katolikusoknak, de kikötötte, hogy erdélyi legyen; a katolikus üldözést viszont tagadta. Végül egyetértett a lugosi bánnal abban, hogy a török területről jött embereket nem engedte be. István páter társa véleménye szerint megszegte a törvényeket, mert engedély nélkül és „katonaköntösben” jött az országba.

A katolikusokat ezek a sovány engedmények nem hatották meg. Újabb beadványt szerkesztettek, amelyben teljes jogú vikáriust kértek, és ne csak olyan lehessen, aki "hazafia", hiszen teljesen törvénytelen ezt megszabni. Úgyesen visszavágtak, amikor Geleji Katona Istvánt említették példaként, aki szintén nem erdélyi. Kornis Zsigmond, Haller István és Tholdalagi Mihály személyesen járultak a fejedelemhez, és konszenzusra jutottak: Rákóczi beleegyezett Szalainai István vikáriusi kinevezésébe, és az országban lévő jezsuitáknak is megengedte, hogy benn maradhassanak.¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁶ Vanoviczi János pálos szerzetes jelentése a Kongregációnak a felsőmagyarországi misszióról, Róma, 1658. jún. 14. Tóth 1994, 128. No. 12.

¹¹⁵⁷ Galla 1947, 14–31. Fulgenzio a Jesi obszerváns ferences szerzetes jelentése a kongregációnak, Szárhegy, 1644. jún. 29. Tóth 1994, 259. No. 28.

¹¹⁵⁸ Kornis Zsigmond folyamodása az erdélyi katolikusok nevében I. Rákóczi Györgyhöz, Gyulafehérvár, 1640. máj. 17., MTA KK Kornis II., 1454–1464; Zsiliszky 1891, 441–443.

¹¹⁵⁹ Szilágyi 1893, 241.

Haller István kezdeményezte Rómában az önálló ferences custodia felállítását. A custodia 1640-ben jött létre, első öre Szalainai lett.¹¹⁶⁰ Szalainai, aki egy személyben lett az erdélyi custodia öre, az erdélyi misszió főnöke és vikárius, kellő tekintéllyel és hatalommal rendelkezett immár ahhoz, hogy valódi vezetőjévé válhasson az erdélyi katolikus életnek. Ez fontos előrelépést jelentett, a katolikusok mégsem voltak elégedettek, és a császár közbenjárását kérték. A közvetítő Esterházy volt, s ez csak élesítette a nádor és a fejedelem amúgy is meglévő ellentéteit. Még ugyanezen év decemberében Esterházy Miklós a Rákóczinak küldött sérelmi pontok közt ismét megemlítette, hogy "az religio dolgában támadott gyűlölséges kérdések is éles fegyver gyanánt vadnak köztünk". A nádor természetesen tudomást szerzett a katolikus felterjesztésről is, s nem állhatta meg, hogy ne reagáljon rá. 1641 márciusában arra kérte Rákóczit, hogy ha már jóakaratot nem is mutat az erdélyi katolikusok iránt, legalább addigi jogaikban tartsa meg őket.¹¹⁶¹

1643-ban a magyar király követséget küldött a fejedelemhez. Azt szerette volna keresztülvinni, hogy a katolikus ifjak látogathassák a külföldi egyetemeket, de nem járt eredménnyel. A követ magánkihallgatáson is megjelent a fejedelemnél, akitől azt a választ kapta, hogy Erdélyben nincsenek elnyomva a katolikusok. Éppen Kornis Zsigmond példája a bizonyíték erre, aki katolikus létére első tanácsura és generálisa.¹¹⁶²

A katolikus főnemeselek természetesen nemcsak alkalmanként gyakorolták vallásukat; udvarukban papok teljesítettek szolgálatot. Francesco atya Kongregációnak írt jelentéséből ismerjük Kornis Zsigmond egyik udvari papját, Somlyai Jánost, és tudjuk, hogy Kornis Ferenc udvarában ekkor saját testvére, Kornis István páter látta el a papi feladatokat.¹¹⁶³ Zsigmond papmezei birtokán még 1637 előtt¹¹⁶⁴ kápolnát emelt, amelyhez Kerekesfalva faluját adta jövedelmül.¹¹⁶⁵ A papmezei templom orgonáját 1632-ben szereltette fel sípokkal.¹¹⁶⁶ Papmező ingóságainak Kornis Zsigmond halála után felvett leltárát Kornis Ferenc Huszti Pál atya jelenlétében hitelesítette.¹¹⁶⁷ Radnóti birtokán szintén tartott egy pátert.¹¹⁶⁸ 1640-ben egy templom renoválásához fogott.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁰ Kájoni 1991, 13–15. Az erdélyi ferencesekről I.: Galla 1934; Boros 1927; Galla 2005, 162–165.

¹¹⁶¹ Esterházy Miklós üzenete I. Rákóczi Györgynek, 1641. márc. 16., EOE X, 307–308.

¹¹⁶² Kopp 1902.

¹¹⁶³ Francesco Leone da Modica jelentése, 1638, Tóth 2002, 247–257.

¹¹⁶⁴ Feleségét 1637-ben már ebben a kápolnában temették el. Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1504.

¹¹⁶⁵ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1503.

¹¹⁶⁶ Serényi Pál Kornis Zsigmondnak, Várad, 1632. máj. 30. MTA KK Kornis II. 1233.

¹¹⁶⁷ Papmező ingóságainak leltára, 1648. nov. 25. Közzölte: Szentgyörgyi 1871.

¹¹⁶⁸ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1530.

¹¹⁶⁹ Ibrányi Mihály Bornemisza Pálnak, Várad, 1640. jún. 6. BAR Kemény No. 1017.

Kornis Zsigmond patrónusi tevékenységéről árulkodik a belényesújlaki templom harangjának felirata is. A váradi püspökök birtokán fekvő templom harangját 1631-ben adományozta a főúr. A harang érdekessége, hogy az öntőmester elrontotta az agyagmintát: nem megfordítva, hanem helyes sorrendben nyomkodta bele a betűket, így a kész harangon csak visszafelé olvasva értelmezhető a felirat, ami helyesen így hangzik: „SPLIS AC MAG D DN SIG KORNIS DE RUSKA A D 1631 24 JUL” (Spectabilis ac Magnificus dominus dominus Sigismundus Kornis de Ruszka anno domini 1631. 24. Julii).¹¹⁷⁰

Kornis életerejének utolsó szikrájával is a katolikusokért küzdött. 1648-ban Modesto a Roma érkezett Erdélybe, mint az erdélyi misszió prefektusa. Nehezen tudta elfogadtatni magát az erdélyiekkel. Szalainai István Kornis Zsigmondnak is bemutatta, aki akkor már nagyon beteg volt, Modesto páter mégis meleg hangon szól arról, milyen jó szívvel és készségesen látta; segítséget is ígért neki, amelyet végül azért nem válthatott be, mert meghalt.¹¹⁷¹

Zsigmond végrendeletében elsőként emlékezett meg az egyházzól. Papmezei kápolnájához az említett Kerekesfalva mellé Gyurkányfalva birtokát, egy rétet és egy szőlőt is hagyta, és úgy rendelkezett, hogy ebbe a kápolnába temessék a felesége mellé. A papok minden héten „egyszer-egyszer, ha többször nem lehet is”, misét celebráljanak a házaspár lelki üdvéért. Kornis Ferenc és örökösei kötelesek legyenek papot, muzsikásokat, templomszolgát tartani, és a dézsmát kiadni minden évben. A testamentum a fehérvári katolikus templomhoz rendelte az igeni porciót. Ott kéthetente kellett misézni Zsigmond lelki üdvéért. A monostori, karánsebesi templomról, a köszvényesi barátokról, az udvarhelyi katolikus templomról és a csíksomlyói kolostorról, és együttesen a székelyföldi templomokról is megemlékezett. Kornis István páternek a Szinyérváraljához tartozó Hidi jószágot rendelte. A szatmári birtokot Istvánnak joga legyen az ott építendő kollégiumhoz applikálni. A szatmári jezsuitákat pénzzel is támogatta: évente száz forintot, száz köböl búzát, és száz köböl bort rendelt nekik a várallyai jószág jövedelméből.¹¹⁷² Kornis Borbálának is hagyott száz aranyat és háromszáz forintot.¹¹⁷³

Saját lelki üdvéért a szegényeknek is rendelt alamizsnát, amelyet Kornis Ferencnek kellett kifizetnie, de a lelkére kötötte, hogy „valami fereg ette, rossz asztagokat és valami бүдös, nyүlөтт borokat ne adjanak lelkemért; keresztényi kötelességek és jó lelkek ismeretire

¹¹⁷⁰ Vasárnapi Újság 1855. júl., 7. sz., 63.; Bunyitay

¹¹⁷¹ Modesto a Roma obszerváns ferences szerzetes, az erdélyi misszió prefektusának jelentése a Kongregációnak az erdélyi misszió helyzetéről. Szárhegy, 1649. jún. 18. Tóth 1994, 270–271.

¹¹⁷² Remetemező, 1643. jún. 25. MTA KK Kornis III., 1680.

kényszeríttem őket, hanem mindennek az javából alamizsnálkodjanak lelkemért, úgy áldja meg Isten őket.¹¹⁷⁴

V. 20. „...és mind eloszlanak, mint vizek örvényi, vagy jégre íratott bötüknek ösvényi...”

„Az nyavalyás vinsig, az ő alkalmatlanságival igen érkezdégél, és igen nyomdoggálja az veszett, erőtlent testet, de ... abbul lassan-lassan nagyobb is következik, de csak meg kell lenni, mert az Nagy az így akarja, hogy legyen”¹¹⁷⁵ A betegséggel, szenvedéssel a korabeli ember mint Isten büntetésével próbált megbirkózni. Zsigmond felesége betegeskedése miatt önmagát okolta, úgy vélte, az ő vétkei miatt kell Ilonának szenvednie: "ez mindeneknek felette keserves, hogy én vitétem bizonnyal és az én szerelmes társom ostoroztatik írettem".¹¹⁷⁶ Leveleinek számtalan panaszkodó sora árulkodik arról, hogy a köszvény számtalan kortársához hasonlóan őt is megkínozta. Főként ősszel támadta meg tagjait a kellemetlen betegség, ilyenkor köpölyözéssel, absztinenciával próbált úrrá lenni rajta, és ezek a gyógymódok néha használtak is.¹¹⁷⁷ Kornis utolsó fennmaradt magánleveléből másfajta betegségeket is megállapíthatunk: "... felette nyavalyásul vagyok, ím az doktorért, Ozdi uramért is elküldék, ha otthon találának (...) Az gyomrom még igen rosszul nem volna, hanem csak az beli nyavalyám veszteget, annyira vagyon immár, hogy sem éjjel, sem nappal nekem annál egyéb dolgom nincsen, egy nap nem kevesben százszor is .... igen-igen kicsinyt, de rettenetes, kivált éjszaka meg a' szerént igen keveset hagy aludnom, csak azt míveli. " De még egyre súlyosbodó nyavalyája sem tudta elvenni az életkedvét. A következő sorokban már fürjvadászatra invitálta unokaöccsét Radnótra. S még valamiért érdekes ez a levél: ebben búcsúzik el Kornis Ferenc családjától: "Asszonyomnak Őkegyelmének szeretettel való szolgálatomat ajánlom. Az Őkegyelme cselédit is, mind Borist, Katát, Gázsit s az többit köszöntöm. Az Ūristen adjon egiszsíget nekik Kegyelmetekkel együtt, és nevelje fel is őket valami jó időre, de jobbra ennél."¹¹⁷⁸

Kornis Zsigmond haláláról több krónikás is megemlékezett. Szalárdi János egyenesen fatálisnak nevezte az 1648-as esztendőt, mert sok neves személyiség halt meg ebben az évben: I. Rákóczi Györgyön kívül Ibrahim szultán, Draskovich János nádor, IV. Ulászló lengyel király, Bethlen István és Kornis Zsigmond.

¹¹⁷³ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1507–1509.

¹¹⁷⁴ Kornis Zsigmond végrendelete, Papmező, 1641. febr. 2. MTA KK Kornis III., 1525.

¹¹⁷⁵ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Váralja, 1641. jún. 15., MTA KK Kornis III., 1570–1574.

¹¹⁷⁶ Kornis Zsigmond Bornemisza Pálnak, Papmező, 1627. jan. 25., MTA KK Kornis II., 1052.

¹¹⁷⁷ Kornis Zsigmond Rákóczi Györgynek, Papmező, 1643. okt. 19. MOL E 190. 13. d. No. 3128.

A tanácsúr radnóti házában, miután egy páternek katolikus hitéhez híven meggyónt, Krisztusnak ajánlotta lelkét. Haldoklását és utolsó szavait Szalárdi jegyezte le: "Ugyanezen 1648-ban die 3-ia Novembris a becsületes öreg úrnak is tekintetes, nagyságos ruszcai Kornis Zsigmondnak radnóti házábanál lött szomorú halála nem kevésbé újította vala a szegény haza szomorúságát, aki halála óráján, gyónása után, a páter biztatására azt mondta: 'Nem az üdvözült szentek – úgymond –, páter, hanem az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kínokat szenvedett a magas keresztfának oltárán az én bűneimért, ő jöjjön el, ő jöjjön és vegye magához az én bűnös szegény lelkemet! Mert csak egyedül ő a szabadító, ő adta magát a keserves kínokra és a szörnyű halálra az bűnös emberi nemzetért, és öbönne engeszteltetett meg az Atyaistennek haragja, s csak ő a szabadító.' És hogy valamíg a lélek belőle ki nem múlt, magában is nagy buzgó foháskodásokkal, mind csak azt a Jézus Krisztust hívta, kiáltotta volna lelkének szent kezeibe való vételére, és úgy is nagy szépen múlt volna ki, mint azt belső becsületes szolgálói hitelesen referálták."¹¹⁷⁹ Ha az elmúlás pillanatait hitelesen is örökítette meg a krónikás, a halál beálltának pontos dátumában bizonyosan tévedett, a Batthyány Ádámnak szóló temetési meghívóban ugyanis november 6-a olvasható.¹¹⁸⁰

A temetési ceremóniára a korabeli erdélyi viszonyokhoz képest későn, 1649. június 29-én reggel 7 órakor került sor.¹¹⁸¹ Az örökös, Kornis Ferenc méltóképpen búcsúzott el nagybátyjától. A halottat kívánsága szerint a papmezei kápolnába temettette, felesége mellé. A szertartásról csak annyit tudni, hogy "...igen nagy pompával és solennitással, sok költséggel" járt.¹¹⁸²

Az ifjú fejedelem, II. Rákóczi György „hivatalosan” is kifejezte részvétét Kornis Ferencnek: "6 praesentis Radnótról nekünk írt kegyelmed levelét elvöttük, értjük Kegyelmed írását. Elég szomorúan értettük volt meg azelőtt harmadnappal szegény Kornis uram halálát, s az Úristennek nem kicsiny látogatásának is tartjuk szegény hazánkon, nemzetünkön az szolgálatra való hasznos embereknek ilyen módon való elhullásokat, mindazonáltal úgy kell lenni mindeneknek, az mint az Úristen Öfelsége kegyelmes bölcs rendelése és tetszése, azon az úton minden testnek egyszer által kell menni. " Ezentúl biztosítja Ferencet arról, hogy "kegyelmes oltalmában" megtartja, amíg „az nekünk tartozó hűségét s az mi fejedelmi

¹¹⁷⁸ Kornis Zsigmond Kornis Ferencnek, Radnót, 1648. aug. 24., MTA KK Komis III, 1766.

¹¹⁷⁹ Szalárdi 1980, 305.

¹¹⁸⁰ Kornis Ferenc Batthyány Ádámmal, Szentbenedek, 1649. máj. 8. P 1314. No. 27237.

¹¹⁸¹ Kraus 1994, 190.

¹¹⁸² Szalárdi 1980, 305. A kora újkori temetési szertartásokról: Szabó P. 1986, 1987, 1989., a fejedelmi temetkezésekről: Jakó 1996. Tóth 1997.

méltóságunkat szeme előtt fogja tartani.”¹¹⁸³ Zsigmond halálával egy új, kevésbé meghatározó korszak vette kezdetét a Kornisok történetében.

---

¹¹⁸³ II. Rákóczi György Kornis Ferencnek, 1648. nov. 7., Gyulafehérvár, MTA KK Kornis II., 1774.

VI. A Kornisok szerepe a 16–17. századi Erdély politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében

Két generáció egy évszázadon átívelő pályafutását kísértem figyelemmel. Végezetül nem maradt más hátra, mint a tapasztalatok összegzése és a lehetséges tanulságok számba vétele. A ruszkai Kornis család bemutatása után dolgozatom első főszereplője Kornis Gáspár volt, aki nagy utat tett meg élete során: karrierje nyílegyenesen ívelt fölfelé. Az Abaúj vármegyei Gönc-, avagy Kornisruszkáról, egy középnemesi udvarházból indult pályája, onnan vezetett a Partiumba, amikor első feleségét, Dolhay Ilonát elvette. A gazdag kirvai hajadonnal tett szert akkora vagyonra, ami lehetővé tette számára a további felemelkedést. Az első lépcsőfok Máramaros megye alispáni széke volt, ahonnan egyenes út vezetett a főispáni rangig, majd Huszt várának kapitányságát is megszerezte. Erdély kulcsfontosságú bástyájának ura elsőként Báthory István szolgálatában bizonyította rátermettségét. Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt már a politikai életben is nélkülözhetlenné vált. Az ún. katonapárt meghatározó tagjaként főszerepet kapott az 1594-es leszámolásban, amellyel Báthory és az őt támogató politikai kör a Habsburgok oldalán bekapcsolódott a tizenöt éves háborúba. Ettől a pillanattól fogva lett Kornis Gáspár konzekvens, eltántoríthatatlan habsburgiánus. Báthory Zsigmond lemondásai, Báthory András fejedelemsége, Mihály vajda uralma sem tudták meggyőződésétől eltántorítani: „...ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjünk”¹¹⁸⁴ A Habsburg-hűség tehát Kornis Gáspár politikai hagyatéka volt. Ennek a politikának végül maga is áldozatává vált: a Basta táborába vezető úton fejezte be életét; Mihály vajda katonái mészárolták le.

Kornis Gáspár első feleségétől, Dolhay Ilonától született György nevű fia, a másodiktól, Tholdi Erzsébettől Boldizsár és Zsigmond. György 1567 körül született, Boldizsár és Zsigmond születési dátumát nem ismerjük. A három fiú neveltetése Kornis Gáspár gondosságát dicséri: György otthon, Erdélyben, Boldizsár és Zsigmond pedig Báthory András udvarában nevelkedett Lengyelországban, majd Pálffy Miklós dunántúli főkapitány szolgálatába állt. A három fiú házassági stratégiája is figyelemreméltó: Kornis György hitvese, Salgay Katalin ugyanis a kelet-magyarországi, Boldizsár Keresztúry Katája az

---

¹¹⁸⁴ Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás, Gyulafehérvár, 1599. nov. 20.–dec. 1. EOE IV, 225–240.; Hurmuzaki: Documente XII, 511–513.

erdélyi, Zsigmond felesége, Pálffy Ilona pedig a nyugat-magyarországi illetve lengyelországi magyar elittel hozta közeli rokonságba a ruszkai Kornisokat.

Kornis Gáspár tragikus halála után a testvérek útja szétágazott. A Habsburg-uralom éveiben leginkább Boldizsár forgolódott a közéletben: már Basta idején egyike volt az országot vezető tanácsstagoknak; Zsigmondnak kevesebb szerep jutott a Habsburg-párti urak táborában. A visszahúzódó György csak Bocskai idején vállalt közéleti szerepet, akkor viszont a családi tradícióktól gyökeresen eltérő, új útra lépett, ugyanis a felkelők oldalára állt. Báthory Gábor megválasztása – a fejedelem bécsi udvarnak tett ígéretei miatt – reménnyel töltötte el a katolikus elitet. Báthory azonban, miután megszilárdította uralmát, súlyosan konfrontálódott az ígéreteit számon kérő ellenzékkel. A fejedelem és a katolikus pártot vezető Kornisok a széki merényletben csaptak össze. A konfliktusban a Kornisok alulmaradtak: Kornis György és Boldizsár apjuk nyomdokába lépve, Habsburg-hűségük miatt az életüket is elvesztették. Az egyedül életben maradt Zsigmond csak Magyarországra menekülhetett, ahol aktív résztvevőjévé vált a Báthory megbuktatására irányuló szervezkedésnek.

Gáspár, Boldizsár és György meggyilkolásának kétségtelenül voltak hasonló mozgatórugói. Egyes kortársak a Kornis családot sújtó „balvégezt” okául Gáspár 1594-es kivégzésekben játszott szerepért hozták fel: „Voltak olyanok, kik Kornis Boldizsár esetében az isteni végezt ujját csodálták. Mert amikor Báthory Zsigmond fejedelem 1595-ben (mások szerint 1594-ben) ugyancsak Kolozsvár városában, ugyanazon vérpad lépcsőjére hurcoltatott öt fő-fő erdélyi urat, s őket lenyakasztatta, sokan azt tartották, hogy ennek a szomorú eseménynek szerzője legnagyobb részben az ő atyja, Kornis Gáspár lett volna.”¹¹⁸⁵ Kornis Zsigmond véleménye az volt, hogy a család a Habsburg-hűségnek lett az áldozata: „mind az én praedecessorim az felségtek hívségiben multanak ki ez világbul; én is gyermekségemtől az felségtek hívsége alatt nevedevin, mennyi sok károkat, exiliumokat, rabságokat szenvedtem”¹¹⁸⁶ Ennek ellenére nem szándékozott változtatni politikai beállítottságán: „...valameddig egy csepp viremben tart, soha az felséged hivsigitül nem recedálok.”¹¹⁸⁷

A Kornisok apáról fiúra öröklődő szilárd Habsburg-hűsége szinte minden lépésükben megnyilvánult, kommunikációjukban pedig újra és újra felbukkant. Ezzel párhuzamosan jelent meg nem habsburgiánus ellenfeleik kommunikációjában az árulás toposza velük kapcsolatban. Az *áruló* jelző Kornis Gáspár Báthory Andrással szembeni viselkedése

¹¹⁸⁵ Váradi Belényesi Ferencet, I. Apafi Mihály jószágkormányzóját idézi: Kénosi—Uzoni 2005, 247.

¹¹⁸⁶ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II., 926–930.

¹¹⁸⁷ Kornis Zsigmond II. Mátyásnak, Tepla, 1614. febr. 15. MTA KK Kornis II., 926–930.

kapesán merült fel először. A széki merénylet után az *áruló* kitélt megörökölték a fiúk is. Zsigmondról 1630-ban ilyen paszkvillus kelt szárnya:

„Nemzeteden Kornis, kérlek, szégyent ne tégy,
Hanem erkölcsöknek te is követője légy;
Mind árulók voltak, és onnat példát végy,
Elhiszem, hogy hamar te is utánuk mégy.”¹¹⁸⁸

Nyilvánvaló, hogy a Habsburg-hűségben a bukás és a felemelkedés lehetősége egyaránt benne rejlett. A bécsi udvar számára pedig, miután kénytelen volt feladni Erdély bekebelezésének illúzióját, továbbra is fontos volt olyan udvarhű politikuskok jelenléte a mindenkori fejedelem közvetlen környezetében, akik révén képesek érvényesíteni saját elképzeléseiket. Ilyesfajta közvetítő szerepet próbált tehát betölteni Kornis Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt több, I. Rákóczi György uralkodása alatt kevesebb sikerrel.

A dolgozatban megkíséreltem nyomon követni azt az érési folyamatot, amely során a Kornis Zsigmond katolikusként, királypárti erdélyi vezető politikusként megtalálta saját szerepét a protestáns Erdélyben. Kornis Gáspár Erdély és Magyarország egyesítésének támogatásában látta feladatát; Boldizsár a status quo hosszabb időre szóló fenntartását megerősítő bécsi békét követően sem ismerte fel az önálló Erdély szükségességét, Báthory Gáborban a visszacsatolás végrehajtóját vélte felismerni, és voltaképpen ez a téveszme okozta számára azt a súlyos csalódást, amely végül megérlelte a tragédiába torkolló konfliktust. A Magyarországra menekülő Kornis Zsigmond 1612-ben Forgách Zsigmonddal, Kendy Istvánnal és Radu Serban havasalföldi vajdával szövetségbe, hadsereggel tért vissza Erdélybe. A katonai kudarc mellett Bethlen kellően bölcs, de rugalmas politikai attitűdje is szerepet játszott abban, hogy Zsigmond, 1613-as visszatérését követően ártéktelente saját feladatát, és a továbbiakban közvetítőként, a kölcsönös együttműködésre törekedve állt a fejedelem és az udvar között. 1613–1614-ben hatalmas propagandatevékenységet fejtett ki Bethlen érdekében Magyarországon és Bécsben, miközben maga is elismerte a fejedelem uralkodói tehetségét. Ezt követően szilárd híve maradt Bethlennek, Kendy István 1616-os, Erdély elfoglalására irányuló mozgalmában nem vett részt – igaz, a fejedelem néhány hónapos elzárással biztosította Kornis lojalitását – és Bethlen hadjárataiban komoly katonai szerepet

---

¹¹⁸⁸ Kraus 1994, 132.; RMKT IX, 9. A mű szerzője valószínűleg Laskai János, aki id. Bethlen István híve volt.

vállalt. Csáky Istvánnal ellentétben nem sietett megragadni a kínálkozó lehetőséget Brandenburi Katalin fejedelemsége alatt sem, realpolitikusként mérlegelve belátta, hogy sem a katolikus fejedelmválasztás, sem Erdély Magyarországhoz csatolása nem időszerű.

Minden „pápistaság” és Habsburg-orientáció dacára Kornis Zsigmond megtanulta becsülni az erdélyi „nemzeti” fejedelemséget. Rákóczi már úgy tekintett, mint a magyar államiság letéteményesére: „minthogy szegény hazánk s nemzetünk csillagi még leginkább Nagtokban (Esterházy Miklós nádorban és I. Rákóczi György fejedelemben) ketten finylenek ez világon. Nagodba kiváltképpen, ki még abszolustus fejedelem az magyar nemzet szemei előtt és az régi magyarai hatalmas királyságnak, ugyan speciesse képpen s ugyan nincsen is más senki, akire akármely magyar is és akárhol lakják is, tökéletesen és bizodalmasan fordithassa jó reménységgel szeméit, hanem csak Nagyságodra, ha igaz magyar vir vagyon benne.”¹¹⁸⁹

Fontos változást mutat a két generáció világnézete. Gáspár vallásáról több, egymásnak ellentmondó adat áll rendelkezésünkre, de nincs olyan forrás, amely azt bizonyítaná, hogy a hit többet jelentett számára számára – akár unitáriusként, akár szentháromság-hívóként – mint felekezeti hovatartozást, szellemi–lelki attitűdöt. Három katolikus fiának azonban már a „pápistaság” politikai aspektusával is számot kellett vetnie. Minden bizonnyal a 16–17. század fordulóján kapcsolódott össze az erdélyi belpolitikai diskurzusban a pápista – habsburgianus fogalom pár, amely a tárgyalt korszakban mindvégig jelen volt a fejedelemség közéletében. Bethlen Gábor toleráns valláspolitikájának köszönhetően az ő fejedelemsége alatt Zsigmond jobbnak érezelte a katolikusok helyzetét, mint a vallási kérdésekben szigorúbb I. Rákóczi György idején.

Dolgozatom egyik célja volt az előd és az utódok birtokállományának összevetése, a vagyon, a gazdasági lehetőségek különbségeinek, egyezéseinek vizsgálata. A birtokok pontos számbavételének fogyatékosságairól többször ejtettem már szót. Az adatok töredékes, olykor hiányos volta esetlegessé teszi megállapításaimat, ennek ellenére mégis megkísérlem a két generáció birtokállományának összehasonlítását, miközben hangsúlyozni szeretném, hogy az elemzés csupán a főbb birtoktestek számbavételével lehetséges.

Kornis Gáspár és fiai birtokpolitikája között van egy azonnal szembeötlő különbség, amelyet sommásan úgy fogalmazhatunk meg, hogy Gáspár volt a család birtokállományának szerzője, fiai nagyobb részt az apjuktól örökölt birtoktest megtartói – illetve visszaszerzői – és

---

¹¹⁸⁹ Kornis Zsigmond I. Rákóczi Györgynek, Papmező, 1642. szept. 13. MTA KK Kornis III., 1659–1665. A haza és nemzetfogalomról I. Péter 1995.

csak kisebb részben gyarapítói voltak. Azt is mondhatjuk, hogy a birtokállomány változása – kiindulva Kornis Gáspár 1596-ban meglévő jószágaiból – jelentősebb volt időben, mint térben. Gáspár kiindulópontja az ősi birtok, Ruszka volt. Első házassága után, az 1560-as években a birtokállomány súlypontja a Partiumba, Máramarosba került. Innen az 1580-as években kelet felé, Szatmár vármegyében terjeszkedett tovább – Báthory István jóvoltából jutott ott őt faluhoz, köztük Szinyérváraljához – az 1590-es években pedig délre, a Partium legfontosabb megyéibe, Biharba és Zarándba tette be a lábát. A bihari Papmező és a zarándi Deszni ekkor vált a Kornisok fontos bázisává. A Partiumban tehát már nagy kiterjedésű jószágállománya volt, amikor – Horváth Annával való házasságával, 1596-ban – a Királyhágón túl is megtelepedett, Torda és Fehér vármegyei falvak, de főként a Küküllő vármegyei Radnót vára és hatalmas uradalma révén.

A három fiú osztálylevele, mint már említettem, nem maradt fenn, és ez a fájó hiány a továbbiakban még inkább megnehezíti a birtokmozgások rekonstrukcióját. A másik fontos, de nem megválaszolható kérdés a Kornis feleségek hozománya. Egyedül Boldizsár esetében van módunkban megemlíteni a házassággal szerzett, tekintélyes szentbenedeki uradalmat, a másik két asszony birtokörökségéről nincs adatom.

Mindezek előrebocsátása után térjünk rá Kornis Gáspár örökségének sorsára. Kornis György, Dolhay Ilona édesgyermeké volt a máramarosi, egykori Dolhay-birtokok örököse. Az örökséget megtartotta, újabb birtokszerzésről, birtokadományról viszont nincsen adatom. Nem így Boldizsár esetében, aki 1604-ben a homoródszentpáli Kornisok jószágaira tette rá a kezét Udvarhelyszéken, ugyanekkor Marosszéken, Küküllőben és Kolozs megyében is szerzett birtokot.

Bocskai birtokelkobzása minden valószínűség szerint Boldizsárt, és esetleg Zsigmondot sújtotta. 1607-ben, az amnesztia után a három testvér együttesen kapta vissza az elkobzott Kolozs megyei Idát és a Doboka megyei szentjakabi birtokrészt, 1608-ban, Báthory Gábortól pedig a Belső-Szolnok megyei Füzeset, és a régen várt szentbenedeki (Belső-Szolnok) és radnóti (Küküllő) jószágokat. Boldizsár liber bárói diplomájában szereplő jószágok kivétel nélkül Erdély területén: főként Belső-Szolnok és Küküllő megyékben, kisebb részben Doboka, Kolozs, Fehér és Torda megyékben fekszenek. Kornis Zsigmond 1610-ig – az imént említett, 1607-es közös birtokadomány kivételével – nem kapott birtokot az erdélyi fejedelmektől, 1607-ben viszont a magyar király adományozta neki a Szatmár megyei Remetemezőt és Erdőszádát. Óvatosan ugyan, de megjegyzem, hogy a három fiú birtokpolitikája kísértetiesen egybevág házassági politikájukkal: Kornis Boldizsár a szüken

vett Erdélyben, György Máramarosban és Felső-Magyarországon, Zsigmond Magyarországon tett szert birtokokra, ahogyan feleségeik révén is ezekhez a régiókhoz kapcsolódtak.

Az 1610-es és 1612-es újabb jószágvesztést, majd az 1614-es amnesztiát követően Zsigmond nagy lendülettel fogott bele halott apja és fivérei, illetve saját korábbi birtokállományának visszaszerzésébe. 1615-ben a Torda vármegyei Szentgyörgy és Oláhdéllő és a Belső-Szolnok megyei Lekence birtokrészeket, és Szászkézd (Segesvár szék) tizedjövedelmét kapta Bethlentől. 1618-ban visszaváltotta a korábban Kornis Györgynek elzalogosított Szinyérváralját felesége vagyonából, 1620-ban a bihari Harangmezőt vette zálogba háromezer forintért, 1624-ben az ugyancsak bihari Kerekesfalvát adományozta neki a fejedelem. Élete alkonyán, végrendeletében számba vette minden birtokát. A nagy birtoktestek: a papmezei uradalom Biharban, a zarándi Deszni vára és birtokai, a Küküllő vármegyei Radnót vára és tartozékai, a szatmári Szinyérváralja, Remetemező és Apa mind-mind apai, testvéri örökség vagy az 1612-es jószágvesztés előtt szerzett saját birtok, újabb szerzemény csupán egy akad a nagyobb birtokok között: a bihari Belényes, Bethlen Gábor adománya.

A birtokok elhelyezkedésével szoros összefüggésben áll a Kornisok partiumi vezető helye: Gáspár Máramaros főispánjaként és huszti kapitányként már megkerülhetetlen tényezővé vált, Kornis Zsigmond pedig az egymással szomszédos Bihar és Zaránd megye főispánjaként gyakorlatilag kulcspozícióba jutott a Részekben. Emellett a Kornisok a tárgyalt korszakban gyakorlatilag végig helyet kaptak a katonai felső vezetésben: az ország generálisa tisztelet Gáspár, Boldizsár és Zsigmond egyaránt betöltötte, Boldizsárnak és Zsigmondnak a székely generálisi rang is erősítette hatalmát. Az a kevés adat, amelyet kultúrapártolásukról, irodalomszeretetükről fennmaradt, lágyítja némiképp a család katonás jellegét: Gáspár wittenbergi diák tanulmányait pártfogolta, Zsigmond pedig verset írt az emberi dolgok múlandóságáról.

VII. Források és irodalom

VII. 1. Levéltári és kéziratári források

Ausztria

ÖstA = Österreichisches Staatsarchiv, Wien

Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz – Ungarn

Nationalbibliothek, Wien

Autografensammlung

Románia

AN = Archivele Naționale – Direcția Județeană Cluj. Kolozsvári Állami Levéltár

Beszterce-Naszód megye levéltára (MOL, 355. sz. mikrofilm fol. 1–84.)

Bethlen = Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Familial Bethlen din Criș. Bethlen család keresdi levéltára

Kornis = Kolozsvári Állami Levéltár Kornis család levéltára (378 Fondul Familial Kornis)

BAR = Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának történeti levéltára

Kemény = Kemény József-gyűjtemény

Mike = Mike Sándor-gyűjtemény

Magyarország

HL = Országos Hadtörténeti Intézet, Hadtörténeti Levéltár, Budapest

VII 201. A török hódoltság és a török háborúk iratai 1500–1789.

MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest

A = Magyar Kancelláriai Levéltár

A 57 Libri Regii (CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft, 2000.)

E = Magyar Kincstári Levéltárak

E 147 Acta Radicalia

E 173 Dóczy család levéltára

E 190 Rákóczi család levéltára

E 196 Thurzó család levéltára

E 204 Misszilisek

F = Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára

F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária, Libri Regii (CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft, 2003—2004.)

F 3 Centuriae

F 5 Diversorum Cista

F 12 Lymbus

P = Családi levéltárak

P 317 Az Ibrányi család levéltára

P 437 A Kornis család levéltára

P 471 (A Lónyay család levéltára.) A Daróczy család levéltára, Iratok 1578-1643

P 604 Sipos Zsigmond-gyűjtemény

P 1314 A Battyhány család levéltára

P 1868 A Rhédey család levéltára

P 1870 A Rhédey család levéltára. Homoródszentpáli Kornis és rokon családok

P 1955 A Bethlen család levéltára

P 1963 Perényi család levéltára

P 1967 Perényi család levéltára

P 1969 Perényi család levéltára

P 1971 Perényi család levéltára

P 1985 A Haller család levéltára

P 1987 Illésházy-gyűjtemény

EKK = Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Budapest

LEO = Litterae et epistolae originales

MTA KK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, Budapest

Veress Endre-gyűjtemény

Báthory András = Báthory András okmánytára. I—III. Ms 419.

Báthory István = Báthory István erdélyi és lengyelországi kancelláriája. I—III., Ms 420.

Báthory Zsigmond = Báthory Zsigmond levelezése. Ms 423.

Berzeviczy = Berzeviczy Márton levelezése. Ms 428.

Geszthy = Geszthy Ferenchez írt kiegészítések. Ms 439/11.

Kornis = A göncruszkai gróf Kornis család oklevéltára I—VI. Ms 425.

Kornis Ferenc = Kornis Ferenc naplója. Ms 439/16.

Kornis pótlások = A Kornis család oklevéltárához írt pótlások, Ms 466/20.

Moldva–Havasalföld = Akták és levelek Erdély és Magyarország Moldvával és Havasalföldével való viszonyához (1384–1689) Ms 447/I–III.

Sennyey = A Sennyey család oklevéltára (1588–1613). Ms 426.

Tizenöt éves háború = A tizenöt éves háború oklevéltára (1593–1608). Ms 436.

Zamoyski = Zamoyski-levelezés. Ms 433.

VII. 2. Kiadott források

A.-A. 1897 = A.-A.: Brandenburgi Katalin és a diplomácia. 4. TT 1897, 709–732.

A.-A. 1898 = A.-A.: Brandenburgi Katalin és a diplomácia. 5—7. TT 1898, 317–332, 505–531, 670–698.

A.-A. 1899 = A.-A.: Brandenburgi Katalin és a diplomácia. 8. TT 1899, 89–136.

Baranyai Decsi = Baranyai Decsi János magyar históriája [1592–1598]. Ford., bev. Kulcsár Péter. Budapest, 1982. (Bibliotheca Historica)

Báthory István = Báthory István emlékezete. Szerk. Nagy László, Budapest, é.n., [1994]

Beke 1882 = Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel, 1629–1644. 3. Közli Beke Antal, TT 1883, 279–325.

Beke–Barabás 1888 = Beke Antal – Barabás Samu, I. Rákóczi György és a porta, Budapest, 1888.

Benda 1983 = Benda Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról 1594–1602. HK 1983 (30) 651–681.

Benda–Kenéz 1971 = Benda Kálmán–Kenéz Győző: Barbiano generális jelentése a Bocskai–szabadságharc első hónapjairól. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1969–1970. Debrecen 1971. 155–180.

Bessenyei 1994 = Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi Bessenyei József. Budapest, 1994.

Bethlen 1791 = Wolfgangus Bethlen: Historia de rebus Transylvanicis V., Cibinium, 1791.

Bethlen 1993 = Bethlen János, Erdély története 1629—1673, ford. P. Vásárhelyi Judit, utószó, jegyz. Jankovics József, Budapest, 1993.

Bethlen Farkas I = Bethlen Farkas: Erdély története I. A mohácsi csatától a váradi békekötésig (1526–1538) I–II. könyv. Ford. Bodor András. Jegyz., mut. Pálffy Géza. Ford. lekt. Szabó György. Szerk. Jankovics József. Budapest–Kolozsvár, 2000.

Bethlen Farkas III = Bethlen Farkas: Erdély története. III. Ford. Bodor András, jegyz. Kruppa Tamás. Budapest, 2004.

Bethlen Farkas IV = Bethlen Farkas: Erdély története. IV. kötet. Báthory Zsigmond uralkodása (1594–1597) Ford. Bodor András, jegyz. Kruppa Tamás. Budapest, 2006.

Bojti Veres 1980 = Bojti Veres Gáspár: A nagy Bethlen Gábor viselt dolgairól. Bethlen Gábor emlékezete. Szerk.: Makkai László, 1980., 36—133.

Borsos 1845 = Borsos Tamás emlékirata, Erdélyország Történeti Tára II. k. Szerk. Kemény József, Nagyajtai Kovács István, Kolozsvár, 1845.

Borsos 1972 = Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Bukarest, 1972. S. a. r. jegyz., előszó: Kocziány László

Borsos 1982 = Borsos Tamás emlékirata, A Báthoriak kora. S.a.r. Sebes Katalin. Budapest, 1982.

CDAC = Wenzel Gusztáv: Árpád kori új okmánytár. I–XII. Pest, Budapest, 1860–1874.

Daróczy 1905 = Királydaróczi Daróczy Zoltán: Adatok a Daróczyak történetéhez. T 1905 (1) DVD

DAP = Documenta Artis Paulinorum I. A magyar rendtartomány monostorai. A–M. Gyűjt. Gyéressy Béla. (A MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai X.) Budapest, 1975.

Dernschwam 1984 = Hans Dernschwam: Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló. S. a. r. Tardy Lajos. Jegyz. Dávid Géza, Tardy Lajos. Budapest, 1984. (Bibliotheka Historica)

Döbrentei 1840 = Döbrentei Gábor (szerk.) Régi magyar nyelvemlékek. II. Buda, 1840. 198–200.

EOE = Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1875–1898. (Magyar Történelmi Emlékek, III. oszt. Országgyűlési Emlékek). III. 1576–1596. Budapest, 1877., IV. 1597–1601. Budapest, 1878., V. 1601–1607. Budapest, 1879., VI. 1608–1614. Budapest, 1880., VII. 1614–1621. Budapest, 1881., VIII. 1621–1629. Budapest, 1882., IX. 1629–1637. Budapest, 1883., X. 1637–1648. Budapest, 1884.

Estrada 1980 = Don Diego de Estrada visszaemlékezései Bethlen Gábor udvarára. Bethlen Gábor emlékezete. Szerk.: Makkai László, Budapest, 1980.

ETA I. = Erdélyi Történelmi Adatok. I. Kiadta Mikó Imre és Szabó Károly, Kolozsvár, 1855.

ETA II = Erdélyi Történelmi Adatok. Kolozsvár, 1856.

ETA IV = Erdélyi Történelmi Adatok IV. Szerk.: Szabó Károly, Kolozsvár, 1862.

ETT = Erdélyország Történeti Tára. Kiadta Kemény József-Nagyajtai Kovács István, I. Kolozsvár, 1837.

Fejér–Rácz–Szász 2005 = Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. 1569–1602. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602. Mut. jegyz. Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó, Kolozsvár 2005., (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 3.)

Gergely 1882 = Gergely Sámuel, Bethlen Gábor levelei Károlyi Zsuzsannához, TT 1882., 124–133.

Géresi 1887 = A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Kiad. Károlyi Tibor. S. a. r. Géresi Kálmán. Budapest, 1887. IV. 1600–1700.

Gindely 1890 = Gindely Antal: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez. Budapest, 1890.

Gooss 1911 = Roderich Gooss: Österreichische Staatsverträge, Fürstentum Siebenbürgen, Wien, 1911.

Gyulafy 1881 = Gyulafy Lestár följegyzései. (S.a.r. Szabó Károly) Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. Századokból. 1. k. (MHHS XXXI.)

Haller Gábor = Haller Gábor naplója. Erdélyi történelmi adatok, IV., szerk. Szabó Károly, Kolozsvár, 1862. 1–103.

Hanuy 1910 = Hanuy Ferenc: Pázmány Péter összegyűjtött levelei I. (1601–1628) Budapest, 1910.

Hodor 1879 = Hodor Károly: Regestrum Regni Transilvaniae. TT 1879. 393–394.

Horn–Kreutzer–Szabó A. P. 2005 = Politika és házasság. Mennyezőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből. Szerk. Horn Ildikó, Kreutzer Andrea, Szabó András Péter. Bp., 2005. (TDI könyvek 2.)

Hurmuzaki: Documente = Eudoxiu de Hurmuzaki: Documente privitoare la istoria Românilor. III/1. București, 1897.; IV/1. București, 1882.; XI. București, 1900.; XII. București, 1903.; XV/1. București, 1913.

Istvánffy Miklós = Magyarország története 1490–1606. Ford. Vidovich György, Debrecen, 1867.

Jedlicska 1897 = Jedlicska Pál: Adatok erdödi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához. 1552–1600. Eger, 1897.

Jedlicska 1910 = Jedlicska Pál: Eredeti részletek Gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s Gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Budapest, 1910.

Jezsuita missziók = Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók. I. 1609–1616. II. 1617–1625. S. a. r. Balázs Mihály, Zichy Ádám, Lukács László, szerk. Monok István. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1–2. Szeged, 1990.

Jezsuita okmánytár = Jezsuita okmánytár I/1–2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606. S. a. r. Balázs Mihály, Kruppa Tamás, Lázár István Dávid, Lukács László, bev. Balázs Mihály, Szeged, 2005. (Adattár 34.)

Károlyi 1879 = Magyar missilis levelek Békés Gáspár zavargása és Báthory István lengyel királylyá való választása történetéhez [1572–1576]. 1. Közl. –d. [Károlyi Árpád]. TT 1879. 729–741.

Kazinczy 1863 = Illésházy István nádor gr. Följegyzései 1592–1603 és Hidvégi Mikó Ferencz históriája 1594–1613 Biró Sámuel folytatásával. Közli Kazinczy Gábor. Pest, 1863. (MHHS VII.)

Kemény 1959 = Kemény János Önéletírása. S. a. r. V. Windisch Éva, Budapest, 1959.

Kemény 1980 = Kemény János és Bethlen Miklós művei. S. a. r., jegyz.: V. Windisch Éva, Budapest, 1980.

Klaniczay 1982 = Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. Válogatta és jegyzetelte: Klaniczay Tibor. (Magyar Remekírók) Budapest, 1982.

Komáromy 1892 = Komáromy András: Egy szemtanú tudósítása az 1596-i mezőkeresztesi csatáról. [Okmánytár.] 1892. 256–268.

Komáromy 1898 = Komáromy András: Adatok az 1610. év történetéhez. TT 1898. 481–504, 596–620.

Koncz 1878 = Bethlen Gábor végrendelete, 1629. aug. 31. Közölte, jegyz.: Koncz József, Marosvásárhely, 1878. (Knym. Az Erdélyi Híradóból)

- Kornis 1982 = Kornis Gáspár: Erdély és családja viszontagságairól. Magyar emlékirók 16–18. század. Vál., szöveggond., jegyz.: Bitskey István. Budapest 1982. (Magyar Remekírók) 322–342.
- Kornis 1989 = Gróf Kornis László: A Göncz-Ruszkai Gróf Kornis-Család 1243-tól napjainkig, azaz: 1989-ig. Kufstein, 1989. Kézirat.
- Kornis 2002 = Elődök és utódok. Erdélyi főnemesek a 20. században. Szerk. Kornis Gabriella. Előszó: R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 2002.
- Kornis 2006 = Kornis Gabriella: Örizz, és én örizlek téged. Budapest, 2006.²
- Kraus 1994 = Georg Kraus, Erdélyi krónika, 1608–1665, ford., bev., jegyz. Vogel Sándor, Budapest, 1994.
- Kropf 1910 = Kropf Lajos: Bethlen Gábor lovassága a fehérshegyi csatában, 1620. HK 1910. 460–461.
- Lukács 1982 = Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II (1601–1640). Collegit et edidit Ladislaus Lukács S.I., Romae, 1982. (Monumenta Historica Societatis Iesu, a patribus eiusdem societatis edita, CXXV.)
- Lukács 1990 = Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. III (1641–1665) Romae, 1990, (Monumenta Historica Societatis Iesu, a patribus eiusdem societatis edita, CXXVI.)
- Lukinich 1908 = Lukinich Imre: Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. TT 1908. 227–247.
- Lukinich 1909 = Lukinich Imre: Okiratok Bethlen István 1636. évi támadása történetéhez. TT 1909. 378–406.
- Makkai 1980 = Bethlen Gábor emlékezete (szerk: Makkai László) Budapest, 1980.
- Marczali 1879 = Marczali Henrik: Újabb regesták a külföldi levéltárakból. 1–3. TT 1879. 352–371, 529–557, 787–796.
- Marczali 1880 = Regesták a külföldi levéltárakból. Brandenburgi Katalin s a Rákócziak történetéhez. 1–2. Közli Marczali Henrik. TT 1880. 132–155, 356–376.
- Merényi 1897 = Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete, 1596., 1612. Közli Merényi Lajos, TT, 1897. 749–767.
- Mika 1892 = I. Rákóczi György levelezése a brassai bíróval és tanáccsal. Közli Mika Sándor, TT, 1892. 700–715.
- Mikó 1980 = Mikó Ferenc emlékirata. Bethlen Gábor krónikásai. Szerk., bev., jegyz: Makkai László, Budapest, 1980. 19–77.

- Miksa 1900 = Miksa főherceg emlékirata az 1596. évi mezőkeresztesi csatáról. TT 1900., 551–567.
- Mikulik 1885 = Adalékok az 1644—1645. évi felkelés történetéhez, s. a. r. Mikulik József. TT, 1885. 1–26.
- MOE XII. = Magyar Országgyűlési Emlékek. XII. Budapest, 1917.
- Szádeczky 1915 = Szádeczky K. Lajos szerk.: Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz 1619–1629. V–XII. TT XXVII. (1915). 1–132.
- Nagy Szabó 1855 = Nagy Szabó Ferenc memoriáléja, ETA, szerk. Mikó Imre, I., Kv., 1855.
- Ötvös 1991 = Pálffy Kata leveleskönyve. Iratok Illésházy István bujdosásának történetéhez. 1602–1606. S. a. r. Ötvös Péter, Szeged, 1991. (Adattár 30.)
- Pettkó 1888 = A Kendy-féle összeesküvés. (Latin históriás ének Szamosközy Istvántól.) „Conspiratio Kendiana”. Kiadta Pettkó Béla, TT 1888, 754–799.
- Possevino 1913 = Antonio Possevino: Transilvania (1584) Kiad.: Veress Endre. Budapest, 1913. (Fontes Rerum Transylvanicarum III.)
- Rácz 1865 = Hazai okmánytár. Kiadta Rácz Károly, Pest, 1865.
- Révay 1857 = Kivonatok Révay László naplójából. Közl.: Dualszky János. MTT III. 1857. 245–254.
- Rhédey 1882 = Rhédey naplója. Erdélyi Történeti Adatok IV. Szerk.: Szabó Károly, Kolozsvár, 1882. 1–103.
- RMKT I = RMKT XVII. század I. Szerk.: Klaniczay Tibor, Stoll Béla, Budapest, 1959.
- RMKT IX = Régi Magyar Költők Tára, XVII. sz. 9. Szerk.: Stoll Béla, s. a. r. Varga Imre, Budapest, 1977.
- RMKT XV = Katolikus egyházi énekek. RMKT XVII. sz. 15. kötet/A. S. a. r. Stoll Béla, a 15/B kötetet írta Holl Béla. Budapest, 1992.
- Schönherr 1887 = A bécsi udvari kamara levéltárának magyar vonatkozású oklevelei. 1. Közli Schönherr Gyula. TT 1887. 559–575.
- Szabó K. 1879 = Szabó Károly: Bethlen Gábornak és nejének Károlyi Zsuzsannának levelezése. TT 1879 201–218.
- Szabó K. 1880 = Szabó Károly: Báthori Gábor és a hajdúk. TT 1880. 321–330.
- Szádeczky 1882 = Szádeczky Lajos: Mihály havasalföldi vajda Erdélyben. 1599–1601. TT 1882. 93–190.
- Szádeczky 1883 = Szádeczky Lajos: Báthori Zsigmondné életéhez. TT 1883. 331–347.

Szádeczky 1899 = Szamosközy magyar históriás éneke az 1610-iki Kendy-féle összeesküvésről. História Báthori Gáboré Kiadta Szádeczky Lajos, Sz 1899, 211–225, 310–341.

Szalárdi 1980 = Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája. S. a. r., bev., jegyz. Szakály Ferenc. Budapest, 1980. (Bibliotheca Historica)

Szamosközy I—IV = Szamosközy István történeti maradványai. Kiadta Szilágyi Sándor. I–IV. Budapest, 1876–1880.

Szamosközy 1889 = Szamosközy István történeti maradványai. Pótléku az Akadémia által kiadott összes műveihez. Közli Szilágyi Sándor. TT 1889. 26–69.

Szamosközy 1977 = Szamosközy István: Erdély története [1598–1599, 1603]. Ford. Borzsák István, vál., bev., jegyz. Sinkovics István. Budapest, 1977.

Szamosközy 1991 = Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. XVII. század eleje. Közzéteszi, jegyz.: E. Abaffy Erzsébet, Kozocsa Sándor. Budapest, 1991. (A Magyar Nyelvtörténet Forrásai 2.)

Szathmáry 1871 = P. Szathmáry Károly: A Kemény család fejedelmi ágának okmánytára. MTT XVIII. Pest, 1871. 1–198.

Széll 1896 = Hajdú vitézek hitlevelei, s. a. r. Széll Farkas, TT 1896. 574–575.

Szentgyörgyi 1871 = Szentgyörgyi N.: Hazánk s a Külföld 1871. évf. 139.

Szepsi Laczkó = Szepsi Laczkó Máté: Emlékezetre való dolgok. Bethlen Gábor krónikásai. Krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemtől. Összeáll., bev., jegyz. Makkai László. Képek vál. Zimányi Vera. Bp., 1980. 79–134.

Szilágyi 1875 = A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Szerk. Szilágyi Sándor, Budapest, 1875. (MHHD XXIV.)

Szilágyi 1876 = Szilágyi Sándor: Kassai István levelezése I. Rákóczi Györggyel és Bethlen Istvánnal. Történeti Lapok (III.) 1876. 305–308, 321–324, 335–340, 353–357, 369–372, 385–402.

Szilágyi 1877 = Szilágyi Sándor: Okmányok és levelek az 1595–1598-iki alkudozások történetéhez. TT 1877. 149–239.

Szilágyi 1879 = Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Kiadta Szilágyi Sándor, Budapest, 1879.

Szilágyi 1880 = Kemény János és Bornemisza Pál levelezése az 1644–1645. évi hadjárat idejéből. Szilágyi Sándor, TT 1880. 13–56, 277–320.

Szilágyi 1881 = Szilágyi Sándor: Oklevelek a Homonnai-féle mozgalom történetéhez 1616-ban. TT 1881. 401–449.

Szilágyi 1884 = Levelek Bethlen István támadása történetéhez 1636-ból. S. a. r. Szilágyi Sándor TT, 1884. 304–336, 486–512.

Szilágyi 1887a = Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Kiadta Szilágyi Sándor. Budapest, 1887.

Szilágyi 1887b = Herczeg Rákóczi Zsigmond levelezése. Közli Szilágyi Sándor, TT 1887. 417–462, 653–684.

Szilágyi 1887c = Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok Bethlen Gábor utolsó éveit történetéhez (1627–1629.) TT 1887. 1–52.

Szilágyi 1891 = Illésházy Gáspár Emlékirata. Közli Szilágyi Sándor, TT 1891. 559–588.

Szilágyi 1895 = Szilágyi Sándor: A Rákócziak levéltárából 1611–1630. TT 1895. 104–144, 307–328, 457–485, 653–676.

Tadra 1879 = Ferdinand Tadra: Briefe Albrechts v. Waldstein an Karl von Harrach 1625–1627., Wien 1879. (Fontes Rerum Austriacum 41)

Thaly 1871 = Thaly Kálmán: Ismeretlen Históriai Énekek Sz 1871. 31–41; 94–130; 256–271; 310–329; 399–417; 479–491; 712–718.

Thaly 1875 = Thaly Kálmán: Körössy György történelmi és nemzedékrendi följegyzései a XVII. században. Sz 1875. 311–322.

TMÁO = Török-magyar kori történelmi emlékek. I. oszt. Okmánytárak III. Török-Magyar kori Állam-okmánytár. Szerk. Szilády Áron – Szilágyi Sándor 1. köt. Pest, 1868.

Torma 1885 = Torma Károly: Okiratok Erdély történetéhez a 17. sz. elején. TT 1885. 75–96, 257–334, 541–565.

Tóth 1994 = *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Ed. István György Tóth. Roma–Budapest, 1994. (Bibliotheca Hungariae in Roma. Fontes 1.)

Tóth 2002 = *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717)* Ed. István György Tóth. Roma–Budapest, 2002. (Bibliotheca Hungariae in Roma. Fontes 4.)

Tóth 2004 = Tóth István György: Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről (16–17. század) Vál., szerk. Tóth István György, ford. Jászay Magda. Bp., 2004. (Millenniumi Magyar Történelem. Források)

Várkonyi 1990 = II. Rákóczi György esküvéje. Összegyűjt., s. a r., jegyz. Várkonyi Gábor, Budapest, 1990. (Régi Magyar Történelmi Források, II.)

- Veress 1906 = Veress Endre: Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai (1591 – 1618) I. Budapest, 1906 (MHHD XXXII.)
- Veress 1909 = Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607). Kiad. Veress Endre, I. K. Budapest, 1909.
- Veress 1913 = Dr. Veress Endre: Basta György hadvezér levelezése és iratai. (Basta–levelezés) II. (1602–1607) Budapest, 1913.
- Veress 1921 = *Annuae litterae Societatis Jesu de rebus Transylvanicis temporibus principum Báthory Jézus Társasága évkönyveinek jelentései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről.* Szerk. Veress Endre. Budapest, 1921. (*Fontes Rerum Transylvanicarum V.*)
- Veress 1943b = Carillo Alfonz levelezése és iratai. Kiadta Veress Endre, II. (1591-1618). Budapest, 1943. (MHHD XLI.)
- Veress 1944 = Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. Kolozsvár, 1944.
- Veress 1948 = Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal (1581–1585). Kiad.: Veress Endre, Budapest, 1948. (MHHD XLII.)
- Veress 1983 = Veress Endre: Giovanni Argenti jelentései a magyar ügyekről 1603–1623. Szeged, 1983. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 7. Szerk. Keserű Bálint, Szeged, 1983.
- Veress 2001 = Erdélyországi pápai követek jelentései (1592-1600). Gyűjt. Veress Endre. (Vatikáni Magyar Okirattár II. sor. 3. k.) Budapest, 2001. reprint
- Veress: Documente = Dr. Andrei Veress: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. I-XI., București, 1929–1939.
- Weiss 1909 = Weiss Mihály naplója. Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909.
- Werböczy = Werböczy István Hármaskönyve. Ford. Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen. Budapest, 2006. (Magyar Tankönyv)
- Zsigm. Oklt. II/1. = Zsigmond-kori oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. Budapest, 1958.

VII. 3. Szakirodalom

Angyal 1896 = Angyal Dávid: Báthory Gábor uralkodása. Sz 1896, 23–46 és 114–128.

Ágoston—Oborni 2000 = Ágoston Gábor—Oborni Teréz: A tizenhetedik század története. Budapest, 2000.

Balogh 1975 = Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink. Magyarországi reneszánsz és barokk. Szerk. Galavics Géza. Budapest, 1975. 55–135.

Balogh 1982 = Balogh Jolán: Varadinum. Várad vára. 1–2. Budapest, 1982. (Művészettörténeti füzetek 13/1–2.)

Balogh 1985 = Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek XVI. sz. Budapest, 1985.

Bartholomaeides, 1817 = Ioannis Ladislaus Bartholomaeides: Memoriae Ungarorum qui in alma condam universitate Vitenbergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pesthini, 1817.

Bánki 1994 = Bánki Judit: Brandenburgi Katalin az Erdélyi Fejedelemségben. TSz 1994, 3–4. sz. 311–326.

Barcza 1980 = Barcza József, Bethlen Gábor, a református fejedelem, Bp., 1980.

Bélay 1943 = Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Budapest, 1943.

Belényesi 2004 = Belényesi Károly: Pálos kolostorok az Abaúji-hegyláncban. Miksolc, 2004. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei III.)

Benda 1986 = Benda Kálmán: Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztiána. Budapest 1986.

Benda 1993 = Benda Kálmán: Bocskai István. Budapest, 1993².

Bessenyei 1998 = Bessenyei József: Diósgyőr birtoklástörténete 1522-1702-ig. Miskolc története II. 1526-tól 1702-ig. Főszerk. Dobrossy István. Szerk. Tóth Péter közreműködésével Szakály Ferenc. Miskolc, 1998.

Bíró 1910 = Bíró Vencel: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542–1690). Kolozsvár, 1910.

Bíró 1921 = Bíró Vencel, Erdély követi a Portán. Kolozsvár, 1921.

Bíró 1929 = Bíró Vencel, Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. Az erdélyi Katolikus Akadémia felolvasásai, szerk. György Lajos, Kolozsvár, 1929

Bíró 1931 = Bíró Vencel, A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola. Erdélyi Tudományos Füzetek, szerk. György Lajos, Kolozsvár, 1931.

Bíró–Boros 1941 = Erdélyi katolikus nagyok. Szerk.: Bíró Vencel–Boross Fortunát. Kolozsvár, 1941.

Boros 1927 = Boros Fortunát: Az erdélyi ferencrendiek, Kolozsvár, 1927.

Borovszky I–III = Borovszky Sámuel (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. I–III. Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 2002.

Bunyitay = Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I–III. (Nagyvárad, 1883–1884). Tündérkert. Erdélyi emlékezet Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 2003.

Csapodi = Csapodi Csaba, Eszterházy Miklós nádor, 1583—1645, é. n., 83–102.;

Cseh-Szombathy 1956–1957 = Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1644-es hadjárata, I. rész, Hadtörténelmi Közlemények, 1956/1, 43–77.; II.rész, HK 1957 /1–2, 179–203.

Cseh-Szombathy 1957 = Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1645-ös hadjárata, HK 1957/3–4, 101–135.

Csetri 1992 = Csetri Elek: Bethlen Gábor életútja, Bukarest, 1992.

Csoma 1897 = Csoma József: Abaúj-Torna vármegye nemes családjai Kassa, 1897.

Dán 1987 = Dán Róbert: Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon. Budapest, 1987.

Dávid 2001 = Dávid Zoltán: Az 1558. évi házősszeírás. Budapest, 2001.

Deák 1876 = Deák Farkas: A széki merénylet 1610-ben. Új adatok nyomán, Sz 1876, 470–485.

Deák 1888 = Deák Farkas, Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza, Budapest, 1888.

Demény 1977 = Demény Lajos: A székelyek és Mihály vajda. Bukarest, 1977.

Demény 1979 = Demény Lajos: A közsékelyek 1595–1596. évi felkelése. Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979, 93–114.

Demény 1982 = Demény Lajos, Bethlen Gábor és kora, Bukarest, 1982.

Deschmann 1991 = Deschmann Alajos: Huszt vára – a máramarosi sóbányák öre. Műemlékvédelem (35) 1991. 156–167

Draskóczy 2002 = Draskóczy István: Erdély sótermelése a XVI. század közepén. Magyarai András Emlékkönyv. Szerk.: Pál Judit, Rüszt-Fogarasi Enikő. Kolozsvár 2002, 187–200.

Dienes 1995 = Dienes Dénes: Rákóczi Zsigmond, a kegyes fejedelem. /1544–1608./ Református egyház, 1995. (45.) 5. 113–115.

Ember 1946 = Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, 1946.

Endrei 1989 = Endrei Walter: Patyolat és posztó. Budapest, 1989.

Engel: Archontológia = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Magyar középkori adattár. Arcanum Digitéka, CD-ROM, 2001.

Engel: Genealógia = Engel Pál: Középkori magyar genealógia. Magyar középkori adattár. Arcanum Digitéka, CD-ROM, 2001.

Erdélyi 1969 = Erdélyi Péter: Dobokay Sándor levelei Melith Péterhez. ItK 73 (1969) 718–721.

Erdélyi: Balassa = Erdélyi Pál: Balassa Bálint. MTÉ CD-ROM, 2003.

Erdősi 1995 = Erdősi Péter: Báthory Zsigmond ünnepi arcása. A fejedelem és a ceremóniák. Aetas, 1995. 1-2. 24–67.

Erdősi 1999 = Erdősi Péter: A fejedelmi politikát támogató külföldi csoportok és a reprezentáció színterei Báthori Zsigmond udvarában (1581–1598). Kandidátusi értekezés, kézirat.

Erdősi 2001 = Erdősi Péter: Fejedelem, udvar és jezsuiták az 1588-as medgyesi országgyűlésen. Jelenkor 2001. (44.) 5. 573–585.

Erdősi 2005 = Erdősi Péter: Franco Sivori fortélyos barátsagai. Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Budapest, 2005. 276–313.

Etényi, G. 2003 = G. Etényi Nóra: Hadszintér és nyilvánosság. A magyar török háború hírei a 17. századi német újságokban. Bp., 2003.

Etényi–Horn–Szabó 2006 = G. Etényi Nóra – Horn Ildikó – Szabó Péter: Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. Budapest, 2006.

Fallenbüchl 1994 = Fallenbüchl Zoltán: Erdély főispánjai 1526–1848. Budapest, 1994.

Fazekas 2002 = Fazekas István: A Melith-fiúk bécsi tanulmányai 1630–1631-ben. Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Budapest, 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek II.) 139–158.

Falussy 1996 = Falussy József: "Öreg" Rákóczi Zsigmond. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. Társadalomtudományi közlemények. 1996. (13.) 37–46.

Fraknói 1902 = Fraknói: Egy jezsuita diplomata hazánkban, Katholikus Szemle, 1902, 585-607, 685-707, 796-811.

Frankl 1868 – 1872= Frankl Vilmos, Pázmány Péter és kora, 1–3.k. Pest 1868–1872.

- Galla 1934 = Galla Ferenc: A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Bethlen Gábor idején. A bécsi Magyar Történetkutató Intézet évkönyve, szerk.: Angyal Dávid, Budapest, 1934.
- Galla 1941 = Galla Ferenc: Simándi István választott erdélyi püspök kinevezésének ügye. Különlenyomat a Notter Antal emlékkönyvből. Szerk.: Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály. Budapest, 1941.
- Galla 1947 = Galla Ferenc: Fulgenzio da Jesi ferences misszionárius vitája a bőjtről a gyöngyösi jezsuitákkal. Budapest, 1947. Különlenyomat a Regnum 1944–46. évfolyamából.
- Galla 2005= Galla Ferenc: Ferences misszionáriusok Magyarországon: a királyságban és Erdélyben a 17–18. században. Bp–Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae II.)
- Gárdonyi 1925 = Gárdonyi Albert: Nemes levelek a főváros levéltárában. T 1925, CD-Rom III.
- Gebei 2001a = Gebei Sándor: Tanulmányok az erdélyi-lengyel kapcsolatok történetéből (16-17. század). Eger, 2001.
- Gebei 2001b = Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel trón. Erdélyi Múzeum (Kolozsvár) 2001/1-2. sz. 1-29.
- Gindely 1882 = Gindely, Anton: Geschichte des dreissigjährigen Kriege. I. Prag, 1882.
- Gindely: Bethlen = Gindely Antal: Bethlen Gábor. MTÉ CD-ROM
- Görög 1904 = Görög Ferenc: A két Rákóczy György főnnhatósági joga a két oláh vajdaság fölött, Budapest, 1904.
- Görög 1905 = Görög Ferenc: Báthory Gábor és Bethlen Gábor viszonya a két oláh vajdasághoz. Kolozsvár, 1905.
- Guzsik 2003 = Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Budapest, 2003.
- György 1930 = György József: A Ferencrendiek élete és működése Erdélyben, Kolozsvár, 1930.
- Gyulai 1994 = Gyulai Éva: Címernyerés és nemesi címerhasználat Miskolcon a 16. században. Budapest, 1994., kézirat.
- Gyulai 1995 = Gyulai Éva: Szőlőbirtoklás Miskolcon a 16. században. Miskolc, 1995.
- Hallwich 1910 = Hermann Hallwich: Fünf Bücher Geschichte Wallensteins. Leipzig, 1910.
- Hammer-Purgstall 1850 = Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Khlesl's, des Cardinals, Directors des geheimen Cabinetes Kaisers Mathias, Leben. III. Bd. Wien, 1850.

- Hangay 1987 = Hangay Zoltán: Erdély választott fejedelme. Rákóczi Zsigmond. Budapest, 1987.
- Hausner 2001 = Hausner Gábor: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma HK 2001 (114. évf.) 469–485.
- Hegedüs 1918 = Hegedüs István: Apponyi Balázs latin zsoltároskönyve. Egyetemes Philológiai Közlöny XLII. (1918.) 1–16.
- Heltai 1994 = Heltai János: Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok. Budapest, 1994. (Humanizmus és reformáció 21.)
- Holčík 1986 = Štefan Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepek 1563–1830. Ford.: Nagy Judit. Budapest, 1986.
- Horn 1992 = Csáky Anna Franciska és a pozsonyi klarisszák. Aetas, 1992 3. 28–43.
- Horn 1993 = Horn Ildikó: Az erdélyi fejedelmi tanács 1648–1657. Perlekedő évszázadok. Szerk.: Horn Ildikó. Budapest, 1993. 240–276.
- Horn 1996 = Horn Ildikó: Nemesi árvák. Gyermek a kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest. 1996. 51–91.
- Horn 2002 = Horn Ildikó: Báthory András. Budapest, 2002. (Post scriptum)
- Horn 2005a = Horn Ildikó: Tündérország útvesztői. Budapest, 2005.
- Horn 2005b = Horn Ildikó: A hatalom pillérei. Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk.: G. Etényi Nóra—Horn Ildikó. Budapest, 2005. 259–275.
- Horn 2006 = Horn Ildikó: Az erdélyi Hármastanács kormányzata (1583–1585). Sz 2006 (140) 883–924.
- Huszár 1995 = Huszár Lajos: Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. Budapest, 1995.
- Ivanics 1994 = Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994.
- Iványi 1926 = Iványi Béla: Gönc szabadalmas mezőváros története. Karcag, 1926.
- Izsépy 1968 = Izsépy Edit: Ibrányi Mihály váradi kapitány szerepe Bethlen István 1636. évi felkelésében. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, IV, 1968.
- Jakab 1879 = Jakab Elek: Dávid Ferencz emléke. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest, 1879.
- Jakab 1895 = Jakab Elek: Kocsárdi Gálffy János és a Báthoryak. Századok 1895. 785–817.
- Jakó 1996 = Jakó Klára: Adalékok fejedelmeink temetkezésének kérdéséhez. Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Kovács András–Sipos Gábor–Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 233–247.

- Jakó 1999 = Jakó Klára: A Szalánczyak (Egy fejezet az erdélyi fejedelemség keleti diplomáciájának történetéből). Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. 199–210.
- Jenei 1963 = Jenei Ferenc: Pázmány Miklós veszprémi főkapitány. A veszprém megyei múzeumok közleményei I. Veszprém, 1963. 161–170.
- Jenei 1965 = Jenei Ferenc: Az utolsó magyar humanista főpap: Náprágyi Demeter. ItK 69 (1965) 2.
- Kádár–Réthy–Tagányi 1900–1905 = Kádár József–Réthy László–Tagányi Károly: Szolnok-Doboka vármegye monographiája I–VII., Dés, 1900–1905.
- Kájoni 1991 = Fekete könyv. Az erdélyi ferences kusztódia története. Kájoni János kézírata, 1684, Domokos Pál Péter anyagának felhasználásával s. a. r., jegyz., utószó Madas Edit, ford. Madas Edit, Szovák Kornél, Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Szerk. Keserű Bálint, Monok István, 31.)
- Káldy-Nagy 1974 = Káldy-Nagy Gyula: Szulejmán. Budapest, 1974.
- Kanyaró 1891 = Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon, tekintettel az unitarizmus általános történetére. Kolozsvár, 1891.
- Karácson 1893 = Karácson Imre: I. Rákóczy György 1636-iki háborúja, HK, 1893, 297–307.
- Károly 1904 = Károly János: Fejér vármegye története. V. Székesfehérvár, 1904.
- Kárpáthy-Kravjánszky 1933 = Kárpáthy-Kravjánszky Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576–1586). Budapest, 1933.
- Kénosi–Uzoni 2005 = Kénosi Tőzsér János, Uzoni Fosztó István: Az erdélyi unitárius egyház története. I. Ford. Márkos Albert, Bev., a fordítást a latin eredetivel egybevetette: Balázs Mihály, S. a. r. Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel, Kolozsvár, 2005. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1.)
- Keserű 1963 = Keserű Bálint: A „Conspiratio Kendiana” szerzője. ItK 1963, 360–368.
- Kis 1891 = Kis Bálint: Erdély régi családairól. A Bogáthi család. T 1891/4, 177–179.
- Kopp 1902 = Kopp Tibor, Erdély művelődése I. és II. Rákóczi György korában, Kalocsa, 1902.
- Kornis, T., 1937 = Tóthváradgyai Kornis Károly: Tóthváradgyai Kornis. Nemes családok története. Szerk. Schneider Miklós. I. k. I. f. Székesfehérvár, 1937. 17–30.
- Korponay 1878 = Abaúj vármegye monographiája. Szerk.: Korponay János. I. Kassa, 1878.
- Kovács 1994 = Kovács András: A radnóti várkastély. Kolozsvár, 1994. (Erdélyi Tudományos Füzetek 215.)

- Kovács 2006 = Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. Budapest, 2006.
- Köpeczi 1987 = Erdély története három kötetben, II., főszerk. Köpeczi Béla, szerk. Makkai László, Szász Zoltán, Budapest, 1987.
- Kövári 1854 = Kövári László: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854.
- Kövári 1860 = Kövári László: Erdély történelme. III. Pest, 1860.
- Kruppa 1997 = Kruppa Tamás: *Marciare verso Constantinopoli*. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata és a jezsuita propaganda. Művelődési törekvések a kora újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint emlékére. Szerk.: Balázs Mihály, Keserű Gizella, Ötvös Péter. Szeged, 1997. 307–325.
- Kruppa 2002. Kruppa Tamás: Erdély és a Porta a tizenöt éves háborúban. A Dunánál (1.) 2002. 7. 69-80.
- Kruppa 2004 = Kruppa Tamás: Erdély és a Szentszék kapcsolatának ismeretlen kérdésköréhez. Fabio Genga tárgyalásai 1594-ben és 1596-ban. HK 2004/4, 1166–1197.
- Lajtha 1956 = Lajtha László: Sopron megyei virrasztóénekek. Budapest 1956. (Népzenei Monografiák IV.)
- Lázár 1889 = Lázár Miklós: Erdély főispánjai. Budapest, 1889.
- Lele 1991 = Lele József: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. Aetas, 1991. 3–4. 103–136.
- Lele 1996 = Lele József: Erdély esélyei. (Báthori András fejedelemsége) 1599. Acta historica 1996. (103.) 113–121.
- Lukács–Molnár 1997 = Lukács László SJ – Molnár Antal: A homonnai jezsuita kollégium (1615-1619) Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szeged, 1997. Szerk.: Balázs Mihály, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Ötvös Péter. (Adattár 35.) 355–399.
- Lukinich 1910 = Lukinich Imre, Bethlen István támadása 1636-ban, Sz 1910. 24–40, 98–112, 212–227, 298–314, 477–494.
- Lukinich 1918 = Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711. Budapest, 1918.
- Makkai 1954 = I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, s. a. r., bev. Makkai László, Budapest, 1954.
- Makkai 1987 = Makkai László, I. Rákóczi György és a román fejedelemségek. Magyarország története tíz kötetben, főszerk. Pach Zsigmond Pál, 3/1, szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1987.

- Marosi 1987 = Magyarországi művészet 1300–1470 körül, I. Szerk.: Marosi Ernő, Budapest, 1987.
- Mikola 1731 = Mikola, Ladislaus: *Historia Genealogico-Transsylvanica*. H. n. 1731.
- Mikó-Pálffy 1999 = Mikó Árpád-Pálffy Géza: A győri székesegyház késő reneszánsz és barokk sírkövei (16–17. sz.) MÉ (48.) 1999. 134–156.
- Miskolc története = Miskolc története II. 1526-tól 1702-ig. Szerk. Szakály Ferenc, közreműk. Tóth Péter. Főszerk. Dobrossy István. Miskolc, 1998.
- Molnár 1999 = Molnár Antal: Jezsuita misszió Karánsebesen (1625–1642). TSz 1999., 1–2. 127–156.
- Molnár 2002a = Molnár Antal: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I. 1572–1647. Bp., 2002. (Humanizmus és reformáció 26.)
- Molnár 2002b = Molnár Antal: A váradi püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében. LSz 2002 (52.) 1. 23–40.
- Mordovin 2006 = Mordovin Maxim: Petki István. Egy 17. századi székely főúr életrajzi vázlata. Budapest, 2006. ELTE BTK történelem szak, szakdolgozat, kézirat.
- MTÉ = Magyar Történeti Életrajzok. A Magyar Történelmi Társulat sorozatának digitális változata. Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 2003.
- Mureșan 1979 = Camil Mureșan: A román országok nemzetközi helyzete a XVI. század második felében. Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 9–18.
- Nagy 1960 = Nagy László: Adalékok Bethlen Gábor hadseregének dunántúli hadműveleteihez 1619–1621. HK 1960/2. 71–106.
- Nagy 1962 = Nagy László: Adalékok Bethlen Gábor honvédelmi politikájához uralkodásának első éveiben (1613–1619). HK 1962. 125–159.
- Nagy 1969 = Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarországért. Budapest, 1969.
- Nagy 1979 = Nagy László, "Öreg" Rákóczi György hajdúkatonái. Magyar Történeti Tanulmányok XII., szerk. Szendrey István, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1979.
- Nagy 1981 = Nagy László: „Sok dolgot próbála Bethlen Gábor...” Erdélyi boszorkányperek, Budapest, 1981. (Gyorsuló Idő)
- Nagy 1984a = Nagy László: A rossz hírű Báthoryak, Budapest, 1984.
- Nagy 1984b = Nagy László, A "bibliás őrálló" fejedelem. I. Rákóczi György a magyar históriában. Bp., 1984.

- Nagy 1988a = Nagy László: A tündérkert fejedelme. Báthory Gábor, Budapest, 1988.
- Nagy 1988b = Nagy László: Erdélyi boszorkányperek, Budapest, 1988;
- Nagy Iván = Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. (I–XIII., Pest, 1857–1868) Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 1999.
- Nyulászi-Starub 1999 = Nyulászi-Straub Éva: Öt évszázad címerai. Szekszárd, 1999.
- Oborni 2002a = Oborni Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556. Budapest, 2002.
- Oborni 2002b = Oborni Teréz: Erdély közjogi helyzete a speyeri szerződés után (1571–1575). Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk.: Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. Budapest, 2002. 291–305.
- Oborni 2002c = Oborni Teréz: Erdély fejedelmei. Budapest, 2002.
- Orgona 2000 = Kornis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura. Erdély és Patak fejedelemszonya, Lorántffy Zsuzsanna. II. Sárospatak, 2000. 227–286.
- Orgona, T. 2004 = T. Orgona Angelika: Kornis Gáspár és Bocskai István. Kút, 2004. III/2. 32–40.
- Orgona, T. 2007 = Út a vérpadig – ruszkai Kornis Boldizsár (1577 k.–1610) pályája. Kút, 2007. s. a.
- Pálffy 1997a = Pálffy Géza: A felső-magyarországi főkapitányság és Erdély Báthory István uralkodása idején (1571–1586) (A Báthory-kutatás egy feldolgozatlan kérdésköréről). In: Mediaevalia Transilvanica I. (1997) Nr. 1–2. 113–126.
- Pálffy 1997b = Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. TSz XXXIX. (1997) 257–288.
- Pálffy 1998 = Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adatai (16–17. század). Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk. Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. (Veszprémi múzeumi konferenciák 9.) 91–188.
- Pálffy 2000 = Pálffy Géza: A 16. század története. Budapest, 2000.
- Pálffy 2002 = Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának szinterei a 16–17. században. Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György. Budapest, 2002, 307–331.
- Pálffy 2003 = Pálffy Géza: A Pálffy család felemelkedése a 16. században. Anna Fundárková–Géza Pálffy (ed.): Pálfiowie v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003. Bratislava–Budapest, 2003. 17–36.

- Pálmay 1999 = Pálmay József (szerk.): Udvarhely vármegye nemes családjai. Reprint, Budapest, 1999.
- Pap 1909 = Pap József: Adalékok Máramaros történetéhez. Máramarossziget, 1909.
- Péter 1985 = Péter Katalin, Esterházy Miklós, Budapest, 1985.
- Péter 1987 = Péter Katalin: A fejedelemség virágkora (1606–1660). Erdély története három kötetben. Főszerk. Köpeczi Béla, szerk. Makkai László, Szász Zoltán. II. Bp., 1987. 617–783.
- Péter 1995 = A haza és a nemzet az ország három részre szakadt állapota idején. Papok és nemesek. Bp., 1995. 211–233.
- Péter 1996 = Péter Katalin: A gyermekek első tíz esztendeje. Gyermek a kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Budapest, 1996, 15–50.
- Péter 2000 = Péter Katalin: Milyenek voltak az erdélyi fejedelemszonyok? Erdély és Patak fejedelemszonya, Lorántffy Zsuzsanna. I. Sárospatak, 2000. 7–24.
- Petrovay 1893 = Petrovay György: A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). T 1893. CD-ROM I.
- Piri 1999 = Piri Zoltán: Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe. TSz 1999. (41.) 1–2. 157–176.
- Radvánszky 1986 = Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. A képeket vál., utószó: László Emőke, H. Kolba Judit, Vadász Erzsébet. I. Bp., 1986. (reprint)
- Rác 1969 = Rác István: A hajdúk a 17. században, Debrecen, 1969.
- Rác 1992 = Rác Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Budapest, 1992.
- RMK II = Szabó Károly: Régi magyar könyvtár II. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Budapest, 1885.
- RMK III = Régi magyar könyvtár. III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. I. 1–2547. sz. (1480–1670.) Szerk.: Szabó Károly–Hellebrandt Árpád. Budapest, 1896.
- RMNy III = Régi magyarországi nyomtatványok III. 1636–1655. Szerk.: Heltai János, Holl Béla, Pavercsik Ilona, P. Vásárhelyi Judit. Budapest, 2000.
- Romhányi, F. 2000 = F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Budapest, 2000.

- Schiller 1900 = Schiller Bódog: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Budapest 1900.
- Seres 2000 = Seres István: A Szarvas környéki folyami átkelők katonai szerepe és a szarvasi vár helyreállításának terve a Rákóczi-szabadságharc idején. A Békés megyei múzeumok közleményei 2000. (21.) 237–261.
- Szabó A. 1987 = Szabó András: Mágocsy Gáspár és András udvara. Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk., előszó: R. Várkonyi Ágnes, szerkesztő munkatársa: Székely Júlia. Budapest, 1987.
- Szabó A. P. 2007 = Szabó András Péter: A magyar Hallerek nemzetéskönyve – egy különleges forrás keletkezésének történeti háttere. Sz, s. a.
- Szabó, B. 1995 = B. Szabó János: Vázlat egy ellenségkép történetéről I. A tatárok emlékezete Erdélyben 1241–1621. Aetas 1995 (1–2) 12–14.
- Szabó, B.–Somogyi 1996 = B. Szabó János, Somogyi Győző: Az Erdélyi Fejedelemség hadserege. Budapest, 1996.
- Szabó P. 1986 = Szabó Péter: A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon. Ars Hungarica. 1986/1. 115–124.
- Szabó P. 1987 = Szabó Péter: A ravatali öltözet típusai a XVII. században. In: Mauzóleum. Szerk.: Sükösd Miklós. Bp. 1987. 111–115.
- Szabó P. 1989 = Szabó Péter: A végtisztesség. A főúri gyászszertartás, mint látvány. Bp. 1989.
- Szabó P. 1992 = Szabó Péter: Adalékok az erdélyi fejedelmek esküvői szertartásaihoz. Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk.: Dr. Závodszy Géza. Budapest, 1992. 13–25.
- Szabó P. 1998 = Szabó Péter : Nádasdy Ferenc és Pálffy Miklós vitézi kultusza. Fataska János–Fülöp Éva Mária–Gyüszi László (szerk.), Tata a tizenöt éves háborúban. (Tatán 1997. május 23-án megtartott tudományos ülésszakon elhangzott előadások anyaga.) (Annales Tataiensis I.) Tata 1998. 139–147.
- Szabó P. 2000 = Szabó Péter : Az Erdélyi Fejedelemség. Bp., 2000. (Tudomány – Egyetem)
- Szabó P. 2001 = Pázmány Péter, I. Rákóczi György, Bethlen Péter. Pázmány Péter és kora. Szerk. Hargittay Emil. Piliscsaba, 2001. 92–100. (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok)
- Szádeczky 1891 = Szádeczky Lajos: Kovácsóczy Farkas 1576–1594. (Magyar Történelmi Életrajzok) Budapest, 1891.

- Szádeczky 1893 = Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. Oklevéltárral. Temesvár, 1893. (Történeti, Nép- és Földrajzi Könyvtár. Kiadja Szabó Ferenc. LVIII.)
- Szakály 1981 = Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest, 1981.
- Szekfű 1983 = Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Budapest, 1983².
- Szilágyi 1867 = Szilágyi Sándor: Báthory Gábor fejedelem története. Pest, 1867.
- Szilágyi 1868 = Szilágyi Sándor: A Rákócziak kora Erdélyben, Pest, 1868.
- Szilágyi 1893 = Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György. Bp., 1893.
- Szilágyi: II. Rákóczi Gy. = Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György. MTÉ, CD-ROM
- Szilágyi: Rákóczi Zs. = Szilágyi Sándor: Rákóczi Zsigmond. MTÉ, CD-ROM
- Szilas 2001 = Szilas László SJ: Alfonso Carillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). Budapest, 2001.
- Szoleczky 2004 = Szoleczky Emese: A huszti vár története. Budapest, 2004. ELTE BTK, PhD-értékezés, kézirat.
- Szontagh 2001 = Szontagh Pál: Fejedelemasszonyok - asszonyfejedelmek. Izabella Kazimira, Mária Krisztianna és Brandenburgi Katalin uralkodása az erdélyi fejedelemségben. Confessio 2001. (25.) 2. 106–112.
- Takáts 1899 = Takáts Sándor: A máramarosi sóbányák jövedelme 1551/2 és 1600/1-ben. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1899 (5) 192–195.
- Takáts 1922 = Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, 1922.
- Takáts 2000 = Takáts Sándor: Bajvivó magyarok. Budapest, 2000.
- Temesváry 1913 = Temesváry János, Erdély választott püspökei. (1618—1695). Szamosújvár, 1913.
- Thaly 1885–1892 = Thaly Kálmán: A Székesi gróf Bercesényi család. I–III. Budapest 1885–1892.
- Toókos 2005 = Bojtor Istvánné Toókos Uzonka: Göncruszka. Fony, 2005.
- Tóth L. 1917 = Tóth László: I. Rákóczi György beavatkozása a harmincéves háborúba, 1644–1645. HK 1917. 100–138, 260–291.
- Tóth 1997 = Tóth István György: Bethlen Gábor mókás temetési menete. (Francisci András pálos szerzetes levele 1630-ból.) TSz 1997. (37.) 1. 119–131.
- Tóth 1998 = Tóth István György: Az első székelyföldi katolikus népszámlálás (Szalainai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból). TSz 40 (1998) 61–85.

Tóth S. L. 2000 = Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

Tóth 2001a = Tóth István György: Galántáról Japánba. Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon. Bonaventura da Genova és társai missziója. Sz 2001. 819–870.

Tóth 2001b = Tóth István György: Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok és magyar nemesurak a 17. századi Magyarországon. Sz 2001.(135.) 6. 1313–1347.

Tóth 2005 = Tóth István György: Misszionáriusok mint udvari papok a 17. századi főúri udvarokban. Idővel paloták...Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk.: G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Budapest, 2005. 375–389.

Trócsányi 1976 = Trócsányi Zsolt: Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez). Bp., 1976. (Értekezések a történeti tudományok köréből 76.)

Trócsányi 1978 = Trócsányi Zsolt: Rákóczi Zsigmond. Egy dinasztia születése. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978. 57–113.

Trócsányi 1980a = Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata. Budapest, 1980.

Trócsányi 1980b = Trócsányi Zsolt: Bethlen Gábor erdélyi állama, Jogtudományi Közlöny, 1980.

Trócsányi 1981 = Trócsányi Zsolt: I. Rákóczi György erdélyi állama. Jogtudományi Közlöny, 1981, 495–502.

Tusor 2002 = Tusor Péter: Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről. LK 2002 (73. évf.) 1–2. 199–241.

Tusor 2003 = Tusor Péter: Lippay György (1642–1666) Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk.: Beke Margit. Budapest, 2003. 296–303.

Vajay = Vajay Szabolcs: A Kornis család genealógiája. Kézirat.

Varga 1981 = Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokokon. Budapest, 1981. (Értekezések a történeti tudományok köréből 94.)

Várkonyi 2003 = Várkonyi Gábor: Angol békeközvetítés és a lengyel-török tárgyalások a 15 éves háború időszakában (1593–1598). Aetas, 2003/2, 44–62.

Várkonyi 2004 = Várkonyi Gábor: Balassi Bálint Lengyelországban a tizenöt éves háború előestéjén, HK 2004/4 (117.) 1131–1145.

Várkonyi, R. 1987 = Magyarország története tíz kötetben, Főszerk.: Pach Zsigmond Pál, 3/1, szerk.: R. Várkonyi Ágnes, Budapest, 1987.

Várkonyi, R. 1994 = Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában. Europica varietas – hungarica varietas. Budapest, 1994. 37–61.

- Várkonyi, R. 1999a = R. Várkonyi Ágnes: A megosztottság évszázada 1526–1606. Három évszázad Magyarország történetében I. Budapest, 1999.
- Várkonyi, R. 1999b = R. Várkonyi Ágnes: A királyi Magyarország (1541–1699) Budapest, 1999. (Tudomány – Egyetem)
- Várkonyi, R. 1999c = R. Várkonyi Ágnes: Miért sírt Kemény János? Századfordulók. Esszék, tanulmányok. Budapest, 1999. 189–209.
- Várkonyi, R. 1999d = R. Várkonyi Ágnes: A tájékoztatás hatalma. Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Szerk. Petercsák Tivadar, Berecz Máttyás, Eger, 1999. (Studia Agriensa, 20.)
- Vas 1909 = Vas Miklós: A Homoródszentpáli Kornis-család. T 1909, 17–28.
- Vas 1912 = Vas Miklós: Kornis György külföldi tanulása. Keresztény Magvető, 1912, 209–229.
- Vásárhelyi 1985 = Vásárhelyi Judit: Eszmei áramlatok és politika Szenczi Molnár Albert életművében, Budapest, 1985.
- Veress 1896 = Veress Endre: Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI–XVIII. századi történetéhez. Budapest, 1896. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XVI. 9.)
- Veress 1898 = Veress Endre: Geszthy Ferenc várkapitány. Déva XVI. századi iskolájának alapítója. Különnyomat a dévai ált. főreáliskola 1898-iki Értesítőjéből. Déva, 1898.
- Veress 1905 = Veress Endre: Zalánkeméni Kakas István. MTÉ XXI. évf. 1-2. füzet. Budapest 1905.
- Veress 1911 = Veress Endre: Berzeviczy Márton (1538-1596). Budapest, 1911. (MTÉ, CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2003)
- Veress 1914 = Veress Endre: Bethlen Gábor fejedelem ifúsága. Erdélyi Múzeum, ú. f. IX., 1914.
- Veress 1917 = Dr. Veress Endre: A Göncz-Ruszkai Gróf Kornis-Család Anyakönyve (1446–1917). Kegyeletes emlékül kiadta Gróf Kornis Károly. Budapest, 1917.
- Veress 1918 = Veress: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar- és erdélyországi adalékai (1576-1586). Budapest, 1918.
- Veress 1943a = Veress Endre: Báthory István kapcsolata Beszterccével. Beszterce-Naszódi Füzetek I. Beszterce, 1943.
- Veszely 1860 = Veszely Károly: Egyháztörténeti adatok, I., Kolozsvár, 1860.
- Wolf 1990 = Wolf Rudolf: Adatok az erdélyi sóbányászok (sóvágók) fejedelemség korabeli helyzetéről. Korunk 1990/XII. 1631–1636.

Wos 1984 = Jan Stanislaw Wos: Annibale de Capua e la sua nunziatura in Polonia 1586-1591. Materiali per una biografia. Roma, 1984.

Wos 2000 = Jan Wladyslaw Wos: La nonciature en Pologne de l'archeveque Hannibale de Capoue (1586-1591) Bologna 1995. Acta Nuntiaturae Polonae XV. Lescus Jarminski (szerk.) Krakko, 2000.

Zsilinszky 1891 = Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallástügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve, II., 1608–1647, Budapest, 1891. (Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai, szerk.: Kenessey Béla),

VII. 4. Rövidítések

HK = Hadtörténeti Közlemények

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

LK = Levéltári Közlemények

LSz = Levéltári Szemle

MÉ = Művészettörténeti Értesítő

MTÉ = Magyar Történeti Életrajzok

MTT = Magyar Történelmi Tár

Sz = Századok

T = Turul

TSz = Történelmi Szemle

TT = Történelmi Tár